

SYSTEM
Prawa Karnego Procesowego

Redaktor Naczelny
Piotr Hofmański

**WSPÓŁPRACA
MIĘDZYNARODOWA
W SPRAWACH
KARNYCH**

Redakcja naukowa
Małgorzata Wąsek-Wiaderek

XVII

Wolters Kluwer

SYSTEM

Prawa Karnego Procesowego

Redaktor Naczelny
Piotr Hofmański

Członkowie Rady Programowej

prof. dr hab. Andrzej Bulsiewicz
dr hab. Wojciech Cieślak
prof. dr hab. Wiesław Daszkiewicz
prof. dr hab. Tomasz Grzegorzczak
prof. dr hab. Jerzy Kasprzak
dr hab. Monika Klejnowska
prof. dr hab. Piotr Kruszyński
prof. dr hab. Cezary Kulesza
prof. dr hab. Zbigniew Kwiatkowski
prof. dr hab. Kazimierz Marszał
dr hab. Ireneusz Nowikowski
prof. dr hab. Lech Paprzycki
prof. dr hab. Feliks Prusak
prof. dr hab. Jerzy Skorupka
prof. dr hab. Stanisław Stachowiak
prof. dr hab. Ryszard A. Stefański
prof. dr hab. Janusz Tylman
prof. dr hab. Stanisław Waltoś
prof. dr hab. Paweł Wiliński
sędzia SN Stanisław Zabłocki
prof. dr hab. Kazimierz Zgryzek

Tom I.	ZAGADNIENIA OGÓLNE Piotr Hofmański
Tom II.	PROCES KARNY – ROZWIĄZANIA MODELOWE W UJĘCIU PRAWNOPORÓWNAWCZYM Piotr Kruszyński
Tom III.	ZASADY PROCESU KARNEGO Paweł Wiliński
Tom IV.	DOPUSZCZALNOŚĆ PROCESU Maria Jeż-Ludwichowska Arkadiusz Lach
Tom V.	SĄDY I INNE ORGANY POSTĘPOWANIA KARNEGO Zbigniew Kwiatkowski
Tom VI.	STRONY I INNI UCZESTNICY POSTĘPOWANIA KARNEGO Cezary Kulesza
Tom VII.	CZYNNOŚCI PROCESOWE Ireneusz Nowikowski, Katarzyna Dudka
Tom VIII.	DOWODY Jerzy Skorupka
Tom IX.	ŚRODKI PRZYMUSU Tomasz Grzegorzczak Dariusz Świecki
Tom X.	POSTĘPOWANIE PRZYGOTOWAWCZE Ryszard A. Stefański

**Tom XI. POSTĘPOWANIE PRZED SĄDEM
PIERWSZEJ INSTANCJI**

Andrzej Sakowicz, Jerzy Skorupka
Jarosław Zagrodnik, Kazimierz Zgryzek

Tom XII. POSTĘPOWANIE ODWOŁAWCZE

Sławomir Steinborn
Krzysztof Woźniewski

**Tom XIII. NADZWYCZAJNE ŚRODKI
ZASKARŻENIA I ŚRODKI
POZAPROCESOWE**

Stanisław Zabłocki

Tom XIV. TRYBY SZCZEGÓLNE

Feliks Prusak

**Tom XV. POZAKODEKSOWE
POSTĘPOWANIA SZCZEGÓLNE**

Radosław Olszewski, Dariusz Świecki

**Tom XVI. POSTĘPOWANIA
PO UPRAWOMOCNIENIU SIĘ
ORZECZENIA**

Andrzej Światłowski

**Tom XVII. WSPÓŁPRACA
MIĘDZYKRAJOWA
W SPRAWACH KARNYCH**

Małgorzata Wąsek-Wiaderek

**Tom XVIII. KOSZTY PROCESU
W SPRAWACH KARNYCH**

Monika Klejnowska

WSPÓŁPRACA MIĘDZYNARODOWA W SPRAWACH KARNYCH

Redakcja naukowa
Małgorzata Wąsek-Wiaderek

Autorzy:

Adam Górski, Michał Hudzik
Hanna Kuczyńska, Arkadiusz Lach
Łukasz Majewski, Tymon Markiewicz
Andrzej Sakowicz, Marek Smarzewski
Sławomir Steinborn
Małgorzata Wąsek-Wiaderek
Eleonora Zielińska

XVII

Wolters Kluwer

Warszawa 2025

Poszczególne rozdziały tomu XVII napisali:

Adam Górski	rozd. 1 pkt 1.2, 2.3, 2.4
Adam Górski, Arkadiusz Lach	rozd. 10
Michał Hudzik	rozd. 1 pkt 1.1, 2.2; rozdz. 6 pkt 1–3, 4.1, 4.2; rozd. 9 pkt 1–3
Hanna Kuczyńska	rozd. 1 pkt 2.5; rozdz. 2 pkt 2; rozdz. 5, 7, 8, 11
Łukasz Majewski	rozd. 1 pkt 2.6; rozdz. 3
Tymon Markiewicz, Małgorzata Wąsek-Wiaderek	rozd. 6 pkt 4.3, 5
Andrzej Sakowicz	rozd. 4
Marek Smarzewski	rozd. 9 pkt 4, 5
Sławomir Steinborn	rozd. 2 pkt 1
Sławomir Steinborn, Małgorzata Wąsek-Wiaderek	rozd. 2 pkt 3
Małgorzata Wąsek-Wiaderek	rozd. 1 pkt 2.1, 3
Eleonora Zielińska, Małgorzata Wąsek-Wiaderek	rozd. 12

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	21
Wykaz podstawowej literatury podawanej wyłącznie w zapisie skróconym	29
Wstęp	39
ROZDZIAŁ 1	
ZAGADNIENIA OGÓLNE	43
1. Ewolucja współpracy międzynarodowej w sprawach karnych	54
1.1. Ewolucja współpracy międzynarodowej w sprawach karnych w prawie międzynarodowym	54
1.2. Ewolucja współpracy w sprawach karnych w Unii Europejskiej	67
2. Zasady współpracy międzynarodowej w sprawach karnych	75
2.1. Uwagi wprowadzające	75
2.2. Zasada podwójnej przestępności czynu	76
2.2.1. Powody obowiązywania warunku podwójnej przestępności czynu we współpracy międzynarodowej i unijnej	76
2.2.2. Podwójna przestępność czynu	85
2.2.2.1. Uwagi wprowadzające	85
2.2.2.2. Warunek podwójnej przestępności w ujęciu rzeczywistym i hipotetycznym (<i>in genere</i>)	86
2.2.2.3. Podwójna przestępność <i>in abstracto</i>	89
2.2.2.4. Podwójna karalność <i>in concreto</i>	90
2.2.2.5. Inne koncepcje	92
2.2.2.6. Przestępstwa a wykroczenia w kontekście wymogu podwójnej przestępności	93
2.2.2.7. „Retroaktywność” wymogu podwójnej przestępności	98
2.3. Zasada niewydawania własnych obywateli	100
2.3.1. Historia i uzasadnienie zakazu	100
2.3.2. Ekstradycja własnego obywatela a prawa człowieka	109
2.3.3. Zakaz ekstradycji obywatela w polskiej doktrynie konstytucyjnej	113
2.3.4. Zmiana art. 55 Konstytucji RP; jej krytyka i konsekwencje ustawowe	122
2.3.5. Zakaz ekstradycji obywatela a ochrona cudzoziemców wynikająca z zakazu dyskryminacji	124
2.4. Zasada specjalności	125
2.5. Klauzula porządku publicznego	133
2.6. Szczególne traktowanie przestępstw politycznych, skarbowych i wojskowych we współpracy międzynarodowej w sprawach karnych	141

2.6.1. Uwagi wprowadzające	141
2.6.2. Odmowa współpracy ze względu na polityczny charakter przestępstwa	142
2.6.3. Odmowa współpracy ze względu na wojskowy charakter przestępstwa	152
2.6.4. Odmowa współpracy z powodu skarbowego charakteru przestępstwa	160
3. Relacja prawo wewnętrzne – prawo unijne – prawo międzynarodowe w obszarze współpracy międzynarodowej w sprawach karnych	169
3.1. Uwagi wprowadzające	169
3.2. Miejsce prawa międzynarodowego w hierarchii źródeł prawa	170
3.3. Miejsce prawa unijnego w hierarchii źródeł prawa	174
3.4. Dyrektywy unijne jako źródło prawa karnego materialnego i procesowego	178
3.4.1. Bezpośrednie stosowanie dyrektyw unijnych	178
3.4.2. Pośrednie stosowanie dyrektyw unijnych	181
3.5. Reguły stosowania decyzji ramowych dotyczących prawa karnego materialnego i procesowego	187
3.6. Stosowanie dyrektyw unijnych i decyzji ramowych w orzecznictwie sądów karnych	192
3.7. Rola rozporządzeń unijnych w obszarze prawa karnego materialnego i procesowego	198
3.8. Zasada pierwszeństwa prawa unijnego a konstytucyjna ochrona praw jednostki	200
3.9. Rozstrzyganie kolizji norm w obszarze międzynarodowej współpracy w sprawach karnych	211
3.9.1. Stosowanie art. 615 § 2 k.p.k. w odniesieniu do przepisów Kodeksu wdrażających unijne akty prawne	211
3.9.2. Stosowanie art. 615 § 2 k.p.k. poza kontekstem unijnej współpracy w sprawach karnych	214
3.10. Podsumowanie	218
 ROZDZIAŁ 2	
WSPÓŁPRACA MIĘDZYNARODOWA W SPRAWACH KARNYCH –	
RYS PRAWNOPORÓWNAWCZY	219
1. Modele regulacji współpracy międzynarodowej w sprawach karnych w Europie	223
1.1. Uwagi wprowadzające	223
1.2. Modele regulacji problematyki międzynarodowej współpracy w sprawach karnych	225
1.3. Ocena funkcjonujących modeli regulacji	240
1.4. Prace legislacyjne dotyczące modelu regulacji w Polsce	242
2. Współpraca międzynarodowa w sprawach karnych w wybranych państwach Unii Europejskiej – model francuski	244
2.1. Uwagi wprowadzające	244
2.2. Wykonywanie wniosków o współpracę w sprawach karnych	247
2.2.1. Ogólne zasady współpracy	247
2.2.2. Szczególne rodzaje wniosków o pomoc prawną	250
2.3. Ekstradycja	253
2.4. Przekazywanie skazanych	260
2.5. Współpraca w sprawach karnych w ramach Unii Europejskiej	261
2.5.1. Uwagi wprowadzające	261
2.5.2. Wspólne zespoły śledcze	262
2.5.3. Eurojust	263

2.5.4. Zabezpieczenie mienia i środków dowodowych	267
2.5.5. Wymiana informacji i danych wywiadowczych	271
2.5.6. Europejski nakaz aresztowania	272
2.5.7. Wykonywanie prawomocnych wyroków skazujących na karę pozbawienia wolności	281
2.5.8. Europejski nakaz dochodzeniowy	287
2.5.9. Inne instrumenty współpracy w sprawach karnych w ramach Unii Europejskiej	294
2.6. Współpraca z Międzynarodowym Trybunałem Karnym	295
2.6.1. Zagadnienia ogólne	295
2.6.2. Wykonywanie wniosków o aresztowanie i dostarczenie	297
2.6.3. Wykonywanie wniosków o pomoc prawną	301
2.6.4. Wykonywanie wyroków skazujących wydanych przez Międzynarodowy Trybunał Karny	301
2.6.5. Zagadnienia zgodności statutu MTK z Konstytucją V Republiki	303
2.7. Podsumowanie	306
3. Współpraca międzynarodowa w sprawach karnych w wybranych państwach Unii Europejskiej – model niemiecki	307
3.1. Sposób regulacji międzynarodowej współpracy w sprawach karnych w Niemczech	307
3.2. Podstawowe zasady postępowania w przedmiocie pomocy prawnej	316
3.3. Podstawowe zasady unijnej współpracy w sprawach karnych prowadzonej na podstawie niemieckiej ustawy o międzynarodowej pomocy prawnej w sprawach karnych	321
3.3.1. Postępowanie w przedmiocie wykonania europejskiego nakazu aresztowania	321
3.3.2. Postępowanie w przedmiocie wydania europejskiego nakazu aresztowania	324
3.3.3. Odmowa współpracy międzynarodowej na podstawie klauzuli „porządku prawnego” (<i>ordre public</i>)	325
3.3.4. Przestanki odmowy współpracy z państwami członkowskimi Unii Europejskiej ze szczególnym uwzględnieniem zasady podwójnej karalności	331
3.4. Podsumowanie	335
ROZDZIAŁ 3	
IMMUNITETY DYPLMATYCZNE I KONSULARNE	
W PROCESIE KARNYM	337
1. Rozwój historyczny immunitetów dyplmatycznych i konsularnych w prawie międzynarodowym	339
1.1. Immunitet dyplmatyczny	339
1.2. Immunitet konsularny	346
2. Prawnomiędzynarodowe podstawy przywilejów i immunitetów	352
3. Zakres czasowy i terytorialny immunitetów	358
3.1. Immunitet dyplmatyczny	358
3.2. Immunitet konsularny	362
4. Przedstawiciele dyplmatyczni i ich rodziny	364
4.1. Koncepcja immunitetu	364

4.2. Immunitet dyplomatyczny – zakres podmiotowy	369
4.3. Immunitet dyplomatyczny – zakres przedmiotowy	372
4.4. Dyplomata jako świadek	379
4.5. Przeszukanie pomieszczeń misji dyplomatycznej	381
4.6. Zrzeczenie się immunitetu jurysdykcyjnego przedstawiciela dyplomatycznego	382
5. Immunitety konsularne	385
5.1. Koncepcja immunitetu	385
5.2. Zakres podmiotowy immunitetu konsularnego	387
5.3. Zakres przedmiotowy immunitetu konsularnego	389
5.4. Immunitet jurysdykcyjny konsula	394
5.5. Osoby objęte immunitetem konsularnym w charakterze świadka, biegłego, tłumacza	396
5.6. Przeszukanie pomieszczeń placówki konsularnej	399
5.7. Honorowi urzędnicy konsularni	400
5.8. Zrzeczenie się immunitetu konsularnego	401
6. Głowy państw oraz przedstawiciele państw i innych podmiotów prawa międzynarodowego	403
7. Funkcjonariusze międzynarodowi i przedstawiciele państw w organizacjach międzynarodowych	415
7.1. Uwagi wprowadzające	415
7.2. Funkcjonariusze międzynarodowi	417
7.3. Przedstawiciele państw wysyłani do organizacji międzynarodowych	420
8. Członkowie instytucji i organów Unii Europejskiej	423
9. Żołnierze pełniący służbę poza granicami państwa	429

ROZDZIAŁ 4

ZASADA *NE BIS IN IDEM* W PRAWIE KARNYM MIĘDZYNARODOWYM

ORAZ EUROPEJSKIM PRAWIE KARNYM	433
1. Wstęp	441
2. Istota zakazu <i>ne bis in idem</i>	444
3. Kształtowanie się zasady <i>ne bis in idem</i> w umowach międzynarodowych	449
4. Zasada <i>ne bis in idem</i> w regulacjach prawnych Rady Europy	453
4.1. Europejska konwencja o ekstradycji z 1957 r.	453
4.2. Europejska konwencja w sprawie karania przestępstw drogowych z 1964 r.	456
4.3. Europejska konwencja o międzynarodowej ważności wyroków karnych z 1970 r.	457
4.4. Konwencja o przekazaniu ścigania w sprawach karnych z 1972 r.	462
4.5. Inne rozwiązania konwencyjne nawiązujące do zasady <i>ne bis in idem</i>	463
5. Zakaz <i>ne bis in idem</i> w Europejskiej konwencji praw człowieka	465
5.1. Uwagi wprowadzające	465
5.2. Pojęcia przestępstwa i postępowania karnego na podstawie art. 4 Protokołu nr 7 do EKPC	466
5.3. Pojęcie tego samego czynu	469
5.4. Pojęcie prawomocnego wyroku	483
5.5. Wznowienie postępowania karnego na podstawie art. 4 ust. 2 Protokołu nr 7 do EKPC	485
6. Zasada <i>ne bis in idem</i> w porządku prawnym Unii Europejskiej	489
6.1. Uwagi wprowadzające	489

6.2. Zasada <i>ne bis in idem</i> w Konwencji o podwójnym karaniu z 25.05.1987 r.	490
6.3. Zasada <i>ne bis in idem</i> w Konwencji o wykonywaniu zagranicznych orzeczeń karnych z 13.11.1991 r.	493
6.4. Zasada <i>ne bis in idem</i> a Konwencja o zakazie prowadzenia pojazdów mechanicznych z 17.06.1998 r.	495
6.5. Zakaz <i>ne bis in idem</i> w Konwencji w sprawie ochrony interesów finansowych Wspólnot Europejskich oraz dyrektywie 2017/1371	500
6.6. Zakaz <i>ne bis in idem</i> w Konwencji w sprawie zwalczania korupcji urzędników wspólnot europejskich i urzędników państw członkowskich Unii Europejskiej	505
7. Zasada <i>ne bis in idem</i> w Konwencji wykonawczej do Układu z Schengen	506
7.1. Uwagi wprowadzające	506
7.2. Zakres terytorialny i temporalny zasady <i>ne bis in idem</i> w Konwencji wykonawczej do Układu z Schengen	511
7.3. Tożsamość czynu (<i>idem</i>)	514
7.4. Tożsamość podmiotu	524
7.5. Rodzaje orzeczeń uruchamiające zakaz <i>ne bis in idem</i> na podstawie art. 54 Konwencji wykonawczej do Układu z Schengen	526
7.5.1. Orzeczenia skazujące i uniewinniające	526
7.5.2. Orzeczenia sądowe oraz pozasądowe przypisujące odpowiedzialność karną	533
7.5.3. Orzeczenia o umorzeniu postępowania karnego	536
7.6. Wyjątki od zasady <i>ne bis in idem</i> w Konwencji wykonawczej do Układu z Schengen	544
8. Zakaz <i>ne bis in idem</i> z art. 50 KPP	549

ROZDZIAŁ 5

PRZEJĘCIE I PRZEKAZANIE ŚCIGANIA KARNEGO	551
1. Instytucja przejęcia ścigania – zagadnienia ogólne	552
2. Podstawy prawne współpracy w dziedzinie przejmowania ścigania w sprawach karnych	557
2.1. Przejęcie ścigania na podstawie umowy międzynarodowej	557
2.2. Procedura przejęcia ścigania w przepisach Kodeksu postępowania karnego	563
2.2.1. Uwagi wprowadzające	563
2.2.2. Przejęcie ścigania przez Rzeczpospolitą Polską	565
2.2.3. Przekazanie ścigania do państwa obcego	578
2.2.4. Konsultacje w przypadku konfliktu jurysdykcji	578
3. Mechanizm unikania konfliktów jurysdykcyjnych w stosunkach z innymi państwami członkowskimi Unii Europejskiej	580
3.1. Uwagi wprowadzające	580
3.2. Konsultacje mające na celu ustalenie istnienia konfliktu jurysdykcyjnego	582
3.3. Konsultacje w celu rozwiązania konfliktu jurysdykcyjnego	587
3.4. Wystąpienie do Eurojustu	592
3.5. Charakterystyka procedury konsultacji w przepisach Kodeksu postępowania karnego	595

ROZDZIAŁ 6

EKSTRADYCCJA I JEJ FORMA UPROSZCZONA – EUROPEJSKI NAKAZ

ARESZTOWANIA	599
1. Uwagi wprowadzające	603
2. Przesłanki i przeszkody ekstradycyjne	603
2.1. Uwagi wprowadzające	603
2.2. Przeszkody związane z osobą sprawcy	607
2.2.1. Obywatelstwo i azyl	607
2.2.2. Stałe miejsce zamieszkania na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej	609
2.3. Przeszkody związane z negatywnymi przesłankami procesowymi	610
2.3.1. <i>Ne bis in idem</i>	610
2.3.2. Zawisłość sporu (<i>lis pendens</i>)	611
2.3.3. Przedawnienie	612
2.3.4. Amnestia	612
2.3.5. Ułaskawienie	613
2.4. Przeszkody związane z charakterem czynu	613
2.4.1. Przestępstwo skarbowe	613
2.4.2. Przestępstwo wojskowe	614
2.4.3. Przestępstwo polityczne	614
2.4.4. Przestępstwo prywatnoskargowe	615
2.5. Przeszkody związane z zagrożeniem karą	616
2.5.1. Kara śmierci	616
2.5.2. Zagrożenie łagodną karą	616
2.6. Przeszkody związane z miejscem popełnienia przestępstwa	617
2.6.1. Popełnienie przestępstwa na terytorium państwa wezwanego	617
2.6.2. Popełnienie przestępstwa na terytorium państwa trzeciego	618
2.7. Pozostałe przeszkody ekstradycyjne	618
3. Przeszkody przekazania osoby w procedurze wykonania europejskiego nakazu aresztowania	619
3.1. Uwagi wprowadzające	619
3.2. Obligatoryjne podstawy odmowy wykonania europejskiego nakazu aresztowania	620
3.2.1. Przesłanka „amnestii”	620
3.2.2. Przesłanka wynikająca z <i>ne bis in idem</i>	620
3.2.3. Prawomocne orzeczenie o przekazaniu do innego państwa	625
3.2.4. Przeszkoda wynikająca z nieletniości	626
3.2.5. Przeszkoda wynikająca z potrzeby ochrony praw człowieka	627
3.2.6. Przeszkoda dotycząca nakazu wydanego w związku z przestępstwem popełnionym bez użycia przemocy z przyczyn politycznych	629
3.3. Fakultatywne podstawy odmowy wykonania europejskiego nakazu aresztowania	630
3.3.1. Przesłanka podwójnej przestępności czynu zabronionego	630
3.3.2. Zawisłość sprawy w Rzeczypospolitej Polskiej	632
3.3.3. Odmowa wszczęcia postępowania, jego umorzenie lub wydanie innego prawomocnego orzeczenia kończącego postępowanie w sprawie	633
3.3.4. Przedawnienie ścigania lub wykonania kary	635
3.3.5. Popełnienie przestępstwa na terytorium RP	636
3.3.6. Możliwość orzeczenia kary dożywotniego pozbawienia wolności	636

3.3.7. Możliwość odmowy wykonania nakazu europejskiego wydanego w celu wykonania kary orzeczonej <i>in absentia</i>	638
3.4. Wykonanie nakazu wydanego wobec obywatela polskiego	642
4. Czynne postępowanie ekstradycyjne	645
4.1. Uwagi wprowadzające	645
4.2. Model klasyczny czynnego postępowania ekstradycyjnego	646
4.2.1. Organy i etapy postępowania	646
4.2.1.1. Etap zasadniczy (prokuratorski, sądowy)	646
4.2.1.2. Etap uzupełniający (ministerialny)	649
4.2.1.3. Etap postekstradycyjny	651
4.2.2. Środki zaskarżenia stosowane w czynnej procedurze ekstradycyjnej	660
4.3. Model uproszczony – wydanie europejskiego nakazu aresztowania	661
4.3.1. Organy i etapy postępowania	661
4.3.1.1. Etap zasadniczy	661
4.3.1.2. Etap po przekazaniu	667
4.3.1.2.1. Zasada specjalności	667
4.3.1.2.2. Wykonywanie kar po przekazaniu	678
4.3.1.2.3. Przekazanie zwrotne	680
4.3.1.2.4. Dalsze przekazanie	682
4.3.1.2.5. Czynności związane z wykonaniem wydanego europejskiego nakazu aresztowania	683
4.3.2. Środki zaskarżenia w procedurze wydania europejskiego nakazu aresztowania	685
5. Bierne postępowanie ekstradycyjne	687
5.1. Uwagi wprowadzające	687
5.2. Model klasyczny biernego postępowania ekstradycyjnego	688
5.2.1. Organy i etapy postępowania	688
5.2.1.1. Etap wstępny (prokuratorski)	688
5.2.1.2. Etap opiniujący (sądowy)	691
5.2.1.3. Etap decyzyjny (ministerialny)	695
5.2.2. Środki zaskarżenia w biernej procedurze ekstradycyjnej	699
5.2.3. Ekstradycja uproszczona	706
5.2.4. Stosowanie środków zapobiegawczych w toku procedury ekstradycyjnej	709
5.3. Model uproszczony – procedura wykonania europejskiego nakazu aresztowania	716
5.3.1. Organy i etapy postępowania	716
5.3.1.1. Uwagi wprowadzające	716
5.3.1.2. Etap wstępny (prokuratorski)	717
5.3.1.3. Etap sądowy – orzekanie w przedmiocie wykonania europejskiego nakazu aresztowania	720
5.3.1.4. Etap sądowy – wykonanie decyzji o przekazaniu	726
5.3.2. Środki zaskarżenia w procedurze wykonania europejskiego nakazu aresztowania	731
5.3.3. Stosowanie tymczasowego aresztowania w toku procedury wykonania europejskiego nakazu aresztowania	732
5.3.4. Perspektywy dalszego rozwoju procedury europejskiego nakazu aresztowania	736

ROZDZIAŁ 7

WZAJEMNE UZNAWANIE ŚRODKÓW ZAPOBIEGAWCZYCH

O CHARAKTERZE NIEIZOLACYJNYM W UNII EUROPEJSKIEJ	741
1. Uznawanie i wykonywanie środków zapobiegawczych w prawie Unii Europejskiej	741
2. Decyzja ramowa w sprawie środków nadzoru stanowiących alternatywę dla tymczasowego aresztowania	743
3. Implementacja decyzji ramowej 2009/829/WSiSW do polskiego Kodeksu postępowania karnego	749

ROZDZIAŁ 8

UZNAWANIE ZAGRANICZNYCH ORZECZEŃ DOTYCZĄCYCH KAR I INNYCH ŚRODKÓW REAKCJI PRAWNOKARNEJ O CHARAKTERZE NIEIZOLACYJNYM

1. Zagadnienia ogólne	760
1.1. Ogólne zasady uznawania zagranicznych orzeczeń	760
1.2. Zasady uznawania zagranicznych orzeczeń w prawie Unii Europejskiej	770
2. Przejęcie do wykonania kary grzywny	779
2.1. Przejęcie do wykonania kary grzywny na podstawie umów międzynarodowych i przepisów rozdziału 66 k.p.k.	779
2.1.1. Zasady przejmowania do wykonania kary grzywny	779
2.1.2. Przebieg postępowania przed polskim sądem	781
2.1.3. Podstawy odmowy wykonania orzeczenia o grzywnie	787
2.1.4. Zasady wymiaru kary	791
2.1.5. Postępowanie po przejęciu kary grzywny do wykonania	796
2.2. Wykonywanie kary o charakterze pieniężnym w prawie Unii Europejskiej	799
2.2.1. Uwagi wprowadzające	799
2.2.2. Zakres przedmiotowy kary o charakterze pieniężnym	802
2.2.3. Organy współpracy	812
2.2.4. Przebieg postępowania przed polskim sądem	815
2.2.5. Podstawy odmowy uznania i wykonania orzeczenia	818
2.2.6. Zasady wymiaru kary	837
2.2.7. Postępowanie po przejęciu kary o charakterze pieniężnym do wykonania	841
3. Przejęcie do wykonania orzeczeń o przypadku	844
3.1. Wykonywanie orzeczeń o przypadku na podstawie umów międzynarodowych	844
3.2. Wykonywanie orzeczeń o przypadku na podstawie przepisów rozdziału 66 k.p.k.	854
3.3. Wystąpienie państwa członkowskiego UE o wykonanie orzeczenia przypadku	861
3.3.1. Uwagi wprowadzające	861
3.3.2. Zakres regulacji decyzji ramowej 2006/783/WSiSW	864
3.3.3. Zakres regulacji dyrektywy 2014/42/UE	869
3.3.4. Zakres regulacji rozporządzenia 2018/1805	873
3.3.5. Organy współpracy w decyzji ramowej 2006/783/WSiSW	876
3.3.6. Organy współpracy w rozporządzeniu 2018/1805	880
3.3.7. Przebieg postępowania przed polskim sądem	883
3.3.8. Zasady wykonywania przypadku na podstawie przepisów rozporządzenia	886

3.3.9. Podstawy odmowy wykonania orzeczenia o przepadku w decyzji ramowej 2006/783/WSiSW	888
3.3.10. Podstawy odmowy wykonania przepadku w rozporządzeniu 2018/1805	900
3.3.11. Zawieszenie i odroczenie wykonania przepadku	902
3.3.12. Procedura po przejściu orzeczenia o przepadku do wykonania na podstawie decyzji ramowej 2006/783/WSiSW	905
3.3.13. Procedura wykonania przepadku na podstawie rozporządzenia 2018/1805	914
4. Przejście do wykonania środków karnych	916
4.1. Wykonywanie środków karnych na podstawie umów międzynarodowych	916
4.2. Wykonanie środków karnych w prawie Unii Europejskiej	921
4.3. Wykonywanie środków karnych na podstawie decyzji ramowej 2008/947/WSiSW	923
4.4. Rodzaje środków karnych podlegających wykonaniu	926
4.5. Europejski nakaz ochrony	934
4.5.1. Dyrektywa w sprawie europejskiego nakazu ochrony	934
4.5.2. Wydawanie i wykonywanie europejskiego nakazu ochrony	936
4.5.3. Podstawy odmowy wykonania europejskiego nakazu ochrony	941
4.5.4. Zasady wykonywania obowiązków wynikających z europejskiego nakazu ochrony	943
4.6. Zakaz prowadzenia pojazdów	946
4.6.1. Zakaz prowadzenia pojazdów w prawie międzynarodowym	946
4.6.2. Zakaz prowadzenia pojazdów w prawie Unii Europejskiej	949
4.6.3. Zakaz prowadzenia pojazdów w dyrektywie 2006/126/WE	956
5. Przejście do wykonania kary ograniczenia wolności	960
5.1. Wykonywanie kary ograniczenia wolności w prawie międzynarodowym	960
5.2. Wykonywanie kary ograniczenia wolności w prawie Unii Europejskiej	961
6. Przejście do wykonania środków probacyjnych	967
6.1. Wykonywanie środków probacyjnych na podstawie umów międzynarodowych	967
6.2. Wykonywanie środków probacyjnych w prawie Unii Europejskiej	970
7. Procedura przejścia do wykonania środków karnych, kary ograniczenia wolności oraz środków probacyjnych	978
7.1. Organy współpracy	978
7.2. Przebieg postępowania przed polskim sądem	980
7.2. Zakres orzekania przez sąd polski	983
7.4. Podstawy odmowy wykonania w decyzji ramowej 2008/947/WSiSW	987
7.5. Podstawy odmowy wykonania w ustawie polskiej	990
7.6. Postępowanie po przejściu orzeczenia do wykonania	996
8. Podsumowanie	1002

ROZDZIAŁ 9

UZNAWANIE ZAGRANICZNYCH ORZECZEŃ SKAZUJĄCYCH NA KARĘ

POZBAWIENIA WOLNOŚCI	1007
1. Uwagi wprowadzające	1011
2. Systemy przekazywania kar pozbawienia wolności	1015
2.1. Uwagi ogólne	1015

2.2. System krajowy	1016
2.3. Systemy ponadkrajowe	1017
2.3.1. System konwencyjny	1017
2.3.1.1. Uwagi ogólne	1017
2.3.1.2. Konwencja berlińska	1018
2.3.1.3. Konwencja strasburska	1020
2.3.1.4. Współpraca z Międzynarodowym Trybunałem Karnym	1022
2.3.2. Umowy bilateralne	1023
2.3.3. Systemy unijne	1029
2.3.3.1. Uwagi ogólne	1029
2.3.3.2. Konwencja wykonawcza do Układu z Schengen	1030
2.3.3.3. Europejski nakaz aresztowania – szczególny przypadek przejścia skazania (art. 607s § 3–5 i art. 607t § 1–2 k.p.k.)	1031
2.3.3.4. Specyfika systemu uznawania kar wprowadzonego decyzją ramową 2008/909/WSISW	1033
3. Przejście do wykonania kary pozbawienia wolności na podstawie umów międzynarodowych i przepisów Kodeksu postępowania karnego (rozdział 66)	1034
3.1. Zakres przedmiotowy przejścia kary do wykonania na podstawie przepisów rozdziału 66 k.p.k.	1034
3.2. Podstawy odmowy przejścia do wykonania kary pozbawienia wolności	1038
3.2.1. Uwagi ogólne	1038
3.2.2. Brak prawomocności orzeczenia	1039
3.2.3. Brak wykonalności orzeczenia	1039
3.2.4. Możliwość naruszenia suwerenności, bezpieczeństwa lub porządku prawnego Polski	1040
3.2.5. Brak zgody skazanego (osoby, wobec której orzeczono środek polegający na pozbawieniu wolności) na przejście	1041
3.2.6. Warunek podwójnej przestępności	1044
3.2.7. Przeszkody ekstradycyjne	1046
3.3. Procedura przejścia do wykonania kary pozbawienia wolności	1047
3.3.1. Procedura przejścia orzeczenia do wykonania według przepisów rozdziału 66 k.p.k.	1047
3.3.2. Procedura przejścia orzeczenia do wykonania według systemów konwencyjnych	1054
3.4. Procedura <i>exequatur</i>	1057
3.5. Wymiar kary przejętej do wykonania według przepisów rozdziału 66 k.p.k.	1070
3.5.1. Artykuł 114 § 4 k.k. i problematyka zastosowania obcej ustawy karnej jako <i>lex mitior</i>	1070
3.5.2. Granice kar	1081
3.6. Wymiar kary przejętej do wykonania według konwencji berlińskiej	1082
3.7. Wymiar kary przejętej do wykonania według konwencji strasburskiej	1086
3.8. Wymiar kary przejętej do wykonania według umów bilateralnych	1096
3.9. Postępowanie po przejściu kary do wykonania	1099
4. Przejęcie i przekazanie kary pozbawienia wolności do wykonania na podstawie decyzji ramowej Rady 2008/909/WSISW	1102
4.1. Uwagi ogólne	1102
4.2. Zakres przedmiotowy przejścia kary do wykonania w Polsce	1103

4.3. Podstawy odmowy przejścia kary pozbawienia wolności do wykonania w świetle decyzji ramowej i rozdziału 66g k.p.k.	1106
4.3.1. Uwagi wprowadzające	1106
4.3.2. Obligatoryjne podstawy odmowy przejścia do wykonania	1108
4.3.2.1. Warunek podwójnej przestępczości	1108
4.3.2.2. Istnienie stanu powagi rzeczy osądzonej (<i>res iudicata</i>)	1110
4.3.2.3. Brak zgody skazanego na przejście	1112
4.3.2.4. Wiek skazanego	1114
4.3.2.5. Naruszenie wolności i praw człowieka i obywatela	1116
4.3.2.6. Połączenie wykonania kary z zastosowaniem terapii lub innych środków nieznanymi ustawie	1117
4.3.2.7. Brak posiadania przez skazanego obywatelstwa polskiego	1118
4.3.3. Fakultatywne podstawy odmowy przejścia do wykonania	1119
4.3.3.1. Brak lub niekompletność zaświadczenia albo jego oczywista niezgodność z treścią orzeczenia	1119
4.3.3.2. Przedawnienie wykonania kary	1121
4.3.3.3. Brak posiadania przez skazanego stałego lub czasowego miejscza pobytu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej	1122
4.3.3.4. Wydanie orzeczenia <i>in absentia</i>	1123
4.3.3.5. Popęlnienie przestępstwa w całości albo w części na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej lub na polskim statku wodnym lub powietrznym	1124
4.3.3.6. Krótki wymiar pozostałej do odbycia kary pozbawienia wolności	1125
4.3.3.7. Niepodleganie jurysdykcji polskich sądów karnych lub brak wymaganego zezwolenia na ściganie	1126
4.3.3.8. Amnestia	1127
4.3.3.9. Brak zgody organu państwa wydania orzeczenia na ściganie sprawcy lub wykonanie względem niego kary pozbawienia wolności za inne przestępstwo niż objęte zgodą na przekazanie	1128
4.4. Warunki przekazania kary pozbawienia wolności orzeczonej w Polsce do wykonania w innym państwie członkowskim Unii Europejskiej	1130
4.4.1. Uwagi ogólne	1130
4.4.2. Zakres podmiotowy przekazania	1131
4.4.3. Zgoda skazanego na przekazanie	1132
4.4.4. Realizacja wychowawczych i zapobiegawczych celów kary	1133
4.5. Procedura przejścia oraz przekazania kary pozbawienia wolności do wykonania	1134
4.5.1. Procedura przejścia i postępowanie po przejściu	1134
4.5.2. Procedura przekazania wyroku skazującego do wykonania	1152
5. Podsumowanie	1161

ROZDZIAŁ 10

POMOC PRAWNA W POZYSKIWANIU DOWODÓW I DORĘCZANIU PISM

PROCESOWYCH	1163
1. Pojęcie pomocy prawnej	1168
1.1. Pojęcie pomocy prawnej w sprawach karnych	1168
1.2. Pomoc prawna w sprawach karnych a współpraca policyjna	1170
1.3. Pomoc prawna w sprawach karnych a współpraca administracyjna	1172
1.4. Status pomocy prawnej w procesie karnym	1174
1.5. Podział pomocy prawnej	1175
2. Modele pomocy prawnej	1177
3. Zasady pomocy prawnej	1181
3.1. Zasada podwójnej przestępności (karalności)	1181
3.2. Zasada wzajemnego uznawania	1185
3.3. Zasada <i>ne bis in idem</i>	1189
3.4. Zasada stosowania <i>lex loci</i>	1191
3.5. Zasada ochrony porządku publicznego	1194
3.6. Zasada subsydiarności	1196
3.7. Zasada poufności i ochrony danych osobowych	1196
3.8. Zasada ponoszenia kosztów pomocy prawnej przez państwo wezwane	1200
3.9. Zasada suwerenności	1202
4. Pomoc prawna z państwami pozaeuropejskimi	1206
5. Pomoc prawna z państwami członkowskimi Rady Europy	1209
5.1. Uzyskiwanie dowodów osobowych	1209
5.2. Uzyskiwanie dowodów rzeczowych	1213
5.3. Wspólne zespoły śledcze	1215
5.4. Zabezpieczenie mienia i środków dowodowych	1216
5.5. Doręczenia	1217
5.6. Inne formy pomocy prawnej	1218
6. Pomoc prawna z państwami członkowskimi Unii Europejskiej	1220
6.1. Ewolucja regulacji dotyczących pozyskiwania dowodów w Unii Europejskiej	1220
6.1.1. Pozyskiwanie dowodów osobowych	1220
6.1.2. Uzyskiwanie dowodów rzeczowych	1223
6.2. Europejski nakaz dochodzeniowy	1224
6.2.1. Pojęcie i istota europejskiego nakazu dochodzeniowego	1224
6.2.2. Geneza europejskiego nakazu dochodzeniowego	1226
6.2.3. Zakres europejskiego zakazu dochodzeniowego	1228
6.2.4. Przesłanki wydania europejskiego nakazu dochodzeniowego	1231
6.2.5. Organy uprawnione do wydania europejskiego nakazu dochodzeniowego w Polsce	1233
6.2.6. Wydanie i przekazanie europejskiego nakazu dochodzeniowego do innego państwa członkowskiego UE	1235
6.2.7. Wykonanie w Polsce europejskiego nakazu dochodzeniowego wydanego w innym państwie członkowskim UE	1236
6.2.8. Podsumowanie	1241
6.3. Wspólne zespoły śledcze	1242
6.4. Doręczenia	1244
6.5. Inne formy pomocy prawnej	1244
7. Wykorzystanie w procesie karnym dowodów uzyskanych z zagranicy	1247
8. Pomoc prawna a gwarancje procesowe i ochrona praw człowieka	1251

ROZDZIAŁ 11

WSPÓŁPRACA Z TRYBUNAŁAMI MIĘDZYNARODOWYMI	1261
1. Model współpracy z międzynarodowymi trybunałami karnymi	1265
2. Model współpracy z międzynarodowymi trybunałami wojskowymi	1265
3. Model współpracy z trybunałami <i>ad hoc</i>	1267
3.1. Wykonywanie wniosków o współpracę trybunałów <i>ad hoc</i>	1267
3.2. Zasada pierwszeństwa jurysdykcji	1271
3.3. Naruszenie obowiązku współpracy	1272
4. Model współpracy z Międzynarodowym Trybunałem Karnym	1273
4.1. Ogólne cechy współpracy	1273
4.2. Zobowiązanie do współpracy	1276
4.3. Obowiązek implementacji postanowień statutu MTK	1281
4.4. Wniosek o aresztowanie i dostarczenie osoby	1283
4.5. Dostarczenie a ekstradycja	1289
4.6. Zbieg wniosków o aresztowanie i dostarczenie	1290
4.7. Inne formy współpracy	1294
4.8. Sposób wykonywania wniosków o współpracę	1301
4.9. Podstawy odmowy wykonania wniosku	1305
4.10. Zasada specjalności	1308
4.11. Odroczenie wykonania wniosku	1310
4.12. Konsultacje	1312
4.13. Immunitety	1313
5. Współpraca Rzeczypospolitej Polskiej z Międzynarodowym Trybunałem Karnym	1316
5.1. Miejsce statutu MTK w polskim porządku prawnym	1316
5.2. Sposób implementacji przepisów statutu MTK	1318
5.3. Zakres i zasady współpracy	1320
5.4. Organy odpowiedzialne za współpracę	1321
5.5. Wniosek o dostarczenie osoby	1325
5.6. Dostarczenie a ekstradycja	1334
5.7. Wniosek o zezwolenie na przewóz osób	1339
5.8. Stosowanie tymczasowego aresztowania	1341
5.9. Podstawy odmowy wykonania wniosku	1349
5.9.1. Uwagi wprowadzające	1349
5.9.2. Zasada specjalności	1350
5.9.3. Immunitety	1353
5.9.4. Powszechnie obowiązujące fundamentalne zasady prawne	1353
5.9.5. Czynności nienazwane	1355
5.9.6. Wniosek o wydanie dokumentu lub innego dowodu objętego tajemnicą	1356
5.10. Ustalenia	1358
5.11. Zasady uczestniczenia organów Trybunału w czynnościach procesowych	1360
5.12. Zasady wykonywania czynności procesowych przez prokuratora MTK	1361
6. Wnioski o pomoc prawną skierowane do Międzynarodowego Trybunału Karnego	1365
7. Podsumowanie	1367

ROZDZIAŁ 12

WSPÓŁPRACA POLSKICH ORGANÓW PROCESOWYCH

Z PROKURATURĄ EUROPEJSKĄ	1371
1. Perspektywa ustanowienia Prokuratora Europejskiego	1374
1.1. Od <i>corpus iuris</i> do Prokuratury Europejskiej	1374
1.2. Traktatowe ramy prawne Prokuratury Europejskiej (art. 86 TFUE)	1376
1.3. Celowość powołania Prokuratury Europejskiej oraz kontrowersje wokół jej modelu ustrojowego	1377
2. Utworzenie Prokuratury Europejskiej	1384
2.1. Status i zakres kompetencji Prokuratury Europejskiej	1384
2.2. Struktura Prokuratury Europejskiej	1389
2.3. Podstawowe zasady działania i zakres uprawnień Prokuratury Europejskiej w ramach prowadzonych postępowań	1390
2.4. Gwarancje proceduralne dla uczestników postępowania	1399
2.5. Podstawy normatywne współpracy polskich organów procesowych z Prokuraturą Europejską przed przystąpieniem Polski do wzmocnionej współpracy	1400
2.6. Podstawy normatywne współpracy polskich organów procesowych z Prokuraturą Europejską po przystąpieniu Polski do wzmocnionej współpracy	1403
3. Podsumowanie	1406
Aneks. Przykładowe umowy w zakresie współpracy międzynarodowej w sprawach karnych	1409
Skorowidz przedmiotowy	1415
O Autorach	1425

WYKAZ SKRÓTÓW

1. AKTY PRAWNE

CP	– Code pénal – francuski Kodeks karny
CPP	– Code de procédure pénale – francuski Kodeks postępowania karnego z 31.12.1957 r.
decyzja 2024/807	– decyzja Komisji (UE) 2024/807 z 29.02.2024 r. potwierdzająca uczestnictwo Polski we wzmacnionej współpracy w zakresie ustanowienia Prokuratury Europejskiej (Dz.Urz. UE L 807/2024)
decyzja ramowa 2002/465/WSiSW	– 2002/465/WSiSW z 13.06.2002 r. w sprawie wspólnych zespołów dochodzeniowo-śledczych (Dz.Urz. WE L 162, s. 1, ze zm.)
decyzja ramowa 2003/577/WSiSW	– decyzja ramowa Rady 2003/577/WSiSW z 22.07.2003 r. w sprawie wykonania w Unii Europejskiej postanowień o zabezpieczeniu mienia i środków dowodowych (Dz.Urz. UE L 196, s. 45, ze zm.)
decyzja ramowa 2005/212/WSiSW	– decyzja ramowa Rady 2005/212/WSiSW z 24.02.2005 r. w sprawie konfiskaty korzyści, narzędzi i mienia pochodzących z przestępstwa (Dz.Urz. UE L 68, s. 49, ze zm.)
decyzja ramowa 2005/214/WSiSW	– decyzja ramowa Rady 2005/214/WSiSW z 24.02.2005 r. w sprawie stosowania zasady wzajemnego uznawania do kar o charakterze pieniężnym (Dz.Urz. UE L 76, s. 16, ze zm.)
decyzja ramowa 2006/783/WSiSW	– decyzja ramowa Rady 2006/783/WSiSW z 6.10.2006 r. w sprawie stosowania zasady wzajemnego uznawania do nakazów konfiskaty (Dz.Urz. UE L 328, s. 59, ze zm.)
decyzja ramowa 2008/909/WSiSW	– decyzja ramowa Rady 2008/909/WSiSW z 27.11.2008 r. o stosowaniu zasady wzajemnego uznawania do wyroków skazujących na karę pozbawienia wolności lub inny środek polegający na pozbawieniu wolności w celu wykonania tych wyroków w Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE L 327, s. 27, ze zm.)
decyzja ramowa 2008/947/WSiSW	– decyzja ramowa Rady 2008/947/WSiSW z 27.11.2008 r. o stosowaniu zasady wzajemnego uznawania do wyroków i decyzji w sprawie zawieszenia lub warunkowego zwolnienia w celu nadzorowania przestrzegania warunków zawieszenia i obowiązków wynikających z kar alternatywnych (Dz.Urz. UE L 337, s. 102, ze zm.)
decyzja ramowa 2009/829/WSiSW	– decyzja ramowa Rady 2009/829/WSiSW z 23.10.2009 r. w sprawie stosowania przez państwa członkowskie Unii Europejskiej zasady wzajemnego uznawania do decyzji w sprawie środków nadzoru stanowiących alternatywę dla tymczasowego aresztowania (Dz.Urz. UE L 294, s. 20, ze zm.)
decyzja ramowa 2009/948/WSiSW	– decyzja ramowa 2009/948/WSiSW z 30.11.2009 r. w sprawie zapobiegania konfliktom jurysdykcji w postępowaniu karnym i w sprawie rozstrzygania takich konfliktów (Dz.Urz. UE L 328, s. 42, ze zm.)

decyzja ramowa w sprawie ENA	– decyzja ramowa Rady 2002/584/WSiSW z 13.06.2002 r. w sprawie europejskiego nakazu aresztowania i procedury wydawania osób między Państwami Członkowskimi
dyrektywa 2006/126/WE	– dyrektywa 2006/126/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 20.12.2006 r. w sprawie praw jazdy (Dz.Urz. UE L 403, s. 18, ze zm.)
dyrektywa 2011/99/UE	– dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/99/UE z 13.12.2011 r. w sprawie europejskiego nakazu ochrony (Dz.Urz. UE L 338, s. 2, ze zm.)
dyrektywa 2014/41/UE	– dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/41/UE z 3.04.2014 r. w sprawie europejskiego nakazu dochodzeniowego w sprawach karnych (Dz.Urz. UE L 130, s. 1, ze zm.)
dyrektywa 2014/42/UE	– dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/42/UE z 3.04.2014 r. w sprawie zabezpieczenia i konfiskaty narzędzi służących do popełnienia przestępstwa i korzyści pochodzących z przestępstwa w Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE L 127, s. 39)
dyrektywa 2017/1371	– dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2017/1371 z 5.07.2017 r. w sprawie zwalczania za pośrednictwem prawa karnego nadużyć na szkodę interesów finansowych Unii (Dz.Urz. UE L 198, s. 29).
EKE	– Europejska konwencja o ekstradycji, sporządzona w Paryżu dnia 13.12.1957 r. (Dz.U. z 1994 r. Nr 70, poz. 307 ze zm.)
EKPC	– Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie 4.11.1950 r. (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.)
GG	– Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland – Ustawa Zasadnicza Republiki Federalnej Niemiec
IRG	– Gesetz über die internationale Rechtshilfe in Strafsachen (BGBl. 1982 I, s. 2071) – niemiecka ustawa z 23.12.1982 r. o międzynarodowej pomocy prawnej w sprawach karnych
k.c.	– ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2024 r. poz. 1061 ze zm.)
k.k.	– ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2024 r. poz. 17 ze zm.)
k.k. z 1932 r.	– rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 11.07.1932 r. – Kodeks karny (Dz.U. Nr 60, poz. 571 ze zm.)
k.k. z 1969 r.	– ustawa z 19.04.1969 r. – Kodeks karny (Dz.U. Nr 13, poz. 94 ze zm.)
k.k.s.	– ustawa z 10.09.1999 r. – Kodeks karny skarbowy (Dz.U. z 2024 r. poz. 628 ze zm.)
k.k.w.	– ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2024 r. poz. 706 ze zm.)
k.m.	– ustawa z 18.09.2021 r. – Kodeks morski (Dz.U. z 2023 r. poz. 1309)
KNZ	– Karta Narodów Zjednoczonych (Dz.U. z 1947 r. Nr 23, poz. 90)
Konstytucja RP	– Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.)
konwencja berlińska z 1978 r.	– Konwencja o przekazywaniu osób skazanych na karę pozbawienia wolności w celu odbycia kary w państwie, którego są obywatelami, sporządzona w Berlinie dnia 19.05.1978 r. (Dz.U. z 1980 r. Nr 8, poz. 21)
konwencja brukselska z 2000 r.	– Konwencja o pomocy prawnej w sprawach karnych pomiędzy państwami członkowskimi Unii Europejskiej, sporządzona w Brukseli dnia 29.05.2000 r. (Dz.U. z 2007 r. Nr 135, poz. 950)
konwencja strasburska z 1959 r.	– Europejska konwencja o pomocy prawnej w sprawach karnych, sporządzona w Strasburgu dnia 20.04.1959 r., oraz Protokół dodatkowy, sporządzony w Strasburgu dnia 17.03.1978 r. (Dz.U. z 1999 r. Nr 76, poz. 854 ze zm.)

- konwencja strasburska z 1983 r. – Konwencja o przekazywaniu osób skazanych, sporządzona w Strasburgu dnia 21.03.1983 r. (Dz.U. z 1995 r. Nr 51, poz. 279)
- konwencja strasburska z 1990 r. – Konwencja o praniu, ujawnianiu, zajmowaniu i konfiskacie dochodów pochodzących z przestępstwa, sporządzona w Strasburgu dnia 8.11.1990 r. (Dz.U. z 2003 r. Nr 46, poz. 394)
- konwencja warszawska z 2005 r. – Konwencja Rady Europy o praniu, ujawnianiu, zajmowaniu i konfiskacie dochodów pochodzących z przestępstwa oraz o finansowaniu terroryzmu, sporządzona w Warszawie dnia 16.05.2005 r. (Dz.U. z 2008 r. Nr 165, poz. 1028 ze zm.)
- Konwencja wykonawcza do Układu z Schengen – Konwencja wykonawcza do Układu z Schengen z 14.06.1985 r. między Rządami Państw Unii Gospodarczej Beneluksu, Republiki Federalnej Niemiec oraz Republiki Francuskiej w sprawie stopniowego znoszenia kontroli na wspólnych granicach, Schengen, 19.06.1990 r. (Dz.Urz. WE L 239 z 2000 r., s. 19, ze zm.)
- konwencje genewskie – Konwencje o ochronie ofiar wojny, podpisane w Genewie dnia 12.08.1949 r. (Dz.U. z 1956 r. Nr 38, poz. 171 ze zm.): I Konwencja genewska o polepszeniu losu rannych i chorych w armiach czynnych, II Konwencja genewska o polepszeniu losu rannych, chorych i rozbitków sił zbrojnych na morzu, III Konwencja genewska o traktowaniu jeńców wojennych, IV Konwencja genewska o ochronie osób cywilnych podczas wojny
- k.p.a. – ustawa z 14.06.1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (Dz.U. z 2024 r. poz. 572)
- k.p.k. – ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2025 r. poz. 46)
- k.p.k. z 1969 r. – ustawa z 19.04.1969 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. Nr 13, poz. 96 ze zm.)
- KPP – Karta praw podstawowych Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 389)
- k.w. – ustawa z 20.05.1971 r. – Kodeks wykroczeń (Dz.U. z 2023 r. poz. 2119 ze zm.)
- KWPT – Konwencja wiedeńska o prawie traktatów, sporządzona w Wiedniu dnia 23.5.1969 r. (Dz.U. z 1990 r. Nr 74, poz. 439, zał.)
- KWSD – Konwencja wiedeńska o stosunkach dyplomatycznych, sporządzona w Wiedniu dnia 18.4.1961 r. (Dz.U. z 1965 r. Nr 37, poz. 232, zał.)
- KWSK – Konwencja wiedeńska o stosunkach konsularnych, sporządzona w Wiedniu dnia 24.4.1963 r. (Dz.U. z 1982 r. Nr 13, poz. 98, zał.)
- MPPOiP – Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19.12.1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167, zał.)
- nowelizacja z 9.09.2000 r. – ustawa z 9.09.2000 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji, ustawy o zamówieniach publicznych oraz ustawy – Prawo bankowe (Dz.U. Nr 93, poz. 1027)
- nowelizacja z 10.01.2003 r. – ustawa z 10.01.2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych (Dz.U. Nr 17, poz. 155)
- nowelizacja z 18.03.2004 r. – ustawa z 18.03.2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz ustawy – Kodeks wykroczeń (Dz.U. Nr 69, poz. 626)

nowelizacja z 8.10.2004 r.	– ustawa z 8.10.2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz ustawy – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. Nr 240, poz. 2405)
nowelizacja z 27.10.2006 r.	– ustawa z 27.10.2006 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. Nr 226, poz. 1647)
nowelizacja z 24.10.2008 r.	– ustawa z 24.10.2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 214, poz. 1344)
nowelizacja z 19.12.2008 r.	– ustawa z 19.12.2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2009 r. Nr 8, poz. 39)
nowelizacja z 5.11.2009 r.	– ustawa z 5.11.2009 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Kodeks karny wykonawczy, ustawy – Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 206, poz. 1589 ze zm.)
nowelizacja z 16.09.2011 r.	– ustawa z 16.09.2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy o prokuraturze oraz ustawy o Krajowym Rejestrze Karnym (Dz.U. Nr 240, poz. 1430)
nowelizacja z 31.08.2012 r.	– ustawa z 31.08.2012 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. poz. 1091)
nowelizacja z 27.09.2013 r.	– ustawa z 27.09.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1247)
nowelizacja z 20.02.2015 r.	– ustawa z 20.02.2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 396)
nowelizacja z 7.07.2022 r.	– ustawa z 7.07.2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 2600 ze zm.)
nowelizacja z 14.04.2023 r.	– ustawa z 14.04.2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 818 ze zm.)
pr. kons.	– ustawa z 25.06.2015 r. – Prawo konsularne (Dz.U. z 2023 r. poz. 1329)
pr. lot.	– ustawa z 3.07.2002 r. – Prawo lotnicze (Dz.U. z 2023 r. poz. 2110 ze zm.)
pr. prok.	– ustawa z 28.01.2016 r. – Prawo o prokuraturze (Dz.U. z 2024 r. poz. 390)
Protokół nr 4 do EKPC	– Protokół nr 4 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzony w Strasburgu dnia 16.09.1963 r. (Dz.U. z 1995 r. Nr 36, poz. 175/2)
Protokół nr 7 do EKPC	– Protokół Nr 7 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzony dnia 22.11.1984 r. w Strasburgu (Dz.U. z 2003 r. Nr 42, poz. 364)
p.u.s.p.	– ustawa z 27.07.2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. z 2024 r. poz. 334 ze zm.)
p.w.k.p.k.	– ustawa z z 6.06.1997 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego (Dz.U. Nr 89, poz. 556)
reg. prok.	– rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 7.04.2016 r. – Regulamin wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury (Dz.U. z 2023 r. poz. 1115 ze zm.)
reg. sąd.	– rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 18.06.2019 r. – Regulamin urzędowania sądów powszechnych (Dz.U. z 2024 r. poz. 867 ze zm.)
Regulamin PE	– Regulamin Parlamentu Europejskiego, Dziewiąta kadencja Parlamentu, lipiec 2019 (Dz.Urz. UE L 302 z 2019 r., s. 1)
RODO	– rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z 27.04.2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem

- danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych) (Dz.Urz. UE L 119, s. 1)
- rozporządzenie 2017/1939 – rozporządzenie Rady (UE) 2017/1939 z 12.10.2017 r. wdrażające wzmocnioną współpracę w zakresie ustanowienia Prokuratury Europejskiej (Dz.Urz. UE L 283, s. 1, ze zm.)
- rozporządzenie 2018/1727 – rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2018/1727 z 14.11.2018 r. w sprawie Agencji Unii Europejskiej ds. Współpracy Wymiarów Sprawiedliwości w Sprawach Karnych (Eurojust) oraz zastąpienia i uchylenia decyzji Rady 2002/187/WSiSW (Dz.Urz. UE L 295, s. 138, ze zm.)
- rozporządzenie 2018/1805 – rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2018/1805 z 14.11.2018 r. w sprawie wzajemnego uznawania nakazów zabezpieczenia i nakazów konfiskaty (Dz.Urz. UE L 303, s. 1, ze zm.)
- r.s.c.s. – rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 28.01.2002 r. w sprawie szczegółowych czynności sądów w sprawach z zakresu międzynarodowego postępowania cywilnego oraz karnego w stosunkach międzynarodowych (Dz.U. z 2014 r. poz. 1657 ze zm.)
- Statut MTK – Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego, sporządzony w Rzymie dnia 17.7.1998 r. (Dz.U. z 2003 r. Nr 78, poz. 708)
- Statut MTKJ – Status Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii – załącznik do rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ 827 (1993) z 25.05.1993 r.
- Statut MTKR – Status Międzynarodowego Trybunału Karnego dla Rwandy – załącznik do rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ 955 (1994)
- Statut MTS – Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości (Dz.U. z 1947 r. Nr 23, poz. 90)
- Statut TSUE – Protokół (Nr 3) do Traktatu o Unii Europejskiej w sprawie Statutu Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 210)
- StPO – Strafprozessordnung – niemiecki Kodeks postępowania karnego
- TFUE – Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 47)
- traktat akcesyjny – Traktat między Królestwem Belgii, Królestwem Danii, Republiką Federalną Niemiec, Republiką Grecką, Królestwem Hiszpanii, Republiką Francuską, Irlandią, Republiką Włoską, Wielkim Księstwem Luksemburga, Królestwem Niderlandów, Republiką Austrii, Republiką Portugalską, Republiką Finlandii, Królestwem Szwecji, Zjednoczonym Królestwem Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej (Państwami Członkowskimi Unii Europejskiej) a Republiką Czeską, Republiką Estońską, Republiką Cypryjską, Republiką Łotewską, Republiką Litewską, Republiką Węgierską, Republiką Malty, Rzeczpospolitą Polską, Republiką Słowenii, Republiką Słowacką dotyczący przystąpienia Republiki Czeskiej, Republiki Estońskiej, Republiki Cypryjskiej, Republiki Łotewskiej, Republiki Litewskiej, Republiki Węgierskiej, Republiki Malty, Rzeczypospolitej Polskiej, Republiki Słowenii i Republiki Słowackiej do Unii Europejskiej, podpisany w dniu 16.04.2003 r. w Atenach (Dz. U. z 2004 r. Nr 90, poz. 864 ze zm.)
- Traktat z Amsterdamu – Traktat z Amsterdamu zmieniający Traktat o Unii Europejskiej, Traktaty ustanawiające Wspólnoty Europejskie i niektóre związane z nimi akty z 2.10.1997 r. (Dz.Urz. WE C 340, s. 1)
- Traktat z Lizbony – Traktat z Lizbony z 13.12.2007 r. zmieniający Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską (Dz.Urz. UE C 306, s. 1)

Traktat z Maastricht	– Traktat o Unii Europejskiej z 7.02.1992 r. z Maastricht (Dz.Urz. WE C 191, s. 1)
TUE	– Traktat o Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 13)
TWE	– Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską (Dz.Urz. UE C 321E z 2006 r., s. 37)
Układ z Schengen	– Układ z Schengen z 14.06.1985 r. między Rządami Państw Unii Gospodarczej Beneluksu, Republiki Federalnej Niemiec oraz Republiki Francuskiej w sprawie stopniowego znoszenia kontroli na wspólnych granicach (Dz.Urz. WE L 239 z 2000 r., s. 13)
u.KRK	– ustawa z 24.05.2000 r. o Krajowym Rejestrze Karnym (Dz.U. z 2024 r. poz. 276)
umowa NATO SOFA	– umowa między Państwami-Stronami Traktatu Północnoatlantyckiego dotyczącej statusu ich sił zbrojnych, sporządzona w Londynie dnia 19.06.1951 r. (Dz.U. z 2000 r. Nr 21, poz. 257)
umowa Polska–USA z 1996 r.	– umowa między Rzeczpospolitą Polską a Stanami Zjednoczonymi Ameryki o wzajemnej pomocy prawnej w sprawach karnych, sporządzona w Waszyngtonie 10.07.1996 r. (Dz.U. z 1999 r. Nr 76, poz. 860)
u.o.o.	– ustawa z 11.03.2022 r. o obronie Ojczyzny (Dz.U. z 2024 r. poz. 248 ze zm.)
u.p.n. z 1997 r.	– ustawa 24.04.1997 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz.U. z 2003 r. Nr 24, poz. 198 ze zm.)
u.u.c.o.	– ustawa z 13.06.2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2025 r. poz. 223)

2. INSTYTUCJE, ORGANY, ORGANIZACJE

ETPC	– Europejski Trybunał Praw Człowieka
Eurojust	– Agencja Unii Europejskiej ds. Współpracy Wymiarów Sprawiedliwości w Sprawach Karnych (European Union Agency for Criminal Justice Cooperation)
Europol	– Agencja Unii Europejskiej do spraw Współpracy Organów Ścigania (European Union Agency for Law Enforcement Cooperation)
FTK	– Federalny Trybunał Konstytucyjny
Interpol	– Międzynarodowa Organizacja Policji Kryminalnej (The International Criminal Police Organization)
MTW	– Międzynarodowy Trybunał Wojskowy
MTKJ	– Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii
MTKR	– Międzynarodowy Trybunał Karny dla Rwandy
MTS	– Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości
OLAF	– Europejski Urząd ds. Zwalczania Nadużyć Finansowych
ONZ	– Organizacja Narodów Zjednoczonych
SN	– Sąd Najwyższy
TK	– Trybunał Konstytucyjny
TS	– Trybunał Sprawiedliwości
TSUE	– Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej
UNODC	– Biuro ONZ ds. Narkotyków i Przestępczości (United Nations Office on Drugs and Crime)

3. CZASOPISMA, ORZECZNICTWO, PUBLIKATORY

BGBL	– Bundesgesetzblatt (Federalny Dziennik Ustaw)
BGHSt	– Entscheidungen des Bundesgerichtshofes in Strafsachen (Orzeczenia Federalnego Sądu Najwyższego w sprawach karnych)
BVerfGE	– Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts (Orzeczenia Federalnego Trybunału Konstytucyjnego)
CMLR	– Common Market Law Review
CzPKiNP	– Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych
Dz.U.	– Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej
Dz.Urz. KGP	– Dziennik Urzędowy Komendy Głównej Policji
Dz.Urz. WE/UE	– Dziennik Urzędowy Wspólnot Europejskich / Unii Europejskiej
EPS	– Europejskie Studia Prawnicze
HUDOC	– baza orzeczeń Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (https://www.echr.coe.int/hudoc-database)
ICJ Reports	– Annual Reports of International Court of Justice
JORF	– Journal officiel de la République française (Dziennik Urzędowy Republiki Francuskiej)
KZS	– Krakowskie Zeszyty Sądowe
NP	– Nowe Prawo
NZSt	– Neue Zeitschrift für Strafrecht
OSA	– Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych
OSAŁ	– Orzecznictwo Sądu Apelacyjnego w Łodzi
OSAW	– Orzecznictwo Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu
OSNK	– Zbiór Orzeczeń Sądu Najwyższego – Orzeczenia Izby Karnej
OSNKW	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Karna i Wojskowa
OSNwSK	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego w Sprawach Karnych
OSP	– Orzecznictwo Sądów Polskich
OTK-A	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego. Zbiór Urzędowy – Seria A
Pal.	– Palestra
PiP	– Państwo i Prawo
PPiA	– Przegląd Prawa i Administracji
Prok. i Pr.	– Prokuratura i Prawo
Prok. i Pr.-wkl.	– Prokuratura i Prawo – wkładka (Orzecznictwo Sądu Najwyższego, Sądów Apelacyjnych, Naczelnego Sądu Apelacyjnego i Trybunału Konstytucyjnego)
Prz. Leg.	– Przegląd Legislacyjny
Prz. Sejm.	– Przegląd Sejmowy
PS	– Przegląd Sądowy
RGBL	– Reichsgesetzblatt (Dziennik Ustaw Rzeszy)
RJD	– Reports of Judgments and Decisions
SE	– Studia Europejskie
SP	– Studia Prawnicze
WPP	– Wojskowy Przegląd Prawniczy

Wykaz skrótów

Zb.Orz. SN	– Zbiór Orzeczeń Sądu Najwyższego
ZIS	– Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik
ZStW	– Zeitschrift für die Gesamte Strafrechtswissenschaft

4. INNE

DPE	– delegowany prokurator europejski
ENA	– europejski nakaz aresztowania
END	– europejski nakaz dochodzeniowy
ESS	– Europejska Sieć Sądowa w sprawach karnych
KRK	– Krajowy Rejestr Karny
CEPiK	– Centralnej Ewidencji Pojazdów i Kierowców
RESPER	– Europejska Sieć Praw Jazdy
SIS	– System Informacyjny Schengen

WYKAZ PODSTAWOWEJ LITERATURY PODAWANEJ WYŁĄCZNIE W ZAPISIE SKRÓCONYM

1. PODRĘCZNIKI

Artymiak, Rogalski, Sobolewski,
<i>Proces. Część ogólna</i>	– G. Artymiak, M. Klejnowska, C.P. Kłak, M. Rogalski, Z. Sobolewski, K. Sowiński, <i>Proces karny. Część ogólna</i> , red. G. Artymiak, M. Rogalski, Z. Sobolewski, Warszawa 2007
Artymiak, Rogalski, <i>Proces. Część ogólna</i>	– G. Artymiak, M. Klejnowska, C.P. Kłak, M. Rogalski, Z. Sobolewski, K. Sowiński, <i>Proces karny. Część ogólna</i> , red. G. Artymiak, M. Rogalski, Warszawa 2012
Artymiak, Rogalski, <i>Proces. Część szczególna</i>	– G. Artymiak, M. Klejnowska, C.P. Kłak, M. Rogalski, Z. Sobolewski, A. Masłowska, <i>Proces karny. Część szczególna</i> , red. G. Artymiak, M. Rogalski, Z. Sobolewski, Warszawa 2007; red. G. Artymiak, M. Rogalski, Warszawa 2012
Bulsiewicz i inni, <i>Przebieg</i>	– A. Bulsiewicz, M. Jeż-Ludwichowska, D. Kala, D. Osowska, A. Lach, <i>Przebieg procesu karnego</i> , Toruń 1996, 2003
Cieślak, <i>Podstawowe założenia</i>	– M. Cieślak, <i>Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne</i> , Warszawa 1971, 1973, 1984
Cieślak, <i>Podstawowe założenia. Dzieła wybrane</i>	– M. Cieślak, <i>Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne</i> [w:] M. Cieślak, <i>Dzieła wybrane</i> , t. II, red. S. Waltoś, Kraków 2011
Cieślak, <i>Zagadnienia dowodowe</i>	– M. Cieślak, <i>Zagadnienia dowodowe w procesie karnym</i> , Warszawa 1955
Cieślak, <i>Zarys</i>	– M. Cieślak, <i>Postępowanie karne. Zarys instytucji</i> , Warszawa 1982
Daszkiewicz, <i>Zagadnienia</i> , t. I	– W. Daszkiewicz, <i>Prawo karne procesowe. Zagadnienia ogólne</i> , t. I, Bydgoszcz 2000
Daszkiewicz, <i>Zagadnienia</i> , t. II	– W. Daszkiewicz, <i>Prawo karne procesowe. Zagadnienia ogólne</i> , t. II, Bydgoszcz 2001
Daszkiewicz, Nowak, Stachowiak, <i>Proces</i>	– W. Daszkiewicz, T. Nowak, S. Stachowiak, <i>Proces karny. Część szczególna</i> , Poznań 1996
Dudka, Paluszkiwicz, <i>Postępowanie</i>	– K. Dudka, H. Paluszkiwicz, <i>Postępowanie karne</i> , Warszawa 2016, 2017, 2018
Gardocka, <i>Podręcznik</i>	– T. Gardocka, <i>Postępowanie karne. Podręcznik akademicki</i> , Warszawa 2005

Wykaz podstawowej literatury podawanej wyłącznie w zapisie skróconym

Glaser, <i>Polski proces</i>	– S. Glaser, <i>Polski proces karny w zarysie wraz z prawem o ustroju sądów powszechnych</i> , Kraków 1934
Grajewski, <i>Przebieg procesu</i>	– J. Grajewski, <i>Przebieg procesu karnego</i> , Warszawa 2001, 2008, 2012
Grajewski i inni, <i>Prawo</i>	– K. Papke-Olszauskas, S. Steinborn, K. Woźniewski, <i>Prawo karne procesowe. Część ogólna</i> , red. J. Grajewski, Warszawa 2009, 2011
Grzegorzczuk, Tylman, <i>Postępowanie</i>	– T. Grzegorzczuk, J. Tylman, <i>Polskie postępowanie karne</i> , Warszawa 1998, 1999, 2001, 2003, 2005, 2007, 2009, 2011, 2014, 2016
Hofmański, Zabłocki, <i>Elementy metodyki</i>	– P. Hofmański, S. Zabłocki, <i>Elementy metodyki pracy sędziego w sprawach karnych</i> , Kraków 2006, Warszawa 2011
Kalinowski, <i>Polski proces</i>	– S. Kalinowski, <i>Polski proces karny</i> , Warszawa 1970, 1971
Kalinowski, <i>Postępowanie. Zarys części ogólnej</i>	– S. Kalinowski, <i>Postępowanie karne. Zarys części ogólnej</i> , Warszawa 1963
Kalinowski, <i>Postępowanie. Zarys części szczególnej</i>	– S. Kalinowski, <i>Postępowanie karne. Zarys części szczególnej</i> , Warszawa 1964
Kmieciak, Skrętowicz, <i>Proces</i>	– R. Kmiecik, E. Skrętowicz, <i>Proces karny. Część ogólna</i> , Kraków–Lublin 1996, 1998, 1999, Kraków 2002, 2003, 2004, 2006, Warszawa 2009
Kruszyński i inni, <i>Wykład</i>	– B. Bieńkowska, P. Kruszyński, C. Kulesza, P. Piszczek, S. Pawelec, <i>Wykład prawa karnego procesowego</i> , red. P. Kruszyński, Białystok 1998, 2003, 2012
Lipczyńska, <i>Proces</i> , cz. 1	– M. Lipczyńska, <i>Polski proces karny. Zagadnienia ogólne</i> , cz. 1, Warszawa–Wrocław 1971, 1986
Lipczyńska, <i>Proces</i> , cz. 2	– M. Lipczyńska, <i>Polski proces karny. Zagadnienia szczególne</i> , cz. 2, Warszawa–Wrocław 1986
Marszał, <i>Proces</i>	– K. Marszał, <i>Proces karny</i> , Katowice 1992, 1995, 1997, 1998
Marszał, <i>Zagadnienia</i>	– K. Marszał, <i>Proces karny. Zagadnienia ogólne</i> , Katowice 2008, 2013
Marszał, Zagrodnik, <i>Proces</i>	– K. Zgryzek, R. Koper, J. Zagrodnik, K. Marszał, <i>Proces karny</i> , red. K. Marszał, J. Zagrodnik, Warszawa 2017
Marszał i inni, <i>Proces</i>	– K. Marszał, S. Stachowiak, K. Zgryzek, <i>Proces karny</i> , red. K. Marszał, Katowice 2003, 2005, 2008
Marszał i inni, <i>Przebieg</i>	– K. Marszał, S. Stachowiak, K. Sychta, J. Zagrodnik, K. Zgryzek, <i>Proces karny. Przebieg postępowania</i> , red. K. Marszał, Katowice 2008, 2012
Prusak, <i>Postępowanie</i>	– F. Prusak, <i>Postępowanie karne</i> , Warszawa 2001
Schaff, <i>Proces</i>	– L. Schaff, <i>Proces karny Polski Ludowej. Wykład zasad ogólnych</i> , Warszawa 1953
Siewierski, Tylman, Olszewski, <i>Postępowanie</i>	– M. Siewierski, J. Tylman, M. Olszewski, <i>Postępowanie karne w zarysie</i> , Warszawa 1971, 1974
Skorupka, <i>Postępowanie. Część ogólna</i>	– Z. Świda, J. Skorupka, R. Ponikowski, W. Posnow, <i>Postępowanie karne. Część ogólna</i> , red. J. Skorupka, Warszawa 2012
Skorupka, <i>Proces karny</i>	– D. Gruszecka, K. Kremens, K. Nowicki, J. Skorupka, <i>Proces karny</i> , red. J. Skorupka, Warszawa 2017, 2018, 2019, 2020

- Śliwiński, *Polski proces* – S. Śliwiński, *Polski proces karny przed sądem powszechnym. Zasady ogólne*, Warszawa 1948, 1959, 1961
- Śliwiński, *Proces. Przebieg* – S. Śliwiński, *Proces karny. Przebieg procesu i postępowanie wykonawcze*, Warszawa 1948
- Świda, *Postępowanie* – Z. Świda, J. Skorupka, R. Ponikowski, W. Posnow, *Postępowanie karne. Część szczególna*, red. Z. Świda, Warszawa 2011; red. J. Skorupka, Warszawa 2013
- Świda, *Postępowanie. Część ogólna* – Z. Świda, R. Ponikowski, W. Posnow, *Postępowanie karne. Część ogólna*, red. Z. Świda, Warszawa 2008
- Waltoś, *Proces* – S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 1985, 1995, 1996, 1998, 2000, 2001, 2002, 2003, 2005, 2008, 2009
- Waltoś, Hofmański, *Proces* – S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2013, 2016, 2017, 2018, 2020
- Zagrodnik, *Proces* – R. Koper, K. Marszał, J. Zagrodnik, K. Zgryzek, *Proces karny*, red. J. Zagrodnik, Warszawa 2019

2. KOMENTARZE

- Angerman, Nowotny, Przeworski, *Komentarz* – K. Angerman, J. Nowotny, J. Przeworski, *Komentarz do kodeksu postępowania karnego wraz z dotyczącymi ustawami i rozporządzeniami*, Warszawa 1930
- Boratyńska, Górski, Królikowski, Sakowicz, Warchoń, Ważny, *Kodeks* – K.T. Boratyńska, A. Górski, M. Królikowski, A. Sakowicz, M. Warchoń, A. Ważny, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. A. Sakowicz, Warszawa 2015
- Boratyńska, Górski, Sakowicz, Ważny, *Kodeks* – K.T. Boratyńska, A. Górski, A. Sakowicz, A. Ważny, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2005, 2007, 2009, 2012, 2013, 2014
- Drajewicz, *Kodeks* – *Kodeks postępowania karnego*, t. II, *Komentarz do art. 425–682*, red. D. Drajewicz, Warszawa 2020
- Dudka, *Kodeks* – *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. K. Dudka, Warszawa 2018, 2020, 2023
- Gostyński i inni, *Kodeks*, t. I – J. Bratoszewski, Z. Gostyński, L. Gardocki, S.M. Przyjemski, R.A. Stefański, S. Zabłocki, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. Z. Gostyński, t. I, Warszawa 1998, 2003, 2004
- Gostyński i inni, *Kodeks*, t. II – J. Bratoszewski, Z. Gostyński, L. Gardocki, S.M. Przyjemski, R.A. Stefański, S. Zabłocki, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. Z. Gostyński, t. II, Warszawa 1998, 2004
- Gostyński i inni, *Kodeks*, t. III – J. Bratoszewski, Z. Gostyński, L. Gardocki, S.M. Przyjemski, R.A. Stefański, S. Zabłocki, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. Z. Gostyński, t. III, Warszawa 1998, 2004
- Grajewski, Paprzycki, Płachta, *Kodeks*, t. I – J. Grajewski, L.K. Paprzycki, M. Płachta, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. I, *Komentarz do art. 1–424 k.p.k.*, Kraków 2003
- Grajewski, Paprzycki, Płachta, *Kodeks*, t. II – J. Grajewski, L.K. Paprzycki, M. Płachta, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. II, *Komentarz do art. 425–673 k.p.k.*, Kraków 2003

- Grajewski, Paprzycki, Steinborn, *Kodeks*, t. I – J. Grajewski, L.K. Paprzycki, S. Steinborn, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. I, *Komentarz do art. 1–424 K.P.K.*, red. J. Grajewski, Kraków 2006, Warszawa 2010; red. L.K. Paprzycki, Warszawa 2013
- Grajewski, Paprzycki, Steinborn, *Kodeks*, t. II – J. Grajewski, L.K. Paprzycki, S. Steinborn, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. II, red. J. Grajewski, Kraków 2006, Warszawa 2010; red. L.K. Paprzycki, Warszawa 2013, 2015
- Grajewski, Paprzycki, Steinborn, *Komentarz aktualizowany do art. 1–424* – J. Grajewski, L.K. Paprzycki, S. Steinborn, *Komentarz aktualizowany do art. 1–424 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U.97.89.555)*, red. L.K. Paprzycki, LEX 2015
- Grajewski, Paprzycki, Steinborn, *Komentarz aktualizowany do art. 425–673* – J. Grajewski, L.K. Paprzycki, S. Steinborn, *Komentarz aktualizowany do art. 425–673 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U.97.89.555)*, red. L.K. Paprzycki, LEX 2014, 2015
- Grajewski, Skrętowicz, *Kodeks* – J. Grajewski, E. Skrętowicz, *Kodeks postępowania karnego z komentarzem*, Gdańsk 1995, 1996
- Grzegorzczuk, *Kodeks* – T. Grzegorzczuk, *Kodeks postępowania karnego wraz z komentarzem do ustawy o świadku koronnym*, Kraków 2003, 2004, 2005, Warszawa 2008, 2010
- Grzegorzczuk, *Kodeks*, t. I – T. Grzegorzczuk, *Kodeks postępowania karnego*, t. I, *Komentarz do art. 1–467*, Warszawa 2014
- Grzeszczyk, *Kodeks* – W. Grzeszczyk, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa, 2003, 2005, 2007, 2011, 2012, 2014
- Hofmański, Sadzik, Zgryzek, *Kodeks*, t. I – P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego*, t. I, *Komentarz do artykułów 1–296*, red. P. Hofmański, Warszawa 1999, 2004, 2007, 2011
- Hofmański, Sadzik, Zgryzek, *Kodeks*, t. II – P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego*, t. II, *Komentarz do artykułów 297–467*, red. P. Hofmański, Warszawa 1999, 2004, 2007, 2011
- Hofmański, Sadzik, Zgryzek, *Kodeks*, t. III – P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego*, t. III, *Komentarz do artykułów 468–682*, red. P. Hofmański, Warszawa 2004, 2007, 2010, 2012
- Hofmański, Sadzik, Zgryzek, *Kodeks*, t. IV – P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego*, t. IV, *Aktualizacje*, red. P. Hofmański, Warszawa 2008
- Hofmański, Sadzik, Zgryzek, *Kodeks. Suplement* – P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Suplement do tomów I–III*, Warszawa 2004
- Kalinowski, Siewierski, *Kodeks* – S. Kalinowski, M. Siewierski, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 1960, 1966
- Lipczyńska, Ponikowski, *Mały komentarz* – M. Lipczyńska, R. Ponikowski, *Mały komentarz do kodeksu postępowania karnego*, Warszawa 1986
- Mazur, *Kodeks* – *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. M. Mazur, Warszawa 1971, 1976
- Peiper, *Komentarz* – L. Peiper, *Komentarz do kodeksu postępowania karnego i przepisów wprowadzających tenże kodeks*, Kraków 1929, 1932, 1933
- Prusak, *Komentarz* – F. Prusak, *Komentarz do kodeksu postępowania karnego*, t. I, II, Warszawa 1999

- Sakowicz i inni, *Kodeks* – K.T. Boratyńska, P. Czarnecki, A. Górski, M. Królikowski, A. Sakowicz, M. Warchoń, A. Ważny, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. A. Sakowicz, Warszawa 2016, 2018; K.T. Boratyńska, P. Czarnecki, A. Górski, R. Koper, M. Królikowski, A. Lach, A. Sakowicz, A. Ważny, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. A. Sakowicz, Warszawa 2020, 2023, Legalis 2020, 2023
- Skorupka, *Kodeks* – *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. J. Skorupka, Warszawa 2015, 2016, 2017, 2018, 2020, 2021, Legalis 2020, 2021, 2023
- Skorupka, *Kodeks. Komentarz aktualizowany* – *Kodeks postępowania karnego. Komentarz aktualizowany*, red. J. Skorupka, Legalis 2023
- Stefański, Zabłocki, *Kodeks*, t. I – *Kodeks postępowania karnego*, t. I, *Komentarz do art. 1–166*, red. R.A. Stefański, S. Zabłocki, Warszawa 2017
- Stefański, Zabłocki, *Kodeks*, t. II – *Kodeks postępowania karnego*, t. II, *Komentarz do art. 167–296*, red. R.A. Stefański, S. Zabłocki, Warszawa 2019, LEX 2019
- Szumilo-Kulczycka, *Komentarz do wybranych przepisów* – *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów*, red. D. Szumilo-Kulczycka, LEX 2022
- Świecki, *Kodeks* – B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. I, II, red. D. Świecki, Warszawa 2013, 2014, 2015, 2017, 2018, 2020, LEX 2020, 2022
- Świecki, *Komentarz do zmian 2016* – K. Eichstaedt, B. Augustyniak, M. Kurowski, D. Świecki, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do zmian 2016*, Warszawa 2016
- Świecki, *Kodeks. Komentarz aktualizowany*, t. I – B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, *Kodeks postępowania karnego*, t. I, *Komentarz, aktualizowany*, red. D. Świecki, LEX 2017, 2020, 2022, 2024
- Świecki, *Kodeks. Komentarz aktualizowany*, t. II – B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, *Kodeks postępowania karnego*, t. II, *Komentarz, aktualizowany*, red. D. Świecki, LEX 2017, 2020, 2022, 2024
- Ważny, *Kodeks* – *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. A. Ważny, Warszawa 2020
- Zabłocki, *Postępowanie* – S. Zabłocki, *Postępowanie kasacyjne w nowym kodeksie postępowania karnego. Komentarz praktyczny*, Warszawa 1998

3. KOMENTARZE DO INNYCH USTAW

- Bojarski, Skrętowicz, *Nieletni* – T. Bojarski, E. Skrętowicz, *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*, Warszawa 2007, 2011, 2014
- Garlicki, *Konwencja*, t. I – L. Garlicki, P. Hofmański, A. Wróbel, *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Komentarz*, t. I, *Komentarz do artykułów 1–18*, red. L. Garlicki, Warszawa 2010
- Garlicki, *Konwencja*, t. II – L. Garlicki, P. Hofmański, A. Wróbel, R. Degener, M. Krzyżanowska-Mierzewska, I. Kondak, K. Ryngielewicz, *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Komentarz*, t. II, *Komentarz do artykułów 19–59 oraz Protokołów dodatkowych*, red. L. Garlicki, Warszawa 2011
- Grzegorzczak, *K.k.s.* – T. Grzegorzczak, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Warszawa 2000, 2001, 2006, 2009

- Grzegorzcyk, *K.p.u.* – T. Grzegorzcyk, *Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia. Komentarz*, Warszawa 2002, 2008, 2012
- Kardas, Łabuda, Razowski, *K.k.s.* – P. Kardas, G. Łabuda, T. Razowski, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Warszawa 2012, 2017
- Prusak, *K.k.s.* – F. Prusak, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, t. I (art. 1–53), t. II (art. 54–191), Warszawa 2006
- Skowron, *K.p.u.* – A. Skowron, *Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia. Komentarz*, Warszawa 2010

4. MATERIAŁY POKONFERENCYJNE

- Bojarski, *Rozwój nauk* – *Rozwój nauk penalnych w sześćdziesięciolecie Wydziału Prawa i Administracji UMCS. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej przez pracowników Katedry Prawa Karnego i Kryminologii UMCS w Lublinie w dn. 23–24 kwietnia 2009 r.*, red. T. Bojarski, Lublin 2009
- Bojarski, Skrętowicz, *Problemy* – *Problemy reformy prawa karnego: materiały z sesji naukowej, Lublin–Kazimierz Dolny, 20–22 września 1993 r.*, red. T. Bojarski, E. Skrętowicz, Lublin 1993
- Ćwiąkałski, Artymiak, *Karnomaterialne* – *Karnomaterialne i procesowe aspekty naprawienia szkody w świetle kodyfikacji karnych z 1997 r. i propozycji ich zmian*, red. Z. Ćwiąkałski, G. Artymiak, Warszawa 2010
- Ćwiąkałski, Artymiak, *Współzależność* – *Współzależność prawa karnego materialnego i procesowego: w świetle kodyfikacji karnych z 1997 r. i propozycji ich zmian. Materiały z konferencji naukowej odbytej w dniach 11–13 października 2007 r. w Czarnej, poświęconej pamięci Profesora Zbigniewa Sobolewskiego*, red. Z. Ćwiąkałski, G. Artymiak, Warszawa 2009
- Dynia, Kłak, *Europejskie standardy* – *Europejskie standardy ochrony praw człowieka a ustawodawstwo polskie*, red. E. Dynia, C.P. Kłak, Rzeszów 2005
- Gruszecka, Skorupka, *Granice procesu* – *Granice procesu karnego. Legalność działań uczestników postępowania*, red. D. Gruszecka, J. Skorupka, Warszawa 2015
- Hofmański, *Węzłowe problemy* – *Węzłowe problemy procesu karnego*, red. P. Hofmański, Warszawa 2010
- Kasprzak, Młodziejowski, *Wybrane problemy* – *Wybrane problemy procesu karnego i kryminalistyki*, red. J. Kasprzak, B. Młodziejowski, Olsztyn 2010
- Kremens, Skorupka, *Pojęcie* – *Pojęcie, miejsce i znaczenie prawdy w polskim procesie karnym. Materiały Wrocławskiego Seminarium Karnoprosesowego 2013*, red. K. Kremens, J. Skorupka, Wrocław 2013
- Kruszyński, *Postępowanie karne w XXI wieku* – *Postępowanie karne w XXI wieku: materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej, Popowo 26–28 października 2001 r.*, red. P. Kruszyński, Warszawa 2002
- Kulesza, *Ocena funkcjonowania* – *Ocena funkcjonowania porozumień procesowych w praktyce wymiaru sprawiedliwości*, red. C. Kulesza, Warszawa 2009
- Kulesza, *System* – *System wymiaru sprawiedliwości a media*, red. C. Kulesza, Białystok 2009
- Mozgawa, Dudka, *Kodeks: ocena i perspektywy zmian* – *Kodeks karny i kodeks postępowania karnego po dziesięciu latach obowiązywania: ocena i perspektywy zmian*, red. M. Mozgawa, K. Dudka, Warszawa 2009

- Skorupka, *Jawność procesu* – *Jawność procesu karnego*, red. J. Skorupka, Warszawa 2012
- Skorupka, Drozd, *Nowe spojrzenie* – *Nowe spojrzenie na model zakazów dowodowych w procesie karnym*, red. J. Skorupka, A. Drozd, Warszawa 2015
- Skorupka, Hayduk-Hawrylak, *Współczesne tendencje* – *Współczesne tendencje w rozwoju procesu karnego z perspektywy dogmatyki oraz teorii i filozofii prawa*, red. J. Skorupka, I. Hayduk-Hawrylak, Warszawa 2011
- Skrętowicz, *Nowy kodeks* – *Nowy kodeks postępowania karnego. Zagadnienia węzłowe. Materiały z konferencji naukowej „Kodeks postępowania karnego” zorganizowanej w dniach 8–10 września 1997 r.*, red. E. Skrętowicz, Kraków 1998
- Sobolewski, Artymiak, Kłak, *Problemy* – *Problemy znowelizowanej procedury karnej. Materiały konferencji naukowej, Rzeszów–Czarna, 17–18 października 2003 r.*, red. Z. Sobolewski, G. Artymiak, C.P. Kłak, Kraków 2004
- Szwarc, *Porozumiewanie się* – *Porozumiewanie się i uzgadnianie rozstrzygnięć przez uczestników postępowania karnego*, red. A. Szwarc, Warszawa–Poznań 1993
- Szwarc, *Przestępczość przygraniczna* – *Przestępczość przygraniczna. Postępowanie karne przeciwko cudzoziemcom w Polsce. Konferencja międzynarodowa (niemiecko-polska), Poznań, 24–27 czerwca 1999 roku*, red. A. Szwarc, Poznań 2000

5. KSIĘGI JUBILEUSZOWE (PAMIĄTKOWE)

- Księga Bojarskiego* – *Teoretyczne i praktyczne problemy współczesnego prawa karnego. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Bojarskiemu*, red. A. Michalska-Warias, I. Nowikowski, J. Piórkowska-Flieger, Lublin 2011
- Księga Buchały* – *Problemy odpowiedzialności karnej. Księga pamiątkowa ku czci Prof. Kazimierza Buchały*, red. Z. Cwiakalski, M. Szewczyk, S. Waltoś, A. Zoll, Kraków 1994
- Księga Bulsiewicza* – *Współczesne problemy procesu karnego i jego efektywności. Księga pamiątkowa Profesora Andrzeja Bulsiewicza*, red. A. Marek, Toruń 2004
- Księga Cieślaka* – *Problemy kodyfikacji prawa karnego. Księga ku czci Profesora Mariana Cieślaka*, red. S. Waltoś, Kraków 1993
- Księga Daszkiewicza* – *Nowe prawo karne procesowe. Zagadnienia wybrane. Księga ku czci Profesora Wiesława Daszkiewicza*, red. T. Nowak, Poznań 1999
- Księga Dody* – *Środki zaskarżenia w procesie karnym. Księga pamiątkowa ku czci Prof. Zbigniewa Dody*, red. A. Gaberle, S. Waltoś, Kraków 2000
- Księga Filara* – *Nauki penalne wobec szybkich przemian socjokulturowych. Księga jubileuszowa Profesora Mariana Filara*, red. A. Adamski, J. Bojarski, P. Chrzczonowicz, M. Leciak, Toruń 2012
- Księga Gaberle* – *Nauki penalne wobec problemów współczesnej przestępczości. Księga jubileuszowa z okazji 70. rocznicy urodzin Profesora Andrzeja Gaberle*, red. K. Krajewski, Warszawa 2007
- Księga Gardockiego* – *Między nauką a praktyką prawa karnego. Księga jubileuszowa Profesora Lecha Gardockiego*, red. Z. Jędrzejewski, M. Królikowski, Z. Wiernikowski, Warszawa 2014

- Księga Gostyńskiego* – *Kompensacyjna funkcja prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Zbigniewa Gostyńskiego*, red. S. Waltoś, B. Nita, P. Trzaska, M. Żurek, CzPKiNP 2002/2
- Księga Górniok* – *Problemy nauk penalnych. Prace ofiarowane Profesor Oktawii Górniok*, red. L. Tyszkiewicz, Katowice 1996
- Księga Grajewskiego* – *Aktualne problemy prawa i procesu karnego. Księga ofiarowana Profesorowi Janowi Grajewskiemu*, red. M. Płachta, GSP 2003/11
- Księga Grzegorzcyka* – *Artes serviunt vitae sapientia imperat. Proces karny sensu largo. Rzeczywistość i wyzwania. Księga Jubileuszowa Profesora Tomasza Grzegorzcyka z okazji 70. urodzin*, red. J. Kasiński, A. Małolepszy, P. Misztal, R. Olszewski, K. Rydz-Sybilak, D. Świecki, Warszawa–Łódź 2019
- Księga Hołdy* – *Problemy penologii i praw człowieka na początku XXI stulecia. Księga poświęcona pamięci Profesora Zbigniewa Hołdy*, red. B. Stańdo-Kawecka, K. Krajewski, Warszawa 2011
- Księga Kaftala* – *Problemy prawa i procesu karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Alfreda Kaftala*, red. G. Rejman, B.T. Bienkowska, Z. Jędrzejowski, P. Mierzejewski, Warszawa 2008
- Księga Kalinowskiego* – *Rozprawa główna. Problemy podstawowe. Praca zbiorowa ku czci Profesora Stanisława Kalinowskiego*, red. A. Murzynowski, „Studia Iuridica” 1985, t. XIII
- Księga Kmiecika* – *Iudicium et Scientia. Księga jubileuszowa Profesora Romualda Kmiecika*, red. A. Przyborowska-Klimczak, A. Taracha, Warszawa 2011
- Księga Korcyl-Wolskiej* – *W kręgu prawa nieletnich. Księga pamiątkowa ku czci Profesor Marianny Korcyl-Wolskiej*, red. P. Hofmański, S. Waltoś, Warszawa 2009
- Księga Kulickiego* – *Doctrina multiplex veritas una. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Mariuszowi Kulickiemu twórcy Katedry Kryminalistyki z okazji 35-lecia powołania Katedry na Wydziale Prawa i Administracji UMK*, red. A. Bulsiewicz, A. Marek, V. Kwiatkowska-Darul, Toruń 2004
- Księga Kunickiej-Michalskiej* – *Reforma prawa karnego. Propozycje i komentarze. Księga pamiątkowa Profesor Barbary Kunickiej-Michalskiej*, red. J. Jakubowska-Hara, C. Nowak, J. Skupiński, Warszawa 2008
- Księga Kruszyńskiego* – *Wokół gwarancji współczesnego procesu karnego. Księga jubileuszowa Profesora Piotra Kruszyńskiego*, red. B.T. Bienkowska, H. Gajewska-Kraczkowska, M. Rogacka-Rzewnicka, Warszawa 2015
- Księga Lelentala* – *Aktualne problemy prawa karnego, kryminologii i penitencjarystyki. Księga ofiarowana Profesorowi Stefanowi Lelentalowi w 45. roku pracy naukowej i dydaktycznej*, red. K. Indeck, Łódź 2004
- Księga Marka* – *Węzłowe problemy prawa karnego, kryminologii i polityki kryminalnej. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Andrzejowi Markowi*, red. V. Konarska-Wrzosek, J. Lachowski, J. Wójcikiewicz, Warszawa 2010
- Księga Marszała* – *Współczesne problemy procesu karnego i wymiaru sprawiedliwości. Księga ku czci Profesora Kazimierza Marszała*, red. P. Hofmański, K. Zgryzek, Katowice 2003

- Księga Murzynowskiego*, 1997 – *Węzłowe zagadnienia procedury karnej. Księga ku czci Profesora Andrzeja Murzynowskiego*, red. P. Kruszyński, „Studia Iuridica” 1997, t. XXXIII
- Księga Murzynowskiego*, 2020 – *Istota i zasady procesu karnego 25 lat później. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Murzynowskiego*, red. M. Rogacka-Rzewnicka, H. Gajewska-Kraczkowska, Warszawa 2020
- Księga Nowaka* – *Współczesny polski proces karny. Księga ofiarowana Profesorowi Tadeuszowi Nowakowi*, red. S. Stachowiak, Poznań 2002
- Księga Rejman* – *Gaudium in litteris est. Księga jubileuszowa ofiarowana Pani Profesor Genowefie Rejman z okazji osiemdziesiątych urodzin*, red. L. Gardocki, M. Królikowski, A. Walczak-Żochowska, Warszawa 2005
- Księga Skrętowicza* – *Problemy stosowania prawa sądowego. Księga ofiarowana Profesorowi Edwardowi Skrętowiczowi*, red. I. Nowikowski, Lublin 2007
- Księga Skupińskiego* – *Problemy wymiaru sprawiedliwości karnej. Księga jubileuszowa Profesora Jana Skupińskiego*, red. A. Błachnio-Parzych, J. Jakubowska-Hara, J. Kosonoga, H. Kuczyńska, Warszawa 2013
- Księga Stachowiaka* – *Skargowy model procesu karnego. Księga ofiarowana Profesorowi Stanisławowi Stachowiakowi*, red. A. Gerecka-Żołyńska, P. Górecki, H. Paluszkiewicz, P. Wiliński, Warszawa 2008
- Księga Szwarca* – *Aktualne problemy prawa karnego. Księga pamiątkowa z okazji Jubileuszu 70. urodzin Profesora Andrzeja J. Szwarca*, red. Ł. Pohl, Poznań 2009
- Księga Świdy* – *Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Świdy*, red. J. Skorupka, Warszawa 2009
- Księga Tylmana*, 2011 – *Funkcje procesu karnego. Księga jubileuszowa Profesora Janusza Tylmana*, red. T. Grzegorzczak, Warszawa 2011
- Księga Tylmana*, 2014 – *Polski proces karny i materialne prawo karne w świetle nowelizacji z 2013 roku. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Januszowi Tylmanowi z okazji Jego 90. urodzin*, red. T. Grzegorzczak, J. Izydorczyk, R. Olszewski, D. Świecki, M. Zbrojewska, Warszawa 2014
- Księga Tyszkiewiczza* – *U progu nowych kodyfikacji karnych. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Leonowi Tyszkiewiczowi*, red. O. Górniok, Katowice 1999
- Księga Waltosia*, 2000 – *Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności. Księga ku czci Profesora Stanisława Waltosia*, red. J. Czapska, A. Gaberle, A. Światłowski, A. Zoll, Warszawa 2000
- Księga Waltosia*, 2022 – *W pogoni za rzetelnym procesem karnym. Księga dedykowana Profesorowi Stanisławowi Waltosiowi*, red. D. Szumiło-Kulczycka, Warszawa 2022
- Księga Wąska* – *W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Wąska*, red. L. Leszczyński, E. Skrętowicz, Z. Hołda, Lublin 2005
- Księga Weigend* – *Księga dedykowana dr Ewie Weigend*, red. S. Waltoś, CzPKiNP 2011, rok XV
- Księga Zabłockiego* – *Fiat iustitia pereat mundus. Księga jubileuszowa poświęcona Sędziemu Sądu Najwyższego Stanisławowi Zabłockiemu z okazji 40-lecia pracy zawodowej*, red. P. Hofmański przy współpracy P. Kardasa i P. Wilińskiego, Warszawa 2014

- Księga Zbrojewskiej* – *Verba volant, scripta manent. Proces karny, prawo karne skarbowe i prawo wykroczeń po zmianach z lat 2015–2016. Księga pamiątkowa poświęcona Profesor Monice Zbrojewskiej*, red. T. Grzegorzczak, R. Olszewski, Warszawa 2016
- Księga Zolla* – *Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, red. P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, t. I i II, Warszawa 2012

6. SYSTEMY PRAWA KARNEGO PROCESOWEGO

- System*, t. I, cz. 1 – *System Prawa Karnego Procesowego*, red. naczelny P. Hofmański, t. I, *Zagadnienia ogólne*, cz. 1, red. P. Hofmański, Warszawa 2013
- System*, t. I, cz. 2 – *System Prawa Karnego Procesowego*, red. naczelny P. Hofmański, t. I, *Zagadnienia ogólne*, cz. 2, red. P. Hofmański, Warszawa 2013
- System*, t. II – *System Prawa Karnego Procesowego*, red. naczelny P. Hofmański, t. II, *Proces karny – rozwiązania modelowe w ujęciu prawnoporównawczym*, red. P. Kruszyński, Warszawa 2014
- System*, t. III, cz. 1 – *System Prawa Karnego Procesowego*, red. naczelny P. Hofmański, t. III, *Zasady procesu karnego*, cz. 1, red. P. Wiliński, Warszawa 2014
- System*, t. III, cz. 2 – *System Prawa Karnego Procesowego*, red. naczelny P. Hofmański, t. III, *Zasady procesu karnego*, cz. 2, red. P. Wiliński, Warszawa 2014
- System*, t. IV – *System Prawa Karnego Procesowego*, red. naczelny P. Hofmański, t. IV, *Dopuszczalność procesu*, red. M. Jeż-Ludwichowska, A. Lach, Warszawa 2015
- System*, t. V – *System Prawa Karnego Procesowego*, red. naczelny P. Hofmański, t. V, *Sądy i inne organy postępowania karnego*, red. Z. Kwiatkowski, Warszawa 2015
- System*, t. VI – *System Prawa Karnego Procesowego*, red. naczelny P. Hofmański, t. VI, *Strony i inni uczestnicy postępowania karnego*, red. C. Kuleza, Warszawa 2016
- System*, t. VIII – *System Prawa Karnego Procesowego*, red. naczelny P. Hofmański, t. VIII, *Dowody*, red. J. Skorupka, Warszawa 2019
- System*, t. X – *System Prawa Karnego Procesowego*, red. naczelny P. Hofmański, t. X, *Postępowanie przygotowawcze*, red. R.A. Stefański, Warszawa 2016
- System*, t. XIV – *System Prawa Karnego Procesowego*, red. naczelny P. Hofmański, t. XIV, *Tryby szczególne*, red. F. Prusak, Warszawa 2015
- System*, t. XVIII – *System Prawa Karnego Procesowego*, red. naczelny P. Hofmański, t. XVIII, *Koszty procesu w sprawach karnych*, red. M. Klejnowska, Warszawa 2018

WSTĘP

W obszarze współpracy w sprawach karnych w ramach stosunków międzynarodowych można obecnie wyróżnić dwie płaszczyzny: współpracę tradycyjną, opartą na przepisach dwustronnych i wielostronnych umów międzynarodowych, ewentualnie regulacjach kodeksowych, oraz współpracę prowadzoną między państwami członkowskimi Unii Europejskiej na podstawie przepisów prawa polskiego, które wdrażają decyzje ramowe oraz dyrektywy unijne przewidujące mechanizm wzajemnego uznawania orzeczeń w sprawach karnych. O ile pierwszą płaszczyznę cechuje stosunkowa stabilność regulacji, o tyle współpraca unijna stale ulega rozwojowi, istotnie modyfikując coraz to nowe obszary współpracy tradycyjnej. Analizując systemowo współpracę sądową w sprawach karnych w Unii Europejskiej, trzeba pogodzić się z tym, że publikacja opisująca jej stan w określonym momencie może okazać się częściowo nieaktualna nawet już po kilku miesiącach od wydania wyników analiz, wobec przyjęcia nowego unijnego aktu prawnego regulującego kompleksowo lub częściowo kolejny instrument tej współpracy.

Ta wyjątkowo intensywna fluktuacja stanu prawnego nie pozostała bez wpływu na sposób powstawania i ostateczny kształt tomu XVII *Systemu Prawa Karnego Procesowego*. Idea opublikowania tomu *Systemu* poświęconego tej problematyce sięga jeszcze 2013 r., kiedy to Profesor Piotr Hofmański powierzył jego redagowanie Profesorowi Lechowi K. Paprzyckiemu, Prezesowi Sądu Najwyższego kierującemu Izłą Karną. Nie stało się to przypadkowo. Wszyscy, którzy śledzili prawo unijne i jego wpływ na polski proces karny, doskonale znają publikacje Profesora z tej dziedziny, jak również pamiętają kolejne międzynarodowe konferencje naukowe organizowane przy Jego istotnym zaangażowaniu, we współpracy z OLAF-em (Europejskim Urzędem do spraw Zwalczania Nadużyć Finansowych), koncentrujące się wokół problematyki ochrony interesów finansowych Unii Europejskiej i ewentualnego powołania instytucji Prokuratury Europejskiej. Nie sposób też zapomnieć, że Sędzia Lech K. Paprzycki w swoim orzecznictwie, niejednokrotnie stosując wykładnię prawa zgodną z prawem unijnym tudzież wprost zasadę pierwszeństwa prawa unijnego, dawał wyraz poszanowania konstytucyjnej zasady respektowania traktatów międzynarodowych wyrażonej w art. 9 Konstytucji RP.

Profesor L.K. Paprzycki jako pierwotny redaktor tego tomu zdecydował o tym, którzy Autorzy będą go tworzyć. Po podjęciu przez Sędziego Paprzyckiego

decyzji o przejściu w stan spoczynku, miałam jedynie współredagować ten tom, jednak ostatecznie, wobec śmierci Profesora 1.10.2022 r., zobowiązałam się przejąć redagowanie niniejszego opracowania, zapraszając do jego współtworzenia kilku nowych Autorów. Takie właśnie, rozłożone w czasie powstawanie niniejszej publikacji spowodowało, że niektóre teksty oddane przez Autorów jeszcze na ręce Profesora Paprzyckiego jako jego redaktora musiały zostać istotnie uaktualnione w związku z ostatecznym zebraniem wszystkich tekstów do wydania dopiero na początku 2024 r. Za trud napisania, a szczególnie uaktualnienia tekstów, należą się wszystkim Autorom ogromne podziękowania.

Wymaga podkreślenia, że struktura oddawanego do rąk Czytelników tomu *Systemu* odzwierciedla pierwotny zamysł, oparty na holistycznym i słusznym założeniu, że należy pokazać w kilku rozdziałach, jak poszczególne instrumenty współpracy ewoluowały na przestrzeni lat oraz to, jaką ostatecznie formę uzyskały w ramach Unii Europejskiej. Z tego też powodu Autorzy przedstawiający poszczególne zagadnienia uzyskali dużą swobodę co do sposobu prowadzenia wywodów, co z kolei poskutkowało zróżnicowaną obszernością rozdziałów oraz tym, że różni się one strukturą wewnętrzną.

Pierwsze dwa rozdziały tomu zostały poświęcone przedstawieniu zagadnień wstępnych, wspólnych dla wszystkich rodzajów współpracy. W pierwszym rozdziale niniejszego opracowania zaprezentowano ewolucję współpracy międzynarodowej w sprawach karnych, zarówno tej tradycyjnej, jak i podejmowanej w ramach Unii Europejskiej. Następnie omówiono najważniejsze zasady międzynarodowej współpracy w sprawach karnych. Jak wyjaśniono w punkcie 2.1 rozdziału pierwszego, analizie poddano nie wszystkie, a wybrane zasady regulujące współpracę międzynarodową, mając na względzie to, że zasady te zostały kompleksowo omówione w tomie *Systemu* poświęconym zasadom procesowym (t. III, cz. 2, red. P. Wiliński). W pierwszym rozdziale niniejszego opracowania znalazły się także rozważania na temat relacji między prawem krajowym, międzynarodowym oraz unijnym, obrazujące również kwestię zasad stosowania prawa unijnego w sprawach karnych.

Zadaniem Autorów drugiego rozdziału nie było zaprezentowanie Czytelnikowi wyczerpującego, prawnoporównawczego studium na temat tego, jak współpraca w sprawach karnych jest uregulowana w innych krajach. Realizacja takiego zadania istotnie wykraczałaby poza cele systemu prawa karnego procesowego, który wszak ma dotyczyć prawa polskiego. Celem było raczej ukazanie, jak modelowo w systemach prawnych innych krajów są umiejscowione regulacje dotyczące współpracy międzynarodowej w sprawach karnych. Trzy potencjalne modele współpracy zostały przedstawione w pierwszej części rozdziału, zaś jego druga część obejmuje prezentację podstaw prawnych tej współpracy realizowanej w dwóch różnych modelach normatywnych: modelu francuskim, gdzie zasadnicze zręby współpracy regulowane są w kodeksie postępowania karnego, oraz modelu niemieckim, w którym odbywa się ona na podstawie odrębnej ustawy.

Trzeci rozdział tego tomu *Systemu* został poświęcony problematyce immunitetów dyplomatycznych oraz konsularnych, które stanowią tradycyjny element regulacji współpracy międzynarodowej państw w sprawach karnych, ograniczając ich jurysdykcję krajową. W kolejnym czwartym rozdziale Profesor Andrzej Sakowicz poddał analizie zasadę *ne bis in idem*, która oddziałuje na większość instrumentów współpracy międzynarodowej, tak tradycyjnych, jak i unijnych. Autor pokazał ewolucję tej zasady, poczynając od tego, jak ujmowano ją w dwustronnych umowach międzynarodowych, a kończąc na tym, jak została ona unormowana w art. 50 KPP.

Przejęcie i przekazanie ścigania karnego stało się przedmiotem analiz kolejnego rozdziału (piątego), który dotyka także problematyki konfliktów jurysdykcyjnych i ich rozwiązywania w Unii Europejskiej. Opracowanie tego rozdziału zakończono zanim zostało przyjęte w Unii Europejskiej rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/3011 z 27.11.2024 r. w sprawie przekazywania postępowań w sprawach karnych¹, które ma zasadniczo wywoływać skutki prawne od 1.02.2027 r. Planowane wejście w życie tego rozporządzenia tylko potwierdza tezę, że podstawy prawne współpracy sądowej w sprawach karnych ulegają ciągłym przemianom.

Szósty rozdział tomu został poświęcony problematyce ekstradycji i europejskiego nakazu aresztowania. Jego celem było pokazanie, na ile uproszczona forma ekstradycji, jaką jest europejski nakaz aresztowania, różni się od zwykłej ekstradycji, tak w kontekście samej procedury ekstradycyjnej, jak i podstaw odmowy wydania lub przekazania osoby.

Rozdział siódmy dotyczy wzajemnego uznawania środków zapobiegawczych o charakterze nieizolacyjnym. Tym samym, wraz z rozdziałem o ekstradycji, wprowadza on Czytelnika w problematykę uznawania orzeczeń incydentalnych, niekończących postępowania karnego (choć zarówno ekstradycja, jak i europejski nakaz aresztowania mogą być wykorzystywane także do przekazywania osób skazanych w celu wykonania przez nich kary pozbawienia wolności) – odpowiednio orzeczenia o tymczasowym aresztowaniu oraz o pozostałych środkach zapobiegawczych.

W kolejnych dwóch obszernych rozdziałach – ósmym i dziewiątym – poddano analizie mechanizm wykonywania oraz wzajemnego uznawania orzeczeń zagranicznych kończących postępowanie. Rozdział ósmy dotyczy uznawania orzeczeń skazujących na kary lub środki karne o charakterze nieizolacyjnym, natomiast rozdział dziewiąty – orzeczeń skazujących na karę pozbawienia wolności lub środki jej równoważne.

W dziesiątym rozdziale tomu Autorzy skupili się na klasycznej pomocy prawnej w zakresie pozyskiwania dowodów oraz współpracy przy doręczeniach w sprawach karnych. Część rozważań poświęcili także europejskiemu nakazowi

¹ Dz.Urz. UE L 2024/3011.

dochodzeniowemu, który obecnie staje się najczęściej wykorzystywanym narzędziem współpracy organów procesowych w Unii Europejskiej. Dynamiczny rozwój regulacji unijnych w obszarze prawa dowodowego, zwłaszcza elektronicznego pozyskiwania dowodów sprawił, że także w obrębie tego rozdziału, już po jego napisaniu, pojawiły się akty prawne, które niebawem wejdą w życie i z pewnością zmodyfikują współpracę organów ścigania w zakresie postępowania dowodowego. Trzeba tu wymienić przede wszystkim rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2023/1543 z 12.07.2023 r. w sprawie europejskich nakazów wydania i europejskich nakazów zabezpieczenia dowodów elektronicznych w postępowaniu karnym oraz w postępowaniu karnym wykonawczym w związku z wykonaniem kar pozbawienia wolności² oraz dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2023/1544 z 12.07.2023 r. w sprawie zharmonizowanych przepisów dotyczących wskazywania wyznaczonych zakładów i ustanawiania przedstawicieli prawnych w celu gromadzenia dowodów elektronicznych w postępowaniach karnych³.

Dwa ostatnie rozdziały dotyczą współpracy polskich organów procesowych odpowiednio z Międzynarodowym Trybunałem Karnym (rozdział jedenasty) oraz z Prokuraturą Europejską (rozdział dwunasty). W odniesieniu do tej ostatniej problematyki należy zauważyć, że w momencie oddania tego opracowania do druku zarysowała się perspektywa przyjęcia przez polskiego ustawodawcę innej wersji ustawy wdrażającej rozporządzenie unijne regulujące funkcjonowanie Prokuratury Europejskiej niż ta, którą zaprezentowano w rozdziale dwunastym. Nie umniejsza to wartości merytorycznej rozważań, które dotyczą przede wszystkim ogólnej struktury Prokuratury Europejskiej.

Pomimo długotrwałego procesu powstawania tego tematu *Systemu* uznałam za swój obowiązek doprowadzić do jego publikacji w przekonaniu, że w istotny sposób wzbogaci on źródła wiedzy o międzynarodowej współpracy w sprawach karnych. Oddaję przy tym do rąk Czytelników niniejsze opracowanie w czasie szczególnym dla rozwoju współpracy unijnej. Jak wskazano w podsumowaniu rozdziału szóstego, współpraca sądowa w sprawach karnych w Unii Europejskiej jest obecnie wystawiona na liczne próby. Osłabione wzajemne zaufanie do systemów prawnych państw członkowskich powoduje pojawianie się coraz to nowych przeszkód i trudności w sprawnym i odformalizowanym wzajemnym uznawaniu orzeczeń w sprawach karnych. Pozostaje wierzyć, że w tym obszarze współpracy nie będziemy wkrótce świadkami powstania „Europy dwóch prędkości”.

Luty 2025 r.

Dr hab. prof. KUL Małgorzata Wąsek-Wiaderek

² Dz.Urz. UE L 191, s. 118.

³ Dz.Urz. UE L 191, s. 181.

ROZDZIAŁ 1

ZAGADNIENIA OGÓLNE

1. Ewolucja współpracy międzynarodowej w sprawach karnych	54
1.1. Ewolucja współpracy międzynarodowej w sprawach karnych w prawie międzynarodowym	54
1.2. Ewolucja współpracy w sprawach karnych w Unii Europejskiej	67
2. Zasady współpracy międzynarodowej w sprawach karnych	75
2.1. Uwagi wprowadzające	75
2.2. Zasada podwójnej przestępności czynu	76
2.2.1. Powody obowiązywania warunku podwójnej przestępności czynu we współpracy międzynarodowej i unijnej	76
2.2.2. Podwójna przestępność czynu	85
2.2.2.1. Uwagi wprowadzające	85
2.2.2.2. Warunek podwójnej przestępności w ujęciu rzeczywistym i hipotetycznym (<i>in genere</i>)	86
2.2.2.3. Podwójna przestępność <i>in abstracto</i>	89
2.2.2.4. Podwójna karalność <i>in concreto</i>	90
2.2.2.5. Inne koncepcje	92
2.2.2.6. Przesłanki a wykroczenia w kontekście wymogu podwójnej przestępności	93
2.2.2.7. „Retroaktywność” wymogu podwójnej przestępności	98
2.3. Zasada niewydawania własnych obywateli	100
2.3.1. Historia i uzasadnienie zakazu	100
2.3.2. Ekstradycja własnego obywatela a prawa człowieka	109
2.3.3. Zakaz ekstradycji obywatela w polskiej doktrynie konstytucyjnej	113
2.3.4. Zmiana art. 55 Konstytucji RP; jej krytyka i konsekwencje ustawowe	122
2.3.5. Zakaz ekstradycji obywatela a ochrona cudzoziemców wynikająca z zakazu dyskryminacji	124
2.4. Zasada specjalności	125
2.5. Klauzula porządku publicznego	133
2.6. Szczególne traktowanie przestępstw politycznych, skarbowych i wojskowych we współpracy międzynarodowej w sprawach karnych	141
2.6.1. Uwagi wprowadzające	141
2.6.2. Odmowa współpracy ze względu na polityczny charakter przestępstwa	142
2.6.3. Odmowa współpracy ze względu na wojskowy charakter przestępstwa	152
2.6.4. Odmowa współpracy z powodu skarbowego charakteru przestępstwa	160
3. Relacja prawo wewnętrzne – prawo unijne – prawo międzynarodowe w obszarze współpracy międzynarodowej w sprawach karnych	169
3.1. Uwagi wprowadzające	169
3.2. Miejsce prawa międzynarodowego w hierarchii źródeł prawa	170
3.3. Miejsce prawa unijnego w hierarchii źródeł prawa	174
3.4. Dyrektywy unijne jako źródło prawa karnego materialnego i procesowego	178
3.4.1. Bezpośrednie stosowanie dyrektyw unijnych	178
3.4.2. Pośrednie stosowanie dyrektyw unijnych	181
3.5. Reguły stosowania decyzji ramowych dotyczących prawa karnego materialnego i procesowego	187

3.6. Stosowanie dyrektyw unijnych i decyzji ramowych w orzecznictwie sądów karnych	192
3.7. Rola rozporządzeń unijnych w obszarze prawa karnego materialnego i procesowego	198
3.8. Zasada pierwszeństwa prawa unijnego a konstytucyjna ochrona praw jednostki	200
3.9. Rozstrzyganie kolizji norm w obszarze międzynarodowej współpracy w sprawach karnych	211
3.9.1. Stosowanie art. 615 § 2 k.p.k. w odniesieniu do przepisów Kodeksu wdrażających unijne akty prawne	211
3.9.2. Stosowanie art. 615 § 2 k.p.k. poza kontekstem unijnej współpracy w sprawach karnych	214
3.10. Podsumowanie	218

Literatura: A. Achermann, R. Bieber, A. Epiney, R. Wehner, *Schengen und die Folgen. Der Abbau der Grenzkontrollen in Europa*, Berno 1995; M. Adam, *Die Wirkung von Rahmenbeschlüssen in Mitgliedstaatlichen Recht*, „Europäische Zeitschrift für Wirtschaftsrecht” 2005; *Asserting Jurisdiction. International and European Legal Perspectives*, eds. P. Capps, M. Evans, S. Konstadinidis, Oxford–Portland–Oregon 2003; E. Aughterson, *Extradition. Australian Law and Procedure*, Melbourne 1995; J. Banach-Gutierrez, *Ekstradycja a europejski nakaz aresztowania*, „Jurysta” 2005/2; B. Banaszak [i in.], *System ochrony praw człowieka*, Kraków 2005; L. Bar, *Prawo międzynarodowe prywatne i karne*, Warszawa 1876; J. Barcz, *Europejski nakaz aresztowania – konsekwencje braku transpozycji lub wadliwej transpozycji decyzji ramowej w państwie członkowskim UE*, EPS 2005/1; G. Barrett, *Cooperation in Justice and Home Affairs in the European Union – an Overview and a Critique* [w:] *Justice Cooperation in the European Union*, ed. G. Barrett, Dublin 1997; Z. Barwina, *Glosa do uchwały SN z 3.03.2009 r., I KZP 30/08, CzPKiNP 2009/2*; Z. Barwina, *Przekazanie skazanego lub odmowa wykonania ENA a wymiar kary pozbawienia wolności*, EPS 2009/10; Z. Barwina, *Zasada wzajemnego uznawania w sprawach karnych*, Warszawa 2012; S. Biernat, *Europejski nakaz aresztowania, prejudycjalny tryb pilny i Karta Praw Podstawowych*, EPS 2016/9; S. Biernat, *Framework Decision as a Legal Instrument within the Third Pillar* [w:] *The European Arrest Warrant and its Implementation in the Member States of the European Union*, eds. P. Hofmański, A. Górski, Warszawa 2008; S. Biernat, *Prawo Unii Europejskiej a Konstytucja RP i prawo polskie – kilka refleksji*, PiP 2004/11; S. Biernat, *Źródła prawa Unii Europejskiej* [w:] *Prawo Unii Europejskiej*, red. J. Barcz, Warszawa 2004; R. Bierzanek, *Ekstradycja w traktatach zawieranych przez państwo betyckie*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1958/X(1); E. Billis, *The European Court of Justice: A „quasi constitutional court” in criminal matters? The Taricco Judgment and Its Shortcomings*, „New Journal of European Criminal Law” 2016/1; A. Bisztyga [i in.], *System ochrony praw człowieka*, Kraków 2005; Ch.L. Blakesley, *Autumn of the Partich: The Pinochet Extradition Debacle and Beyond – Human Rights Clauses Compared to Traditional Derivative Protections such as Double Criminality*, „Journal of Criminal Law & Criminology” 2000/91; Ch.L. Blakesley, *The Law of International Extradition. A Comparative Study*, „Revue internationale de droit penal: International review of penal law” 1991/62; Ch.L. Blakesley, *The Practice of Extradition from Antiquity to Modern France and the United States: A Brief History*, „Boston College International and Comparative Law Review” 1981/4; Ch.L. Blakesley, O. Lagodny, *Competing National Laws: Network or Jungle?* [w:] *Principles and Procedures for a New Transnational Criminal Law*, eds. A. Eser, O. Lagodny, Freiburg 1992; Ch.L. Blakesley, O. Lagodny, *Finding Harmony Amidst Disagreement Over Extradition, Jurisdiction, the Role of Human Rights, and Issues of Extraterritoriality Under International Criminal Law*, „Vanderbilt Journal of Transnational Law” 1991/1; N. de Boer, *Addressing rights divergences under the Charter: Melloni*, CMLR 2013/4; P. Bogdanowicz, *Niekonstytucyjność europejskiego nakazu aresztowania*, Pal. 2005/3–4; M. Bonelli, *The Taricco saga and the consolidation*

of judicial dialogue in the European Union CJEU, C-105/14 Ivo Taricco and others, ECLI:EU:C:2015:555; and C-42/17 M.A.S., M.B., ECLI:EU:C:2017:936 Italian Constitutional Court, Order no. 24/2017, „Maastricht Journal of European and Comparative Law” 2018/25(23); **H. Booth**, *British Extradition Law and Procedure*, London 1980; **S. Braum**, *Aufbruch oder Abbruch europäischer Strafverteidigung?*, „Strafverteidiger” 2003/10; **L. Brodowski**, *Zasada podwójnej karalności czynu w kontekście ekstradycji*, „Studia Prawnicze KUL” 2015/1; **S. Buczma [i in.]**, *Postępowanie w sprawach karnych ze stosunków międzynarodowych. Komentarz do Działu XIII KPK*, Warszawa 2016; **M. Byers**, *The Law and Politics of the Pinochet Case*, „Duke Journal of Comparative & International Law” 2000/2; **M. Cherif Bassiouni**, *Ideologically Motivated Offenses and the Political Offenses Exception in Extradition – a Proposed Juridical Standard for an Unruly Problem*, „DePaul Law Review” 1969/19(2); M. Cherif Bassiouni, *International Extradition and World Public Order*, New York 1974; M. Cherif Bassiouni, *International Extradition. United States Law and Practice*, „Oceana” 1987; M. Cherif Bassiouni, *International Extradition. United States Law and Practice*, Oxford–New York 2014; **M. Cherif Bassiouni, E. Wise**, *Aut Dedere Aut Judicare: The Duty to Extradite or Prosecute in International Law*, Dordrecht–Boston–London 1995; **E. Clarke**, *Upon Extradition*, London 1888; **A. Cuerdo**, *Besitzt EU ein ius puniendi?* [w:] *Bausteine des europäischen Wirtschaftsstrafrechts: Madrid Symposium für K. Tiedemann*, Hrsg. B. Schünemann, Köln 1999; **E.R. Cummings**, *The extradition of military offenders for common crimes in current United States practice: the John Patrick O’Sullivan case*, „The Military Law and the Law of War Review” 1978/17(4); **Z. Cybichowski**, *Międzynarodowe prawo karne. Kompetencja sądów do ścigania przestępstw zagranicznych*, Warszawa 1927; **W. Czapliński**, *Acquis communautaire w zakresie III Filara Unii Europejskiej z perspektywy polskiego prawa wewnętrznego* [w:] *Implementacja prawa integracji europejskiej w krajowych porządkach prawnych*, red. C. Mik, Toruń 1998; W. Czapliński, *Glosa do wyroku TK z 27.04.2005 r., P 1/05, PiP 2005/9*; W. Czapliński, *Obszar wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości. Współpraca w zakresie wymiaru sprawiedliwości i spraw wewnętrznych*, Warszawa 2005; W. Czapliński, *Uwagi na temat funkcjonowania III Filara (Wymiar Sprawiedliwości i Sprawy Wewnętrzne) z perspektywy akcesji Polski do Unii Europejskiej*, „Biuletyn Centrum Europejskiego Uniwersytetu Warszawskiego” 1998/3–4; **M. Czyżak**, *Pojęcie tzw. przestępstwa wojskowego w polskim prawie karnym*, WPP 2004/3; **Z. Deen-Rácsmany**, *The European Arrest Warrant and the Surrender of Nationals Revisited: The Lesson of Constitutional Challenges*, „European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice” 2006/14; **Z. Deen-Rácsmany, R. Blextoon**, *The Decline of the Nationality Exception in European Extradition? The Impact of the Regulation of (Non-) Surrender of Nationals and Dual Criminality under the European Arrest Warrant*, „European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice” 2005/13(3); **M. Deflem**, *International Policing in 19th-Century Europe: The Police Union of German States 1851–1866*, „International Criminal Justice Review” 1996/1; M. Deflem, *Policing World Society: Historical Foundations of International Police Cooperation*, Oxford–New York 2002; **K. Dembowski**, *Europejski nakaz aresztowania* [w:] *Prawo europejskie w polskim porządku prawnym. Stosowanie prawa europejskiego w orzecznictwie sądów polskich*, Tarnobrzeg 2005; **Z.M. Doliwa-Klepacki**, *Wspólnoty Europejskie. Analiza oraz wybrane dokumenty*, Białystok 1993; **M. Domańska**, *Implementacja dyrektyw unijnych przez sądy krajowe*, Warszawa 2014; **M. Drobnik**, *Uwagi na temat wprowadzenia europejskiego nakazu aresztowania do polskiego porządku prawnego* [w:] *Prawo wobec wyzwań współczesności*, t. 3, red. P. Wiliński, O. Krajniak, B. Guzik, Poznań 2006; **W.V. Dunlap**, *Dual Criminality in Penal Transfer Treaties*, „Virginia Journal of International Law” 1988–1989/29; **H. Epp**, *Transfer*

of prisoners. *The European Convention* [w:] *International Criminal Law*, vol. II: *Procedural and Enforcement Mechanisms*, ed. M. Cherif Bassiouni, New York 1999; *EU-Kommentar*, Hrsg. J. Schwarze, Baden-Baden 2000; *EUV/EGV: Vertrag über die Europäische Union und Vertrag zur Gründung der Europäischen Gemeinschaft*, Hrsg. R. Streinz, München 2003; **A. Falkiewicz**, *Raz jeszcze o potrzebie nowelizacji art. 55 Konstytucji (w świetle sprawy Melloni i zmian związanych z wejściem w życie Traktatu z Lizbony)* [w:] *Proces karny a konstytucja*, red. A. Świątłowski, Kraków 2013; **A. Falkiewicz**, *Zasada podwójnej karalności w europejskiej współpracy w sprawach karnych*, Kraków 2016 [niepubl. rozprawa doktorska]; **S.Z. Feller**, *The Significance of the Requirement of Double Criminality in the Law of Extradition*, „Israel Law Review” 1975/10; **E. Fromm**, *Supranational Criminal Law Competence and the Democratic Deficit of the European Union*, „Journal of European Criminal Law” 2008/3(2); **Z. Galicki**, *Czy prawo do obywatelstwa jest prawem człowieka* [w:] *Obywatelstwo w Europie Środkowo-Wschodniej*, red. P. Bajda, Warszawa 1996; **J. Galster, Z. Witkowski**, *Kompedium wiedzy o Unii Europejskiej*, Toruń 1966; **T. Gardocka**, *Ekstradycja w prawie polskim na tle porównawczym*, Warszawa 1977 [praca doktorska, maszynopis]; **T. Gardocka**, *Przesłanki ekstradycyjne w prawie polskim*, SP 1979/2; **L. Gardocki**, *Double Criminality in Extradition Law*, „Israel Law Review” 1993/27; **L. Gardocki**, *Podwójna przestępność czynu w prawie ekstradycyjnym* [w:] *Problemy nauk penalnych. Prace ofiarowane Pani Profesor Oktawii Górniok*, red. L. Tyszkiewicz, Katowice 1996; **L. Gardocki**, *Zagadnienia internacjonalizacji odpowiedzialności karnej za przestępstwa popełnione za granicą*, Warszawa 1979; **L. Gardocki**, *Zarys prawa karnego międzynarodowego*, Warszawa 1985; **L. Garlicki**, *Obowiązywanie Europejskiej Konwencji Praw Człowieka w porządku prawnym Rzeczypospolitej Polskiej*, „Biuletyn Ośrodka Informacji Rady Europy” 2003/3; **G. Gelfand**, *International Penal Transfer Treaties: The Case of an Unrestricted Multilateral Treaty*, „Boston University Law Review” 1984/64; **G. Geoff**, *Aspects of Extradition Law*, Dordrecht–Boston–London 1991; **A. Gerecka-Żołyńska**, *Internacjonalizacja współczesnego procesu karnego w Polsce*, Warszawa 2009; **N. Gerpacher**, *History of International Police Cooperation: A 150-Year Evolution in Trends and Approaches*, „Global Crime” 2008/1; **E. Gierach**, *Glosa do wyroku TK z 27.04.2005 r., P 1/05*, PS 2005/5; **F. Giuffrida**, *The limitation period of crimes: some old Italian story, new intriguing European answers*, „New Journal of European Criminal Law” 2016/1; **S. Glaser**, *O najnowszym projekcie konwencji ekstradycyjnej austro-włoskiej*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1924/22; **S. Glaser**, *Stanowisko przestępstwa politycznego w konwencjach ekstradycyjnych. (Tezy referatu przedłożonego I Zjazdowi Prawników Polskich w Wilnie 1924 r.)*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1924/22; **S. Gless**, *Rechtsakte der EU* [w:] W. Schomburg, O. Lagodny, S. Gless, T. Hackner, *Internationale Rechtshilfe in Strafsachen*, München 2006; **J. Głębocka**, *Right of access to a lawyer in Polish preparatory proceedings, comments on the Directive 2013/48/EU* [w:] *Current Issues of EU Criminal Law*, eds. A.H. Ochnio, H. Kuczyńska, Warszawa 2022; **A. Górski**, *Europejskie ściganie karne. Zagadnienia ustrojowe*, Warszawa 2010; **A. Górski, A. Sakowicz**, *Europejski nakaz aresztowania, między skutecznością a gwarancyjną funkcją praw człowieka*, „Przegląd Policyjny” 2002/3–4; **A. Górski, A. Sakowicz**, *Europejski nakaz aresztowania wymusił zmianę konstytucji*, „Rzeczpospolita”, 26.10.2006 r.; **A. Górski, A. Sakowicz**, *Geneza i istota europejskiego nakazu aresztowania* [w:] *Europejski nakaz aresztowania w teorii i praktyce państw członkowskich Unii Europejskiej*, red. P. Hofmański, Warszawa 2008; **G. Griffith, C. Harris**, *Recent Developments in the Law of Extradition*, „Melbourne Journal of International Law” 2005/6(1); **H. Grocjuś**, *Trzy księgi o prawie wojny i pokoju*, t. II, tłum. R. Bierzanek, Warszawa 1957; **A. Gruszczak**, *III filar Unii Europejskiej po Tampere: wnioski i perspektywy*, SE 2000/3; **A. Grzelak**,

Charakterystyka instrumentów prawnych współpracy w sprawach karnych w Radzie Europy i Unii Europejskiej [w:] *Europejskie prawo karne*, red. A. Grzelak, M. Królikowski, A. Sakowicz, Warszawa 2012; A. Grzelak, *Reforma Przestrzeni Wolności, Bezpieczeństwa i Sprawiedliwości* [w:] *Traktat z Lizbony. Główne reformy ustrojowe Unii Europejskiej*, red. J. Barcz, Warszawa 2008; A. Grzelak, *Sytuacja polskich sądów w odniesieniu do pytania prejudycjalnego w dziedzinie współpracy w sprawach karnych w Unii Europejskiej* [w:] *Zapewnienie efektywności orzeczeń sądów międzynarodowych w polskim porządku prawnym*, red. A. Wróbel, Warszawa 2011; A. Grzelak, *Trzeci filar Unii Europejskiej. Instrumenty prawne*, Warszawa 2008; A. Grzelak, *Unia Europejska a prawo karne*, Warszawa 2002; **A. Gubiński**, *Prawo wykroczeń*, Warszawa 1978; **N. Haas**, *Die Schengen Abkommen und Ihre strafprozessualen Implikationen*, Wien 2001; **J.O. Hafen**, *International Extradition: Issues Arising Under the Dual Criminality Requirement*, „Brigham Young University Law Review” 1992/1; **T. Hanausek**, *Przemoc jako forma działania przestępczego*, Kraków 1966; **B. Heberton, T. Thomas**, *Policing Europe. Co-operation, Conflict and Control*, Houndmills–London 1995; **B. Hecker**, *Europäische Strafrecht als Antwort auf transnationale Kriminalität?*, „Juristische Arbeitsblätter” 2002; **M. Heger**, *Perspektiven des Europäischen Strafrechts nach dem Vertrag von Lissabon*, ZIS 2009/8; **K. Heilbronner, P. Weil**, *Von Schengen nach Amsterdam*, Trewir 1999; **W. Held**, *Europäische Kriminalpolitik* [w:] *Europäische Einigung und Europäisches Strafrecht*, Hrsg. U. Sieber, Köln–Berlin–Bonn–München 1993; **A. Hinarejos**, *On the Legal Effects of Framework Decisions and Decisions: Directly Applicable, Directly Effective, Self-executing, Supreme?*, „European Law Review” 2008/5; **M. Hirst**, *Jurisdiction and the Ambit of Criminal Law*, Oxford 2003; **A.A.H. van Hoek, M.J.J.P. Luchtman**, *Transnational cooperation in criminal matters and the safeguarding of human rights*, „Utrecht Law Review” 2005/1(2); **P. Hofmański**, *Glosa do wyroku TK z 27.04.2005 r., P 1/05*, PiP 2005/9; P. Hofmański, *Ochrona interesów finansowych Unii Europejskiej w kontekście idei utworzenia urzędu Prokuratury Europejskiej* [w:] *Ochrona interesów finansowych a przemiany instytucjonalne Unii Europejskiej*, red. C. Nowak, Warszawa 2009; **P. Hofmański, A. Sakowicz**, *Reguły kolizyjne w obszarze międzynarodowej współpracy w sprawach karnych*, PiP 2006/11; **P. Hofmański, S. Zabłocki**, *Elementy metodyki pracy sędziego w sprawach karnych*, Warszawa 2011; *International and National Prosecution of Crimes under International Law. Current Developments*, eds. H. Fischer, C. Kress, S. Rolf Leder, Berlin 2004; *Internationaler Rechtshilfeverkehr in Strafsachen*, Hrsg. H. Grützner, P.G. Pötz, K. Kreß, Karlsruhe 2008; **G. Jaworski, A. Sołtyńska**, *Postępowanie w sprawach karnych ze stosunków międzynarodowych. Komentarz*, Warszawa 2010; **H. Jescheck**, *Die Internationale Rechtshilfe in Strafsachen in Europa*, ZStW 1954; H. Jescheck, *Die Strafgewalt übernationalen Gemeinschaften*, ZStW 1953; **H. Jung, H.-J. Schroth**, *Das Strafrecht als Gegenstand der Rechtsangleichung*, „Goldammer’s Archiv für Strafrecht” 1983; **J. Kaczorowski, J.K. Cisek, R. Vogel**, *Kodeks karny wojska polskiego i ustawy dodatkowe z komentarzem*, Jelenia Góra 1946; **A. Kapardisa**, *The European Arrest Warrant in Cyprus and Constitutional Concerns* [w:] *The European Arrest Warrant and its Implementation in the Member States of the European Union*, eds. P. Hofmański, A. Górski, Warszawa 2008; **P. Kardas**, *O kolizjach między przepisami stanowiącymi wynik implementacji decyzji a umowami międzynarodowymi*, CzPKiNP 2009/1; P. Kardas, *Przestępstwo polityczne w prawie polskim*, CzPKiNP 1998/1–2; P. Kardas, *Rola i znaczenie wykładni prowspólnotowej w procesie dekodowania norm prawa karnego*, CzPKiNP 2009/2; *Karta Praw Podstawowych. Komentarz*, red. A. Wróbel, Legalis 2020; **O. Kędzierska**, *Europejski nakaz aresztowania jako alternatywa dla ekstradycji w państwach Unii Europejskiej* [w:] *Unia Europejska – wyzwania dla polskiej Policji*, red. W. Pływaczewski, G. Kędzierska, P. Bogdalski, Szczepno

2003; **N. Keijzer**, *The Double Criminality Requirement* [w:] *Handbook on the European Arrest Warrant*, eds. R. Blekxtoon, W. Van Ballegooij, The Hague 2006; **R. Kierzyńska, T. Ostropolski**, *Zasada podwójnej karalności w III filarze UE*, EPS 2008/9; **D.P. King**, *The political offence exception in international extradition*, „Comparative and International Law Journal of Southern Africa” 1980/13; **L. Klimek**, *European Arrest Warrant*, Cham–Heidelberg–New York–Dordrecht–London 2015; **Z. Knypl**, *Ekstradycja jako instytucja prawa międzynarodowego i wewnętrznego*, Warszawa 1975; **Z. Knypl**, *Ekstradycja w stosunkach pomiędzy państwami socjalistycznymi*, „Problemy Wymiaru Sprawiedliwości” 1980/1; **Z. Knypl**, *Europejska konwencja o ekstradycji. Komentarz*, Sopot 1994; *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz. Art. 1–116*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2021, Legalis; *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, Warszawa 2024, Legalis; *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, Warszawa 2023, Legalis; **J. Kohler**, *Internationales Strafrecht*, Stuttgart 1917; **B. Kolański**, *Pomoc prawna i doręczenia w postępowaniu karnym*, Prok. i Pr. 1999/11–12; **J. Komárek**, *European Constitutionalism and the European Arrest Warrant: Contrapunctual Principles in Disharmony*, „Jean Monnet Working Papers” 2005/10; **J. Komárek**, *European Constitutionalism and the European Arrest Warrant: In search of the Limits of „Contrapunctual Principles”*, CMLR 2007/44; *Kommentar zum Vertrag über die Europäische Union und zur Gründung der Europäischen Gemeinschaft*, Hrsg. H. von den Groeben, J. Schwarze, Baden-Baden 2003; *Konstytucja RP*, t. II, *Komentarz do art. 87–243*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016; *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. M. Haczkowska, Warszawa 2014, LEX; **K. Kowalik-Bańczyk**, *Moment powstania obowiązku stosowania prawspółnotowej wykładni prawa krajowego – Glosa do wyroku TS z 4.07.2006 r., C-212/04, Adeneler i in. przeciwko ELOG*, EPS 2007/5; **K. Kowalik-Bańczyk**, *Should we Polish it up? The Polish Constitutional Tribunal and the Idea of Supremacy of EU Law*, „German Law Journal” 2005/6(10); **K. Krasowski [i in.]**, *Powszechna historia państwa i prawa*, Poznań 1997; **M. Królikowski**, *Opinia prawna o relacji zasady podwójnej przestępności do suwerenności państwa w perspektywie proponowanej nowelizacji Konstytucji RP* [w:] *Nowelizacja art. 55 Konstytucji RP przez Sejm V Kadencji. Druki sejmowe: 580, 876*, Biuro Analiz Sejmowych, październik 2006; **M. Królikowski, P. Wiliński, J. Izydorczyk**, *Podstawy prawa karnego międzynarodowego*, Warszawa 2008; **P. Kruszyński**, *Europejski nakaz aresztowania jako forma realizacji idei wzajemnej współpracy w zakresie wymiaru sprawiedliwości pomiędzy państwami Unii Europejskiej* [w:] *Księga Bulsiewiczza*; **P. Kruszyński**, *Glosa do wyroku TK z 27.04.2005 r., P 1/05, Pal. 2005/7–8*; **P. Kruszyński**, *O niektórych propozycjach rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz ustawy – Kodeks wykroczeń (w redakcji z 19.08.2003 r.)*, Prok. i Pr. 2004/2; **M. Kuczer**, *Wpływ orzecznictwa TS na prawo karne UE*, EPS 2014/1; **H. Kuczyńska**, *Wspólny obszar postępowania karnego w Unii Europejskiej*, Warszawa 2008; **P.J. Kuiper**, *The Evolution of the Third Pillar from Maastricht to the European Constitution: Institutional Aspects*, CMLR 2004/41; **M. Kula, A. Sołtyśńska**, *Ewolucja III filaru Unii Europejskiej* [w:] *Zwalczanie przestępczości w Unii Europejskiej. Współpraca sądowa i policyjna w sprawach karnych*, red. A. Górski, A. Sakowicz, Warszawa 2006; **B. Kurcz**, *Dyrektywy Wspólnoty Europejskiej i ich implementacja do prawa krajowego*, Kraków 2004; **B. Kurcz, A. Łazowski**, *Two Sides of the Same Coin? Framework Decisions and Directives Compared*, „Yearbook of European Law” 2006/25; **M. Kusak**, *Dostęp do danych elektronicznych dotyczących treści w postępowaniu karnym – wyzwania krajowe i międzynarodowe*, GSP 2024/2; **M. Kusak**, *Mutual admissibility of evidence in criminal matters in the EU. A study of telephone tapping and house search*, Poznań 2016; **A. La Forest**, *Extradition to and from Kanada*, Toronto

1991; **A. Lach**, *Europejska pomoc prawna w sprawach karnych*, Toruń 2007; **O. Lagodny**, *Auslieferung und Überstellung deutscher Staatsangehöriger*, „Zeitschrift für Rechtspolitik” 2000/5; O. Lagodny, *Empfiehlt es sich, eine europäische. Gerichtskompetenz für Strafgewaltkonflikte vorzusehen? Gutachten im Auftrag des Bundesministeriums der Justiz*, Berlin, März 2001, https://docs.google.com/viewer?url=https%3A%2F%2Fwww.plus.ac.at%2Fwp-content%2Fuploads%2F2021%2F02%2FBJM_2001.pdf (dostęp: 1.6.2024 r.); **R. Lahti, P.O. Traskman**, Finland. *The Regionalisation of International Criminal Law and the Protection of Human Rights in International Cooperation in Criminal Proceedings*, „Revue internationale de droit penal: International review of penal law” 1994/2; **H. Lammasch**, *Auslieferungspflicht und Asylrecht*, Leipzig 1887; **A. Łazowski**, *Implementation of the Third Pillar Acquis: A Challenge for the Applicant Countries?* [w:] *Sécurité et justice: enjeu de la politique extérieure de l'Union européenne*, dir. G. de Kerkchove, A. Wyembergh, Brussels 2003; A. Łazowski, *Źródła prawa Unii Europejskiej* [w:] *Wymiar sprawiedliwości UE. Wybrane zagadnienia*, red. M. Perkowski, Warszawa 2003; **E. Łętowska**, *Multi-centryczność współczesnego systemu prawa i jej konsekwencje*, PiP 2005/4; **W. Magnuson**, *The Domestic Politics of International Extradition*, „Virginia Journal of International Law” 2012/52; **W. Makowski**, *Kodeks karny wojskowy, z dodaniem ustaw i przepisów wprowadzających, przechodnich i uzupełniających oraz komentarza*, Warszawa 1921; W. Makowski, *Prawo karne. Część ogólna. Wykład porównawczy prawa karnego austriackiego, niemieckiego i rosyjskiego obowiązującego w Polsce*, Warszawa–Lublin–Łódź–Poznań–Kraków 1920; **M.T. Manton**, *Extradition of Nationals*, „Temple Law Quarterly” 1936/10; **F. von Martitz**, *Internationale Rechtshilfe in Strafsachen*, Leipzig 1888; **M. Masternak-Kubiak**, *Implementacja europejskiego nakazu aresztowania. (Uwagi na tle zmiany Konstytucji RP)*, PiP 2006/9; M. Masternak-Kubiak, *Przestrzeganie prawa międzynarodowego w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Kraków 2003; **J. Maśnicki**, Bezpośredni skutek dyrektyw w relacjach trójkątnych, EPS 2017/3; **G. Mathisen**, *Nordic Cooperation and the European Arrest Warrant: Intra-Nordic Extradition, the Nordic Arrest Warrant and Beyond*, „Nordic Journal of International Law” 2010/79; **F. Meili**, *Lehrbuch des Internationalen Strafrecht und Strafprozessrechts*, Zürich 1910; **J. Menkes**, *Od współpracy policyjnej do przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości*, „Sprawy Międzynarodowe” 1997/3; J. Menkes, *Zasady prawa międzynarodowego*, PiP 1988/10; **W. Mettgenberg**, *Ein Deutscher darf nicht ausgeliefert werden!*, Berlin 1925; **F. Meyer**, *From Solange II to Forever I: the German Federal Constitutional Court and the European Arrest Warrant (and how the ECJU responded)*, „New Journal of European Criminal Law” 2016/7(3); **H. Meyer**, *Die Einlieferung*, Bonn 1954; **D. Miąsik**, *Podstawowe zasady stosowania prawa UE przez sądy powszechne w świetle orzecznictwa Sądu Najwyższego*, EPS 2014/1; **C. Mik**, *Europejskie prawo wspólnotowe. Zagadnienia teorii i praktyki*, t. I, Warszawa 2000; C. Mik, *Obywatelstwo europejskie w świetle prawa wspólnotowego i prawa międzynarodowego*, „Toruński Rocznik Praw Człowieka i Pokoju” 1993/2; C. Mik, *Wykładnia prawa międzynarodowego* [w:] *Interpretacja prawa międzynarodowego i unijnego w sprawach karnych*, red. L. Gardocki [i in.], Warszawa 2006; **V. Mitsilegas**, *EU Criminal Law after Lisbon. Rights, Trust and the Transformation of Justice in Europe*, Oxford 2016; **A. Mogilnicki**, *Dwuutorowość represji karnej przy przestępstwach zwykłych i skarbowych*, RPEiS 1937/3; **T. Mommsen**, *Römisches Strafrecht*, Leipzig 1899; **J. Monar**, *Justice and Home Affairs in the Treaty of Amsterdam: Reform at the Price of Fragmentation*, „European Law Review” 1998/23; **J.B. Moore**, *A Treatise on Extradition and Interstate Rendition*, Boston 1891; **M. Mozgawa-Saj**, *Ekstradycja w polskim postępowaniu karnym*, Warszawa 2015; **P. Müller-Graff**, *The Legal Bases of the Third Pillar and its Position in the Framework of the Union Treaty* [w:] *The Third Pillar of the European Union*,

eds. J. Monar, R. Morgan, Brussels 1994; **A. Murzynowski**, *Istota i zasady procesu karnego*, Warszawa 1976; *National Prosecution of International Crimes*, eds. A. Eser, U. Sieber, H. Kreicker, Berlin 2000; **U. Nellens**, *Europäisierung des Strafverfahrens – Strafprozessrecht für Europa?*, ZStW 1997; **B. Nita**, *Europejski nakaz aresztowania. Europeizacja prawa karnego a standardy konstytucyjne państw członkowskich UE*, PiP 2007/5; **B. Nita-Światłowska**, *Glosa do postanowienia SN (7) z 26.06.2014 r.*, I KZP 9/14, PiP 2016/5; **B. Nita-Światłowska**, *Przesłanki orzeczenia o prawnej niedopuszczalności ekstradycji obywatela polskiego do USA – glosa do postanowienia Sądu Okręgowego z 30.10.2015 r.*, III Kop 14/15, EPS 2016/7; **B. Nita-Światłowska, A. Światłowski**, *Odczytanie w postępowaniu karnym protokołu czynności dowodowej przeprowadzonej przed obcym organem*, EPS 2013/2; **W. Nussbaum**, *Geschichte des Völkerrechts*, München–Berlin 1960; **D. Oehler**, *Der Europäische Binnenmarkt und sein wirtschaftsstrafrechtlicher Schutz* [w:] *Festschrift für Jürgen Baumann zum 70-ten Geburtstag*, Hrsg. G. Arzt, Bielefeld 1993; **D. Oehler**, *Internationales Strafrecht*, Bonn 1983; **D. Oehler**, *Recognition of Foreign Penal Judgements. The European System* [w:] *International Criminal Law*, vol. II: *Procedural and Enforcement Mechanisms*, ed. M. Cherif Bassiouni, New York 1999; **L.K. Paprzycki, R. Paprzycki**, *Europejskie – wspólnotowe – prawo karne z polskiej perspektywy* [w:] *Księga Wąska*; **S. Peers**, *EU Justice and Home Affairs*, Oxford 2006; **R. Pelc**, *Obywatelstwo Unii Europejskiej a obywatelstwo państw członkowskich i państw trzecich* [w:] *Studia z prawa Unii Europejskiej*, red. S. Biernat, Kraków 2000; **R.S. Phillips**, *The Political Offence Exception and Terrorism: Its Place in the Current Extradition Scheme and Proposals for Its Future*, „Dickinson Journal of International Law” 1996/15(2); **Z.J. Pietraś**, *Prawo wspólnotowe i integracja europejska*, Lublin 2005; **E. Piontek**, *Europejski Nakaz Aresztowania*, PiP 2004/4; **M. Płachta**, *Europejski nakaz aresztowania a ekstradycja*, „Jurysta” 2002/11–12; **M. Płachta**, *Glosa do postanowienia SN z 14.01.2004 r.*, V KK 319/03, OSP 2004/11; **M. Płachta**, *Konwencja UE z 1996 r. o ekstradycji*, SE 1999/1; **M. Płachta**, *Konwencja Unii Europejskiej o ekstradycji z 1996 r.*, SE 1999/1; **M. Płachta**, *(Non-)Extradition of Nationals: A Neverending Story?*, „Emory International Law Review” 1999/13(1); **M. Płachta**, *Przekazywanie skazanych pomiędzy państwami*, Kraków 2003; **M. Płachta**, *To Extradite or not to Extradite (a National). An Old Dilemma in a New Setting*, „Polish Yearbook of International Law” 1997–1998/23; **M. Płachta**, *Wykonywanie zagranicznych wyroków karnych – zarys historycznego rozwoju instytucji*, NP 1985/11–12; **M. Płachta**, *Zasada aut dedere aut iudicare w dziedzinie międzynarodowej współpracy w sprawach karnych*, Pal. 2000/7–8; **M. Płachta, W. van Ballegooij**, *The Framework Decision on the European Arrest Warrant and Surrender Procedures between Member States of the European Union* [w:] *Handbook on the European Arrest Warrant*, ed. R. Blektoon, The Hague 2005; **M. Płachta, R. Wieruszewski**, *Glosa do wyroku TK z 27.04.2005 r.*, P 1/05, PiP 2005/9; *Polska droga do Schengen. Opinie ekspertów*, Warszawa 2001; **N. Półtorak**, *Zakres związania państw członkowskich Kartą Praw Podstawowych Unii Europejskiej*, EPS 2014/9; **D. Poncet, P. Gully-Hart**, *Extradition: the European Model* [w:] *International Criminal Law*, vol. II: *Procedure*, ed. M. Cherif Bassiouni, New York 1986; **W. Postulski**, *Współpraca policyjna i sądowa w sprawach karnych (III Filar Unii Europejskiej)* [w:] *Wprowadzenie do prawa Wspólnot Europejskich (Unii Europejskiej)*, red. A. Wróbel, Kraków 2004; *Prawo karne międzynarodowe. Zarys systemu*, red. L. Gardocki, Warszawa 2017; *Prawo Wspólnot Europejskich a prawo karne*, t. III, *Dokumenty karne*, red. E. Zielińska, Warszawa 2000; *Prawo Unii Europejskiej. Zagadnienia systemowe*, red. J. Barcz, Warszawa 2003; **F. Prusak**, *Pomoc prawna w sprawach karnych w stosunkach międzynarodowych*, Pal. 1983/12; **S.M. Przyjemski**, *Ochrona porządku prawnego w siłach zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej*, Gdańsk 2005; **Rada**

Legislacyjna, *Opinia o projekcie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego [europejski nakaz aresztowania]* (projekt ustawy z dnia 24 czerwca 2003 r. przekazanej Radzie Legislacyjnej 7 lipca 2003 r.), Prz. Leg. 2004/2; **M. Rams**, *Obowiązek skierowania pytania prejudycjalnego do Trybunału Sprawiedliwości w kontekście rozumienia pojęcia „sądu krajowego, którego orzeczenia nie podlegają zaskarżeniu” na tle przepisów polskiej procedury karnej*, CzoPKiNP 2013/3; **M. Rams**, *Specyfika wykładni prawa karnego w kontekście brzmienia i celu prawa Unii Europejskiej*, Warszawa 2016; **M. Rams**, *Status norm Konwencji Strasburskiej o przekazywaniu osób skazanych w kontekście przepisów odnoszących się do wykonywania Europejskiego Nakazu Aresztowania Rozważania na tle uchwały Sądu Najwyższego z 3.03.2009 r.* (sygn. I KZP 30/08), CzoPKiNP 2009/2; **E.S. Rappaport**, *Rys zasad prawa karnego międzynarodowego w świetle ustaw karnych, obowiązujących w Królestwie Polskim na tle porównawczem*, Warszawa 1918; **J.F. Rezek**, *Reciprocity as a Basis of Extradition*, „British Yearbook of International Law” 1981/52; **H. Rosenau**, *Zur Europäisierung im Strafrecht. Vom Schutz finanzieller Interessen der EG zu einem gemeineuropäischen Strafgesetzbuch?*, ZIS 2008/1; **G. Roszkowski**, *O azylach i ekstradycji ze szczególnem uwzględnieniem austro-węgierskiej monarchii*, Warszawa 1882; **C. Ryngaert**, *Jurisdiction in International Law*, Oxford 2008; **M. Safjan**, *Dialog czy konflikt? O relacjach Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości z sądem konstytucyjnym* [w:] *Księga Zolla*, t. I; **P. Saganek**, *Współpraca w dziedzinie wymiaru sprawiedliwości i spraw wewnętrznych* [w:] *Integracja europejska. Wybrane problemy*, red. D. Milczarek, A. Nowak, Warszawa 2003; **A. Sakowicz**, *Węzłowe problemy wykładni przepisów prawa karnego materialnego przy uwzględnieniu dyrektywy wykładni przyjaznej prawu unijnemu*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2014/15; **H. Satzger**, *Internationales und Europäisches Strafrecht*, Baden-Baden 2009; **V. Scalia**, *Protection of Fundamental Rights and Criminal Law. The Dialogue between the EU Court of Justice and the National Courts*, „Eu crim” 2015/3; **I.A. Schearer**, *Extradition in International Law*, Manchester 1971; **J. Schreiber**, *Strafrechtsharmonisierung durch europäische Rahmenbeschlüsse*, Hamburg 2008; **W. Schroeder**, *Der Rahmenbeschluss als Rechtssatzform in den Verträgen* [w:] *Probleme des Rahmenbeschlusses am Beispiel des Europäischen Haftbefehls*, Hrsg. O. Lagodny, E. Wiederin, R. Winkler, Graz 2007; **H. Schultz**, *Das Schweizerische Auslieferungsrecht*, Basel 1953; **H. Schultz**, *The Principles of the Traditional Law of Extradition* [w:] *Council of Europe, Legal Aspects of Extradition among European States*, Strasbourg 1970; **A. Serzysko**, *Europejski nakaz aresztowania*, Prok. i Pr. 2005/7–8; **I.A. Shearer**, *Extradition in International Law*, Manchester 1971; **B. Sicalides**, *Comment, RICO, CCE, and International Extradition*, „Temple Law Review” 1989/62(4); **W. Sieracki**, *Niektóre problemy ewolucji wojakowego prawa karnego (materialnego) w okresie 1963–1983*, WPP 1983/3; **W. Skrzydło**, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, LEX 2013; **M.R. Smarzewski**, *The Right to Defence in Poland. Remarks on the Latest Amendments of the Code of Criminal Procedure from European Perspective*, „Review of European and Comparative Law” 2020/2; **F. Snyder**, *Institutional Development in the European Union: Some Implications of the Third Pillar* [w:] J. Monar, R. Morgan (eds.), *The Third Pillar of the European Union*, eds. J. Monar, R. Morgan, Brussels 1994; **W. Sokolewicz**, *Ekspertyza w sprawie zgodności decyzji ramowej o europejskim nakazie aresztowania z Konstytucją* [maszynopis powielany]; **W. Sokolewicz**, *Opinia w przedmiocie zgodności z Konstytucją RP ustawy implementującej europejski nakaz aresztowania* [maszynopis powielany]; **D. Spinellis**, *Extradition – Recent Developmentist in European Criminal Law*, „European Journal of Law Reform” 2006/2–3; **S. Steinborn**, *Europejski nakaz aresztowania – kilka uwag o implementacji zasad ogólnych w polskim kodeksie postępowania karnego*, GSP 2005/XIV; **S. Steinborn**, *Ewolucja zasad współpracy karnej na obszarze Europy* [w:] *Europejskie prawo karne*,

red. A. Grzelak, M. Królikowski, A. Sakowicz, Warszawa 2012; S. Steinborn, *Glosa do wyroku TK z 27.04.2005 r., P 1/05*, Prz. Sejm. 2005/5; S. Steinborn, *Kolizje norm o międzynarodowej współpracy w sprawach karnych w zakresie zabezpieczenia mienia*, EPS 2007/4; **J. Stochel**, „Siły zbrojne” w zrozumieniu umowy NATO SOFA, WPP 2006/4; *Stosowanie prawa Unii Europejskiej przez sądy*, t. II, *Zasady – orzecznictwo – piśmiennictwo*, red. M. Szwarc-Kuczer, K. Kowalik-Bańczyk, Warszawa 2007; **A. Suominen**, *The Characteristics of Nordic Criminal Law in the Setting of EU Criminal Law*, „European Criminal Law Review” 2011/1; **S. Swoboda**, *The self-perception of the European Court of Justice and its neglect of the defense perspective in its preliminary rulings on judicial cooperation in criminal matters. A small note on a fundamental misunderstanding*, ZIS 2015/7–8; *System Prawa Karnego*, t. XI, *Szczególne dziedziny prawa karnego. Prawo karne wojskowe, skarbowe i pozakodeksowe*, red. M. Bojarski, Warszawa 2014; **M. Szwarc**, *Decyzje ramowe jako instrument harmonizacji prawa karnego w UE*, PiP 2005/7; M. Szwarc, *Zasada niedyskryminacji ze względu na obywatelstwo a odmowa wykonania ENA wydanego w celu odbycia kary (uwagi na tle art. 4 pkt 6 decyzji ramowej 2002/584)*, EPS 2013/5; **M. Szwarc-Kuczer**, *Harmonizacja znamion przestępstw i kar w Traktacie z Lizbony*, EPS 2009/5; M. Szwarc-Kuczer, *Kompetencje Unii Europejskiej w dziedzinie harmonizacji prawa karnego materialnego*, Warszawa 2011; **H.C. Taschner**, *Schengen. Die Übereinkommen zum Abbau der Personenkontrollen an den Binnengrenzen von EU-Staaten*, Baden-Baden 1997; **M. Timmerman**, *Balancing effective criminal sanctions with effective fundamental rights protection in cases of VAT fraud: Taricco*, CMLR 2016/3; **C. Tinkl**, *Die Rechtsstellung des Einzelnen nach dem Rahmenbeschluss über den Europäischen Haftbefehl*, Frankfurt 2007; **M. Tomkiewicz**, *Glosa do wyroku SN z 20.10.2011 r., III KK 140/11*, Prok. i Pr. 2013/4; M. Tomkiewicz, *Zarządzenie wykonania kary za przestępstwa stanowiące podstawę przekazania osoby ściganej w ramach Europejskiego Nakazu Aresztowania*, Prok. i Pr. 2013/5; *Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej. Komentarz*, t. III (art. 223–358), red. D. Kornobis-Romanowska, J. Łacny, A. Wróbel, Warszawa 2012; *Traktat o Unii Europejskiej. Komentarz*, red. K. Lankosz, Warszawa 2003; **S. Tosza**, *W poszukiwaniu dowodów elektronicznych – europejski nakaz wydania dowodów elektronicznych oraz inne narzędzia międzynarodowego pozyskiwania danych dla potrzeb postępowania karnego*, GSP 2024/2; **J. Trzcińska**, *Europejski nakaz aresztowania a ekstradycja w prawie polskim*, Prok. i Pr. 2004/6; *Ustawa karna austriacka o zbrodniach, występkach i przekroczeniach*, tłum. J. Przeworski, Warszawa 1924; **J. Utrat-Milecki**, *Polityczność przestępstwa*, Warszawa 1997; *Uzasadnienie rządowego projektu: Przepisy wprowadzające Kodeks karny skarbowy* [w:] *Nowa kodyfikacja karna. Kodeks karny skarbowy*, Warszawa 1999; **Ch. Van den Wijngaert**, *The Political Offence Exception to Extradition: Defining the Issues and Searching a Feasible Alternative*, „Revue Belge de Droit International” 1985/1 Ch. Van den Wijngaert, *The political offence exception to extradition. The delicate problem of balancing the rights of individual and the international public order*, Leiden 1980; **T. Vander Beken**, **T.G. Vermeulen**, **O. Lagodny**, *Kriterien für die jeweils „beste” Strafgewalt in Europa, Zur Lösung von Strafgewaltskonflikten jenseits eines transnationalen Ne-bis-in-idem*, „Neue Zeitschrift für Strafrecht” 2002; **G. Vereulen**, **T. Vander Beken**, *New Conventions on Extradition in the European Union. Analysis and Evaluation*, „Dickenson Journal of International Law” 1997/2; **J. Vogel**, *Die Strafgesetzgebungskompetenzen der Europäischen Union nach Art. 83, 86 und 325 AEUV* [w:] *Europäisches Strafrecht post-Lissbon*, Hrsg. K. Ambos, Göttingen 2011; **T. Vogler**, *The rule of specialty in extradition law*, „International Review of Penal Law. Extradition” 1991/62(1–2); **T. Wahl**, *Federal Constitutional Court Invokes Identity Review in EAW Case*, „Eu-crim” 2016/1; **T. Wahl**, **C. Riehle**, *No agreement on EPPO*, „Eu-crim” 2016/4;

A. Walczak-Żochowska, *Współpraca sądowa w sprawach karnych* [w:] *Europeizacja prawa polskiego – wybrane aspekty*, red. T. Bieńkowska, D. Szafrński, Warszawa 2007; **M. Wąsek-Wiaderek**, *Analiza najnowszych orzeczeń Trybunału Sprawiedliwości UE dotyczących spraw karnych* [w:] *Aktualne problemy orzecznicze*, red. W. Błuś [i in.], Warszawa 2016; M. Wąsek-Wiaderek, *Dopuszczalność badania przesłanek wystąpienia z europejskim nakazem aresztowania przez sąd orzekający o jego wykonaniu*, „Studia i Analizy Sądu Najwyższego” 2008/II; M. Wąsek-Wiaderek, *Ochrona praw oskarżonego w Karcie Praw Podstawowych UE – nowy standard czy zatwierdzenie status quo?*, EPS 2015/10; M. Wąsek-Wiaderek, *Problemy stosowania zasady specjalności wobec osób przekazanych w trybie europejskiego nakazu aresztowania*, „Studia i Analizy Sądu Najwyższego” 2014/VI; M. Wąsek-Wiaderek, *Samodzielność jurysdykcyjna sądu karnego wobec kompetencji Trybunału Konstytucyjnego i trybunałów europejskich*, Lublin 2012; M. Wąsek-Wiaderek, *Współpraca sądowa między Trybunałem Sprawiedliwości Unii Europejskiej a sądami krajowymi państw członkowskich* [w:] *Europejskie prawo karne*, red. A. Grzelak, M. Królikowski, A. Sakowicz, Warszawa 2012; M. Wąsek-Wiaderek, *Współpraca sądowa między Trybunałem Sprawiedliwości Unii Europejskiej a sądami krajowymi państw członkowskich* [w:] *Europejskie prawo karne*, red. A. Grzelak, M. Królikowski, A. Sakowicz, Warszawa 2012; **M. Wasmeier**, *Der Rahmenbeschluss als Rechtssatzform in der Praxis*, [w:] *Probleme des Rahmenbeschlusses am Beispiel des Europäischen Haftbefehls*, Hrsg. O. Lagodny, E. Wiederin, R. Winkler, Graz 2007; **E. Wdźięczna, M. Warchoł**, *Dyskusja wokół Europejskiego Nakazu Aresztowania. Argumenty za i przeciw* [w:] *Europeizacja prawa polskiego – wybrane aspekty*, red. B.T. Bieńkowska, D. Szafrński, Warszawa 2007; **E. Weigend, A. Górski**, *Die Implementierung des Europäischen Haftbefehls in das polnische Strafrecht*, ZStW 2005; **E. Weigend, A. Sakowicz**, *Der Europäischen Haftbefehl und die polnische Verfassung – jüngste Entwicklungen*, ZStW 2007; **T. Weigend**, *Strafrecht durch internationale Vereinbarungen*, ZStW 1993; **M. Wiącek**, *Pytanie prawne sądu do Trybunału Konstytucyjnego*, Warszawa 2011; **B. Wierzbicki**, *O azylach i ekstradycji przestępców*, Warszawa 1982; B. Wierzbicki, *Pojęcie przestępstwa politycznego w prawie międzynarodowym*, Warszawa 1979; **P. Wiliński**, *Proces karny w świetle Konstytucji*, Warszawa 2011; **N. Wilkitzki**, *Entstehung des Gesetzes über Internationale Rechtshilfe in Strafsachen*, Goettingen 2010; **S.A. Williams**, *The Double Criminality Rule Revisited*, „Israel Law Review” 1993/27; **H. van der Wilt**, *The Political Offence Exception in extradition Law: An Antidote to Prefixed Ideas about Political Integration in Europe?*, „Maastricht Journal of European and Comparative Law” 1997/4(1); **M.D. Wims**, *Re-examining the traditional exceptions to extradition*, „Revue internationale de droit penal” 1991/62; **W. Wolter**, *Zarys systemu prawa karnego. Część ogólna*, t. I, Kraków 1933; **A. Wróbel**, *Zasada pierwszeństwa prawa unijnego przed prawem państw członkowskich* [w:] *Stosowanie prawa Unii Europejskiej przez sądy*, t. I, red. A. Wróbel, Warszawa 2010; A. Wróbel, *Zasady ogólne (podstawowe) prawa Unii Europejskiej* [w:] *Stosowanie prawa Unii Europejskiej przez sądy*, t. I, red. A. Wróbel, Warszawa 2010; A. Wróbel, *Zgodna z dyrektywami WE/UE sądowa wykładnia prawa państw członkowskich WE/UE. Zarys problemu* [w:] *Orzecznictwo sądowe w sprawach karnych. Aspekty europejskie i unijne*, red. L. Gardocki [i in.], Warszawa 2008; **A. Wyrozumska**, *Stosowanie prawa wspólnotowego a art. 91, 188 ust. 2 i 193 Konstytucji RP. Glosa do postanowienia TK z dnia 19 grudnia 2006 r., P 37/05*, Reguły 2007/3; *Wystąpienie dr. hab. Pawła Wilińskiego podczas dyskusji panelowej na konferencji „Reguły kolizyjne w międzynarodowym prawie karnym w perspektywie wykonywania europejskiego nakazu aresztowania”* (Rozważania na kanwie uchwały Sądu Najwyższego z 3.03.2009 r., sygn. I KZP 30/08) Kraków, dnia 15 maja 2009 r., CzPKiNP 2009/2; **B. Zagaris**, *U.S. Efforts to Extradite Persons for Tax Offences*, „Loyola of Los Angeles International and

Comparative Law Review” 2002/25; **A. Zairi**, *Le principe de la specialite de l’extradition au regerd des droits de l’homme*, Paris 1992; **M. Zdanowicz**, *Podwójne obywatelstwo w prawie krajowym i międzynarodowym*, Warszawa 2000; **F. Zeder**, *Der Rahmenbeschluss als Instrument der EU Rechtsangleichung im Strafrecht am Beispiel des Rahmenbeschlusses gegen Geldfälschung*, „Österreichische Juristen-Zeitung” 2001/3; **A. Zoll**, Die Europäisierung des Strafrechts aus der polnischen Sicht, ZStW 2005; **P. Żuralski**, *Mniej kryjówek*, „Rzeczpospolita”, 29.10.2003 r.; **J. Żurek**, *Eks-tradycja w konstytucjach państw Ameryki Południowej [w:] Ustroje. Historia i współczesność. Polska – Europa – Ameryka Łacińska. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Jackowi Czajkowskiemu*, red. M. Grzybowski, G. Kuc, Kraków 2013; **M. Żurek**, *Bezgraniczna sprawiedliwość. O Europejskim Nakazie Aresztowania*, „Rzeczpospolita”, 21.08.2002 r.

1. EWOLUCJA WSPÓŁPRACY MIĘDZYNARODOWEJ W SPRAWACH KARNYCH

1.1. EWOLUCJA WSPÓŁPRACY MIĘDZYNARODOWEJ W SPRAWACH KARNYCH W PRAWIE MIĘDZYNARODOWYM

Międzynarodowa współpraca państw w sprawach karnych w swoim rozwoju historycznym przechodziła przez różne fazy. Ślady takiej współpracy można odnaleźć już w starożytności, chociaż z oczywistych powodów trudno mówić o tym w kategoriach współpracy państw w znaczeniu, jakie wykształciło się w istocie dopiero w XVIII w., a rozwinęło w wiekach XIX i XX.

Współpraca w sprawach karnych z państwem obcym, choć z istoty rzeczy będzie odnosiła się do zagadnień związanych z szeroko rozumianym prawem karnym jak i praktyką organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości, należy w dużej mierze do zagadnień stosunków dyplomatycznych, jakie państwo utrzymuje z innym krajem. To względy natury politycznej¹, a dopiero następnie prawnej decydowały zatem o podjęciu i ostatecznym kształcie takiej współpracy². Jest to

¹ Zob. M. Cherif Bassiouni, *International Extradition. United States...*, 2014, s. 6.

² Przykładowo wykształcona w XIX w. w Europie współpraca w sprawach karnych, oparta na tzw. wnioskach rekwizycyjnych, zasadzała się na wykorzystywaniu drogi dyplomatycznej w przekazywaniu dokumentów, co istotnie wydłużało czas udzielenia pomocy prawnej przez państwo wezwane i przyczyniało się znacząco do dosyć słabej efektywności takiego modelu – wniosek o pomoc prawną przekazywany był pierwotnie do ministerstwa sprawiedliwości, a następnie ministerstwa spraw zagranicznych państwa wzywającego, by dopiero mógł zostać przekazany do ministerstwa spraw zagranicznych państwa wezwanego, które z kolei przekazywało wniosek do ministerstwa sprawiedliwości, gdzie wniosek był już kierowany do organu kompetentnego do jego wykonania. Po wykonaniu wniosku uzyskane materiały musiały przebyć tę samą drogą w przeciwnym kierunku. Zob. A. Lach, *Europejska pomoc prawna...*, s. 20. Rozwój przestępczości, także międzynarodowej, procesy globalizacyjne, zachodzące zwłaszcza w drugiej połowie XX w., ułatwiona mobilność przepływu ludzi, towarów i usług,

szczególnie widoczne zwłaszcza w drugiej połowie XX w., kiedy to praktyka traktatowa w zakresie międzynarodowej współpracy w sprawach karnych rozwija się oddzielnie w ramach bloku państw socjalistycznych oraz państw Europy Zachodniej. Potrzeba podejmowania skutecznej współpracy międzypaństwowej wzrastała wraz z wzrastającą mobilnością ludzi, łatwością przemieszczania się i coraz większą dostępnością środków transportu i spadającymi kosztami podróżowania. Także rozwój międzynarodowej przestępczości zorganizowanej istotnie zbliżał cele państw w zakresie jej zwalczania i przemawiał za przyjęciem skutecznych mechanizmów pozwalających na prowadzenie postępowań karnych w takich sprawach (także w aspekcie skutecznej współpracy i koordynacji krajowych organów ścigania, przede wszystkim policji).

Podejmowanie i rozwój współpracy międzynarodowej w sprawach karnych warunkowany był więc wieloma czynnikami. Im jednak silniejsza stawała się konieczność podejmowania przez państwa wspólnych i koherentnych działań z uwagi na wzrastające nasilenie i przemiany form przestępczości, w tym także o wymiarze międzynarodowym, tym większa stała się potrzeba zacieśniania współpracy na forum międzypaństwowym, a nawet międzynarodowym³.

Relacje międzynarodowe w tym zakresie mogą być podejmowane w ramach różnego rodzaju modeli normatywnych. Mogą być oparte na stosunkach dwustronnych (umowy bilateralne) lub wielostronnych (konwencje o charakterze regionalnym albo światowym), wspólnej praktyce kilku państw, opartej na zbieżnych regulacjach krajowych (np. model współpracy państw skandynawskich w XX w. i państw członkowskich Unii Europejskiej), czy też współpracy podejmowanej *ad hoc*, bez ustanawiania trwałych stosunków w tym zakresie (np. na podstawie art. 615 § 3 k.p.k.).

Jedną z najstarszych, o ile nie najstarszą z form obecnych instrumentów współpracy między państwami w zakresie spraw karnych jest ekstradycja, chociaż – co oczywiste – z uwagi na inne uwarunkowania ustrojowe, społeczne i kulturowe⁴ na przestrzeni dziejów miała różny zakres, formę, a także pełniła różne funkcje, często nieprzystające do współczesnego postrzegania tej instytucji. O ile w literaturze istnieje spór co do tego, jak i kiedy wykształciła się instytucja ekstradycji,

spowodowały, że stopniowo odstępowano od takiego – dyplomatycznego – modelu współpracy na rzecz najpierw przysyłania wniosków bezpośrednio do organów centralnych współpracujących państw, a następnie bezpośredniego kontaktowania się organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości, z wyłączeniem nie tylko czynnika dyplomatycznego, ale także politycznego – w postaci przedstawiciela władzy wykonawczej (najczęściej ministra sprawiedliwości).

³ E. Zielińska [w:] *Prawo Wspólnot Europejskich...*, t. III, red. E. Zielińska, s. 9.

⁴ Przede wszystkim państwa, w dzisiejszym tego słowa znaczeniu, zaczęły powstawać stosunkowo niedawno. Ponadto pamiętać trzeba o specyfice prawa karnego okresu starożytnego i średniowiecza. W wielu wypadkach czyny ujmowane obecnie jako przestępstwa publicznoskargowe stanowiły przestępstwa prywatne i nie były przedmiotem ochrony ze strony państwa. Zob. Ch.L. Blakesley, *The Practice of Extradition...*, s. 46 i powołana tam literatura.

zwłaszcza w jej dzisiejszym kształcie, o tyle nie ma wątpliwości, że wypadki wydawania przestępców między państwami, czy też między ludami, miały miejsce, a nawet były przedmiotem regulacji prawnych⁵. W literaturze, powołując się na Grocjusza, wskazuje się na przykłady Izraelitów żądających od potomków Beniamina wydania zbrodniarzy oraz Filistynów żądających od Izraelitów wydania napadającego na nich Samsona⁶, chociaż jednocześnie zastrzega się, że wydawanie przestępców często odbywało się bez ustanawiania stosunków traktatowych, a nawet przy wykorzystywaniu korupcji, przemocy czy groźby⁷.

Jako jedną z najstarszych umów międzynarodowych dotyczącą wydawania przestępców wskazuje się traktat egipsko-hetycki z XIII w. p.n.e.⁸, którego tekst wyryty został na murach świątyni egipskiej w Karnaku. Przedmiotem tego traktatu były w dużej mierze zachowania w swojej istocie polityczne (a przynajmniej dzisiaj tak byśmy je nazwali), regulował bowiem wydawanie możliwych, wicherzących przeciwko władzy królewskiej i zbiegów, którzy porzuciwszy swoje siedziby, służyli innym panom⁹. Traktaty przewidujące wydawanie zbiegłych przestępców nie były także obce starożytnej Grecji czy Rzymowi¹⁰, ale także Egiptowi, Chinom, Asyrii, Chaldei czy Babilonii¹¹. Również w średniowieczu występowały dosyć liczne, choć niepozwalające na ustalenie stałej i powszechnej praktyki traktatowej umowy o wydawaniu przestępców. Co jednak ciekawe – większość zawieranych umów dotyczyła przestępstw, które dzisiaj określilibyśmy mianem politycznych¹². Rozszerzenie praktyki traktatowej na przestępstwa pospolite nastąpiło na szeroką skalę dopiero w XIX w.¹³

Istotną zmianę w rozwoju współpracy międzynarodowej przyniosła II wojna światowa i przeobrażenia, jakie w jej następstwie następowały w Europie. Nowa

⁵ Zob. Ch.L. Blakesley, *The Practice of Extradition...*, s. 39–44, 49.

⁶ H. Grocjusz, *Trzy księgi o prawie wojny i pokoju*, t. II, s. 117, za: Z. Knypl, *Ekstradycja jako instytucja prawa...*, s. 9.

⁷ Ch.L. Blakesley, *The Practice of Extradition...*, s. 45. Powołane już żądanie wydania Samsona miało być połączone z groźbą spustoszenia kraju w wypadku odmowy wydania. Zob. Z. Knypl, *Ekstradycja jako instytucja prawa...*, s. 9.

⁸ Był to datowany na 1280 r. p.n.e. traktat pokojowy między faraonem Ramzesem II i Hattulisim III. Zob. I.A. Shearer, *Extradition...*, s. 5, za: J.O. Hafen, *International Extradition...*, s. 192.

⁹ Z. Knypl, *Ekstradycja jako instytucja prawa...*, s. 9; R. Bierzanek, *Ekstradycja w traktatach...*, s. 10; W. Magnuson, *The Domestic Politics...*, s. 845–853, który zauważa ten szczególny aspekt w historycznym rozwoju instytucji ekstradycji, że o ile pierwotnie ekstradycja miała charakter czysto polityczny, dotyczyła czynów uderzających w władzę, o tyle w XIX w. sytuacja uległa zmianie – ekstradycja z reguły dotyczyła przestępstw kryminalnych, zaś polityczny charakter przestępstwa zazwyczaj wyłączał możliwość wydania osoby ściganej (tamże, s. 851).

¹⁰ Zob. Z. Knypl, *Ekstradycja jako instytucja prawa...*, s. 11.

¹¹ M. Cherif Bassiouni, *International Extradition. United States...*, 2014, s. 2.

¹² Zob. Z. Knypl, *Ekstradycja jako instytucja prawa...*, s. 10 i n.; Ch.L. Blakesley, *The Practice of Extradition...*, s. 38; zob. także M. Cherif Bassiouni, *International Extradition. United States...*, 2014, s. 5–7.

¹³ Zob. Z. Knypl, *Ekstradycja jako instytucja prawa...*, s. 15–17.

sytuacja miała wpływ zarówno na zawieranie, jak i stosowanie umów ekstradycyjnych między państwami należącymi do bloku państw socjalistycznych (w postaci umów bilateralnych) oraz państwami Europy Zachodniej (czy szerzej – państw demokratycznych) – Europejska konwencja o ekstradycji z 1957 r.¹⁴ Istotny wkład w rozwój stosunków ekstradycyjnych miała także Unia Europejska, której konwencji dotyczące ekstradycji z 1995 i 1996 r.¹⁵, a następnie idea europejskiego nakazu aresztowania doprowadziły ostatecznie do stworzenia nowego, uproszczonego i istotnie odmiennego modelu ekstradycji.

Drugim ważnym elementem składowym rozwoju współpracy międzynarodowej w sprawach karnych jest dziedzina uznawania zagranicznych wyroków karnych, które w praktyce powstało przede wszystkim w dziedzinie przekazywania skazanych obcokrajowców do ich państwa ojczystego w celu wykonania tam kary pozbawienia wolności. Ta forma współpracy jest jednak, w odróżnieniu od ekstradycji¹⁶, stosunkowo nową instytucją. Dynamiczny rozwój tej dziedziny współpracy międzynarodowej datuje się na wiek XX, w szczególności jego drugą połowę, a nawet ostatnie ćwierćwiecze. W istocie do końca XIX w. ogólną zasadą obowiązującą w stosunkach między państwami było jednak nieuznawanie zagranicznych wyroków karnych¹⁷. Względny natury ustrojowo-politycznej wynikające z istoty suwerenności władzy monarszej, a następnie państwowej stały na przeszkodzie uznaniu i wykonaniu wyroku wydanego w innym państwie. Jak zaznacza się w literaturze, stopniowo jednak swoisty egoizm państwowy przekształcał się w coraz ściślejszą współpracą międzynarodową, opartą na poczuciu współzależności (solidarności) państw w zwalczaniu przestępczości¹⁸.

Reguła ta nie miała jednak absolutnego charakteru i można odnaleźć przypadki takiej współpracy między władcami czy między państwami, także w średniowiecznej Europie¹⁹. Częstszych przykładów wykonywania zagranicznych orzeczeń

¹⁴ Z. Knypl, *Ekstradycja jako instytucja prawa...*, s. 24–25.

¹⁵ Zob. Konwencja sporządzona na podstawie artykułu K.3 Traktatu o Unii Europejskiej, w sprawie uproszczonej procedury ekstradycyjnej między państwami członkowskimi Unii Europejskiej, Bruksela, 10.03.1995 r. (Dz.Urz. WE C 78, s. 2 ze zm.) oraz Konwencja sporządzona na podstawie artykułu K.3 Traktatu o Unii Europejskiej dotycząca ekstradycji między państwami członkowskimi Unii Europejskiej, Dublin, 27.09.1996 r. (Dz.Urz. WE C 313, s. 12 ze zm.).

¹⁶ Najwcześniejsze odnalezione przepisy dotyczące ekstradycji zawarte były w ww. traktacie pokojowym między faraonem Ramzesem II i Hattulisi III. Zob. I.A. Shearer, *Extradition...*, s. 5, za: J.O. Hafen, *International Extradition...*, s. 192.

¹⁷ Zob. np. D. Oehler, *Recognition of Foreign Penal Judgements...*, s. 614, 618; W. Makowski, *Prawo karne. Część ogólna...*, s. 124; W. Wolter, *Zarys systemu prawa karnego...*, t. I, s. 31; L. Bar, *Prawo międzynarodowe prywatne...*, s. 549. Por. także § 36 ust. 3 ustawy karnej austriackiej o zbrodniach, występach i wykroczeniach z 1852 r., który zawierał wprost taki zakaz: „Nigdy nie wykona się w kraju wyroków zagranicznych władz karnych” – *Ustawa karna austriacka o zbrodniach...*, s. 3.

¹⁸ E.S. Rappaport, *Rys zasad prawa karnego międzynarodowego...*, s. 5–6.

¹⁹ Zob. D. Oehler, *Recognition of Foreign Penal Judgements...*, s. 607–608 i powołana tam literatura. Autor wskazuje, że powody zawierania takich traktatów nie zawsze miały charakter natury prawnej. Niektóre kraje akceptowały wykonywanie obcych wyroków karnych po to, by wykorzystywać siłę

karnych przynosi nam jednak dopiero XIX w., chociaż nie są one na tyle istotne, by w sposób zdecydowany zmienić praktykę większości państw²⁰. Niektóre kraje w ich ustawodawstwie wewnętrznym przewidywały możliwość, a nawet obowiązek wykonywania wyroku wydanego w innym państwie. Przykładowo szwajcarska ustawa federalna o ekstradycji z 22.01.1892 r. przewidywała uprawnienie Rady Federacji do podjęcia decyzji o wykonaniu w szwajcarskim zakładzie karnym kary pozbawienia wolności orzeczonej za granicą²¹.

Już nawet XIX-wieczna praktyka sąsiadujących ze sobą krajów pokazuje, że dla przekazania orzeczenia skazującego do wykonania (i co za tym idzie – jego uznania przez innego suwerena) musiała zachodzić ekwiwalentność systemów prawnych obu tych krajów. Czynione odstępstwo od ogólnej zasady uzasadniane było przede wszystkim tym, że wobec daleko idącego podobieństwa ustaw państw sąsiadujących można było mieć przekonanie, że „sprawa będzie osądzoną stosownie do zasad prawnych własnego kraju”²². Jak z tego wynika, zaufanie do systemu prawnego innego państwa (towarzyszące podobieństwu czy niemal identyczności całości czy części odnoszącej się do niektórych przepisów, znajdujących zastosowanie w konkretnej sprawie – systemów prawnych) już wtedy było istotnym czynnikiem dla funkcjonowania współpracy między krajami w zakresie uznawania obcych wyroków karnych. Na ten czynnik, jako warunkujący współpracę międzynarodową w tym zakresie, wskazywał także L. Gardocki²³.

Cele, które zazwyczaj przyświecały tego typu XIX-wiecznym przedsięwzięciom międzynarodowym, zazwyczaj koncentrowały się wokół celów humanitarnych czy związanych ze skuteczniejszą resocjalizacją skazanego²⁴. Te cele warunkują także zawieranie traktatów wielostronnych i umów bilateralnych w tym przedmiocie w drugiej połowie XX w.

roboczą skazanych. Jako przykład podaje się Wenecję, która przejmowała sprawców skazanych za granicą po to, by utrzymywać na stałym poziomie liczbę niewolników na statkach należących do floty weneckiej. Tam część skazanych bowiem odbywała swoje kary. Zob. także H. Epp, *Transfer of prisoners...*, s. 563.

²⁰ Przykładowo umowa hanowersko-brunszwicka z września 1828 r. co do kradzieży (leśnych, dziczyzny lub ryb) mających miejsce na granicy tych krajów (zob. L. Bar, *Prawo międzynarodowe prywatne...*, s. 549–550), przepisy o przekazywaniu skazanych zawarte w Traktacie o nawigacji na Renie (Revierte Rheinschiffahrtsakte) z 17.10.1868 r. między Belgią, Francją, Niemcami, Holandią i Szwajcarią (akt ten, oparty na zasadzie wzajemności, przewidywał możliwość wykonywania orzeczenia sądu wydanego w jednym z tych państw przez jedno z pozostałych; wykonywanie zagranicznych orzeczeń ograniczone jednak było tylko do takich, z mocy których wymierzono karę pieniężną – zob. D. Oehler, *Recognition of Foreign Penal Judgements...*, s. 608 i powołana tam literatura) czy brytyjska ustawa z 1869 i 1884 r. o usuwaniu więźniów z kolonii (Colonial Prisoners Removal Act), która pierwotnie umożliwiała przekazywanie skazanych pomiędzy koloniami, następnie także przekazywanie obywateli brytyjskich skazanych w koloniach do Wielkiej Brytanii (W.V. Dunlap, *Dual Criminality...*, s. 817).

²¹ D. Oehler, *Recognition of Foreign Penal Judgements...*, s. 608; M. Płachta, *Wykonywanie zagranicznych wyroków karnych...*, s. 107.

²² L. Bar, *Prawo międzynarodowe prywatne...*, s. 549.

²³ L. Gardocki, *Zagadnienia internacjonalizacji...*, *passim*.

²⁴ M. Płachta, *Wykonywanie zagranicznych wyroków karnych...*, s. 106–108.

Pierwszym instrumentem, który miał znaleźć szerokie zastosowanie na arenie międzynarodowej była Europejska konwencja o międzynarodowej ważności wyroków karnych, sporządzona w Hadze dnia 28.05.1970 r. Jednak z uwagi na to, że została ratyfikowana przez relatywnie niewielką liczbę państw, instrument ten nie nabrał większego praktycznego znaczenia²⁵. Istotny rozwój współpracy w tym zakresie ustanowiły jednak dopiero Konwencja o przekazywaniu osób skazanych na karę pozbawienia wolności w celu odbycia kary w państwie, którego są obywatelami, sporządzona w Berlinie dnia 19.05.1978 r.²⁶ (w ramach bloku państw socjalistycznych) oraz Konwencja o przekazywaniu osób skazanych, sporządzona w Strasburgu dnia 21.03.1983 r.²⁷ (w ramach Rady Europy, choć przewidywała możliwość przystąpienia do niej także innych państw, niebędących członkami tej organizacji, nawet położonymi poza Europą). Istotną jakościowo zmianę przynosi model przekazywania skazanych pomiędzy państwami członkowskimi UE oparty na decyzji ramowej Rady 2008/909/WSiSW z 27.11.2008 r. o stosowaniu zasady wzajemnego uznawania do wyroków skazujących na karę pozbawienia wolności lub inny środek polegający na pozbawieniu wolności – w celu wykonania tych wyroków w Unii Europejskiej.

Podobnie rzecz się miała w ramach współpracy policyjnej. Początki takiej współpracy datują się na XIX w. i z reguły mają charakter współpracy przygranicznej. Jeżeli współdziałanie było już podejmowane na większą skalę, czyniono tak z powodu wymiany informacji służącej przede wszystkim zwalczaniu przeciwników politycznych w walce przeciwko radykałom zmierzającym do obalenia ustroju politycznego. Dopiero w końcu XIX w., z uwagi na zmieniające się warunki geopolityczne i ekonomiczne, zaczęto odchodzić od tego rodzaju porozumień, a współpraca zaczynała dotyczyć przestępstw kryminalnych. W literaturze wskazuje się, że pierwszą inicjatywą współpracy policyjnej była, utworzona w 1848 r., unia policyjna krajów niemieckich. Porozumienie o wymianie informacji zawarły wówczas: Austria, Prusy, Saksonia, Badenia, Wirtembergia i Bawaria. Okres dwóch wojen światowych wstrzymał jakąkolwiek współpracę państw w tym zakresie. Jednak już w drugiej połowie XX w. państwa podjęły ją ponownie, tym razem jednak w warunkach geopolitycznych, jakie powstały w wyniku podziału wpływów między USA i ich zachodnioeuropejskich aliantów a Związkiem Radzieckim²⁸. W pierwszej połowie XX w. policje różnych państw podejmowały współpracę na arenie międzynarodowej, choć miała ona charakter zdecydowanie ograniczony. Dopiero utworzenie w trakcie Międzynarodowego Kongresu Policji w Wiedniu

²⁵ W maju 2010 r. liczba ta wynosiła 21. W chwili podpisywania 21.03.1983 r. w Strasburgu Konwencji o przekazywaniu osób skazanych (zob. dalej) liczba ta wynosiła tylko 6.

²⁶ Dz.U. z 1980 r. Nr 8, poz. 21.

²⁷ Dz.U. z 1995 r. Nr 51, poz. 279.

²⁸ N. Gerpacher, *History of International Police Cooperation...*, s. 169 i n.; zob. również M. Deflem, *International Policing...* oraz M. Deflem, *Policing World Society...*, s. 49, a także powołana tam literatura.

w 1923 r. Międzynarodowej Komisji Policji Kryminalnych było istotnym krokiem do późniejszego sformalizowania współpracy państw w tym zakresie²⁹. Po II wojnie światowej, w 1946 r. reaktywowano tę Komisję, a jej siedzibę przeniesiono do Paryża. W 1956 r. zmieniono jej nazwę na: Międzynarodowa Organizacja Policji Kryminalnej (International Criminal Police Organization – Interpol).

Polskie relacje z innymi państwami w zakresie międzynarodowej współpracy w sprawach karnych budowane były i są przede wszystkim w oparciu o umowy dwu- i wielostronne, a od czasu przystąpienia do Unii Europejskiej – przez prawo unijne i przyjmowane w wyniku jego implementacji ustawy krajowe.

Po I wojnie światowej pierwszymi traktatami z tej dziedziny, które zawarła Polska, były przede wszystkim umowy dotyczące ekstradycji i pomocy sądowej w sprawach karnych:

- 1) Traktat Ekstradycyjny między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Francuską, podpisany w Paryżu dnia 30.12.1925 r.³⁰;
- 2) Traktat Ekstradycyjny między Rzeczpospolitą Polską a Stanami Zjednoczonymi Ameryki, podpisany w Warszawie dnia 22.11.1927 r.³¹;
- 3) Dodatkowy Traktat Ekstradycyjny między Rzeczpospolitą Polską a Stanami Zjednoczonymi Ameryki, podpisany w Warszawie dnia 5.04.1930 r.³²;
- 4) Konwencja o ekstradycji i pomocy sądowej w sprawach karnych między Rzeczpospolitą Polską a Królestwem Belgii, podpisana w Brukseli dnia 13.05.1931 r.³³;
- 5) Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Wielką Brytanią i Irlandią Północną o wydawaniu zbiegłych przestępców, podpisany w Warszawie dnia 11.01.1932 r.³⁴;
- 6) Konwencja o ekstradycji i pomocy sądowej w sprawach karnych zawarta między Rzeczpospolitą Polską a Wielkim Księstwem Luksemburskim w Luksemburgu dnia 22.01.1934 r.³⁵;
- 7) Traktat o ekstradycji i pomocy prawnej w sprawach karnych między Rzeczpospolitą Polską a Związkiem Szwajcarskim, podpisany w Bernie dnia 19.11.1937 r.³⁶

²⁹ M. Deflem, *Policing World Society...*, s. 124–135, 176. Głównym celem Komisji było utworzenie i wzmocnienie wspólnej pomocy między policjami różnych państw w ramach praw możliwości, które przewiduje prawo krajowe oraz utworzenie takich instytucji, które byłyby zdolne do zwalczania przestępstw kryminalnych. Współpraca miała w szczególności polegać na wymianie doświadczeń, pomocy przy szkoleniach oraz wymianie informacji na temat zbiegłych przestępców (tamże, s. 127).

³⁰ Dz.U. z 1929 r. Nr 63, poz. 491 ze zm.

³¹ Dz.U. z 1929 r. Nr 45, poz. 372 ze zm.

³² Dz.U. z 1936 r. Nr 43, poz. 319.

³³ Dz.U. z 1932 r. Nr 59, poz. 564 ze zm.

³⁴ Dz.U. z 1934 r. Nr 17, poz. 135 ze zm.

³⁵ Dz.U. z 1936 r. Nr 16, poz. 145 ze zm.

³⁶ Dz.U. z 1939 r. Nr 4, poz. 19 ze zm.

Po zakończeniu II wojny światowej Polska zawierała dwustronne umowy międzynarodowe, które dotyczyły przede wszystkim takich dziedzin, jak ekstradycja, wzajemna pomoc prawna w sprawach karnych³⁷ czy współpraca w zwalczaniu przestępczości oraz, choć znacznie rzadziej, przejścia orzeczenia do wykonania czy przejścia ścigania karnego (zob. aneks na końcu książki).

Im bardziej zacieśniała się wspólnota, w ramach której zachodziła potrzeba zastosowania wspólnych wszystkim regulacji, i im większa była potrzeba jednolitego uregulowania określonego rodzaju stosunków międzynarodowych (nawet fragmentarycznie), tym bardziej zwiększała się konieczność sięgania po instrumenty z zakresu tworzenia relacji o charakterze regionalnym, a nawet światowym. Jeżeli chodzi o porozumienia o charakterze regionalnym, to zazwyczaj cechuje je kryterium geograficzne (położenie państw członkowskich podejmujących współpracę na arenie międzynarodowej w danym regionie geograficznym świata), a często polityczne³⁸ i wspólnota celów. Zazwyczaj przybierają one postać konwencji, które zastępują albo uzupełniają umowy dwustronne czy też zobowiązują strony do wprowadzenia stosownych zmian w ich porządkach krajowych, które uwzględniać będą zobowiązania wynikające z podpisania albo przystąpienia do takiej konwencji³⁹. Do takich regionalnych modeli współpracy zaliczać będziemy systemy ekstradycyjne stworzone w ramach Rady Europy i Unii Europejskiej, jak i w ramach konwencji panamerykańskich⁴⁰. Wśród takiej regionalnej kooperacji w zakresie ekstradycji można wskazać Umowę o ekstradycji pomiędzy państwami należącymi do Ligii Państw Arabskich (Rada Ligi zatwierdziła ją w 1952 r., jednak nie wszystkie państwa, które ją podpisały, ratyfikowały ją – umowa weszła w życie

³⁷ Przez długi okres regulacje z zakresu pomocy prawnej w sprawach karnych były uzupełnieniem unormowań dotyczących ekstradycji, zawieranych zresztą w traktatach ekstradycyjnych – zob. A. Lach, *Europejska pomoc prawna...*, s. 20 i powołana tam literatura. Dopiero druga połowa XX w. przynosi w tej mierze znaczący rozwój instrumentów w zakresie pomocy prawnej – w wypadku Polski regulowanych co do zasady w ramach umów dwustronnych, w Europie natomiast – przede wszystkim przez przyjętą w ramach Rady Europy Konwencji o wzajemnej pomocy prawnej w sprawach karnych (Polska podpisała tę konwencję 9.05.1994 r., ratyfikowała – 19.03.1996 r., a weszła ona w życie 17.06.1996 r.). Por. także F. Prusak, *Pomoc prawna w sprawach karnych...*, s. 49–50; B. Kolański, *Pomoc prawna i doręczenia...*, s. 34–36.

³⁸ Szczególnego rodzaju współpracą w zakresie ekstradycji był model wydawania zbiegłych przestępców pierwotnie w ramach Imperium Brytyjskiego, a następnie – od 1966 r. – Wspólnoty Narodów (*Commonwealth of Nations*). Początkowo tę kwestię regulowała ustawa z 1843 r. o skuteczniejszym ujmowaniu niektórych przestępców (Act for the Better Apprehension of Certain Offenders), a następnie ustawy o zbiegłych przestępcach (Fugitive Offenders Act) z 1881 i 1967 r. Zakres współdziałania państw należących do Wspólnoty Narodów rozszerzał się na inne obszary współpracy międzynarodowej w sprawach karnych (np. w zakresie międzynarodowej pomocy prawnej, przekazywania skazanych czy też zwalczania korupcji), a dotychczasowe instrumenty współpracy były uzupełniane albo zastępowane przez nowe, które odpowiadały aktualnym wymogom współpracy. Zob. M. Cherif Bassiouni, *International Extradition. United States...*, 2014, s. 38–39.

³⁹ M. Cherif Bassiouni, *International Extradition. United States...*, 2014, s. 22.

⁴⁰ M. Cherif Bassiouni, *International Extradition. United States...*, 2014, s. 40; J. Żurek, *Ekstradycja w konstytucjach państw Ameryki Południowej...*, s. 371–375.

w 1954 r. w odniesieniu do Egiptu, Jordanii i Arabii Saudyjskiej)⁴¹. Można także wyróżnić porozumienia o charakterze subregionalnym. W Europie przykładem takim jest chociażby Traktat o ekstradycji państw Beneluxu z 1962 r., podpisany przez Belgię, Holandię i Luksemburg⁴². Szczególnego rodzaju współpracę podjęły w latach 60. ubiegłego wieku państwa skandynawskie (Dania, Finlandia, Islandia, Norwegia, Szwecja), które swój model współdziałania oparły nie na traktatach wielostronnych, ale na zharmonizowanym ustawodawstwie wewnątrz krajowym. Model ten, znacząco uproszczony w porównaniu z ówczesnie funkcjonującymi umowami dwustronnymi czy konwencjami, oparty był przede wszystkim na wzajemnym zaufaniu poszczególnych państw do siebie i do funkcjonujących w nich porządków prawnych⁴³. Taki charakter mają także Konwencja o ekstradycji zawarta w 1994 r. w ramach Wspólnoty Gospodarczej Państw Afryki Zachodniej i podpisany w 2002 r. w ramach Wspólnoty Rozwoju Afryki Południowej Protokół o ekstradycji⁴⁴.

Szczególne miejsce wśród umów międzynarodowych o zasięgu regionalnym mają konwencje przyjęte w ramach Rady Europy. Także w wypadku tej organizacji jako pierwsze zostały otwarte do podpisu konwencje dotyczące ekstradycji i wzajemnej pomocy prawnej w sprawach karnych. Zakres przedmiotowy traktatów powstających w ramach Rady Europy ulegał stopniowemu poszerzeniu, obejmując m.in. takie dziedziny, jak uznawanie zagranicznych orzeczeń karnych, a w konsekwencji – także wykonywanie kar orzeczonych za granicą czy przejęcie ścigania karnego. Co ważne jednak, konwencje te są otwarte nie tylko dla państw członkowskich tej organizacji, ale także dla innych krajów. Z tej możliwości inne państwa niekiedy korzystały. Do Europejskiej konwencji o ekstradycji z 1957 r. przystąpiły bowiem Izrael, Korea Południowa i Republika Południowej Afryki (do dwóch protokołów dodatkowych przystąpiły tylko te dwa ostatnie państwa), a do Europejskiej konwencji o pomocy w sprawach karnych z 1959 r. przystąpiły z kolei Chile, Izrael i Korea Południowa. Konwencją, do której przystąpiło najwięcej państw niebędących członkami Rady Europy, jest jednak Konwencja o przekazywaniu osób skazanych z 1983 r. (19 krajów leżących prawie na wszystkich kontynentach świata). Do najważniejszych należy zaliczyć konwencje regulujące ekstradycję⁴⁵, wzajemną pomoc

⁴¹ M. Cherif Bassiouni, *International Extradition. United States...*, 2014, s. 37. Uzupełnieniem tej umowy jest m.in. Konwencja arabska o zwalczaniu terroryzmu z 1998 r., która przewiduje przepisy znośzące w pewnych przypadkach wyłączenie ekstradycji w wypadku przestępstw politycznych (tamże, s. 38).

⁴² M. Cherif Bassiouni, *International Extradition. United States...*, 2014, s. 38.

⁴³ M. Cherif Bassiouni, *International Extradition. United States...*, 2014, s. 40–41; zob. także G. Mathisen, *Nordic Cooperation and the European Arrest Warrant...*, s. 5–10; A. Suominen, *The Characteristics of Nordic Criminal Law...*, s. 170–171; I.A. Shaerer, *Extradition...*, s. 63–64.

⁴⁴ M. Cherif Bassiouni, *International Extradition. United States...*, 2014, s. 41.

⁴⁵ Europejska konwencja o ekstradycji sporządzona w Paryżu 13.12.1957 r. (weszła w życie 18.04.1960 r.; Polska podpisała ją 19.02.1993 r., ratyfikowała – 15.06.1993 r.; weszła w życie 13.09.1993 r.). Do konwencji przystąpiły także Izrael (1967), Korea Południowa (2011) i Republika

prawną⁴⁶ czy przekazywanie skazanych⁴⁷. Szereg kwestii zostało także uregulowanych w konwencjach ograniczonych przedmiotowo, a odnoszących się do zwalczania określonego rodzaju przestępczości, w tym cyberprzestępczości⁴⁸, terroryzmu⁴⁹, handlu

Południowej Afryki (2003). Por. także: Protokół dodatkowy do powyższej konwencji, sporządzony w Strasburgu 15.10.1975 r. (wszedł w życie 20.08.1979 r.; Polska podpisała go 19.02.1993, ratyfikowała – 15.06.1993 r., i wszedł w życie 13.09.1993 r.); do protokołu dodatkowego przystąpiły także Korea Południowa (2011) i Republika Południowej Afryki (2003); Drugi protokół dodatkowy do powyższej konwencji, sporządzony w Strasburgu 17.03.1978 r. (wszedł w życie 5.06.1983 r.; Polska podpisała go 19.02.1993, ratyfikowała – 15.06.1993 r., i wszedł w życie 13.09.1993 r.); do drugiego protokołu dodatkowego przystąpiły także Korea Południowa (2011) i Republika Południowej Afryki (2003); Trzeci protokół dodatkowy do powyższej konwencji, sporządzony w Strasburgu 10.11.2010 r. (wszedł w życie 1.05.2012 r.; Polska, choć protokół ten podpisała, do dnia dzisiejszego nie ratyfikowała go); Czwarty protokół dodatkowy do powyższej konwencji, sporządzony w Wiedniu 20.09.2012 r. (wszedł w życie 1.06.2014 r.; Polska, mimo że podpisała ten protokół, do chwili obecnej nie ratyfikowała go). Zob. conventions.coe.int.

⁴⁶ Europejska konwencja o pomocy prawnej w sprawach karnych, sporządzona w Strasburgu 20.04.1959 r. (weszła w życie 12.06.1962 r.; Polska podpisała ją 9.05.1994 r., ratyfikowała – 19.03.1996 r.; weszła w życie 17.06.1996 r.). Do konwencji przystąpiły także Chile (2011), Izrael (1967) oraz Korea Południowa (2011). Zob. także: Protokół dodatkowy do powyższej konwencji, sporządzony w Strasburgu 17.03.1978 r. (wszedł w życie 12.04.1982 r.; Polska podpisała go 9.05.1994 r., ratyfikowała – 19.03.1996 r., i wszedł w życie 17.06.1996 r.); do protokołu dodatkowego przystąpiły także Chile (2011) oraz Korea Południowa (2011); Drugi protokół dodatkowy do powyższej konwencji, sporządzony w Strasburgu 8.11.2001 r. (wszedł w życie 1.02.2004 r.; Polska podpisała go 11.09.2002 r., ratyfikowała – 9.10.2003 r., i wszedł on w życie 1.02.2004 r.); przystąpiły do niego także Chile (2011) oraz Izrael (2006). Zob. conventions.coe.int.

⁴⁷ Konwencja o przekazywaniu osób skazanych, sporządzona w Strasburgu 21.03.1983 r. (weszła w życie 1.07.1985 r.; Polska podpisała ją 22.11.1993 r., ratyfikowała – 8.11.1994 r.; weszła w życie 1.03.1995 r.); z państw członkowskich Rady Europy jedynie Monako nie podpisało tej konwencji, natomiast przystąpiło do niej także 19 państw niebędących członkami Rady Europy: Australia, Bahamy, Boliwia, Chile, Ekwador, Honduras, Izrael, Japonia, Kanada, Korea Południowa, Kostaryka, Mauritius, Meksyk, Mongolia, Panama, Tonga, Trinidad i Tobago, USA, Wenezuela. Zob. także: Protokół dodatkowy do powyższej konwencji, sporządzony w Strasburgu 18.12.1997 r. (wszedł w życie 1.06.2000 r.; Polska podpisała go 19.02.1998 r., ratyfikowała – 1.02.2000 r., i wszedł w życie 1.06.2000 r.); do protokołu tego nie przystąpiło żadne z państw niebędących członkami Rady Europy; Protokół zmieniający Protokół dodatkowy do powyższej konwencji, sporządzony w Strasburgu 22.11.2017 r. (Polska nie podpisała go). Zob. conventions.coe.int.

⁴⁸ Konwencja Rady Europy o cyberprzestępczości, sporządzona w Budapeszcie 23.11.2001 r. (Dz.U. z 2015 r. poz. 728) wraz z Protokołem dodatkowym dotyczącym penalizacji czynów o charakterze rasistowskim lub ksenofobicznym popełnionych przy użyciu systemów komputerowych, sporządzonym w Strasburgu 28.01.2003 r. (Dz.U. z 2015 r. poz. 730) (konwencja weszła w życie 1.07.2004 r.; Polska podpisała ją 23.11.2001 r., ratyfikowała – 20.02.2015 r.; weszła w życie 1.06.2015 r.); do konwencji przystąpiło 13 państw niebędących członkami Rady Europy: Australia (2013), Chile (2017), Dominikana (2013), Izrael (2016), Japonia (2012), Kanada (2015), Kostaryka (2018), Mauritius (2014), Panama (2014), Senegal (2017), Sri Lanka (2015), Tonga (2017), USA (2007). Zob. conventions.coe.int.

⁴⁹ Konwencja Rady Europy o zapobieganiu terroryzmowi, sporządzona w Warszawie 16.05.2005 r. (Dz.U. z 2008 r. Nr 161, poz. 998) (weszła w życie 1.07.2007 r.; Polska podpisała ją 16.05.2005 r., ratyfikowała – 3.04.2008 r.; weszła w życie 1.08.2008 r.); zob. także Europejska konwencja o zwalczaniu terroryzmu, sporządzona w Strasburgu 27.01.1977 r. (Dz.U. z 1996 r. Nr 117, poz. 557) (weszła w życie 4.08.1978 r.; Polska podpisała ją 13.09.1995 r., ratyfikowała – 30.01.1996 r.; weszła w życie 1.05.1996 r.). Zob. conventions.coe.int.

ludźmi⁵⁰, prania brudnych pieniędzy⁵¹ i korupcji⁵² czy też regulujących kwestie przepadku korzyści pochodzących z przestępstwa⁵³.

W ramach Rady Europy przyjęto także wiele konwencji, które dotyczą problematyki współpracy międzynarodowej w sprawach karnych, których Polska jednak nigdy nie podpisała. Regulują one m.in. takie obszary, jak: uznawanie zagranicznych wyroków karnych⁵⁴, ze szczególnym uregulowaniem międzynarodowych skutków pozbawienia prawa prowadzenia pojazdów mechanicznych⁵⁵ i karania za przestępstwa drogowe⁵⁶, przekazanie ścigania karnego⁵⁷, wykonywanie środków probacyjnych⁵⁸.

Regulacje z zakresu międzynarodowej współpracy w sprawach karnych odnaleźć także można w konwencjach, które – choć ich przedmiotem są kwestie prawno-materialne – normują także zagadnienia natury procesowej. Jako przykład można

⁵⁰ Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi, sporządzona w Warszawie 16.05.2005 r. (Dz.U. z 2009 r. Nr 20, poz. 107) (weszła w życie 1.07.2007 r.; Polska podpisała ją 16.05.2005 r., ratyfikowała – 17.11.2008 r.; weszła w życie 1.03.2009 r.). Spoza państw członkowskich Rady Europy do konwencji przystąpiła Białoruś. Zob. conventions.coe.int.

⁵¹ Konwencja o praniu, ujawnianiu, zajmowaniu i konfiskacie dochodów pochodzących z przestępstwa, sporządzona w Strasburgu 8.11.1990 r. (Dz.U. z 2003 r. Nr 46, poz. 394) (weszła w życie 1.09.1993 r.; Polska podpisała ją 5.11.1998 r., ratyfikowała – 20.12.2000 r.; weszła w życie 1.04.2001 r.). Zob. conventions.coe.int.

⁵² Prawnikarna konwencja o korupcji, sporządzona w Strasburgu 27.01.1999 r. (Dz.U. z 2005 r. Nr 29, poz. 249) (weszła w życie 1.07.2002 r.; Polska podpisała ją 27.01.1999 r., ratyfikowała – 11.12.2002 r.; weszła w życie 1.04.2003 r.). Zob. conventions.coe.int.

⁵³ Konwencja Rady Europy o praniu, ujawnianiu, zajmowaniu i konfiskacie dochodów pochodzących z przestępstwa oraz o finansowaniu terroryzmu, sporządzona w Warszawie 16.05.2005 r. (Dz.U. z 2008 r. Nr 165, poz. 1028 ze zm.) (weszła w życie 1.05.2008 r.; Polska podpisała ją 16.05.2005 r., ratyfikowała – 8.08.2007 r.; weszła w życie 1.05.2008 r.). Zob. conventions.coe.int.

⁵⁴ Europejska konwencja o międzynarodowej ważności wyroków karnych, sporządzona w Hadze 28.05.1970 r. (weszła w życie 26.07.1974 r.). Konwencja ta weszła w życie w odniesieniu do 23 państw: Albania, Austria, Belgia, Bułgaria, Cypr, Czarnogóra, Dania, Estonia, Gruzja, Hiszpania, Holandia, Islandia, Litwa, Łotwa, Mołdowa, Norwegia, Rumunia, San Marino, Serbia, Słowenia, Szwecja, Turcja, Ukraina. Zob. conventions.coe.int.

⁵⁵ Europejska konwencja o międzynarodowych skutkach pozbawienia prawa prowadzenia pojazdów mechanicznych, sporządzona w Brukseli 3.06.1976 r. (weszła w życie 28.04.1983 r.). Konwencja ta weszła w życie w odniesieniu do 12 państw: Azerbejdżan, Bośnia i Hercegowina, Chorwacja, Czarnogóra, Grecja, Włochy, Liechtenstein, Rumunia, Serbia, Słowenia, Szwajcaria, Była Jugosłowiańska Republika Macedonii. Zob. conventions.coe.int.

⁵⁶ Europejska konwencja o karaniu za przestępstwa drogowe, sporządzona w Strasburgu 30.11.1964 r. (weszła w życie 18.07.1972 r.). Do końca 1998 r. konwencja ta weszła w życie jedynie w pięciu państwach: Cypr, Dania, Francja, Rumunia, Szwecja. Zob. conventions.coe.int.

⁵⁷ Europejska konwencja o przekazywaniu ścigania w sprawach karnych, sporządzona w Strasburgu 15.05.1972 r. (weszła w życie 30.03.1978 r.). Konwencja ta weszła w życie w odniesieniu do 25 państw: Albania, Armenia, Austria, Bośnia i Hercegowina, Bułgaria, Cypr, Czarnogóra, Czechy, Dania, Estonia, Hiszpania, Holandia, Liechtenstein, Litwa, Łotwa, Mołdowa, Norwegia, Rosja, Rumunia, Serbia, Słowacja, Szwecja, Turcja, Ukraina, Była Jugosłowiańska Republika Macedonii. Zob. conventions.coe.int.

⁵⁸ Europejska konwencja o nadzorze nad osobami, wobec których orzeczono karę z warunkowym zawieszeniem jej wykonania albo które warunkowo przedterminowo zwolniono, sporządzona w Strasburgu 30.11.1964 r. (weszła w życie 22.08.1975 r.). Zob. conventions.coe.int.

wskazać Europejską konwencję o zwalczaniu terroryzmu z 27.01.1977 r. (weszła w życie w dniu 4.08.1978 r.)⁵⁹ czy Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjętej z 15.11.2000 r.⁶⁰

Jak już wspomniano, niekiedy współpraca państw w stosunkach ekstradycyjnych podejmowana była na płaszczyźnie subregionalnej. Przykładem takich szczególnych stosunków ekstradycyjnych jest model kooperacji między państwami skandynawskimi, który w dosyć istotnym zakresie stał się podstawą do tworzenia i funkcjonowania modelu ekstradycyjnego w ramach Unii Europejskiej⁶¹. Wzajemne wydawanie przestępców pomiędzy tymi krajami w latach 40. i 50. ubiegłego wieku, choć sprzeczne z wówczas obowiązującym prawem krajowym i nieoparte na jakiegokolwiek umowie międzynarodowej, tworzyło dosyć stabilną i efektywną podstawę do funkcjonowania ekstradycji. Współpraca ta układała się tak dobrze dzięki elastyczności w działaniu, wzajemnym zaufaniu między poszczególnymi państwami i przede wszystkim woli współdziałania, która nie była oparta na formalnym, zakotwiczonym w umowie międzynarodowej i będącym wynikiem decyzji politycznej obowiązku wydawania przestępców⁶². Dopiero ustawy, które weszły w życie w poszczególnych państwach skandynawskich na początku lat 60. XX w., wprowadziły podstawy prawnej takiej kooperacji. Nawet jednak wtedy nie wprowadzono obowiązku wydawania zbiegłych przestępców, a cały system oparty był na woli współdziałania państw skandynawskich – co do zasady, w braku jakichś szczególnych okoliczności, osoby ścigane były wydawane organom drugiego państwa, a jeżeli z jakiegokolwiek powodu ekstradycji odmawiano, w państwie tym wszczynano, o ile było to możliwe, postępowanie karne przeciwko takiej osobie⁶³. Współpraca państw skandynawskich oparta była także na zasadzie wzajemnego uznawania, nie tylko samych decyzji procesowych wydanych w drugim państwie (co przekładało się na zmniejszenie formalizmu co do koniecznej do przedstawienia dokumentacji, jak i podstaw dowodowych oskarżenia), ale całego systemu prawnego, obejmującego także prawo karne materialne. Przejawiało się to np. w rezygnacji co do zasady z funkcjonowania w ramach stosunków ekstradycyjnych warunku podwójnej przestępności. Zakres i skuteczność takiej współpracy nie zależały więc od krajowych przepisów prawa karnego materialnego państwa wezwanego⁶⁴. Ponadto skandynawski model współpracy ekstrady-

⁵⁹ Polska podpisała ją 13.09.1995 r., ratyfikowała – 30.01.1996 r.; weszła w życie 1.05.1996 r. W ramach tej konwencji rozszerza się zastosowanie przepisów o ekstradycji i wzajemnej pomocy prawnej w sprawach karnych na postępowania karne dotyczące przestępstw związanych z terroryzmem (por. art. 1 i 2 tej konwencji). Konwencję tę podpisała i ratyfikowała także Australia (weszła w życie w 1997 r.); przystąpił do niej również Kazachstan (2015).

⁶⁰ Dz.U. z 2005 r. Nr 18, poz. 158. Por. art. 15–22 i 24–29.

⁶¹ G. Mathisen, *Nordic Cooperation and the European Arrest Warrant...*, s. 10–16.

⁶² G. Mathisen, *Nordic Cooperation and the European Arrest Warrant...*, s. 7–8.

⁶³ G. Mathisen, *Nordic Cooperation and the European Arrest Warrant...*, s. 8.

⁶⁴ G. Mathisen, *Nordic Cooperation and the European Arrest Warrant...*, s. 9.

cyjnej dopuszczał także (choć pod pewnymi warunkami⁶⁵) wydawanie własnych obywateli – jednak tylko w ramach państw skandynawskich. Współdziałanie zainteresowanych państw odbywało się przy tym na szczeblu organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości, które – z pominięciem organu centralnego, co wówczas było zdecydowaną cechą charakteryzującą ekstradycję w ramach stosunków międzypaństwowych – mogły same bezpośrednio się komunikować, co ułatwiało i przyspieszało współpracę⁶⁶. Szczególną cechą skandynawskiego systemu ekstradycji, którą w Europie zaczęto przyjmować dopiero pod koniec XX w., a która znalazła powszechne zastosowanie w ramach instytucji ENA, była uproszczona ekstradycja, oparta na maksymalnym skróceniu postępowania w państwie, w którym przebywał ścigany, jeżeli wyrażał on zgodę na ekstradycję, co często wówczas miało miejsce⁶⁷. Co ciekawe, państwa skandynawskie, pomimo wprowadzenia ENA, nadal utrzymują specyficzne relacje w zakresie ekstradycji, przewidując dalej idące uproszczenia w tej współpracy, aniżeli model oparty na decyzji ramowej w sprawie ENA z 2002 r. Już w 2005 r. kraje te podpisały Konwencję o wydawaniu za przestępstwa pomiędzy państwami skandynawskimi, która nakazywała wprowadzenie do systemów prawa krajowego skandynawskiego nakazu aresztowania. Choć instytucja ta wzorowana jest na ENA, w tym modelu ekstradycji wprowadza się dalej idące ułatwienia w zakresie wydawania osób ściganych, np. przez znaczące ograniczenie warunku podwójnej przestępczości jako przesłanki współpracy, ograniczenie podstaw fakultatywnej odmowy wykonania nakazu czy też wprowadzenie krótszych terminów wydania osoby ściganej⁶⁸.

Sposób, zakres i efektywność współpracy państw skandynawskich w ramach stosunków ekstradycyjnych stały się w pewnym sensie wzorem dla państw członkowskich UE w procesie tworzenia systemu ekstradycyjnego, opartego ostatecznie na ENA, których głównymi filarami są: zasada wzajemnego uznawania, bezpośrednie współdziałanie organów sądowych z wyłączeniem czynnika dyplomatycznego i politycznego, wydawanie własnych obywateli czy znaczne uproszczenie procedur i czasu ich trwania, zwłaszcza gdy osoba ścigana wyraża zgodę na wydanie⁶⁹. Oczywiście, w ramach współpracy państw członkowskich Unii Europejskiej (a wcześniej Wspólnot Europejskich) dochodziło już do wprowadzania uproszczeń w zakresie współpracy międzynarodowej w sprawach karnych, ale nigdy nie

⁶⁵ Osoba ścigania, będąca obywatelem państwa wezwanego, musiała, w chwili popełnienia zarzucanego jej czynu, co najmniej przez 2 lata zamieszkiwać na terytorium państwa wzywającego albo też musiał być spełniony warunek podwójnej przestępczości, z zastrzeżeniem, że czyn, który jest przedmiotem wniosku o wydanie, musi być zagrożony w państwie wezwania karą co najmniej 4 lat pozbawienia wolności. Zob. G. Mathisen, *Nordic Cooperation and the European Arrest Warrant...*, s. 10.

⁶⁶ G. Mathisen, *Nordic Cooperation and the European Arrest Warrant...*, s. 9.

⁶⁷ G. Mathisen, *Nordic Cooperation and the European Arrest Warrant...*, s. 8–9.

⁶⁸ G. Mathisen, *Nordic Cooperation and the European Arrest Warrant...*, s. 16–24; zob. także A. Suominen, *The Characteristics of Nordic Criminal Law...*, s. 179–180.

⁶⁹ G. Mathisen, *Nordic Cooperation and the European Arrest Warrant...*, s. 11–15.

były one tak daleko idące, jak w wypadku instytucji ENA⁷⁰, a ponadto – zazwyczaj opierały się na istniejących już, klasycznych instrumentach prawa międzynarodowego, zwłaszcza Europejskiej konwencji o ekstradycji z 1957 r.⁷¹ Istotnym czynnikiem przyspieszającym prace nad decyzją o ENA, jako instrumentem wprowadzającym znacznie uproszczone procedury ekstradycyjne i przenoszącym płaszczyznę współpracy na relacje między organami sądowymi państw członkowskich, były ataki terrorystyczne z 11.09.2001 r. w Nowym Jorku⁷². Europejski nakaz aresztowania miał się stać skutecznym i efektywnym instrumentem współpracy, co do zasady pozbawionym takich elementów, właściwych dla klasycznych instrumentów z zakresu prawa międzynarodowego, które nadmiernie wydłużałyby procedurę wydania osoby ściganej.

Nie można także zapominać o tym, że traktaty założycielskie Wspólnot Europejskich nie przewidywały żadnych regulacji określających jakiejkolwiek ram współpracy między państwową w sprawach karnych, tak w odniesieniu do poszczególnych państw członkowskich, jak i organów Wspólnot. Dopiero w ramach kilkudziesięcioletniej ewolucji samych Wspólnot i ich ostatecznego przekształcenia się w Unię Europejską zagadnienie współpracy międzynarodowej w sprawach karnych zaczyna być przedmiotem regulacji (tak w ramach prawa pierwotnego UE, jak i prawa wtórnego).

1.2. EWOLUCJA WSPÓŁPRACY W SPRAWACH KARNYCH W UNII EUROPEJSKIEJ

Jak już wspomniano, traktaty założycielskie Wspólnot Europejskich nie przewidywały w ogóle jakiejkolwiek roli Wspólnoty w podejmowaniu działań na rzecz przeciwdziałania i zwalczania przestępczości. W ówczesnej fazie ewolucji Wspólnoty trudno w ogóle mówić nawet o próbie wyznaczania ram instytucjonalnych

⁷⁰ Warto także wspomnieć w tym miejscu o ustanowionej przez Radę – zgodnie z art. 34 TUE – Konwencji o pomocy prawnej w sprawach karnych pomiędzy państwami członkowskimi Unii Europejskiej, sporządzonej w Brukseli 29.05.2000 r. (Dz.U. z 2007 r. Nr 135, poz. 950), która w art. 6 przewiduje bezpośrednie przekazywanie wniosków o pomoc prawną pomiędzy organami sądowymi współpracujących państw.

⁷¹ Zob. Układ Schengen z 14.06.1985 r. oraz Konwencja wykonawcza do Układu z Schengen z 19.06.1990 r.; Konwencja sporządzona na podstawie artykułu K.3 Traktatu o Unii Europejskiej, w sprawie uproszczonej procedury ekstradycyjnej między państwami członkowskimi Unii Europejskiej (Bruksela, 10.03.1995 r.); Konwencja sporządzona na podstawie artykułu K.3 Traktatu o Unii Europejskiej dotycząca ekstradycji między państwami członkowskimi Unii Europejskiej (Dublin, 27.09.1996 r.). Konwencja z 1996 r. w istocie inkorporowała rozwiązania przyjętego 26.05.1989 r. w San Sebastian porozumienia państw członkowskich Wspólnot Europejskich w sprawie uproszczenia i modernizacji metod przekazywania wniosków ekstradycyjnych (zwanym potocznie „konwencją faksową”). Zob. M. Płachta, *Konwencja Unii Europejskiej o ekstradycji...*, s. 93; zob. także G. Vereulen, T. Vander Beken, *New Conventions on Extradition in the European Union...*, s. 265–300.

⁷² L. Klimek, *European Arrest Warrant*, s. 23.

współpracy i określenia istoty wspólnego interesu tego organizmu w przeciwdziałaniu i zwalczaniu przestępczości⁷³. Wspólnoty nie były wówczas oczywiście w żadnej mierze organizmem politycznym, zaś tylko twór polityczny podejmuje ze swej natury działania w zakresie tworzenia i stosowania prawa represyjnego. Inną natomiast jest rzecz, w jaki sposób owo prawo represyjne oceniały sądy konstytucyjne.

Pierwsze działania Wspólnot Europejskich mające na celu przeciwdziałanie i zwalczanie przestępczości miały charakter nie tyle prawny co polityczny i zapoczątkowane były spotkaniem Rady Europejskiej w dniach 1–2.12.1975 r. w Rzymie. Powstała tam nieformalna grupa współpracy między ministrami sprawiedliwości i spraw wewnętrznych państw członkowskich UE w zakresie przeciwdziałania i zwalczania zjawiska terroryzmu, radykalizmu, ekstremizmu i przemocy (tzw. grupa TREVI)⁷⁴. Tego typu nieformalna współpraca została zakończona wraz z wejściem w życie Traktatu z Maastricht. Z uwagi na brak podstaw traktatowych dla rozwoju współpracy w sprawach karnych, przy jednoczesnych rosnących potrzebach w tym względzie, podjęto wysiłek współpracy niejako obok struktur wspólnotowych, w ramach grupy Schengen, stworzonej początkowo przez pięć państw⁷⁵. Podpisano wówczas dwie międzynarodowe konwencje, które znosząc kontrolę na granicach wewnętrznych, miały też istotne znaczenie dla zwalczania i przeciwdziałania przestępczości w najszerszym tego słowa rozumieniu. Były to Układ z Schengen z 14.06.1985 r. oraz o Konwencja wykonawcza do tego Układu z 19.06.1990 r.⁷⁶

⁷³ Chodzi tu o to, jakie dobra prawne (i czy w ogóle jakiegokolwiek) wynikające z TUE oraz TWE powinny być chronione przez prawo represyjne, pochodzące z prawa Wspólnot i Unii, stosowane bezpośrednio lub inkorporowane do porządków krajowych państw członkowskich Unii. Z chwilą wejścia w życie Traktatu z Lizbony pytanie to nabrało nowego wymiaru. Jego najbardziej doniosłym (choć nie jedynym) nowatorskim rozwiązaniem w odniesieniu do prawa karnego było zniesienie „struktury filarów”. W dużej mierze oznaczało to, że pod rządami nowego traktatu dawny, przedstawiony niżej problem „bitwy filarów” nie tyle zniknął, ile przybrał zupełnie nowe oblicze. Prawo karne w świetle Traktatu z Lizbony stało się bowiem jednolitą polityką, której wdrożeniu towarzyszyła zasada pierwszeństwa oraz bezpośredniego skutku dyrektyw, zastępujących omawiane w tej pracy szeroko decyzje ramowe. Wątek ten zostanie rozwinęty w dalszej części wyводу.

⁷⁴ Szerzej na ten temat zwłaszcza W. Czapliński, *Obszar wolności...*, s. 5–7; B. Heberton, T. Thomas, *Policing Europe...*; J. Menkes, *Od współpracy policyjnej do przestrzeni wolności...*, s. 61 i n.; A. Gruszczak, *III filar Unii Europejskiej po Tampere...*, s. 3 i n.; A. Grzelak, *Unia Europejska...*, s. 22–23; M. Kula, A. Sołtysińska, *Ewolucja III filaru...*, s. 25; A. Górski, A. Sakowicz, *Geneza i istota europejskiego nakazu aresztowania...*, s. 19. W 1993 r. grupy TREVI zostały zastąpione posiedzeniami Rady Ministrów Sprawiedliwości i Spraw Wewnętrznych.

⁷⁵ Następnie do grupy państw Schengen przystąpiły następujące państwa Wspólnoty: Włochy, Hiszpania, Portugalia, Grecja, Austria, Dania, Finlandia, Szwecja, Czechy, Estonia, Litwa, Łotwa, Malta, Polska, Słowacja, Słowenia, Węgry, ponadto stowarzyszone z nimi są Norwegia i Islandia, a także Szwajcaria (tymczasowo od 2004 r.), zaś Wielka Brytania, Irlandia i Cypr biorą udział tylko w niektórych inicjatywach. Od 31.03.2024 r. do strefy Schengen dołączyły Rumunia oraz Bułgaria.

⁷⁶ Zob. K. Heilbronner, P. Weil, *Von Schengen...*; N. Haas, *Die Schengen Abkommen...*; A. Achermann, R. Bieber, A. Epiney, R. Wehner, *Schengen und die Folgen...*; H.C. Taschner, *Schengen. Die Übereinkommen...* Zob. też ogólnie opinie zamieszczone w zbiorze: *Polska droga do Schengen. Opinie...*

Nie bagatelizując znaczenia dotychczas opisanych inicjatyw w zakresie przeciwdziałania i zwalczania przestępczości, należy podkreślić, że istotną cezurę stanowiło przyjęcie Traktatu z Maastricht, dał on bowiem początek koncepcji współpracy w sprawach karnych w ramach tzw. III filara UE⁷⁷ i objął – zgodnie z ówczesnym art. K.1 TUE – politykę azylową, zasady przekraczania granic zewnętrznych UE i ich kontrolę, politykę migracyjną, walkę z narkotykami, zwalczanie nadużyć finansowych, współpracę sądową w sprawach cywilnych oraz karnych, współpracę celną, a także współpracę policyjną w zakresie zwalczania terroryzmu oraz innych form przestępczości międzynarodowej, a ponadto organizację systemu wymiany informacji w ramach Europolu⁷⁸. Traktat z Maastricht w zakresie współpracy w sprawach karnych przewidywał tzw. metodę międzyrządową, wyrażającą się w formalnej postaci wspólnych stanowisk, wspólnych działań oraz konwencji. Żaden z tych aktów nawet z wielką dozą dobrej woli nie może być uznany za istotowo odmienny od tych, które klasycznie, poza UE, kształtowały współpracę w sprawach karnych. Zmianę istotową zdaje się dopiero przynosić Traktat z Amsterdamu, zasadniczo reorganizujący strukturę III filara UE⁷⁹. Traktat ten przede wszystkim przeniósł do I filara materię polityki azylowej, przekraczania granic, polityki migracyjnej, współpracy w sprawach cywilnych oraz współpracy celnej. Nie mniej ważne zmiany dokonały się w sferze podejmowania decyzji w przedmiocie polityk pozostałych w zakresie III filara UE (zapobieganie i zwalczanie przestępczości, współpraca policyjna i współpraca sądowa w sprawach karnych, zwalczanie rasizmu i ksenofobii). Na szczególną uwagę zasługuje treść art. 34 TUE, w którym na nowo zostały uregulowane formy działania w obszarze III filara UE. Traktat nie przewidywał już wspólnych działań, pozostawiając w mocy wspólne stanowiska (art. 34 ust. 2 TUE). Ich celem było określenie sposobu postępowania Unii Europejskiej w konkretnej sprawie i miały one charakter zobowiązania politycznego państw członkowskich. Co ważniejsze, Traktat z Amsterdamu w ówczesnym

⁷⁷ Dalej konsekwentnie używam terminu „III filar UE”. Mimo że nie występuje on w TUE, jego konotacja znaczeniowa nie budzi wątpliwości.

⁷⁸ Zob. szerzej m.in. P. Müller-Graff, *The Legal Bases of the Third Pillar...*, s. 21 i n.; F. Snyder, *Institutional Development in the European Union...*, s. 85 i n.; G. Barrett, *Cooperation in Justice and Home Affairs in the European Union...*, s. 8–10; M. Kula, A. Sołtysińska, *Ewolucja II filaru...*, s. 34; A. Walczak-Zochowska, *Współpraca sądowa w sprawach karnych...*, s. 161–172; P. Saganek, *Współpraca w dziedzinie wymiaru sprawiedliwości...*, s. 207–233; Z.J. Pietraś, *Prawo wspólnotowe i integracja...*, s. 588–598.

⁷⁹ Ogólnie na temat instrumentów prawnych Traktatu z Amsterdamu por.: S. Peers, *EU Justice...*, s. 72–77; M. Wasmeier [w:] *Kommentar zum Vertrag über die Europäische Union...*, Hrsg. H. von den Groeben, J. Schwarze, s. 350–391; H. Satzger [w:] *EUVIEGV: Vertrag über die Europäische Union...*, Hrsg. R. Streinz, s. 114–142; M. Böse [w:] *EU-Kommentar*, Hrsg. J. Schwarze, s. 125–172; M. Plachta, W. van Ballegooij, *The Framework Decision on the European Arrest Warrant...*, s. 26–29; W. Czapliński, *Acquis communautaire...*, s. 97–109; W. Czapliński, *Uwagi na temat funkcjonowania III Filara...*; W. Czapliński, *Obszar wolności...*; P.J. Kuiper, *The Evolution of the Third Pillar...*, s. 609–626; A. Łazowski, *Implementation of the Third Pillar Acquis...*, s. 157–171; J. Monar, *Justice and Home Affairs in the Treaty of Amsterdam...*, s. 320 i n.

art. 34 ust. 2 lit. b TUE wprowadził, obok decyzji, nową formę normowania kwestii leżących w kompetencji należących do III filara UE – decyzję ramową „w celu zbliżania przepisów ustawowych i wykonawczych państw członkowskich”⁸⁰, utrzymując przy tym jako formę działania konwencję.

Kolejnym istotnym krokiem na drodze rozwoju współpracy sądowej w sprawach karnych w UE było wejście w życie w 2009 r. Traktatu z Lizbony, zasadniczo reorganizującego prawne formy działania w dawnym III filarze. Na skutek przyjęcia tego traktatu dawny III filar UE przyjął niemal tę samą strukturę prawną co inne traktatowe sfery działania. Ponieważ będzie jeszcze mowa o regulacji rozdziału 4 tytułu V części trzeciej TFUE, tutaj należy ograniczyć się do stwierdzenia, że zasadniczą formą działania jest stanowienie dyrektyw przez Parlament Europejski i Radę, zgodnie ze zwykłą procedurą prawodawczą, ustalających normy minimalne, które odnoszą się do określania przestępstw oraz kar w dziedzinach szczególnie ważnej przestępczości o charakterze transgranicznym. Artykuł 83 ust. 1 TFUE, o którym mowa, wymienia dalej poszczególne dziedziny przestępczości: terroryzm, handel ludźmi oraz seksualne wykorzystywanie kobiet i dzieci, nielegalny handel narkotykami, nielegalny handel bronią, pranie pieniędzy, korupcję, fałszowanie środków płatniczych, przestępczość komputerową i przestępczość zorganizowaną. W zwykłym procesie prawodawczym przy stanowieniu dyrektyw nie jest już wymagana jednomyślność wszystkich państw. Będzie ona wymagana, i to po uzyskaniu zgody Parlamentu Europejskiego, gdyby miało dojść do rozszerzenia dziedzin przestępczości objętej przedmiotem regulacyjnym dyrektyw. Co do zasady zwykła (a więc niewymagająca jednomyślności) lub specjalna (a więc w dalszym ciągu wychodząca z przesłanki jednomyślności) procedura prawodawcza służy również ustanawianiu norm minimalnych odnoszących się do określania przestępstw oraz kar w dziedzinach przestępczości objętych harmonizacją. Warto zwrócić uwagę, że określenie

⁸⁰ Na temat decyzji ramowej jako instrumentu prawnego zob. przede wszystkim S. Biernat, *Framework Decision as a Legal Instrument within the Third Pillar...*; J. Barcz, *Europejski nakaz aresztowania...*, s. 12–16; W. Postulski, *Współpraca policyjna i sądowa w sprawach karnych...*, s. 641; M. Szwarc, *Decyzje ramowe jako instrument harmonizacji...*, s. 22–38; W. Czapliński, *Obszar wolności...*, s. 58–59; C. Mik, *Europejskie prawo wspólnotowe...*, t. I, s. 365; P. Filipek [w:] *Traktat o Unii Europejskiej...*, red. K. Lankosz, s. 433; A. Łazowski, *Źródła prawa Unii Europejskiej...*, s. 33; A. Grzelak, *Trzeci filar Unii Europejskiej...*, s. 101–133; H. Kuczyńska, *Wspólny obszar postępowania karnego...*, s. 31–33; F. Zeder, *Der Rahmenbeschluss als Instrument der EU Rechtsangleichung...*, s. 83–92; C. Tinkl, *Die Rechtsstellung des Einzelnen...*, s. 91–125, gdzie autorka w szczególności analizuje relacje zachodzące między decyzją ramową a umową międzynarodową oraz z drugiej strony dyrektywą. Zob. także M. Adam, *Die Wirkung von Rahmenbeschlüssen...*, s. 558–561; M. Wasmeier [w:] *Kommentar zum Vertrag über die Europäische Union...*, Hrsg. H. von den Groeben, J. Schwarze, s. 380–381; W. Schroeder, *Der Rahmenbeschluss als Rechtsatzform in den Verträgen...*, s. 37–59; M. Wasmeier, *Der Rahmenbeschluss als Rechtsatzform in der Praxis...*, s. 59–71; S. Gless, *Rechtsakte der EU...*, s. 900–901; M. Böse [w:] *Internationaler Rechtshilfeverkehr...*, Hrsg. H. Grützner, P.G. Pötz, K. Kreß, s. 9; B. Kurcz, A. Łazowski, *Two Sides of the Same Coin...*, s. 177–204; A. Hinarejos, *On the Legal Effects of Framework Decisions...*, s. 620–643. Ostatnio również monograficzne opracowanie J. Schreiber, *Strafrechtsharmonisierung durch europäische Rahmenbeschlüsse*, Hamburg 2008.

„normy minimalne odnoszące się do określania przestępstw oraz kar” będzie podlegało procesowi niewątpliwie kontrowersyjnej i spornej wykładni, w szczególności w świetle bezdyskusyjnego chyba przymiotu dyrektyw unijnych, jakim jest – w odróżnieniu od decyzji ramowych – bezpośredni skutek i pierwszeństwo w stosunku do krajowego systemu prawnego.

Należy odnieść się do zasad i modeli tworzenia prawa europejskiego ścigania karnego. Na pozór zasady te wydają się być bowiem zupełnie nowym co do metody podejściem do zjawiska internacjonalizacji przestępczości, w którym widzi się często rodzaj kopernikańskiej zmiany w myśleniu o prawie karnym poza państwem lub wręcz, jak wynikałoby to z niektórych rozważań, ponad państwem. Chodzi tu rzecz jasna o zasadę wzajemnego uznawania, która z chwilą wejścia w życie Traktatu z Lizbony stała się w sposób dobitny wartością traktatową. Artykuł 82 TFUE stanowi, że współpraca sądowa w sprawach karnych opiera się na zasadzie wzajemnego uznawania wyroków i orzeczeń sądowych⁸¹ oraz obejmuje zbliżanie przepisów ustawowych i wykonawczych państw członkowskich. Interesujące jest to, że w świetle Traktatu z Lizbony zasada wzajemnego uznawania (wyraźnie zresztą odnosząca się do orzeczeń, co można uznać za normatywny refleks dyskusji na temat pojemności znaczeniowej tej zasady) może być rozumiana jako ograniczona przedmiotowo i odnosząca się, przynajmniej „na pierwszy rzut oka”, tylko do określonej w art. 83 TFUE „materii unijnej”. Ta norma traktatowa przysparzać może problemów interpretacyjnych. W zależności od rozumienia jej budowy można bowiem interpretować jej dyspozycję w ten sposób, że dotyczy ona wyłącznie przestępstw o charakterze transgranicznym, o których mowa w art. 83 TFUE, oraz materii określonej w art. 82 ust. 2 TFUE, tj. wzajemnego dopuszczania dowodów, praw jednostek w postępowaniu karnym oraz praw ofiar przestępstw (co nie stanowi przeszkody w utrzymaniu wyższego poziomu ochrony praw osób). Tak rozumiana norma wydaje się być ograniczeniem zakresu działania zasady w stosunku do jej rozumienia przed przyjęciem Traktatu z Lizbony, kiedy miała (nieuzasadniony normatywnie i wynikający tylko z poszczególnych decyzji ramowych oraz, co mniej istotne, dokumentów politycznych) szeroki zakres, obejmujący uznawanie rozstrzygnięć procesowych odnoszących się nie tylko do przestępczości transgranicznej. Pomijając już pewną niejasność znaczeniową tego ostatniego pojęcia, wypada zwrócić uwagę, że szereg instrumentów wzajemnego uznawania wprowadzonych przez decyzje ramowe dotyczyło wręcz szerszego spektrum przestępstw niż tylko te definiowane jako transgraniczne. Trzeba przyjąć, że takie zawężenie nie było intencją Traktatu z Lizbony, jednak ustalenie cechy lub definicji „transgraniczności” graniczyło będzie z niemożliwością. Rodziło się

⁸¹ Należy mieć na uwadze niefortunność użycia w języku polskim w formie koniunkcji pojęcia wyroków i orzeczeń, ponieważ pierwsze mieści się w drugim. Nie wydaje się to jednak mieć znaczenia dla praktycznej roli tej normy traktatowej.

może pytanie, jaki kształt powinny przybrać te rozwiązania, kiedy po upływie traktatowego okresu przejściowego przybiorą nową formę prawną. Czy zgodnie z prawdopodobną dyspozycją traktatu ograniczono przedmiotowo te instrumenty do „przestępstw transgranicznych”? Taka wykładnia i praktyka legislacyjna nie ma oczywiście miejsca. Można powiedzieć, że dokonano (co wydawało się oczywiście) funkcjonalnej wykładni terminu „przestępczość o wymiarze transgranicznym”, obejmującej nie tylko typy przestępstw co do swej istoty transgraniczne (które przecież wymienione są w art. 83 TFUE), ale też po prostu te przestępstwa, w odniesieniu do których istnieje potrzeba jakiegokolwiek współdziałania państw. W drugim sposobie rozumienia omawianej normy Traktatu z Lizbony oparcie współpracy sądowej na zasadzie wzajemnego uznawania wyroków i orzeczeń sądowych jest niezależne od treści art. 83 TFUE. Rozumowanie to jest o tyle uprawnione, że tylko art. 82 ust. 2 TFUE, nie zaś art. 83, mówi o wzajemnym uznawaniu „wyroków i orzeczeń” jako ograniczniku działań Parlamentu Europejskiego i Rady w formie dyrektywy. Warto zwrócić uwagę, że art. 83 TFUE odnosi się bardzo ściśle do „reguł minimalnych dotyczących przestępstw i kar”, zaś instrumenty wzajemnego uznawania odnoszą się w przemożnej mierze do regulacji procesowych, a dopiero niejako wtórnie do prawa karnego materialnego (chodzi tu o wtórność w tym sensie, że wzajemne uznawanie orzeczeń to siłą rzeczy wzajemne uznawanie ustaw dotyczących odpowiedzialności karnej, co jest widoczne zwłaszcza w kontekście częściowego zniesienia zasady podwójnej karalności; przykładem niech będzie tu uznanie orzeczenia nakładającego karę o charakterze finansowym za czyn, który nie jest przestępstwem w świetle prawa państwa wykonującego orzeczenie).

Prowadzone wyżej rozważania dotyczące zakresu przedmiotowego zasady wzajemnego uznawania według Traktatu z Lizbony prowadziłyby do konstatacji, że w celu jego rozszerzenia poza kwestie wymienione w art. 83 ust. 1 TFUE należy użyć mechanizmu określonego w tym ustępie *in fine*. Innymi słowy, jeśli dyrektywa unijna miałaby wprowadzić mechanizm wzajemnego uznawania orzeczeń o charakterze represyjnym, dotyczący innych obszarów niż wymienione w art. 82 ust. 2 lit. a–c TFUE, to wówczas, literalnie traktując unormowania traktatowe, wymaga to jednomyślnej decyzji Rady, po uzyskaniu zgody Parlamentu Europejskiego.

Zarówno art. 82 ust. 2, jak i art. 83 ust. 3 TFUE dały podstawy prawne dla dynamicznego rozwoju prawodawstwa unijnego w obszarze prawa karnego materialnego i procesowego. W dziedzinie prawa karnego materialnego od grudnia 2009 r., czyli wejścia w życie Traktatu z Lizbony, przyjęto m.in. następujące akt prawne:

- 1) dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/36/UE z 5.04.2011 r. w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar, zastępującą decyzję ramową Rady 2002/629/WSiSW⁸²;

⁸² Dz.Urz. UE L 101, s. 1.

- 2) dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/93/UE z 13.12.2011 r. w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej, zastępującą decyzję ramową Rady 2004/68/WSiSW⁸³;
- 3) dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/40/UE z 12.08.2013 r. dotyczącą ataków na systemy informatyczne i zastępującą decyzję ramową Rady 2005/222/WSiSW⁸⁴;
- 4) dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/42/UE z 3.04.2014 r. w sprawie zabezpieczenia i konfiskaty narzędzi służących do popełnienia przestępstwa i korzyści pochodzących z przestępstwa w Unii Europejskiej⁸⁵;
- 5) dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/62/UE z 15.05.2014 r. w sprawie prawnokarnych środków ochrony euro i innych walut przed fałszowaniem, zastępującą decyzję ramową Rady 2000/383/WSiSW⁸⁶;
- 6) dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/57/UE z 16.04.2014 r. w sprawie sankcji karnych za nadużycia na rynku (dyrektywa w sprawie nadużyć na rynku)⁸⁷;
- 7) dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2017/1371 z 5.07.2017 r. w sprawie zwalczania za pośrednictwem prawa karnego nadużyć na szkodę interesów finansowych Unii⁸⁸;
- 8) dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/713 z 17.04.2019 r. w sprawie zwalczania fałszowania i oszustw związanych z bezgotówkowymi środkami płatniczymi, zastępującą decyzję ramową Rady 2001/413/WSiSW⁸⁹;
- 9) dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1203 z 11.04.2024 r. w sprawie ochrony środowiska poprzez prawo karne i zastępującą dyrektywy 2008/99/WE i 2009/123/WE⁹⁰;
- 10) dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1260 z 24.04.2024 r. w sprawie odzyskiwania i konfiskaty mienia⁹¹;
- 11) dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1385 z 14.05.2024 r. w sprawie zwalczania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej⁹².

Przepis art. 82 ust. 2 TFUE stanowił podstawę prawną do przyjęcia m.in. następujących dyrektyw dotyczących postępowania karnego, w szczególności uprawnień pokrzywdzonego i oskarżonego:

⁸³ Dz.Urz. UE L 335, s. 1.

⁸⁴ Dz.Urz. UE L 218, s. 8 i n.

⁸⁵ Dz.Urz. UE L 127, s. 39.

⁸⁶ Dz.Urz. UE L 151, s. 1.

⁸⁷ Dz.Urz. UE L 173, s. 179.

⁸⁸ Dz.Urz. UE L 198, s. 29.

⁸⁹ Dz.Urz. UE L 123, s. 18.

⁹⁰ Dz.Urz. UE L 2024/1203.

⁹¹ Dz.Urz. UE L 2024/1260.

⁹² Dz.Urz. UE L 2024/1385.

- 1) dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2010/64/UE z 20.10.2010 r. w sprawie prawa do tłumaczenia ustnego i tłumaczenia pisemnego w postępowaniu karnym⁹³;
- 2) dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/13/UE z 22.05.2012 r. w sprawie prawa do informacji w postępowaniu karnym⁹⁴;
- 3) dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/48/UE z 22.10.2013 r. w sprawie prawa dostępu do adwokata w postępowaniu karnym i w postępowaniu dotyczącym europejskiego nakazu aresztowania oraz w sprawie prawa do poinformowania osoby trzeciej o pozbawieniu wolności i prawa do porozumiewania się z osobami trzecimi i organami konsularnymi w czasie pozbawienia wolności⁹⁵;
- 4) dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/343 z 9.03.2016 r. w sprawie wzmocnienia niektórych aspektów domniemania niewinności i prawa do obecności na rozprawie w postępowaniu karnym⁹⁶;
- 5) dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/800 z 11.05.2016 r. w sprawie gwarancji procesowych dla dzieci będących podejrzanymi lub oskarżonymi w postępowaniu karnym⁹⁷;
- 6) dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/1919 z 26.10.2016 r. w sprawie w sprawie pomocy prawnej z urzędu dla podejrzanych i oskarżonych w postępowaniu karnym oraz dla osób, których dotyczy wnioski w postępowaniu dotyczącym europejskiego nakazu aresztowania⁹⁸;
- 7) dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z 25.10.2012 r. ustanawiającej normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępującej decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW⁹⁹.

Z kolei na podstawie art. 82 ust. 1 TFUE przyjęto:

- 1) dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/99/UE z 13.12.2011 r. w sprawie europejskiego nakazu ochrony¹⁰⁰ oraz
- 2) dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/41/UE z 3.04.2014 r. w sprawie europejskiego nakazu dochodzeniowego w sprawach karnych¹⁰¹.

Podsumowując, w ostatnich latach można zaobserwować istotną aktywność UE przede wszystkim w ustanawianiu norm minimalnych dotyczących praw jednostek w postępowaniu karnym (zarówno oskarżonego, jak i pokrzywdzonego). Nieco mniejszy dynamizm wykazuje legislacja unijna w obrębie realizowania

⁹³ Dz.Urz. UE L 280, s. 1.

⁹⁴ Dz.Urz. UE L 142, s. 1.

⁹⁵ Dz.Urz. UE L 294, s. 1.

⁹⁶ Dz.Urz. UE L 65, s. 1.

⁹⁷ Dz.Urz. UE L 132, s. 1.

⁹⁸ Dz.Urz. UE L 297, s. 1.

⁹⁹ Dz.Urz. UE L 315, s. 57.

¹⁰⁰ Dz.Urz. UE L 338, s. 2, ze zm.

¹⁰¹ Dz.Urz. UE L 130, s. 1, ze zm.

zasady wzajemnego uznawania orzeczeń w sprawach karnych, głównie z tego powodu, że kwestia wzajemnego uznawania orzeczeń karnych była przedmiotem intensyfikacji regulacji unijnej w latach 2008–2009, realizowanej przez przyjmowanie decyzji ramowych.

2. ZASADY WSPÓŁPRACY MIĘDZYNARODOWEJ W SPRAWACH KARNYCH

2.1. UWAGI WPROWADZAJĄCE

Współpraca międzynarodowa w sprawach karnych rządzi się kilkoma istotnymi zasadami, które zasadniczo nie wchodzą do katalogu ogólnych zasad postępowania karnego. Celem tego podrozdziału nie jest omówienie wszystkich zasad tej współpracy, bowiem zostało to już uczynione w części drugiej tomu III „Systemu Prawa Karnego Procesowego”, opracowanego pod redakcją prof. Pawła Wilińskiego. Przedmiotem poszerzonych analiz będą zatem jedynie te zasady współpracy międzynarodowej, które nadal znajdują zastosowanie we współpracy wymiarów sprawiedliwości w sprawach karnych w UE, chociaż niekiedy w istotnie zmienionej, ograniczonej postaci w stosunku do obszaru tradycyjnej współpracy międzynarodowej. Będą to: zasada podwójnej przestępności czynu, która pomimo istotnych ograniczeń nadal obowiązuje także we współpracy unijnej, zasada niewydawania własnych obywateli oraz zasada specjalności. Ponadto w tym podrozdziale zostanie przedstawiony zakres i skutki tzw. klauzuli porządku publicznego, określonej też mianem zasady ochrony porządku publicznego, jak również ograniczenia stosowania instrumentów współpracy międzynarodowej w sprawach dotyczących „przestępstw politycznych”, skarbowych oraz wojskowych.

Zrezygnowano natomiast z odrębnego omówienia zasady wzajemnego uznawania orzeczeń jako tej, która odnosi się głównie do unijnego reżimu współpracy i zostanie szczegółowo przedstawiona w dalszych rozdziałach tomu¹⁰², oraz zasady wzajemności, która z kolei stanowiła oś tradycyjnej współpracy międzynarodowej i nie jest stosowana we współpracy unijnej. Natomiast zasadzie *ne bis in idem*, ze względu na jej szczególny charakter jak i to, że została ona podniesiona do rangi odrębnej gwarancji w Karcie praw podstawowych Unii Europejskiej, poświęcono w tym tomie samodzielny rozdział.

¹⁰² Por. rozdziały 8 i 9.

2.2. ZASADA PODWÓJNEJ PRZESTĘPNOŚCI CZYNU

2.2.1. POWODY OBOWIĄZYWANIA WARUNKU PODWÓJNEJ PRZESTĘPNOŚCI CZYNU WE WSPÓŁPRACY MIĘDZYNARODOWEJ I UNIJNEJ

Warunek podwójnej przestępności czynu jest od dawna jedną z elementarnych podstaw jakiejkolwiek formy współpracy międzynarodowej w sprawach karnych. Swoje źródło znajduje w regulacjach dotyczących ekstradycji¹⁰³. Pod koniec XIX w. wymóg podwójnej przestępności czynu miał służyć za podstawę dla państwa wezwanego do odmowy wydania ściganego w celu ochrony osoby przed niesprawiedliwym oskarżeniem. W XX w. w warunku tym upatruje się już niekiedy przeszkody zarówno z punktu widzenia państwa wzywającego, jak i państwa wezwanego, w skutecznym realizowaniu współpracy w zakresie ekstradycji¹⁰⁴. Wraz z rozwojem ekstradycji, która przeistaczała się z instytucji polityki zagranicznej, realizowanej w celu wydawania przestępców¹⁰⁵, w narzędzie współpracy w zwalczaniu przestępczości, coraz częściej zaczęto zwracać uwagę na sytuację osoby, której ekstradycja miała dotyczyć, formułując nawet twierdzenia o „prawocząlowieczym” charakterze pewnych gwarancji, którymi takie postępowanie miałyby być obwarowane¹⁰⁶.

Warunek podwójnej przestępności czynu jako przesłanka różnych instytucji współpracy międzynarodowej w sprawach karnych nie ma charakteru absolutnego. Znane są bowiem takie instrumenty kooperacji, w ramach których, mimo że dochodzi do współpracy dwóch państw w dziedzinie szeroko pojmowanego prawa karnego, wymóg ten nie jest stosowany. Tak dzieje się np., choć w ograniczonym zakresie, w wypadku regulacji wprowadzających ENA czy niektórych przypadkach przejścia orzeczenia do wykonania. W piśmiennictwie zagranicznym zgłaszane są nawet niekiedy postulaty zniesienia albo istotnego ograniczenia tego wymogu.

¹⁰³ Zob. Z. Knypl, *Ekstradycja w stosunkach...*, s. 134; W.V. Dunlap, *Dual Criminality...*, s. 816; L. Gardocki, *Double Criminality...*, s. 288.

¹⁰⁴ J.O. Hafen, *International Extradition...*, s. 191. Autor podkreśla nawet, że w celu rozszerzenia zastosowania ekstradycji sądy, chcąc złagodzić rygoryzm tego wymogu, zaczynają uwzględniać coraz to nowe stany faktyczne, w których taka współpraca jest możliwa. Zauważa przy tym także, że już od lat 80. XX w. widoczna stawała się tendencja do traktowania warunku podwójnej przestępności czynu jako przeszkody we współpracy dwóch państwa jedynie wówczas, gdy takie było stanowisko państwa wezwanego.

¹⁰⁵ Choć istnieje spór co do tego, czy służyła ona głównie przekazywania przestępców politycznych, czy także sprawców przestępstw kryminalnych – zob. J.O. Hafen, *International Extradition...*, s. 192 i powołana tam literatura.

¹⁰⁶ J.O. Hafen, *International Extradition...*, s. 192.

Analizując zagadnienie warunku podwójnej przestępczości czynu, należy przede wszystkim pamiętać o tym, że warunek ten występuje jako przesłanka stosowania kilku różnych rodzajowo instrumentów z zakresu współpracy międzynarodowej w sprawach karnych. Znaczenie i zakres tego wymogu, jako jednego z kilku „podwójnych warunków” w dziedzinie współpracy międzynarodowej w sprawach karnych, są zatem różne w zależności od tego, czy wymóg ten przykładany jest do ekstradycji, przejęcia ścigania karnego czy przejęcia do wykonania orzeczenia. O ile bowiem ekstradycja może być postrzegana jako akt państwa wezwanego „nieprzyjazny” wobec osoby ściganej, w którym współuczestniczyć ma państwo wezwane, o tyle już przejęcie obcego wyroku do wykonania w kraju może prowadzić do polepszenia sytuacji skazanego¹⁰⁷. Niekiedy wskazuje się nawet, że warunek podwójnej przestępczości czynu w ramach przejmowania skazanych jest zbędnym wymogiem ograniczającym tę instytucję, która jest przecież nastawiona na umożliwienie własnym obywatelom odbywania kary pozbawienia wolności w bardziej sprzyjających warunkach: „One nearly universal restriction on penal transfer may prevent the transfer of many prisoners whose casus appear to be the most appealing”¹⁰⁸. Bardzo często zwraca się uwagę także na aspekt skuteczności prawnomiędzynarodowych instrumentów współpracy między państwami w sprawach karnych. Zaznacza się przy tym, że im bardziej warunek podwójnej przestępczości będzie ujmowany w sposób liberalny, tym bardziej taka współpraca będzie skuteczna i przynosić będzie wymierne rezultaty. Im bardziej będzie on rygorystycznie ujmowany, tym bardziej utrudni to zwalczanie przestępczości, przede wszystkim tej na skalę międzynarodową¹⁰⁹. Z tych względów, uwzględniając zarówno różnorodność form współpracy, w ramach których można stosować taki wymóg, jak i z uwagi na znaczny zakres możliwości formułowania takiego warunku¹¹⁰ określenie jednorodnych kryteriów dla warunku podwójnej przestępczości czynu wydaje się niemożliwe.

Niezależnie od uznawania potrzeby funkcjonowania wymogu podwójnej przestępczości jako warunkującego współpracę międzynarodową w sprawach karnych, w doktrynie wskazuje się także przypadki, gdy dopuszczalne są wyjątki od bezwzględnego stosowania tego wymogu nawet w wypadku ekstradycji. Dotyczą

¹⁰⁷ L. Gardocki, *Double Criminality...*, s. 288; zob. także W.V. Dunlap, *Dual Criminality...*, s. 815–816.

¹⁰⁸ W.V. Dunlap, *Dual Criminality...*, s. 815–816. Autor, dla uwypuklenia problemu ograniczenia wynikającego z warunku podwójnej przestępczości czynu, podaje przykład dwóch Amerykanów: jednego – skazanego w Zambii za zabójstwo, zgwałcenie czy przemyt narkotyków, który będzie mógł odbywać karę w relatywnie komfortowych warunkach więziennych, które są mu bliższe, w Stanach Zjednoczonych i drugiego – skazanego za kolportowanie gazety zabronionej przez Prezydenta Zambii, który będzie musiał odbyć całą karę w Zambii; dodać jedynie można, że w imię stosowania wyższych zasad – warunku podwójnej przestępczości czynu wynikającego z zasady *nullum crimen sine lege*.

¹⁰⁹ J.O. Hafen, *International Extradition...*, s. 213.

¹¹⁰ J.O. Hafen, *International Extradition...*, s. 195–196.

one takich sytuacji, w których różnice między zainteresowanymi państwami są tak istotne, że oczekiwanie spełnienia wymogu warunku podwójnej przestępności byłoby zupełnie irracjonalne, a podjęcie współpracy w danej sprawie leży w interesie obu krajów. Jako przykład wskazuje się np. karalność niszczenia urządzeń portowych w państwie, które nie ma dostępu do morza ani spławnych rzek. Brak penalizacji takiego czynu nie wynika w takim wypadku z uznania go za obojętny, niegroźny dla interesów państwowych, a tylko z braku w państwie w ogóle tego rodzaju interesów wymagających ochrony prawnej. Takie odstępstwo uzasadniane jest także istotnymi różnicami w tempie rozwoju biologicznego ludzi w zainteresowanych krajach, co prowadzi do zmiany granic kryminalizacji określonych zachowań, szczególnie w zakresie zachowań seksualnych wobec małoletnich. Także w takim wypadku, na co zwraca się uwagę w literaturze przedmiotu, odstępstwo od wymogu podwójnej przestępności nie narusza porządku prawnego państwa – inny zakres kryminalizacji wynika bowiem z okoliczności niezwiązanych z oceną prawną czynu jako nienagannego¹¹¹.

Wymóg badania warunku podwójnej przestępności czynu aktualizuje się zazwyczaj na etapie podejmowania decyzji w przedmiocie dopuszczalności różnego rodzaju współpracy. Niezależnie od tego etapu ogólnego, właściwego dla większości instrumentów w zakresie współpracy międzynarodowej, możliwe jest wyróżnienie także etapu szczególnego – w wypadku tych wszystkich instytucji, które zakładają przeprowadzenie procedury *exequatur*, kiedy to zachodzi potrzeba określenia kwalifikacji prawnej według prawa polskiego czynu będącego podstawą przejętego do wykonania orzeczenia i, w dalszej kolejności, określenia na tej podstawie kary podlegającej wykonaniu. W takich wypadkach samo stwierdzenie, że czyn stanowi przestępstwo według prawa polskiego, jest niewystarczające, a sąd zobowiązany jest do wskazania przepisu, którego znamiona taki czyn realizuje. W tym zakresie dochodzi więc do swoistego aktu subsumcji.

Omawiany warunek zazwyczaj powiązany jest ściśle z zasadą wzajemności¹¹², powszechną w większości obszarów współpracy międzynarodowej w sprawach karnych. W literaturze wskazuje się, że powiązanie takie jest konieczne dla zachowania warunków istnienia materialnej wzajemności między dwoma państwami. Odrzucenie tej przesłanki miałoby bowiem pozbawiać sensu wymóg wzajemności. Akt współpracy w sprawie karnej podjęty przez jedno państwo byłby aktem, który nie mógłby liczyć na wzajemność. Państwo to nigdy nie mogłoby bowiem oczekiwać współpracy drugiego państwa w takiej samej sytuacji – z tej prostej przyczyny, że w państwie tym niemożliwe byłoby prowadzenie jakiegokolwiek postępowania karnego o taki samy czyn, gdyż nie stanowiłby on bowiem

¹¹¹ Zob. T. Gardocka, *Przesłanki ekstradycyjne...*, s. 79 i powołana tam literatura.

¹¹² Zob. T. Gardocka, *Przesłanki ekstradycyjne...*, s. 78 i n.; B. Sicalides, *Comment, RICO, CCE...*, s. 1313–1315.

przestępstwa¹¹³. I tak jak w wypadku ekstradycji brak warunku podwójnej przestępności czynu oznaczać miałyby stosowanie środków karnoprosesowych (aresztu ekstradycyjnego) wobec osoby, która – według prawa wewnętrznego – nie popełniła przestępstwa¹¹⁴, tak przy przejściu orzeczenia prowadziłby do konieczności wykonywania wobec własnego obywatela kary albo innego środka za czyn nieprzestępny, indyferentny z punktu widzenia krajowego prawa karnego.

Nie negując takiego ujęcia zasady wzajemności, sprowadza ono ten wymóg do bardzo wąskiego zakresu. Można natomiast wyobrazić sobie sytuację, w której między państwami będzie istniała wzajemność, choć trochę inaczej, szerzej rozumiana. W literaturze wskazuje się, co istotne, w ramach instytucji ekstradycji, że wydanie sprawcy oskarżonego o czyn, który w państwie wezwanym jest niekaralny, jest teoretycznie możliwe. Sprowadzałoby się to jednak wyłącznie do udzielenia pomocy państwu wzywającemu dla ukarania sprawcy takiego czynu, który według oceny państwa wezwanego na ukaranie nie zasługuje. Racją bytu takiej współpracy byłaby wzajemność ze strony państwa wzywającego, czyli możliwość uzyskania przez państwo wezwane pomocy w analogicznym wypadku¹¹⁵. Zastrzega się jednak, że ekstradycja jest „współdziałaniem w procesie prowadzącym do ukarania, samo wydanie jest pewną dolegliwością i ograniczeniem praw jednostki (...). Dla tego rodzaju działań intencja udzielenia pomocy innemu państwu nie może być wystarczającym motywem”¹¹⁶. Takie przekonanie zasadza się na poglądzie, że współpraca państw w ramach ekstradycji musi opierać się na wspólnocie ocen czynów wyrażającej się w ich podwójnej penalizacji. W przeciwnym razie byłaby sprzeczna z zasadą *nullum crimen, nulla poena sine lege*¹¹⁷. „Państwo nie powinno współpracować w akcie represji karnej odnoszącym się do czynu, który samo ocenia odmiennie, nie zaliczając go do przestępstw”¹¹⁸.

Z drugiej strony podnosi się, tym razem w ramach rozważań dotyczących przejścia skazania, że to często względ na prawa człowieka przemawiać będzie za odstąpieniem od stosowania tego wymogu, nawet z naruszeniem zasady *nullum crimen*, a innymi słowy – że naruszenie tej zasady jest dopuszczalne z uwagi na inne, ważniejsze dobro, którego ochrona będzie realizowana w takim wypadku. Wskazuje się, że jest to możliwe przede wszystkim dlatego, że państwo wykonania nie nakłada na skazanego większej dolegliwości, niż czyni się to w państwie

¹¹³ Zob. T. Gardocka, *Przesłanki ekstradycyjne...*, s. 79 i powołana tam literatura. Ze względu na zakres opracowania uwagi te autorka odnosi do praktyki ekstradycyjnej. W tym miejscu warto zauważyć, że autorka dopuszcza pewne wyjątki od tej zasady. Rzecz jednak w tym, że w wypadkach tych wyjątków funkcjonowanie zasady wzajemności także doznawać będzie uszczerbku, a autorka nie podaje już argumentów, które miałyby pomimo tego istnienie takiej możliwości uzasadniać.

¹¹⁴ Zob. T. Gardocka, *Przesłanki ekstradycyjne...*, s. 79.

¹¹⁵ Zob. L. Gardocki, *Zarys prawa karnego...*, s. 168.

¹¹⁶ L. Gardocki, *Zarys prawa karnego...*, s. 168.

¹¹⁷ L. Gardocki, *Zarys prawa karnego...*, s. 168.

¹¹⁸ L. Gardocki, *Zarys prawa karnego...*, s. 222.

skazania, a jednocześnie zezwala skazanemu na odbywanie kary zazwyczaj w bardziej sprzyjających (czasami wręcz bardziej ludzkich) warunkach¹¹⁹. Przy czym należy pamiętać o tym, że w wypadku niektórych instytucji, np. przejścia skazania, brak warunku podwójnej przestępności oznaczać w konsekwencji będzie, że – w istocie – w ramach współpracy międzynarodowej dojdzie do uznania i wykonania nie tylko zagranicznego orzeczenia, ale także, a może przede wszystkim, obcego systemu prawa karnego. Uznanie i wykonanie wyroku karnego sądu innego państwa jest bowiem niczym innym jak uznaniem, zastosowaniem i wykonaniem obcych przepisów karnych w takim zakresie, w jakim zostały one skonkretyzowane w jednostkowym akcie stosowania prawa przez organ sądowy państwa obcego.

W wypadku istnienia symetrii systemów prawnych w ogólności albo chociaż na płaszczyźnie prawa karnego (istniejących w jego ramach zakazów karnych i środków reakcji karnej na czyny zabronione) badanie warunku podwójnej przestępności czynu nie jest zabiegiem koniecznym. Przy harmonizacji systemów prawa karnego (albo ich fragmentów) osiągnięcie takiej symetrii jest możliwe, a w konsekwencji – praktycznie uzasadniona może być również rezygnacja z warunku podwójnej przestępności czynu. Rezygnacja ta oczywiście będzie miała wówczas charakter pozorny, mając znaczenie jedynie na płaszczyźnie procesowej (brak wymogu podlegającego weryfikacji), nie materialnoprawnej. W tym ostatnim zakresie to harmonizacja systemów prawa karnego przesądzać będzie o tym, że określony czyn i tak jest uznawany za przestępstwo w systemach prawnych dwóch państw.

Jak już wspomniano wcześniej, warunek podwójnej przestępności może służyć różnym celom, w zależności od rodzaju współpracy międzynarodowej. W literaturze zagranicznej, w odniesieniu do przejścia skazania, podaje się w wątpliwość te wartości, których strzec ma ten wymóg w ramach ekstradycji – suwerenności, wzajemności i praw człowieka, ponieważ uchybienie którejkolwiek z nich prowadzić nieuchronnie ma do zaprzeczenia tym wartościom, które leżą u podstaw zawieranych umów w zakresie przekazywania skazanych. Przy tym słusznie wskazuje się, że przy przekazaniu skazanego nie dochodzi do naruszenia suwerenności państwa wykonania na rzecz państwa skazania. W tym ostatnim kraju doszło już bowiem do przeprowadzenia procesu karnego i skazania, a państwo to nie jest uzależnione w prowadzeniu postępowania karnego albo wykonania kary od współdziałania z innym suwerenem. Co do zasady, jeżeli państwo skazania oczekuje współpracy od państwa obywatelstwa skazanego, to nie z tego powodu, że nie jest ono w stanie samodzielnie wykonać kary, ale dlatego że korzyści płynące z takiej współpracy będą dotyczyły wszystkich zainteresowanych. Poza tym przekazywanie skazanych nie może być uznawane za naruszające suwerenność państwa wykonania także

¹¹⁹ W.V. Dunlap, *Dual Criminality...*, s. 846–847.

i z tego względu, że państwo to nie ma żadnego udziału w przeprowadzeniu postępowania karnego, a jego współdziałanie nie zwiększa prawdopodobieństwa orzeczenia kary. W wypadku przekazywania skazanych sankcja została już orzeczona prawomocnie i zazwyczaj jest w trakcie wykonywania¹²⁰. Wyjątek stanowią tu jedynie te wypadki przekazywania skazanych, które – w istocie – zastępują ekstradycję (gdy niemożliwe jest wydanie osoby skazanej przebywającej na terytorium państwa wykonania, np. z uwagi na przeszkodę obywatelstwa), oraz te regulacje, które przewidują możliwość przekazywania skazanych bez ich zgody.

W literaturze wskazuje się, że odstąpienie od warunku podwójnej przestępności czynu w ramach przekazywania skazanych byłoby działaniem o charakterze humanitarnym i społecznym. G. Gelfand wprost stwierdza, że korzyści humanitarne przewyższają koszty traktatów z zakresu przekazywania skazanych¹²¹. W tych wypadkach, kiedy warunek ten nie byłby spełniony, potrzeba przejścia skazania może być tym większa i konieczna, i nie może to powodować, by skazany ten zmuszony był w istocie do odbycia kary za granicą. O ile więc nie można mieć wątpliwości, że warunek ten nie będzie stał na przeszkodzie przekazywaniu skazanych za pospolite przestępstwa kryminalne (zabójstwo, kradzież, zgwałcenie), o tyle uniemożliwiać będzie państwu, którego skazany obcokrajowiec jest obywatelem, polepszenie jego sytuacji, gdy zachowanie takie przez państwo to jest chronione albo prawnie irrelevantne. Ma to szczególne znaczenie w tych przypadkach, gdy to systemy prawa karnego i wartości leżących u ich podstaw znacznie się od siebie różnią¹²².

Przekazanie skazanego, nawet w braku warunku podwójnej przestępności czynu, przyjmując, że dochodzi do tego z powodów humanitarnych, jest korzystne z punktu widzenia każdej z trzech zainteresowanych stron. Państwo skazania pozbywa się skazanego, wobec którego wykonanie kary może powodować dodatkowe trudności, które wynikać mogą z odmienności językowych, kulturowych lub religijnych, państwo wykonania natomiast ma możliwość skuteczniejszego przeprowadzenia procesu resocjalizacji własnego obywatela. Skazany wreszcie mógłby odbywać karę w środowisku mu bliskim pod względem językowym, religijnym i kulturowym, w bliskości ewentualnej rodziny czy przyjaciół, a często w warunkach niewłaczających godności człowieka. Te trójstronne korzyści zdają się przemawiać za porzuceniem stosowania warunku podwójnej przestępności czynu w ramach przekazywania skazanych, opartym na idei humanitarnej. Tam natomiast, gdzie przekazywanie skazanych pozbawione jest elementu humanitarnego albo jest on na dalszym planie, a więc wówczas, gdy przekazanie skazanego

¹²⁰ W.V. Dunlap, *Dual Criminality...*, s. 844.

¹²¹ G. Gelfand, *International Penal Transfer Treaties...*, s. 585–589.

¹²² Zob. G. Gelfand, *International Penal Transfer Treaties...*, s. 827 i podawany przez autora, a przywoływany wcześniej w pracy, przykład skazania w Zambii za wydawanie gazety, którą uznano za nielegalną.

następuje bez uzyskania jego zgody (kiedy to oba państwa stosować muszą przymus państwowy dla realizacji współpracy wbrew woli skazanego), warunek podwójnej przestępności powinien zostać utrzymany. Wówczas bowiem brak wspomnianej trójstronności korzyści – jedynie państwa współpracujące osiągałyby własne cele. W literaturze zagranicznej wskazuje się następujące okoliczności, które mogą stać na przeszkodzie zaprzestaniu stosowania warunku podwójnej przestępności czynu:

- 1) brak zaufania do państwa wykonania,
- 2) niezgodność z dotychczasowymi traktatami, uniemożliwiająca wykonanie kary, a także
- 3) niezgodność z fundamentalną zasadą prawa karnego *nullum crimen sine lege*¹²³.

W tym ostatnim zakresie warto przywołać także stanowisko Trybunału Sprawiedliwości, który w wyroku w sprawie *Advocaten voor de Wereld*¹²⁴ wskazał, że o ile art. 2 ust. 2 decyzji ramowej w sprawie ENA znosi weryfikację podwójnej odpowiedzialności karnej w przypadku wymienionych w tym przepisie kategorii czynów zabronionych, o tyle definicja czynów i zagrożenie karą należy do kompetencji prawodawczych wydającego nakaz państwa członkowskiego, które powinno przestrzegać praw podstawowych i podstawowych zasad prawa, a w konsekwencji również zasady ustawowej określoności czynów zabronionych i kar. Mając to na uwadze, a także uwzględniając leżącą u podstaw współpracy zasadę wzajemnego zaufania, Trybunał uznał, że art. 2 ust. 2 decyzji ramowej w zakresie, w jakim znosi wymóg weryfikacji pod kątem podwójnej odpowiedzialności karnej za wymienione w nim czyny zabronione, nie jest nieważny z powodu naruszenia zasady ustawowej określoności czynów zabronionych i kar. Trybunał podkreślił także, że brak precyzji w zdefiniowaniu kategorii czynów zabronionych, o których mowa, może spowodować rozbieżności we wdrażaniu decyzji ramowej w różnych krajowych porządkach prawnych. Jej celem nie była jednak harmonizacja prawa karnego materialnego państw członkowskich¹²⁵.

Warunek podwójnej przestępności czynu także w obszarze wydawania przestępców stanowi jedną z ważnych przesłanek współpracy podejmowanej przez dwa państwa czy ich organy. Ewolucja stosunków międzypaństwowych pokazuje jednak, że niektóre z państw decydują się na wprowadzenie regulacji osłabiających ograniczający współpracę w sprawie karnej charakter tej przesłanki, a niekiedy nawet, jak w wypadku państw skandynawskich (o czym była już mowa wyżej)¹²⁶

¹²³ G. Gelfand, *International Penal Transfer Treaties...*, s. 853–857; zob. także S.A. Williams, *The Double Criminality...*, s. 298.

¹²⁴ Wyrok TS z 3.5.2007 r., C-303/05, *Advocaten voor de Wereld VZW v. Leden van de Ministerraad*, EU:C:2007:261.

¹²⁵ Por. wyrok TS z 3.5.2007 r., C-303/05, *Advocaten voor de Wereld*, pkt 53, 54 i 57.

¹²⁶ Zob. wyżej pkt 1.1.

czy – choć w ograniczonym zakresie UE¹²⁷ – do zniesienia tego wymogu. Zmiany te, prowadzące w ramach Unii do liberalizacji stosowania wymogu podwójnej przestępności, wynikały przede wszystkim z oparcia Przestrzeni Wolności, Bezpieczeństwa i Sprawiedliwości (PWBIS) przede wszystkim na zasadzie wzajemnego uznawania orzeczeń, która w ramach przyjętego przez Radę Europejską Programu z Tampere (15–16.10.1999 r.)¹²⁸ i Programu Haskiego (2004)¹²⁹ została uznana za kamień węgielny współpracy sądowej w sprawach karnych¹³⁰, zaś obecnie swe umocowanie znajduje wprost w art. 82 ust. 1 TFUE.

Jak już wyżej wspomniano, zbliżanie krajowych porządków prawnych czy ich harmonizacja może prowadzić w efekcie do ograniczenia, a nawet wykluczenia potrzeby stosowania warunku podwójnej przestępności czynu. Zatem, w drodze unijnego inicjowania zmian w prawie karnym, także materialnym, można było podejmować kroki w celu łagodzenia warunku podwójnej przestępności czynu. Takie próby były też podejmowane w ramach UE, przede wszystkim przez zobowiązanie państw członkowskich do kryminalizacji określonych zachowań stosownie do zharmonizowanych definicji takich czynów oraz ustanowienie minimalnej granicy kary, której wysokość (z uwagi na minimalne progi funkcjonujące w ramach poszczególnych instrumentów ekstradycyjnych, decydujące także o tym, czy określone przestępstwo ma charakter przestępstwa ekstradycyjnego) uniemożliwi odmowę wydania osoby ściganej¹³¹.

Jak słusznie wskazuje się w literaturze, przewartościowanie zasad współpracy w ramach III filara UE miało opierać się na promowaniu zasady wysokiego stopnia zaufania w stosunkach między państwami członkowskimi Unii oraz zastąpieniu skomplikowanej procedury ekstradycji uproszczonym systemem przekazywania, który omijać ma złożoność dotychczasowych procedur i związane z nimi trudności. Wynikająca stąd koncepcja rezygnacji z wymogu podwójnej przestępności została odniesiona – w ramach instytucji ENA¹³² – do katalogu 32 kategorii przestępstw. Jak podkreśla się w doktrynie, katalog ten nie budzi jednoznacznych ocen, gdyż oprócz przestępstw tradycyjnie uznawanych za *mala per se* znalazły się w nim takie, których odpowiedniki trudno jest znaleźć w ustawodawstwie wewnętrznym (np. podpalenie), lub takie, których definicja z wielu powodów jest problematyczna¹³³.

¹²⁷ Zob. R. Kierzyńska, T. Ostropolski, *Zasada podwójnej karalności...*, s. 23–25.

¹²⁸ Zob. https://www.europarl.europa.eu/summits/tam_en.htm (dostęp: 1.06.2024 r.).

¹²⁹ Zob. Program Haski: wzmacnianie wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości (Dz.Urz. UE C 53 z 2005 r., s. 1).

¹³⁰ R. Kierzyńska, T. Ostropolski, *Zasada podwójnej karalności...*, s. 24. Autorzy trafnie zauważają, że zasada ta następnie znalazła swój wyraz w prawie pierwotnym UE.

¹³¹ Zob. R. Kierzyńska, T. Ostropolski, *Zasada podwójnej karalności...*, s. 25.

¹³² Por. art. 2 ust. 3 decyzji ramowej w sprawie ENA.

¹³³ Zob. M. Królikowski, *Opinia prawna o relacji zasady podwójnej przestępności do suwerenności państwa...*, s. 54; por. także L. Brodowski, *Zasada podwójnej karalności czynu...*, s. 46–48.

Tworząc powyższy katalog, nie zawarto jednak w decyzji ramowej opisu typów tych czynów, a posłużono się jedynie kryterium tytularnym, polegającym na wyliczeniu przestępstw wedle ich nazwy, nie zaś przez ich zdefiniowanie (podanie określonego, chociażby minimalnego zespołu znamion), co może powodować trudności. Takie same nazwy przestępstw nie zawsze muszą wiązać się z tożsamym zakresem kryminalizacji w różnych państwach¹³⁴. Przeciwdziałać temu ma zasada, że rozstrzygające jest – w kontekście decydowania o przynależności do tej listy – prawo państwa wydania nakazu¹³⁵. Taka klasyfikacja wedle systemu prawnego państwa wykonania nakazu jest bez znaczenia. Poza tym w większości typów przestępstw wskazanych na tej liście warunek podwójnej przestępczości będzie i tak najczęściej spełniony.

Taki sposób ograniczenia warunku podwójnej przestępczości czynu wykorzystano także w innych decyzjach ramowych, przyjętych już po przyjęciu decyzji w sprawie ENA¹³⁶. Niektóre z nich, jak np. decyzja ramowa 2008/909/WSiSW, przewidują mechanizm ograniczający – kaluzulę *opt out*, zezwalającą państwu członkowskiemu UE na złożenie oświadczenia, że nie będzie stosowało przepisów wyłączających wymóg podwójnej przestępczości czynu¹³⁷. Są też jednak i takie akty, w których wykaz wyłączeń zastosowania warunku podwójnej przestępczości uległ poszerzeniu¹³⁸. W literaturze¹³⁹ wskazuje się także na mieszane podejście do weryfikacji podwójnej przestępczości. Model taki został przyjęty w ramach decyzji ramowej Rady 2008/947/WSiSW z 27.11.2008 r. o stosowaniu zasady wzajemnego uznawania do wyroków i decyzji w sprawie zawieszenia lub warunkowego zwolnienia w celu nadzorowania przestrzegania warunków zawieszenia

¹³⁴ Zob. N. Keijzer, *The Double Criminality Requirement...*, s. 147 i n.

¹³⁵ Problemy mogą dotyczyć chociażby takiego typu przestępstwa jak zabójstwo. Chodzi mianowicie o jego uprzywilejowany typ – eutanazję. Przykładowo eutanazja (będąca w rozumieniu polskiego prawa zabójstwem) została wymieniona jako jeden z 32 typów czynów, które nie wymagają weryfikacji warunku podwójnej przestępczości czynu. Taka klasyfikacja tego typu przestępstwa w świetle prawa polskiego powinna automatycznie stać na przeszkodzie weryfikacji tego warunku przez organ państwa wykonującego nakaz. Tak jednak nie zawsze będzie. Art. 5 § 4 belgijskiej ustawy implementującej ENA wyklucza eutanazję z tej kategorii czynów, choć to prawo państwa nakazu powinno być decydujące. Zob. także przykłady wskazane przez R. Kierzynekę, T. Ostropolskiego, *Zasada podwójnej karalności...*, s. 25–26.

¹³⁶ Na przykład wskazane przez R. Kierzynekę i T. Ostropolskiego decyzja ramowa 2003/577/WSiSW w sprawie wykonania w Unii Europejskiej postanowień o zabezpieczeniu mienia i środków czy decyzja ramowa Rady 2006/783/WSiSW z 6.10.2006 r. w sprawie stosowania zasady wzajemnego uznawania do nakazów konfiskaty (Dz.Urz. UE L 328, s. 59, ze zm.) – R. Kierzyńska, T. Ostropolski, *Zasada podwójnej karalności...*, s. 26.

¹³⁷ Por. art. 7 ust. 4 decyzji ramowej 2008/909/WSiSW; oświadczenie państwa członkowskiego, złożone przy przyjęciu decyzji albo w późniejszym terminie, może być przez to państwo w dowolnym czasie wycofane.

¹³⁸ Por. np. decyzja ramowa Rady 2005/214/WSiSW z 24.02.2005 r. w sprawie stosowania zasady wzajemnego uznawania do kar o charakterze pieniężnym (Dz.Urz. UE L 76, s. 16, ze zm.), zawierająca wykaz 39 kategorii przestępstw.

¹³⁹ Zob. R. Kierzyńska, T. Ostropolski, *Zasada podwójnej karalności...*, s. 27.

i obowiązków wynikających z kar alternatywnych¹⁴⁰. Artykuł 10 ust. 1 tej decyzji przewiduje zniesienie wymogu badania warunku podwójnej karalności w odniesieniu do 32 kategorii określonych za pomocą nazwy przestępstw, jeżeli są one zagrożone karą pozbawienia wolności lub zastosowaniem innego środka polegającego na pozbawieniu wolności w maksymalnym wymiarze co najmniej 3 lat. Decyzja ta jednak przewiduje klauzulę *opt out*, umożliwiającą państwu członkowskiemu na złożenie deklaracji, że nie będzie ono stosowało zawartego w art. 10 ust. 1 ograniczenia warunku podwójnej przestępności. Decyzja ramowa przewiduje jednak możliwość (art. 10 ust. 4), pomimo odmowy uznania wyroku lub innych stosownych decyzji, w porozumieniu z organem państwa wydania, podjęcia się jedynie nadzorowania przestrzegania warunków zawieszenia lub obowiązków wynikających z kar alternatywnych bez przejmowania od państwa wydania dalszych kompetencji związanych z wykonywanym orzeczeniem, a związanych np. z zarządzeniem wykonania orzeczenia. Jak słusznie podkreślają R. Kierzyńska i T. Ostropolski, rozwiązanie takie przyczyni się w większym zakresie do ochrony skazanego przez umożliwienie mu powrotu do jego kraju ojczystego i tam wykonywania nad nim nadzoru, pomimo że w państwie tym czyn, za który został skazany, nie jest przestępstwem. W przeciwnym wypadku, gdyby w pełni trzymać się konieczności spełnienia wymogu podwójnej przestępności czynu, odmowa przyjęcia orzeczenia wywołałaby skutki odwrotne do zamierzonych i czyniła położenie skazanego realnie mniej korzystnym¹⁴¹.

2.2.2. PODWÓJNA PRZESTĘPNOŚĆ CZYNU

2.2.2.1. UWAGI WPROWADZAJĄCE

Podwójna przestępność czynu w ogólnym zarysie oznacza, że czyn będący podstawą przejmowanego skazania musi być przestępstwem zarówno w państwie wzywającym, jak i w państwie wezwanym. Co do zasady wymóg ten weryfikowany jest z punktu widzenia państwa mającego podjąć współpracę z państwem wzywającym. W tym ostatnim kraju wszczęte postępowanie karne czy też wydane orzeczenie będą zazwyczaj dowodem na to, że warunek podwójnej przestępności od strony państwa występującego o podjęcie współpracy jest spełniony. Z reguły organy państwa wezwanego nie są uprawnione do weryfikowania tego wymogu w odniesieniu do prawa państwa, które inicjowało współpracę. Weryfikacja taka nie tylko jest niedopuszczalna, ale byłaby niecelowa. Państwo wezwane zazwyczaj nie dysponuje żadnym instrumentarium ustrojowo-procesowym, by kontrolować prawidłowość wszczęcia postępowania karnego, dopuszczalność jego prowadzenia

¹⁴⁰ Dz.Urz. UE L 337, s. 102, ze zm.

¹⁴¹ Zob. R. Kierzyńska, T. Ostropolski, *Zasada podwójnej karalności...*, s. 27.

i wydania wyroku. Poza tym pamiętać należy o tym, że warunek podwójnej przestępności czynu jest formułowany w umowach międzynarodowych, ale i w prawie wewnętrznym, zazwyczaj jednokierunkowo, tj. wymaga się, aby czyn będący podstawą skazania był przestępstwem w świetle prawa państwa wezwanego.

Poniżej przedstawione zostaną różne sposoby ujmowania warunku podwójnej przestępności, które – w zależności od przyjmowanej koncepcji – będą prowadziły do węższego albo szerszego zakresu weryfikacji tego wymogu. Przy czym już w tym miejscu należy wskazać, że weryfikowanie warunku podwójnej przestępności czynu z reguły nigdy nie będzie ograniczone do porównania dwóch norm prawnych (zagranicznej i krajowej), a uwzględniony ma być także konkretny czyn. Jak słusznie zauważa L. Gardocki, nawet w wypadku wymogu podwójnej przestępności *in abstracto* nigdy nie dochodzi do abstrakcyjnego weryfikowania tej okoliczności – tylko na poziomie dwóch norm. Takie podejście jest właściwe jedynie metodzie prawnoporównawczej w badaniach naukowych¹⁴². W interesującym nas zakresie badanie spełnienia tego warunku w ostatecznym rozrachunku zawsze będzie musiało dotyczyć także i konkretnego czynu.

2.2.2.2. WARUNEK PODWÓJNEJ PRZESTĘPNOŚCI W UJĘCIU RZECZYWISTYM I HIPOTETYCZNYM (*IN GENERE*)

Przedstawiany podział związany jest z funkcjonowaniem w krajowych systemach prawa karnego takich zakazów karnych, które za przedmiot ochrony mają dobra prawne o charakterze wyłącznie wewnątrzpaństwowym¹⁴³. Pomimo więc pozornej identyczności opisu typu przestępstwa w dwóch systemach prawnych (przepis może – w warstwie językowej – być sformułowany w dokładnie taki sam sposób) rozbieżność istnieje właśnie co do zakresu ochrony. Z taką sytuacją mamy do czynienia w wypadku przestępstw przeciwko wymiarowi sprawiedliwości, dotyczących ochrony funkcjonariuszy czy przez nich popełnianych, a także przestępstw celnych, skarbowych czy wojskowych¹⁴⁴.

Innymi słowy, podwójna przestępność czynu *in genere* (**hipotetyczna**¹⁴⁵) oznacza, że w dwóch państwach karane są czyny wręcz identyczne, ale znamiona typów czynów zabronionych nie pokrywają się w zakresie przedmiotu ochrony.

¹⁴² Zob. L. Gardocki, *Podwójna przestępność czynu...*, s. 71.

¹⁴³ Zob. L. Gardocki, *Double Criminality...*; L. Gardocki, *Podwójna przestępność czynu...*, s. 69–77.

¹⁴⁴ Zob. np. uchwała SN (7) z 18.04.1991 r., I KZP 3/91, OSNKW 1991/7–9, poz. 30 (SN uznał, że udzielający albo obiecujący udzielić korzyści majątkowej lub osobistej osobie pełniącej funkcję publiczną w instytucji państwowej lub społecznej obcego państwa nie odpowiada za przestępstwo przewidziane w art. 241 k.k. z 1969 r. – zob. jednak obowiązujące obecnie art. 228 § 6 i art. 229 § 5 k.k.), oraz uchwała SN z 26.04.1995 r., I KZP 7/95, OSNKW 1995/7–8, poz. 42 (SN przyjął, że: „Przepisy rozdziału XXXIII kodeksu karnego [z 1969 r. – M.H.] chronią jedynie polski wymiar sprawiedliwości”).

¹⁴⁵ L. Gardocki, *Zarys prawa karnego...*, s. 169.

Chodzi więc o takie zakazy karne, w których strona przedmiotowa czynu jest tożsama z wyjątkiem odmiennych dóbr pozostających pod ochroną prawa (krajowe – niekrajowe dobro prawne). Przede wszystkim dotyczy to zakazów, które chronią krajowe dobra prawne. W pewnych sferach państwo chroni bowiem wyłącznie własne interesy i – co za tym idzie – przedmiotowo tożsame zachowania nakierowane na krajowe i niekrajowe dobro prawne będą raz podstawą odpowiedzialności karnej, a w innym wypadku nie. L. Gardocki podaje w tym zakresie przykład przemytu na szkodę państwa A, który nie jest przestępstwem w państwie B, ale byłby nim, gdyby identyczne zachowanie godziło w interesy tego drugiego kraju. Zdaniem tego autora „jest to (...) bardzo odległe podobieństwo ocen, prowadzące do **hipotetycznej podwójnej karalności** [podkr. M.H.]¹⁴⁶”.

Regulacje krajowe jak i międzynarodowe¹⁴⁷, odnoszące się do warunku podwójnej przestępczości *in genere*, zazwyczaj posługują się formułą „albo gdyby był popełniony na jego terytorium” (albo do niej zbliżoną). W tym ujęciu wymogu podwójnej przestępczości, w przeciwieństwie do ujęcia **rzeczywistego**, zakładającego także identyczność przedmiotu ochrony, chodzi więc o identyczność zachowania sprawcy przy zmienionych przedmiotach ochrony, choć niekoniecznie natomiast – jakby się mogło wydać w prostej lektury stosownych przepisów – o hipotetyczną zmianę miejsca popełnienia czynu zabronionego. Nie zawsze bowiem (na zasadzie konieczności) hipotetyczna zmiana miejsca popełnienia czynu musi doprowadzić do zmiany atakowanego dobra chronionego prawem z krajowego na niekrajowe. Sprawca może bowiem podejmować działania na szkodę interesu fiskalnego państwa A równie skutecznie na terytorium państwa B. Sama tylko zmiana (hipotetyczna) miejsca podjęcia takiego zachowania nie musi automatycznie oznaczać, że zachowanie to będzie skierowane przeciwko rodzajowo tożsamemu, ale już niekrajowemu dobru prawnemu w postaci interesów fiskalnych państwa, w którym czyn taki zrealizowano. Oczywiście w tych przypadkach, gdy w ustawowym opisie typu czynu zabronionego będą znamiona odnoszące się do miejsca popełnienia przestępstwa (i to one będą, przynajmniej w części, determinowały krajowy charakter dobra chronionego prawem), hipotetyczna zmiana miejsca popełnienia przestępstwa będzie wystarczająca do uznania, że doszło także do zmiany dobra prawnego¹⁴⁸. Mimo *prima facie* takiej sugestii wcale nie mają zatem na celu dokonania „myślowej” (bo hipotetycznej) zmiany miejsca popełniania przestępstwa, ale transgraniczną zmianę dobra prawnego. Zazwyczaj będzie się to wiązało także z „myślową” zmianą miejsca popełnienia czynu, ale nie na zasadzie konieczności – z jednym wyjątkiem. W wypadku tych

¹⁴⁶ L. Gardocki, *Zarys prawa karnego...*, s. 169.

¹⁴⁷ Zob. np. art. 55 ust. 2 pkt 2 Konstytucji RP, art. 3 ust. 1 lit. e konwencji strasburskiej z 1983 r., art. 92 pkt 3 umowy z Białorusią, art. 90 pkt 3 umowy z Rosją, art. 84 ust. 1 umowy z Ukrainą.

¹⁴⁸ Dotyczy to w szczególności tych typów przestępstw, które w swoich opisach normatywnych odnoszą się do granic państwowych.

typów przestępstw, w których ustawodawca zaliczył miejsce popełnienia czynu do znamion przestępstwa, co łączyło się z ustaleniem krajowego przedmiotu ochrony, hipotetyczna zmiana miejsca popełnienia czynu zabronionego będzie wiązała się również z (hipotetyczną) zmianą dobra prawnego. Tak jak to było w poprzednio obowiązującej ustawie z 24.04.1997 r. o przeciwdziałaniu narkomanii, w przepisach chroniących polskie granice i terytorium RP (art. 42 ust. 3). W ustawowym opisie znamion ustawodawca posłużył się znamieniem granic Polski.

Zastosowanie warunku podwójnej przestępczości czynu w ujęciu hipotetycznym na etapie weryfikacji prawnej dopuszczalności podjęcia współpracy międzynarodowej spowoduje także konieczność dalszego przyjmowania hipotetycznego podejścia przy stosowaniu tych instrumentów, które przewidują procedurę *exequatur*. Na jej potrzeby sąd zobowiązany będzie więc do traktowania czynu będącego podstawą podejmowanej współpracy w taki sposób, jakby był on popełniony na terytorium Polski¹⁴⁹. W powołanym postanowieniu z 2.08.2005 r. Sąd Naj-

¹⁴⁹ Zob. postanowienie SN z 2.08.2005 r., IV KK 91/05, OSNKW 2005/10, poz. 102. Orzeczenie to zapadło w następującej sytuacji. Obywatel polski został skazany w Wielkiej Brytanii na karę 12 lat pozbawienia wolności za popełnienie przestępstwa świadomego udziału w podstępym imporcie narkotyków, a mianowicie 3,47 kg kokainy o 100% czystości. Sąd Okręgowy w K., na wniosek Ministra Sprawiedliwości, orzekł o prawnej dopuszczalności przejęcia skazania, co też nastąpiło. Następnie ten sam sąd postanowił wykonywać w dalszym ciągu karę 12 lat pozbawienia wolności, ustalając, że według prawa polskiego czyn ten wyczerpuje znamiona przestępstwa z art. 13 § 1 k.k. w zw. z art. 42 ust. 3 u.p.n. z 1997 r. Orzeczenie to – co do istoty – zostało utrzymane w mocy przez sąd odwoławczy (zmienione co do kosztów). Rzecznik Praw Obywatelskich zaskarżył powyższe postanowienie kasacją wniesioną na korzyść skazanego i zarzucił rażące i mające istotny wpływ na treść zaskarżonego orzeczenia naruszenie art. 10 konwencji strasburskiej z 1983 r. oraz art. 114 § 4 k.k. w zw. z art. 91 ust. 1 Konstytucji RP, polegające na wyrażeniu błędnego poglądu prawnego, że czyn przypisany skazanemu przez Sąd w Wielkiej Brytanii wyczerpuje znamiona przestępstwa z art. 13 § 1 k.k. w zw. z art. 42 ust. 3 u.p.n. z 1997 r., podczas gdy prawidłowa kwalifikacja tego czynu w świetle prawa polskiego powinna polegać na uznaniu, że czyn przypisany skazanemu wyczerpuje znamiona przestępstwa z art. 13 § 1 k.k. w zw. z art. 43 ust. 3 u.p.n. z 1997 r. Stanowisko Rzecznika zasadało się na następującej argumentacji. Zgodnie z art. 3 ust. 1 lit. e konwencji przekazanie w jej trybie może nastąpić jedynie wówczas, gdy działanie lub zaniechanie stanowiące podstawę skazania stanowi przestępstwo w rozumieniu prawa państwa wykonania lub stanowiłoby przestępstwo w przypadku popełnienia na terytorium tego państwa. Niewątpliwie przemyt narkotyków, gdyby odbywał się przez polską granicę, stanowiłby w Polsce przestępstwo. Przepis ten ma jednak zastosowanie tylko przy ocenie, czy przekazanie wykonania kary jest możliwe. Po przejęciu kary do wykonania w trybie art. 9 ust. 1 lit. a konwencji zgodnie z treścią jej art. 10 dostosowuje się karę orzeczoną w państwie skazania do kary przewidzianej w państwie wykonania za przestępstwo tego samego rodzaju. Zgodnie z treścią art. 114 § 4 k.k. w takim przypadku sąd określa według prawa polskiego kwalifikację prawną czynu oraz podlegającą wykonaniu karę. Podstawę wykonania kary stanowi wyrok wydany przez sąd państwa obcego i kara grożąca za taki czyn w polskim prawie. W uchwale z 30.07.2002 r., I KZP 19/02, OSNKW 2002/9-10 poz. 67, Sąd Najwyższy stwierdził, że: „Miejscem dokonania czynności sprawczych przestępstwa określonego w art. 42 ust. 1 ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii w formie «przywozu z zagranicy», «wywozu za granicę» i przewożenia w transzycie środków odurzających, substancji psychotropowych, mleczka makowego lub słomy makowej, jest odpowiednio granica i terytorium Rzeczypospolitej Polskiej”. Zgodnie z tą wykładnią przemyt środków odurzających przez granicę państwa obcego nie jest przestępstwem w rozumieniu polskiego prawa karnego. Sąd powinien zatem dostosować kwalifikację prawną czynu do prawa polskiego i zamiast kwalifikacji z art. 42

wyższy trafnie więc przyjął, że: „Zastrzeżenie, że kara wymierzona w państwie skazania nie może «przekraczać górnej granicy zagrożenia przewidzianej przez prawo państwa wykonania» należy odnosić do kwalifikacji dającej podstawę do stwierdzenia dopuszczalności przejścia skazania do wykonania. Może być to zatem albo kwalifikacja czynu «stanowiącego przestępstwo w rozumieniu państwa wykonania» albo kwalifikacja czynu, który «stanowiłby przestępstwo w przypadku popełnienia go na terytorium państwa wykonania»”. Odmienne wykładnia – na co słusznie zwrócono uwagę – doprowadziłyby do tego, że przepisy stanowiące w tej sprawie podstawę przejścia skazania byłyby wewnętrznie sprzeczne. Jeżeli czyn nie stanowiłby przestępstwa w rozumieniu prawa państwa wykonania, a stanowiłby je tylko w razie „popełnienia go na terytorium państwa wykonania”, to stosownie do art. 3 ust. 1 lit. e konwencji strasburskiej z 1983 r. nie byłoby podstaw do odmowy przejścia skazania do wykonania, ale w dalszym toku postępowania nie można by kary wykonywać – z uwagi na brak możliwości określenia kwalifikacji prawnej czynu i kary podlegającej wykonaniu.

„Hipotetyczne” kryterium podwójnej przestępczości czynu „gdyby popełniono go na terytorium państwa wykonania” ma zatem zastosowanie wówczas, gdy przepisy (krajowe albo zagraniczne) taką postać tego wymogu wprost przewidują, i to na każdym etapie takiego postępowania, niezależnie od tego, czy jest on wprost przewidziany tylko w wypadku jednego z nich (najczęściej – dopuszczalności podjęcia współpracy).

2.2.2.3. PODWÓJNA PRZESTĘPCZOŚĆ *IN ABSTRACTO*

W rozumieniu tego ujęcia warunek podwójnej przestępczości czynu jest spełniony, gdy czyn zawiera znamiona typu czynu zabronionego określone w polskim prawie karnym. Chodzi jednak, jak już wyżej zaznaczono, nie o tożsamość znamion dwóch zakazów karnych, ale o to, by czyn będący przedmiotem zainteresowania był przestępstwem zarówno w świetle przepisów państwa wzywającego, jak i regulacji obowiązujących w państwie wezwanym¹⁵⁰. Zgadzać się z poglądem wyra-

ust. 3 u.p.n. z 1997 r. dostosować karę do kary przewidzianej w Polsce za przestępstwo tego samego rodzaju. Skoro skazany przewoził środki odurzające z Barbadosu do Holandii, to należy przyjąć, że jego celem była sprzedaż środków odurzających w tym kraju. W tym stanie skazany dopuścił się usiłowania wprowadzenia do obrotu środków odurzających w znacznej ilości, tj. przestępstwa określonego w art. 13 § 1 k.k. w zw. art. 43 ust. 3 u.p.n. z 1997 r. Przestępstwo to jest zagrożone karą pozbawienia wolności do lat 10, a zatem kara przejęta do wykonania przekracza górną granicę zagrożenia przewidzianą przez państwo wykonania.

¹⁵⁰ J.O. Hafen *International Extradition...*, s. 199–200. W Stanach Zjednoczonych pierwotnie stosowano warunek w ujęciu *in concreto*, ale już na przełomie XIX i XX w. ustępował on wymogowi ujmowanemu *in abstracto*. Jako jedną z pierwszych spraw podaje się sprawę Wright v. Henkel (190 U.S. 40 (1908)), w której to rząd brytyjski zażądał od Stanów Zjednoczonych ekstradycji Wrighta, oskarżonego o działalność oszukańczą w Anglii, który następnie uciekł do Nowego Jorku. Problem w tej sprawie polegał na tym, że o ile traktat ekstradycyjny przewidywał przestępstwo oszusta, to systemy

żonym w literaturze, że przy badaniu warunku podwójnej przestępności czynu *in abstracto* wymaga się, by czyn zawierał znamiona przestępstwa¹⁵¹, należy uczynić jedno zastrzeżenie. Termin ten nie może być rozumiany w sposób klasyczny. To zakładałoby bowiem, że czyn musi zawierać nie tylko znamiona typu czynu zabronionego, określone w przepisie części szczególnej Kodeksu karnego albo w ustawie szczególnej, ale także tzw. ogólne znamiona przestępstwa wynikające z części ogólnej kodeksu, tj. że jest bezprawny, zawiniony, społecznie szkodliwy w stopniu większym niż znikomy, popełniony przez podmiot zdatny do ponoszenia odpowiedzialności karnej (przede wszystkim z uwagi na osiągnięcie minimalnego wieku)¹⁵². Takie podejście wiązałoby się z koniecznością ustalania, czy nie zachodzą okoliczności wyłączające odpowiedzialność karną, a to jest już charakterystyczne dla koncepcji warunku podwójnej przestępności *in concreto*. Wymóg wypełnienia znamion przestępstwa należy w takich sytuacjach rozumieć jako wymóg wypełnienia znamion typu czynu zabronionego.

2.2.2.4. PODWÓJNA KARALNOŚĆ *IN CONCRETO*

W ramach tej koncepcji symetryczność zakazów karnych nie jest wystarczająca dla spełnienia warunku podwójnej przestępności czynu. Wymaga się dodatkowo, aby czyn sprawcy – oprócz znamion typu czynu zabronionego – wypełniał także ogólne znamiona przestępstwa, a zatem żeby był bezprawny, zawiniony oraz

prawne obu państw ujmowały taki czyn w nieco odmienny sposób. Sąd Najwyższy uznał jednak, że choć opisy znamion różnią się od siebie, to „w istocie są one analogiczne”, dopuszczając tym samym do ekstradycji Wrighta. Jeszcze bardziej zmiana sposobu postrzegania warunku podwójnej przestępności czynu w Stanach Zjednoczonych widoczna była w orzeczeniu Collins v. Loisel (259 U.S. 309 (1922)). Collins, przebywając w Wielkiej Brytanii, dał pewną obietnicę, której w rzeczywistości nie zamierzał dotrzymać, w zamian za uzyskanie perłowej broszki. Brytyjskie prawo traktowało takie zachowania jako oszustwo (*cheating*), natomiast amerykańskie – jako uzyskanie rzeczy podstępnie, pod fałszywym pozorem (*obtaining property under a false pretense*). Collins w tej sprawie stał na stanowisku, że o ile do skazania za oszustwo wystarczające jest wykazanie obietnicy przyszłego zachowania, której sprawca nie zamierza dotrzymać, to skazanie za przestępstwo podstępного uzyskania rzeczy wymaga ustalenia fałszywego przedstawienia stanu rzeczy przeszłego albo obecnego (przy tym przestępstwo oszustwa, a więc to, którego popełnienie zarzucono Collinsowi w Wielkiej Brytanii, nie było umieszczone na liście przestępstw ekstradycyjnych w traktacie ekstradycyjnym między zainteresowanymi państwami). Sąd Najwyższy uznał jednak, że prawo nie wymaga, aby nazwy używane dla określenia przestępstw musiały być takie same w obu państwach albo taki sam miały być zakres odpowiedzialności. Wystarczające jest, aby dany czyn był przestępny w świetle obu systemów prawnych. Zob. także np. S.Z. Feller, *The Significance of the Requirement...*, s. 66.

¹⁵¹ Zob. L. Gardocki, *Zarys prawa karnego...*, s. 169.

¹⁵² Takie podejście jest czasami reprezentowane w ramach warunku podwójnej przestępności czynu, ujmowanego *in abstracto*, ale w postaci szerszej. Zob. S.Z. Feller, *The Significance of the Requirement...*, s. 66. Słusznie jednak podejściu takiemu zarzuca się niepraktyczność, a więc i nieprzydatność w relacjach międzynarodowych. Posługiwanie się takimi kryteriami w prawie karnym międzynarodowym mogłoby spowodować wiele zamieszania z uwagi na czasami różną klasyfikację tych samych okoliczności w różnych systemach prawnych. Zob. L. Gardocki, *Podwójna przestępność czynu...*, s. 71.

był popełniony przez podmiot zdalny do ponoszenia odpowiedzialności karnej, a także – ewentualnie – społecznie szkodliwy w stopniu większym niż znikomy. Według tej koncepcji to przepisy części ogólnej Kodeksu karnego, dotyczące kontratypów i okoliczności wyłączających winę, znalazłyby zastosowanie w procedurze przejęcia skazania.

Problematiczne wydaje się natomiast branie pod uwagę takich okoliczności, które – nie wyłączając, co prawda, odpowiedzialności karnej sprawcy (czy to w postaci wyłączenia bezprawności, czy to w postaci wyłączenia winy) – prowadzą do wyłączenia jego ukarania. Chodzi mianowicie o takie instytucje prawa karnego materialnego, jak czynny żal i przedawnienie. L. Gardocki wskazuje, że również i takie okoliczności należy uwzględniać w ramach koncepcji podwójnej karalności *in concreto*¹⁵³. Co do zasady, dzieląc ten pogląd, należy jednak zaznaczyć, że w wypadku znacznej części instrumentów współpracy międzynarodowej przesłanka przedawnienia karalności (niezależnie od tego jak szeroko – w odniesieniu do obu państw, czy też jako wąsko ujęta – w odniesieniu tylko do państwa wyzywającego albo wezwanego) traktowana jest jako oddzielna przeszkoda współpracy, odrębna od warunku podwójnej przestępności czynu. W takich wypadkach, niezależnie od sposobu ujmowania wymogu podwójnej przestępności, nie można do tego warunku zaliczać przedawnienia. W tym więc zakresie widoczna staje się różnica między koncepcjami *in abstracto* oraz *in concreto*. O ile pierwsza dotyczy płaszczyzny zakazów karnych, także przy uwzględnieniu konkretnego czynu, to druga rozszerza pole zainteresowania na to, czy czyn ten może być podstawą ukarania, stąd rozróżnienie w angielskojęzycznej literaturze na *dual (double) criminality* (podwójną przestępność) oraz *dual (double) punishability* (podwójną karalność)¹⁵⁴.

Jeżeli warunek podwójnej karalności czynu ujmowany *in concreto* ma być rozumiany jako pełna możliwość doprowadzenia do ukarania sprawcy w państwie wezwanym, to wymagane jest spełnienie wszystkich przesłanek zarówno tych materialnoprawnych, jak i procesowych. Takie podejście przesuwając więc w istocie rozważania z warunku podwójnej karalności/przestępności czynu na tzw. podwójną możliwość ścigania¹⁵⁵. Inaczej mówiąc, jest to warunek podwójnej dopuszczalności postępowania karnego. Przy takim ujęciu tej koncepcji wymóg ten nie będzie spełniony, gdy brak będzie wniosku przy przestępstwie wnioskowym, czyn będzie objęty abolicją lub w sytuacji, gdy sprawca został ułaskawiony, albo kara została darowana na mocy amnestii¹⁵⁶ (dwa ostatnie wypadki odnoszą się do sytuacji, w której jako przeszkoda przekazania–przejęcia nie funkcjonuje zasada powagi rzeczy osądzonej).

¹⁵³ Zob. L. Gardocki, *Zarys prawa karnego...*, s. 169.

¹⁵⁴ W.V. Dunlap, *Dual Criminality...*, s. 823–824.

¹⁵⁵ Zob. T. Gardocka, *Przesłanki ekstradycyjne...*, s. 83 i n.

¹⁵⁶ Zob. L. Gardocki, *Zarys prawa karnego...*, s. 169.

Co do zasady wydaje się, że nie jest możliwe – nawet w ramach wymogu ujmowanego *in concreto* – weryfikowanie, czy czyn przypisany w przejmowanym orzeczeniu jest społecznie szkodliwy w stopniu większym niż znikomy, a więc – czy zachodzi materialny element przestępstwa. Jak słusznie podnosi się w doktrynie, ocena stopnia społecznej szkodliwości wymagałaby przeprowadzenia szeregu czynności, które umożliwiłyby ocenę tak przedmiotowych, jak i podmiotowych okoliczności, a więc wymagałaby szeroko zakrojonego postępowania, którego przeprowadzenie w ramach istniejących procedur przekazywania skazanych nie jest możliwe¹⁵⁷. Słusznie ponadto T. Gardocka dostrzega, że w wypadku instytucji współpracy międzynarodowej w sprawach karnych możliwość takiej oceny oznaczałaby konieczność dokonania ocen okoliczności zazwyczaj obcych polskiemu realiom, co mogłoby powodować, że wynik takiej oceny mógłby być wypaczony¹⁵⁸. Autorka jednak, choć wyjątkowo, dopuszcza możliwość odwoływania się do materialnego aspektu przestępstwa, gdy czyn w ogóle nie jest społecznie szkodliwy.

2.2.2.5. INNE KONCEPCJE

Warunek podwójnej przestępności czynu może być też ujmowany jako wymóg identyczności zakazu w obu systemach prawnych (w postaci tożsamości znamion i zupełności zakresu). Ujęcie tego wymogu w takim kształcie stawia oczywiście bardzo wysoko poprzeczkę dla podjęcia skutecznej współpracy. Z drugiej jednak strony zasada *nullum crimen sine lege* w wymiarze współdziałania dwóch państw w sprawie karnej będzie w takim wypadku w największym możliwym zakresie dochowana. Takie podejście jest jednak mało praktyczne, a możliwe do szerokiego stosowania w wypadku państw nawet nie o podobnych, ale wręcz o identycznych systemach prawnych – w zakresie prawa karnego. Z tego powodu **koncepcja identyczności znamion** warunku podwójnej przestępności czynu nie przyjęła się ani w doktrynie, ani w orzecznictwie sądowym¹⁵⁹. Stanowi ona skrajne rozwiązanie problematyki wymogu podwójnej przestępności.

Przeciwnym biegunem skrajności, w ramach przyjmowania konieczności istnienia tego warunku, jest ujmowanie go jako „cienia karalności”. Z. Knypl wskazywał, że: „Warunek dwustronnej karalności zostanie spełniony, jeżeli dany czyn znajdzie chociażby ogólne odbicie w prawie karnym państwa wezwanego. Szczegóły nie są istotne, nie jest wymagana tożsamość ustawowych znamion przestępstwa, ta sama nazwa – *nomen iuris*”¹⁶⁰. Takie stanowisko przyjmuje się niekiedy w orzecznictwie. Sąd Apelacyjny w Krakowie, w postanowieniu z 27.10.1999 r.,

¹⁵⁷ Zob. T. Gardocka, *Ekstradycja w prawie polskim...*, s. 118.

¹⁵⁸ Zob. T. Gardocka, *Ekstradycja w prawie polskim...*, s. 118.

¹⁵⁹ Zob. T. Gardocka, *Ekstradycja w prawie polskim...*, s. 115; postanowienie SA w Krakowie z 27.10.1999 r., II AKz 244/99, KZS 1999/10, poz. 45.

¹⁶⁰ Z. Knypl, *Europejska konwencja o ekstradycji...*, s. 59.

II AKz 244/99, wprost wskazał, że „podwójna przestępność czynu (...) zachodzi nie tylko wtedy, gdy w prawie polskim przewidziany jest identyczny typ przestępstwa jak w państwie wnioskującym o ekstradycję. Zachodzi to i wtedy, gdy przestępstwu przewidzianemu prawem polskim odpowiada część znamion czynu objętego wnioskiem”. W uzasadnieniu postanowienia sąd ten przyjął, że: „Wprawdzie w okresie popełnienia przestępstwa zarzuconego (...) a stanowiącego podstawę do rozpoznania wniosku w prawie polskim obowiązywał art. 276 § 1 d.k.k. przed nowelizacją, który zawierał jedynie pojęcie związku mającego na celu przestępstwo, a nie zawierał pojęcia zorganizowanej grupy mającej na celu przestępstwo, (gdyż wprowadzenie tego drugiego pojęcia nastąpiło od dnia 20 listopada 1995 roku) – to jednak odnosi się do grupy osób mającej jakieś cechy stałej organizacji, których zamiarem jest popełnienie przestępstwa”¹⁶¹.

Przedstawione wyżej podejście do problematyki podwójnej przestępności czynu dopuszcza jednak – w istocie – możliwość stosowania analogii na niekorzyść, czego dobitnym potwierdzeniem jest cytowane powyżej postanowienie SA w Krakowie. Z tego powodu, jeżeli wychodzi się z założenia obowiązywania także w tej dziedzinie współpracy międzynarodowej zasady *nullum crimen sine lege*, przyjęcie takiego sposobu ujmowania wymogu podwójnej przestępności jest niemożliwe.

2.2.2.6. PRZESTĘPSTWA A WYKROCZENIA W KONTEKŚCIE WYMOGU PODWÓJNEJ PRZESTĘPNOŚCI

Analizując zagadnienia dotyczące warunku podwójnej przestępności czynu, nie sposób pominąć jednego, szczególnego aspektu tego zagadnienia. Mianowicie przedmiotem takich rozważań powinna stać się także problematyka relacji pojęć przestępstwa i wykroczenia w tym kontekście. Jest to tym bardziej istotne, gdy zważyć funkcjonujący w niektórych systemach prawnych tzw. trójpodział przestępstw (zbrodnie – występki – wykroczenia). Na wstępie warto przypomnieć, że gdy chodzi o relację przestępstwo – wykroczenie, wyróżnić można trzy, reprezentatywne dla kontynentalnej Europy, systemy regulacji tego zagadnienia, które wywarły istotny wpływ na ukształtowanie prawa wykroczeń na kontynencie europejskim, nie pozostając także bez wpływu na rozwiązania przyjmowane w Polsce¹⁶². Chodzi mianowicie o systemy francuski, niemiecki (pruski) oraz austriacki. Pierwszy z nich wykroczenia zaliczał do prawa karnego, poddając je zasadniczo regulom odnoszących się do wszystkich przestępstw. Wprowadzał jednak istotne modyfikacje procedury przez mniejsze gwarancje procesowe, co w istocie prowadziło do

¹⁶¹ Zob. s. 3 uzasadnienia. Przy okazji, jak widać, Sąd Apelacyjny przyjął – w odniesieniu do instytucji ekstradycji – retroaktywne działanie warunku podwójnej przestępności czynu.

¹⁶² A. Gubiński, *Prawo wykroczeń*, s. 7–8.

osłabienia gwarancyjnego – z natury – charakteru norm represyjnych¹⁶³. Drugi z nich – niemiecki (pruski), kształtujący się w stosunkowo długim okresie, od strony zasadniczych założeń zbliżony z systemem francuskim – także uznawał bowiem wykroczenia za jeden z rodzajów przestępstw, a orzecznictwo w ich sprawach, choć z zasady przyznane sądom, powierzone było organom administracji. W trzecim systemie – austriackim, w wyniku kompromisu politycznego wykroczenia dzielono na dwie zasadnicze grupy. Jedną z nich traktowano jako rodzaj drobniejszych przestępstw (poważniejsze wykroczenia kryminalne – *Übertretungen*). Do takich czynów stosowano, z pewnymi modyfikacjami, przepisy materialnego i procesowego prawa karnego. Drugą grupę stanowią tzw. wykroczenia administracyjne (*Verwaltungsübertretungen*), które nie są uznawane za przestępstwa, a orzecznictwo w ich sprawach zostało powierzone organom administracji (odwołanie od orzeczeń w tych sprawach rozpatrują nadrzędne władze administracyjne)¹⁶⁴.

W tym miejscu warto poczynić jedną generalną uwagę. W tych wszystkich wypadkach, kiedy w systemie prawnym danego państwa wykroczenie traktuje się jako jedną z kategorii przestępstwa, a zatem przyjmującym tzw. trójpodział przestępstw, określony rodzaj czynu zabronionego musi być uznawany za przestępstwo, jeżeli taka jego klasyfikacja wynika z prawa krajowego, i to niezależnie od tego, czy mamy do czynienia z systemem prawnym państwa wzywającego, czy państwa wezwanego. Wewnątrz krajowa klasyfikacja typu czynu zabronionego jako wykroczenia będącego przestępstwem będzie zatem zawsze – także na potrzeby warunku podwójnej przestępności czynu – przesądzała o tym, że mamy do czynienia w określonym systemie prawnym z przestępstwem, ale tylko na potrzeby systemu prawnego tego konkretnego państwa.

Niezależnie jednak od tego, czy system prawny danego państwa wykroczenia traktuje jako odrębny od przestępstw rodzaj czynów zabronionych, czy też przyjmuje, że stanowią one jedną z kategorii przestępstw, warto poczynić kilka uwag ogólnych, dotyczących celowości wprowadzania możliwości przekazywania skazania w przypadku, gdy dotyczy ono wykroczenia. Zasadność takich rozwiązań uzależniona jest przede wszystkim od tego, czy mamy do czynienia z ekstradycją, przejściem/przekazaniem ścigania karnego czy też orzeczenia do wykonania. Podejmowanie współpracy międzynarodowej, często angażujące wiele organów należących zarówno do władzy sądowniczej, jak i wykonawczej, będące procesem długotrwałym, może okazać się zupełnie niecelowe w sprawach o czyny zagrożone niewielką karą pozbawienia wolności (aresztu)¹⁶⁵. Zupełnie inaczej kwestia ta kształtować się już będzie w wypadku przejścia do wykonania kary grzywny.

¹⁶³ A. Gubiński, *Prawo wykroczeń*, s. 8–9.

¹⁶⁴ A. Gubiński, *Prawo wykroczeń*, s. 10.

¹⁶⁵ Większość regulacji dotyczących przejścia skazania przyjmuje minimalny okres kary pozostały do wykonania, jako warunkujący podjęcie współpracy, na kilka miesięcy (z reguły jest to okres

Rozważając na potrzeby warunku podwójnej przestępności czynu kwestie związane z problematyką wykroczeń, nie można także nie odnieść się do pewnej szczególnej kategorii czynów, którą przyjęto nazywać czynami przepołowionymi, a więc takich typów czynów zabronionych, które w części stanowią przestępstwo, a w części wykroczenie. *Criterion divisionis* jest zazwyczaj znamię ilościowe dotyczące wartości przedmiotu czynności wykonawczej albo wielkości szkody. Od strony przedmiotowej i podmiotowej ustawowe opisy znamion tych typów czynów zabronionych są wręcz identyczne, rozróżnia je jedynie wskazane wyżej kryterium ekonomiczne. Zostały one wprowadzone do polskiego systemu prawa nieobowiązującą już ustawą z 17.06.1966 r. o przekazaniu niektórych drobnych przestępstw jako wykroczeń do orzecznictwa karno-administracyjnego¹⁶⁶. U podłoża takiego specyficznego rozgraniczenia obszarów prawa karnego i prawa wykroczeń leży względy tak merytoryczne (zmieniająca się ocena drobnych, przypadkowych przestępstw), jak i utylitarne (odciążenie sądów od drobnych spraw)¹⁶⁷. Funkcjonowanie do dnia dzisiejszego tej szczególnej konstrukcji prawnej nie pozostaje bez znaczenia dla instytucji przejęcia skazania, a w szczególności – warunku podwójnej przestępności czynu. Tu z całą ostrością pojawia się bowiem problem zakresu weryfikacji tego wymogu z uwagi na wręcz identyczność znamion przepołowionych typów przestępstwa i wykroczenia (choć niekryzący się nawet zakres penalizacji).

Rozstrzygnięcie tego zagadnienia nie jest łatwe, przede wszystkim z uwagi na charakter tych typów czynów zabronionych, ich historyczny „rodowód” oraz ich różny stopień społecznej szkodliwości¹⁶⁸ (a więc okoliczność, która z zasady nie jest brana pod uwagę przy weryfikowaniu wymogu podwójnej przestępności). *Prima facie* wydaje się, że – w zależności od przyjmowanej koncepcji co do zakresu weryfikacji warunku podwójnej przestępności czynu – odpowiedź na interesujące nas zagadnienie będzie różna. Według poglądów wymagających identyczności znamion wymóg ten nie zostanie spełniony, jakby się mogło wydawać, jeżeli wielkość szkody nie przekracza kwotowo określonej granicy progowej. W tym wypadku okoliczność ta należy bowiem do istoty czynu i brak tego znamienia dawałby negatywny rezultat takiej weryfikacji. W świetle bardziej liberalnych koncepcji, uznających za wystarczające istnienie podobieństw w zakazach karnych dwóch państw, typy czynów przepołowionych dają z kolei podstawę do przyjęcia spełnienia wymogu podwójnej przestępności. Jak bowiem już wyżej wskazywano,

4–9 miesięcy). Także w wypadku ekstradycji ustanawia się taką granicę, i to zarówno dla wydania na potrzeby przeprowadzenia postępowania karnego (minimalne zagrożenie karą czynu będącego przedmiotem wystąpienia), jak i dla wykonania kary.

¹⁶⁶ Dz.U. Nr 23, poz. 149.

¹⁶⁷ A. Gubiński, *Prawo wykroczeń*, s. 27–28.

¹⁶⁸ Wielkość wyrządzonej (albo grożącej) szkody jest istotnym (choć nie głównym) elementem, który wpływa na ocenę stopnia społecznej szkodliwości czynu.

ustawowe opisy tych typów czynów zabronionych są wręcz identyczne, za wyjątkiem jednego, odnoszącego się do wielkości szkody.

Rozwiązanie pierwsze, zakładające posługiwanie się rzadko stosowaną metodą identyczności znamion, wydaje się być bardziej gwarancyjne. Zwalnia bowiem państwo od obowiązku stosowania przymusu państwowego w procesie wykonania kary w sytuacji, gdy – po pierwsze – czynu nie uznaje ono za przestępstwo, a po drugie – kara mogłaby w sposób znaczący odbiegać od zagrożenia karą przewidzianego za wykroczenie w jego porządku prawnym.

Druga z możliwości, uwzględniająca specyfikę czynów przepołowionych, w szczególności brak możliwości oceny stopnia społecznej szkodliwości takich zachowań, choć daje rezultat pozytywny w zakresie warunku podwójnej przestępczości czynu, budzi zastrzeżenia na innej płaszczyźnie. Jeżeli uznać wymóg podwójnej przestępczości za wypełniony w sytuacji, gdy w polskim prawie istnieje tzw. czyn przepołowiony, a w konkretnej sprawie czyn przypisany sprawcy za granicą odpowiada jego istocie, stanowi jednak – z uwagi na wielkość szkody – tylko wykroczenie, to powstaje problem wyznaczenia granic kary na potrzeby przejęcia skazania. Przyjmując, że w takiej sytuacji warunek podwójnej przestępczości czynu powinien być weryfikowany właśnie w oparciu o przepis prawa karnego materialnego, typizujący przestępstwo, to wówczas problematyczne jest wskazanie, który z przepisów ma się stać, już na potrzeby dalszego etapu postępowania – procedury *exequatur*, podstawą określenia przejętej do wykonania kary. Wydaje się, że w takiej sytuacji, skoro przepisem, który weryfikowany został na potrzeby warunku podwójnej przestępczości był przepis prawa karnego, ten powinien być uwzględniany i granice kary zeń wynikające (przy uwzględnieniu ewentualnie przepisów ogólnych Kodeksu karnego), a nie regulacje prawa wykroczeń. Przy takim jednak podejściu należy mieć świadomość „przepaści” między zagrożeniem przewidzianym za wykroczenie i za przestępstwo. Mogłoby się okazać, że sprawca drobnej kradzieży (rzeczy, której wartość nie przekracza wartości progowej dla tzw. czynu przepołowionego określonego w art. 278 § 1 k.k. i art. 119 § 1 k.w.), będzie musiał odbywać karę – po przejęciu – nawet do kilkudziesięciu razy wyższą, niż mogłaby zostać orzeczona, gdyby sądzony był za taki czyn w Polsce.

Przepisy Kodeksu postępowania karnego, w zakresie nas interesującym, posługują się określeniem „czyn zabroniony” (art. 611b § 1 pkt 5). W literaturze przedmiotu wskazuje się, że sformułowanie to obejmuje zarówno przestępstwa, jak i wykroczenia¹⁶⁹. Pogląd ten nie jest jednak reprezentatywny dla doktryny procesu karnego. W większości przyjmuje się bowiem, że czyn zabroniony, w rozumieniu tego przepisu, to tyle co czyn wypełniający znamiona typu czynu, określonego w Kodeksie karnym lub innej ustawie karnej¹⁷⁰. Takie też stanowisko

¹⁶⁹ Zob. Grzegorzcyk, *Kodeks*, 2008, s. 532.

¹⁷⁰ Zob. L. Gardocki [w:] Gostyński i inni, *Kodeks*, t. III, 2004, s. 903.

zaprezentował Sąd Najwyższy¹⁷¹, przyjmując, że „wymóg, by czyn był zabroniony według prawa polskiego [określony w art. 611b § 1 pkt 5 k.p.k. – M.H.] stanowi odesłanie do art. 115 § 1 k.k. (...). Przepis ten stanowi natomiast, że czynem zabronionym jest zachowanie o znamionach określonych w ustawie karnej, co z kolei koresponduje z definicją przestępstwa. Oznacza to, iż w świetle art. 611b § 1 pkt 5 k.p.k. przeszkodą w przejęciu zagranicznego orzeczenia do wykonania jest brak podwójnej przestępczości czynu”.

Wobec powyższego pojawia się kwestia sposobu rozumienia pojęcia czynu zabronionego. Terminem tym posługuje się Kodeks karny, definiując go w art. 115 § 1 jako zachowanie o znamionach określonych w ustawie. Ta definicja stanowi więc trzon dla całego prawa karnego i zdawałaby się wskazywać na trafność poglądu ograniczającego zakres znaczeniowy tego pojęcia tylko do tych typów czynów, które określone są w prawie karnym. Nie można jednak zapominać, że sformułowanie to nie jest właściwe jedynie Kodeksowi karnemu. Także Kodeks wykroczeń zna to pojęcie, definiując je dosłownie tak samo jak Kodeks karny. Wedle art. 47 § 1 k.w. czynem zabronionym jest zachowanie o znamionach określonych w ustawie karnej.

Otóż, odnosząc się w pierwszej kolejności do problematyki Kodeksu postępowania karnego, nie można zapominać o tym, że w procesie wykładni systemowej umiejscowienie interpretowanego zwrotu ma także istotne znaczenie (zarówno w ramach wykładni systemowej wewnętrznej, jak i zewnętrznej) dla ostatecznego rezultatu interpretacyjnego. Oznacza to, że nie można interpretować terminu „czyn zabroniony”, funkcjonującego w art. 611b § 1 pkt 5 k.p.k., w oderwaniu od tego, co stanowi przedmiot regulacji Kodeksu postępowania karnego. Stosownie do art. 2 § 1 pkt 1 k.p.k. jest nim takie ukształtowanie postępowania karnego, by sprawca przestępstwa został wykryty i pociągnięty do odpowiedzialności karnej. W związku z tym kodyfikacja ta reguluje jedynie zagadnienia związane w realizacją prawa karnego materialnego, a nie materialnego prawa wykroczeń. W tym kontekście unormowania proceduralne mają charakter „wtórny” w stosunku do norm materialnych, pełnią wobec nich rolę służebną – ich celem jest realizacja zasad odpowiedzialności określonych w prawie karnym materialnym¹⁷². Mając świadomość tej zależności, nie można interpretować przepisów procesowych w oderwaniu od norm materialnoprawnych¹⁷³. Właśnie ta zależność skłania

¹⁷¹ Zob. postanowienie SN z 5.10.2005 r., II KK 194/05, LEX nr 157557. Sąd niezasadnie zrównał jednak pojęcie czynu zabronionego i przestępstwa, a dodatkowo pominął treść powołanego już wyżej art. 47 § 1 k.w., który przecież w dokładnie taki sam sposób definiuje pojęcie czynu zabronionego, jak uczynił to ustawodawca w Kodeksie karnym.

¹⁷² Normy procesowe, bez przepisów materialnych, byłyby tylko „mundurem żołnierza zatkniętym na kij”. Zob. Cieślak, *Podstawowe założenia*, 1971, s. 37.

¹⁷³ Jak trafnie zauważył A. Murzynowski, z prymatu prawa karnego materialnego nad procesowym wynikają dwa rodzaje dyrektyw, z których pierwsze nakazują dostosowanie procedury karnej do idei i założeń wyrażonych w przepisach prawa materialnego, drugie natomiast, mające charakter reguł

do przyjęcia węższego, właściwego prawu karnemu, rozumienia sformułowania „czyn zabroniony”.

Co więcej, w tych wypadkach, kiedy ustawodawca w Kodeksie postępowania karnego chce odnieść się do wykroczeń, czyni tak wprost (zob. art. 18 § 1, art. 400 i 439a). Procesową problematykę postępowania w sprawach o wykroczenia reguluje natomiast Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia. To na gruncie tej regulacji pojęcie czynu zabronionego może być odnoszone do art. 47 k.w. Ta regulacja jednak, w przeciwieństwie do Kodeksu postępowania karnego, nie przewiduje instytucji przejęcia zagranicznego orzeczenia do wykonania. Stąd przyjąć trzeba, że pojęcie czynu zabronionego, którym posługuje się ustawodawca w art. 611b § 1 pkt 5 k.p.k., odnosi się jedynie do czynów zabronionych, będących występkiem albo zbrodnią.

2.2.2.7. „RETROAKTYWNOŚĆ” WYMOGU PODWÓJNEJ PRZESTĘPNOŚCI

Z warunkiem podwójnej przestępności czynu nierozzerwalnie wiąże się zagadnienie retroaktywności tego wymogu, zawierające się w pytaniu, czy warunek ten ma być odnoszony jedynie do czasu wniosku o podjęcie współpracy międzynarodowej, czy także do czasu, w którym czyn został popełniony. Problematyka ta sprowadza się więc do tego, którą z ustaw karnych należy stosować dla weryfikacji wymogu podwójnej przestępności. Co do zasady przy określaniu warunku podwójnej przestępności czynu, i to niezależnie od tego, czy w prawie krajowym, czy też w umowach międzynarodowych, z reguły problematyka ta jest pomijana. Wyjątek stanowi tu art. 55 ust. 2 pkt 1 Konstytucji RP¹⁷⁴, przewidujący model retroaktywnego ujmowania warunku podwójnej przestępności czynu w prawie polskim, ale jedynie w odniesieniu do wąskiego zakresu współpracy międzynarodowej, a mianowicie wypadków wydania obywatela polskiego za granicę. W przepisie tym wprost zapisano, że czyn objęty wnioskiem o ekstradycję ma stanowić przestępstwo według prawa Rzeczypospolitej Polskiej zarówno w chwili jego popełnienia, jak i w momencie złożenia wniosku. Treść tego przepisu, choć literalnie wymaga się w nim, by czyn stanowiący podstawę wydania był przestępstwem jedynie w chwili jego popełnienia jak i w momencie złożenia wniosku, należy odczytywać jako wymagający, by w całym okresie – od daty jego popełnienia do czasu złożenia wniosku – był on uznawany za przestępny w świetle polskiego prawa karnego materialnego.

interpretacyjnych, nakazują uwzględniać tę zależność w procesie wykładni przepisów procesowych. Zob. A. Murzynowski, *Istota i zasady procesu...*, s. 62.

¹⁷⁴ W brzmieniu nadanym ustawą z 8.09.2006 r. o zmianie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. Nr 200, poz. 1471). Zob. M. Masternak-Kubiak, *Implementacja europejskiego nakazu aresztowania...*, s. 14–27.

W niektórych systemach prawnych warunek podwójnej karalności doczekał się także definicji legalnej, uwzględniającej aspekt retroaktywności. Przykładowo w Stanach Zjednoczonych Ameryki warunek ten – na potrzeby przekazywania skazanych – oznacza, że w czasie przekazywania sprawcy czyn będący podstawą skazania ma być nadal przestępstwem według prawa państwa przekazującego, a także jest przestępstwem w państwie przejmującym¹⁷⁵. Takie ujęcie tego wymogu jasno precyzuje, że jego retroaktywny aspekt dotyczy tylko i wyłącznie prawa państwa skazania (czyli prawa amerykańskiego). Według tego systemu prawnego to czyn będący podstawą skazania ma być nadal przestępstwem (i – co oczywiste – był przestępstwem w chwili czynu). Natomiast co do prawa państwa przejmującego wymaga się jedynie, by czyn ten stanowił przestępstwo w czasie przekazywania sprawcy.

W kwestii momentu badania spełnienia wymogu podwójnej przestępczości w procedurze ekstradycyjnej nie został ukształtowany standard strasburski, bowiem Komisja Praw Człowieka w sprawie X v. Holandia¹⁷⁶ uznała że zasada *nullum crimen, nulla poena sine lege poenali anteriori* zawarta w art. 7 EKPC nie odnosi się do procedury ekstradycji. W związku z tym w ramach współpracy międzynarodowej w sprawach karnych istotna jest jedynie chwila złożenia wniosku ekstradycyjnego (w tej dacie standard wynikający z reguły *nullum crimen, nulla poena...* musi być spełniony), nie zaś czas popełnienia przestępstwa.

O ile sprawa retroaktywności warunku podwójnej przestępczości czynu w polskiej literaturze i orzecznictwie nie była przedmiotem szczególnego zainteresowania, to kwestia ta stała się jednym z istotnych zagadnień rozstrzyganych w postępowaniu ekstradycyjnym generała Pinocheta, które miało miejsce pod koniec XX w. w Wielkiej Brytanii¹⁷⁷. Przyjęto, że w postępowaniu ekstradycyjnym warunek podwójnej przestępczości czynu musi być odnoszony nie tylko do daty wniosku ekstradycyjnego, ale także do czasu, kiedy czyn będący podstawą wniosku został popełniony. Innymi słowy, czyn ten musi być przestępstwem w świetle przepisów państwa wezwanego nie tylko w chwili, w której został złożony wniosek ekstradycyjny, ale także w czasie jego popełnienia. Argumentacja, która legła u podstaw takiego stanowiska, opierała się na sformułowaniach zawartych w tekście brytyjskiej ustawy o ekstradycji (Extradiction Act z 1989 r.), które – zdaniem rozstrzygających sprawę sędziów (*Law Lords*) – odwoływały się do przestępczości zachowania będącego podstawą wniosku ekstradycyjnego w chwili jego popełnienia. Przy tym interpretacji odpowiednich zwrotów dokonano w nawiązaniu do treści całego aktu, nie zaś w izolacji od pozostałych przepisów.

¹⁷⁵ Zob. § 4101 lit. a zdanie pierwsze U.S. Code (tytuł 18, część III, rozdział 306).

¹⁷⁶ Decyzja Komisji Praw Człowieka o niedopuszczalności skargi z 6.07.1976 r., 7512/76, X v. Holandia.

¹⁷⁷ Szerzej o tej sprawie zob. m.in. M. Byers, *The Law and Politics...*, s. 415–442. Sprawa dotyczyła tortur, których popełnienie zarzucano Pinochetowi we wniosku ekstradycyjnym, a które miały zostać popełnione przed 29.09.1988 r. – datą wejścia w życie rozdziału 134 Criminal Justice Act.

Z interesującym zagadnieniem dotyczącym czasowych aspektów badania spełnienia wymogu podwójnej przestępności zetknął się Trybunał Sprawiedliwości, udzielając odpowiedzi na pytanie prejudycjalne w sprawie X¹⁷⁸. Jak już wspomniano wyżej, w unijnej współpracy w sprawach karnych stworzono tzw. korpus przestępstw europejskich, czyli ogólnie nazwanych przestępstw, co do których zasadniczo przy stosowaniu instrumentów wzajemnego uznawania orzeczeń nie bada się wymogu podwójnej przestępności. Przy czym warunkiem odstąpienia od badania tego wymogu jest to, aby przestępstwo z katalogu było zagrożone w prawie państwa wydania orzeczenia karą co najmniej 3 lat pozbawienia wolności (tak np. art. 2 ust. 2 decyzji ramowej w sprawie ENA). W sprawie X przestępstwo w państwie wydania ENA było zagrożone karą spełniającą ten wymóg w dacie wydania ENA, natomiast w dacie popełnienia czynu zabronionego było zagrożone karą do 2 lat pozbawienia wolności. W rezultacie jedynie przyjęcie, że należy badać spełnienie wymogu podwójnej przestępności czynu na czas wydania ENA, zwalniało sąd belgijski (sąd wykonujący nakaz) z obowiązku badania podwójnej przestępności czynu i jednocześnie umożliwiało wykonanie nakazu. Natomiast odniesienie badania do prawa mającego zastosowanie do czynu zabronionego w dacie jego popełnienia uprawniało sąd belgijski do badania podwójnej przestępności i – wobec stwierdzenia niespełnienia tego warunku – odmowy wykonania ENA. Ustosunkowując się do tego problemu, Trybunał Sprawiedliwości opowiedział się za drugą opcją, czyli badaniem dopuszczalności odstąpienia od weryfikowania podwójnej przestępności czynu w odniesieniu do stanu prawnego, jaki znajdował zastosowanie do tego czynu z powodu daty jego popełnienia. W rezultacie zmiany prawa pomiędzy osądzeniem czynu zabronionego a wydaniem ENA, powodujące możliwość odstąpienia od badania wymogu podwójnej karalności ze względu na podwyższenie sankcji karnej, nie mogą wpływać negatywnie na sytuację osoby ściganej.

2.3. ZASADA NIEWYDAWANIA WŁASNYCH OBYWATELI

2.3.1. HISTORIA I UZASADNIENIE ZAKAZU

Obywatelstwo jest z pewnością najsilniejszym oraz najlepiej zdefiniowanym elementem więzi człowieka z państwem¹⁷⁹. Wynika ono zresztą z pojęcia suwerenności rozumianej jako absolutne władztwo na danym terytorium. Jako atrybut przypisany ściśle państwu ma też pierwszorzędne znaczenie w samym prawie

¹⁷⁸ Wyrok TS z 3.03.2020 r., C-717/18, X, EU:C:2020:142.

¹⁷⁹ W niniejszej jednostce wykorzystano i przetworzono fragmenty książki: A. Górski, *Europejskie ściganie karne. Zagadnienia ustrojowe*, Warszawa 2010.

karnym międzynarodowym. Normy prawa karnego były z historycznego punktu widzenia tworzone przede wszystkim przez wzgląd na obywateli. *Ius puniendi* jest atrybutem państwa¹⁸⁰, zatem i jurysdykcja opiera się również, obok terytorialności, na zasadzie obywatelstwa¹⁸¹. Prawo do sądu było rodzajem prawa do sądu państwa obywatela – tylko państwo obywatelstwa domniemanego sprawcy przestępstwa było w stanie zapewnić mu właściwy wymiar sprawiedliwości. Jednocześnie ścisłe powiązanie obywatela i państwa oznaczało historycznie, że przestępstwa międzynarodowe oraz transgraniczne nie istniały jako pojęcie prawne. Wszystkie przestępstwa miały więc wymiar lokalny¹⁸², czyli państwowy, zaś organizacja krajowego wymiaru sprawiedliwości w ogóle nie zakładała ich internacjonalizacji. Każda inna jurysdykcja niż jurysdykcja państwowa byłaby z punktu widzenia

¹⁸⁰ W literaturze polskiej wyraźnie, również z powołaniem się na suwerenność państwa, A. Zoll, *Die Europäisierung des Strafrechts...*, s. 749–750. A. Zoll daje tam jednak przede wszystkim wyraz przekonaniu, że prawo karne związane jest z kulturą społeczeństwa, a jego „szczegółowość” polega na określaniu granic i zasad ingerencji państwa w dobra jednostki. W literaturze niemieckiej zob. zwłaszcza H. Jescheck, *Die Internationale Rechtshilfe...*, s. 520 (*implicite* w odniesieniu do współpracy w sprawach karnych). Por. również H. Jescheck, *Die Strafgewalt...*, s. 497, zauważając tendencję rezygnowania z wyłączności *ius puniendi* państwa i wskazując jako przykład już Związek Żeglugi na Renie. Stanowczo za wyłącznością *ius puniendi* państwa opowiada się D. Oehler, *Der Europäische Binnenmarkt...*, s. 561; podobnie D. Oehler, *Internationales Strafrecht*, s. 128. Kategorycznie też H. Jung, H.-J. Schroth, *Das Strafrecht als Gegenstand...*, s. 242–243; W. Held, *Europäische Kriminalpolitik...*, s. 37, ograniczając tę tezę wyraźnie do prawa karnego materialnego; T. Weigend, *Strafrecht durch internationale...*, s. 785. U. Nellens, *Europäisierung des Strafverfahrens...*, s. 727, określa prawo karne jako „bastion państwowej suwerenności”. Pośrednio podkreśla tę tezę – moim zdaniem – również O. Lagodny, *Auslieferung und Überstellung...*, s. 176, który z kolei z suwerenności państwowej wywodzi wszystkie przeszkody współpracy w sprawach karnych; B. Hecker, *Europäische Strafrecht...*, s. 729; S. Braum, *Aufbruch oder Abbruch...*, s. 576, który stwierdza, że „prawo karne jest wyrazem państwowej suwerenności” i nazywa je „istotą państwowego monopolu władzy”. Zob. też odmienne w konkluzji rozważania A. Cuerdo, *Besitzt EU ein ius puniendi...*, s. 377.

¹⁸¹ O samym pojęciu jurysdykcji i sposobach jej przypisywania zob. w szczególności *Asserting Jurisdiction...*, eds. P. Capps, M. Evans, S. Konstadinidis, zwłaszcza rozważania F. Bermanna na s. 3–15. Ogólnie o pojęciu jurysdykcji zob. C. Ryngaert, *Jurisdiction...*, przede wszystkim zawarte tam rozważania dotyczące zasady terytorialności w aspekcie historycznym i geograficznym (tamże, s. 42–83), w szczególności dotyczące jurysdykcji karnej (tamże, s. 75–76). M. Hirst, *Jurisdiction...*, s. 110–201, podejmował tę problematykę ze wskazaniem specyfiki przestępstw transgranicznych. Jeśli chodzi o jurysdykcję państw w stosunku do przestępstw prawa międzynarodowego oraz konkurencję jurysdykcji w tym zakresie, zob. serie: *National Prosecution of International Crimes*, eds. A. Eser, U. Sieber, H. Kreicker, Berlin 2005; *International and National Prosecution of Crimes under International Law. Current Developments*, eds. H. Fischer, C. Kress, S. Rolf Leder, Berlin 2004, w szczególności s. 843–859 (odnośnie do jurysdykcji krajowej w stosunku do przestępstw prawa międzynarodowego).

¹⁸² Zob. przede wszystkim *implicite* J. Kohler, *Internationales Strafrecht*, s. 15, który jednak zauważa przy tym, że jurysdykcja miejsca popełnienia przestępstwa przeważa nad jurysdykcją obywatelstwa sprawcy. Samo zaś użyte w tekście określenie pochodzi od A. Kapardisa, *The European Arrest Warrant in Cyprus...*, s. 22. Autor odnosi to stwierdzenie do państw *common law*, jednak w istocie w najszerszym sensie jest ono prawdziwe w odniesieniu do wszystkich państw. To obrazowe stwierdzenie tłumaczy bowiem z jednej strony najbardziej podstawową zasadę jurysdykcyjną, jaką jest zasada terytorialności, z drugiej zaś ekstradycyjną przeszkodę terytorialności.

państwa swoistą prawną i moralną próżnią. Spojrzenie na międzynarodowe prawo karne przez pryzmat suwerenności jest jednocześnie spojrzeniem przez pryzmat obywatelstwa.

W dobie globalizacji prawa karnego pojawia się jednak pytanie, czy istnienie przeszkody obywatelstwa da się pogodzić zarówno ze zjawiskiem internacjonalizacji przestępczości, jak i zjawiskiem wzrostu znaczenia innego rodzaju więzi społecznych i prawnych, w tym ostatnim wypadku występujących najczęściej obok obywatelstwa. Mowa tu o domicylu, ulegających stopniowemu rozwojowi formach ochrony cudzoziemców, ale też o pewnych formach prawnych tworzonych na wzór państwowego obywatelstwa, takich jak obywatelstwo UE. Przeszkoda obywatelstwa, jako okoliczność istotna dla współpracy w sprawach karnych, nie ma we wszystkich krajach jednolitego statusu prawnego. Znajduje ona swoje zakotwiczenie w ustawach, umowach międzynarodowych oraz w konstytucjach. To ostatnie rozwiązanie stwarza oczywiście zasadnicze trudności w usunięciu bądź relatywizacji tej zasady.

Obecne tendencje legislacyjne w UE, polegające na relatywizacji przeszkody obywatelstwa¹⁸³, czynią bardziej prawdopodobnym trafniejszy wybór forum procedowania. Innymi słowy, łatwiej jest uwzględnić tę jurysdykcję, która nie wiąże się bezpośrednio z obywatelstwem sprawcy¹⁸⁴, co przy efektywnych mechanizmach wykonywania obcych orzeczeń karnych pozwala na znaczną swobodę wyboru jurysdykcji. Wiele przestępstw ma oczywisty charakter transgraniczny, w tym sensie, że miejsca popełnienia przestępstwa będą leżały w różnych państwach. Skłania to do głębszej analizy przeszkody obywatelstwa, w szczególności zaś prawniczego i aksjologicznego jej wy tłumaczenia.

Przeszkoda obywatelstwa była od dawna w centrum zainteresowania nauki prawa. W Polsce kwestię tę analizował przede wszystkim L. Gardocki¹⁸⁵. Problem ten zawsze żywotnie interesował również światową doktrynę prawa, warto więc dokonać krótkiej prezentacji piśmiennictwa w tym względzie. Wiele uwagi poświęca historii tego zakazu H. Lammasch¹⁸⁶, wymieniając kraje, które w owym czasie taki zakaz wprowadzały¹⁸⁷. Autor ten zwraca uwagę na sposób jego sformułowania. W niektórych krajach był on traktowany jako zasada prawa publicznego, w innych zaś jako prawo obywatela. Wśród tych pierwszych znajdują się według cytowanego autora Austro-Węgry, Rzesza Niemiecka oraz Włochy, drugą

¹⁸³ Zob. m.in. ogólnie Z. Deen-Rácsmany, R. Blextoon, *The Decline of the Nationality Exception...*, s. 318; Z. Deen-Rácsmany, *The European Arrest Warrant...*, s. 271–306.

¹⁸⁴ O zaletach i wadach zasad obywatelstwa i zasady terytorialności w wypadku konfliktu jurysdykcji por. szerzej rozważania L. Gardockiego, *Zagadnienia internacjonalizacji odpowiedzialności...*, s. 29–37.

¹⁸⁵ Zob. L. Gardocki, *Zarys prawa karnego...*, s. 170–172. Zob. również przede wszystkim szerokie opracowanie M. Płachty, *(Non-)Extradition of Nationals...*, s. 77 i n.

¹⁸⁶ H. Lammasch, *Auslieferungspflicht...*, s. 380–407.

¹⁸⁷ H. Lammasch, *Auslieferungspflicht...*, s. 380.

zaś grupę tworzyły Belgia, Francja oraz Holandia¹⁸⁸. Lammasch wskazuje, że już wówczas unormowania takie, choć powszechnie istniejące, krytykowane były przez doktrynę prawa¹⁸⁹. Ta powszechność nie oznacza jednak, że zakaz wydawania obywateli był zupełnie uniwersalną regułą¹⁹⁰, by wspomnieć choćby o znanej maksymie – alternatywie stworzonej przez H. Grotiusa oraz E. Vattela – oznaczającej wydanie osoby albo jej osądzenie, stosowanej również wobec własnych obywateli. O zakazie pisze, jednak w sposób znacznie mniej pogłębiony, J. Kohler¹⁹¹. Problem analizuje również F. von Martitz¹⁹². Opracowanie H. Meyera daje skróty opis ewolucji zasady niewydawania obywateli¹⁹³. Współcześnie najobszerniejszym chyba źródłem wiedzy na temat niewydawania obywateli jest praca I.A. Shearera¹⁹⁴, który sporo miejsca poświęca właśnie uzasadnieniu istnienia tej zasady.

Kraje prawa kontynentalnego uznają zasadę obywatelstwa za jedną z dwóch właściwie równorzędnych (obok terytorialności) zasad jurysdykcyjnych, uznając tym samym, że obywatelstwo jest więzią tak silną i poniekąd unikalną, że stanowi wystarczającą zasadę obowiązywania ustawy karnej bez względu na miejsce popełnienia przestępstwa, pod warunkiem jednak zaistnienia podwójnej karalności czynu. Pozwalało to na zachowywanie – mocą unormowań konwencyjnych lub konstytucyjnych – zakazu wydawania obywateli w sposób zbliżony do absolutnego¹⁹⁵. Sama kwestia konfliktów jurysdykcji była w ostatnich latach szeroko dyskutowana, również z powodu wejścia w życie stosownej decyzji ramowej¹⁹⁶. W piśmiennictwie europejskim problem analizowany był przede wszystkim przez O. Lagodnego¹⁹⁷. W poświęconym temu problemowi opracowaniu autor analizuje najpowszechniejsze możliwe konflikty jurysdykcyjne oraz opisuje zagrożenia i dylematy, jakie wiążą się z daniem wyraźnej preferencji jednej z konkurujących jurysdykcji. W ostatnim czasie pojawiły się również kompleksowe badania w tym względzie, jednak ich szersza prezentacja wykracza poza ramy tego rozdziału. Dość w tym miejscu stwierdzić, że prawo karne międzynarodowe nie wypracowało

¹⁸⁸ H. Lammasch, *Auslieferungspflicht...*, s. 381.

¹⁸⁹ H. Lammasch, *Auslieferungspflicht...*, s. 382.

¹⁹⁰ H. Lammasch, *Auslieferungspflicht...*, s. 384.

¹⁹¹ Zob. J. Kohler, *Internationales Strafrecht*, s. 169–171.

¹⁹² Zob. F. von Martitz, *Internationale Rechtshilfe...*, s. 136–163.

¹⁹³ Zob. H. Meyer, *Die Einlieferung*, s. 64–74.

¹⁹⁴ Zob. I.A. Shearer, *Extradition...*, s. 95–120.

¹⁹⁵ Por. szerzej G. Geoff, *Aspects of Extradition...*, s. 96.

¹⁹⁶ Decyzja ramowa Rady 2009/948/WSiSW z 30.11.2009 r. w sprawie zapobiegania konfliktom jurysdykcji w postępowaniu karnym i w sprawie rozstrzygania takich konfliktów (Dz.Urz. UE L 328, s. 42, ze zm.).

¹⁹⁷ Zob. T. Vander Beken, T.G. Vermeulen, O. Lagodny, *Kriterien für die jeweils „beste“ Strafgewalt in Europa...*, s. 624–628; zob. również Ch.L. Blakesley, O. Lagodny, *Finding Harmony Amidst Disagreement Over Extradition...*, s. 1–72; Ch.L. Blakesley, O. Lagodny, *Competing National Laws: Network or Jungle...*, s. 47–65; O. Lagodny, *Empfiehlt es sich, eine europäische...*, s. 9 i n.

właściwie żadnych środków rozstrzygania tych konfliktów. Wspomnieć tu należy o zasadzie *aut dedere aut iudicare*¹⁹⁸, jako o swoistej namiastce rozwiązywania konfliktów jurysdykcyjnych, dodając, że stanowi ona środek wysoce niedoskonały¹⁹⁹. Niejasny jest prawnomiędzynarodowy status tej zasady. Przeważa pogląd, że jest ona obowiązkiem prawnym o tyle, o ile mechanizm ten *expressis verbis* przewidziany jest w umowie międzynarodowej²⁰⁰. Mechanizm ów traktaty zawierają najczęściej jako swoistą alternatywę dla wydawania obywateli własnych. Natomiast decyzja ramowa w sprawie ENA, podobnie jak implementujące ją polskie ustawodawstwo, nie zawiera unormowań tej zasady. W przypadku Polski Sąd Najwyższy potwierdził istnienie takiego obowiązku w sprawie Adama G.²⁰¹ Kolejną kwestią sporną związaną z funkcjonowaniem zasady „wydaj albo osądź” jest niewątpliwie relacja obowiązku wydania do obowiązku osądzenia. Patrząc z punktu widzenia potrzeb „międzynarodowego wymiaru sprawiedliwości”, ekstradycja do państwa, które rości sobie jurysdykcję na zasadzie terytorialności, jest niejako silniejszym obowiązkiem niż osądzenie domniemanego sprawcy w kraju jego obywatelstwa. Rzeczywiście istnieje wiele argumentów przemawiających za pewną naturalnością jurysdykcji związanej z zasadą terytorialną, co z kolei przeczy najpowszechniejszej racjonalizacji zakazu wydawania obywateli, którą najczęściej przyjmują w sposób domniemany państwa obywatelstwa jako pewien niepodważalny aksjomat. Z bardziej uniwersalnej, a mniej „egoistycznej” jednak perspektywy pociągnięcie do odpowiedzialności w kraju obywatelstwa byłoby tylko pewną namiastką, aktualizującą się w braku możliwości (lub niechęci) wyboru właściwszej jurysdykcji. Osądzenie oparte na obywatelstwie będzie z reguły wyborem gorszym pod względem dostępności dowodów niż prowadzenia procesu w miejscu popełnienia przestępstwa. W tym sensie podstawową rolę mechanizmów współpracy i pomocy w sprawach karnych, w tym ENA, będzie zapewnienie realizacji zasady terytorialności.

Historycznie bodaj najbardziej powszechnym przykładem uzasadnienia zasady niewydawania własnych obywateli jest znany zwłaszcza doktrynie niemieckiej „obowiązek wierności” państwa wobec jego obywateli – poddanych (*Treupflicht*). Wydanie obywatela obcej jurysdykcji byłoby więc zaprzeczeniem tego zobowiązania²⁰². Tak też zakaz ów tłumaczą w literaturze H. Meyer²⁰³ oraz

¹⁹⁸ Zob. ogólnie przede wszystkim M. Bassiouni, E. Wise, *Aut Dedere Aut Judicare...*, s. 75–283, którzy dokonują drobiazgowej analizy konwencji ekstradycyjnych przewidujących te zasady; M. Płachta, *Zasada aut dedere aut iudicare...*, s. 34–43.

¹⁹⁹ W literaturze polskiej por. na ten temat M. Płachta, *Zasada aut dedere aut iudicare...*, s. 34–40.

²⁰⁰ Inaczej M. Bassiouni, E.M. Wise, *Aut Dedere Aut Judicare...*, s. 22–26, którzy widzą w tej zasadzie normę międzynarodowego prawa zwyczajowego.

²⁰¹ Uzasadnienie uchwały SN z 20.07.2006 r., I KZP 21/06, OSNKW 2006/9, poz. 77.

²⁰² Bezpośredni związek obowiązku wierności z zakazem ekstradycji obywateli podkreśla przede wszystkim I.A. Scheerer, *Extradition...*, s. 105.

²⁰³ Podobnie H. Meyer, *Die Einlieferung*, s. 73, wyraźnie mówiący o obowiązku wierności stojącym za zakazem ekstradycji obywateli niemieckich.

M. Płachta²⁰⁴. Podobnie, bo przez potrzebę ochrony przed obcą jurysdykcją, tłumaczy ten zakaz W. Mettgenberg²⁰⁵. Zatem za istnieniem takiej normy przemawia nie dobro wymiaru sprawiedliwości, ale konstytucyjnie uzasadniany wzgląd na ochronę obywatela. Za jej istnieniem nie przemawia też „stopień rzetelności” procesu w państwie, w którym wydawany miałby być sądzone. Jak stwierdza się w literaturze przedmiotu, większość państw antycznych wykluczała wydawanie obywateli własnych²⁰⁶. Jak podają I.A. Shearer²⁰⁷, ale także Ch. Blakesley²⁰⁸ i T. Mommsen²⁰⁹ oraz E.P. Aughterton²¹⁰, możliwości takiej nie przewidywały ani państwa greckie, ani starożytny Rzym. W literaturze podkreśla się zarazem, że w wyjątkowych sytuacjach Rzym dopuszczał wydawanie swoich obywateli na podstawie umowy międzynarodowej²¹¹. M. Płachta przywołuje w tej kwestii W. Nussbauma²¹². Odesłanie w tym miejscu do niego w celu udowodnienia tego sądu nie jest jednak precyzyjne, Nussbaum pisze bowiem tylko o (rzadkiej chyba) sytuacji, w której Senat nie ratyfikował umowy, którą zawierał w imieniu Rzymu jego przedstawiciel. Według W. Nussbauma wyjątek ów ograniczał się tylko do tego negocjatora, był rodzajem ofiary złożonej bogom. Również państwa germańskie nie wydawały własnych obywateli²¹³. Dyskusyjne jest zresztą w ogóle mówienie o „ekstradycji” w dobie historycznej, w której czyn popełniony przeciwko członkom innej wspólnoty nie był uważany za przestępstwo, zaś wygnanie było najsurowszą z kar²¹⁴. Co prawda takiej formuły używa R. Bierzanek²¹⁵, w innych jednak źródłach podkreśla się różnice dzielące starożytne wydanie oraz nowożytną ekstradycję.

Zakaz wydawania własnych obywateli nie był historycznie rozwiązaniem uniwersalnym. I tak w stosunkach między włoskimi państwami-miastami wydawanie obywateli było – przynajmniej według postgłosatorów – praktykowane²¹⁶. F. Meili podaje, że mogło to nastąpić, jeśli obywatel zostanie ukarany nie surowiej niż

²⁰⁴ M. Płachta, *(Non-)Extradition of Nationals...*, s. 82 i 94 oraz M. Płachta, *To Extradite...*, s. 255–260.

²⁰⁵ Por. w tym duchu całą publikację W. Mettgenberga, *Ein Deutscher darf...*, s. 68.

²⁰⁶ Zob. I.A. Shearer, *Extradition...*, s. 95; podobnie Ch.L. Blakesley, *The Law of International Extradition...*, s. 452.

²⁰⁷ Por. I.A. Shearer, *Extradition...*, s. 95.

²⁰⁸ Ch.L. Blakesley, *The Law of International Extradition...*, s. 451–452.

²⁰⁹ Implicite T. Mommsen, *Römisches Strafrecht*, s. 108; zob. również M. Płachta, *(Non-)Extradition of Nationals...*, s. 82.

²¹⁰ Zob. E. Aughterton, *Extradition...*, s. 3.

²¹¹ Por. również M. Płachta, *(Non-)Extradition of Nationals...*, *passim*.

²¹² W. Nussbaum, *Geschichte...*, s. 13.

²¹³ Por. Ch.L. Blakesley, *The Law of International Extradition...*, s. 452.

²¹⁴ Ch.L. Blakesley, *The Law of International Extradition...*, s. 386.

²¹⁵ R. Bierzanek, *Ekstradycja w traktatach...*

²¹⁶ Por. M. Płachta, *(Non-)Extradition of Nationals...*, s. 81.

obywatel państwa wnioskującego o wydanie, który dopuści się przestępstwa na innym obywatelu tego państwa²¹⁷.

W literaturze przedmiotu podkreśla się, że nowożytna praktyka niewydawania obywateli ma swoje korzenie w wiekach średnich²¹⁸. Od tego czasu datuje się kolejne uzasadnienie niewydawania obywateli. W zamian za wierność i pracę poddanym przysługiwało *ius de non evocando*, tj. prawo do niebycia pozbawionym jurysdykcji feudała²¹⁹. Jak wskazuje się w literaturze²²⁰, obowiązek wierności był rewersem *ius de non evocando*. Prawo do jurysdykcji feudała nadawane było przez władcę w formie bulli. Według D. Oehlera pierwszy taki dokument został wydany w 1290 r. przez niemieckiego cesarza dla mieszkańców Miluzy²²¹.

Unormowania dotyczące niewydawania obywateli przyjęte zostały w 1736 r. między Francją a Królestwem Niderlandów²²². I.A. Shearer stwierdza, że aż do 1834 r. zakaz ów nie był rozumiany w sposób absolutny w tym sensie, że Francja w niektórych innych umowach międzynarodowych dopuszczała ekstradycję własnych obywateli²²³.

W erze nowożytnej zasada ta została wypowiedziana *expressis verbis* w prawie krajowym we Francji. I.A. Shearer podaje, że zakaz taki został wprowadzony w tym kraju już aktem parlamentu paryskiego w 1555 r.²²⁴ Francja stanowiła też kolebkę rozwoju tej zasady na kontynencie europejskim²²⁵. Jeśli chodzi o prawo krajowe, dopiero wydana w 1927 r. francuska ustawa ekstradycyjna stwierdza w art. 3 *expressis verbis*, że każdy, kto jest obywatelem francuskim, nie podlega ekstradycji²²⁶. W podobny sposób zakaz ekstradycji obywatela włączany był do porządków prawnych innych państw europejskich i stąd – poprzez państwa kultury iberyjskiej – przeniknął do Ameryki Południowej²²⁷.

Odwrotnie sprawa przedstawia się w wypadku krajów *common law*. Przedstawiciele doktryny *common law* zwykle poddają zasadniczej krytyce zasadę ekstradycyjną prawa kontynentalnego. W literaturze podaje się tu zwykle jako

²¹⁷ Zob. F. Meili, *Lehrbuch des Internationalen...*, s. 45.

²¹⁸ Por. M. Płachta, *(Non-)Extradition of Nationals...*, *passim*.

²¹⁹ Co do treści *ius de non evocando* por. szerzej K. Krasowski [i in.], *Powszechna historia państwa...*, s. 54–60.

²²⁰ Por. M. Płachta, *To Extradite...*, s. 254; M. Płachta, *(Non-)Extradition of Nationals...*, s. 82.

²²¹ D. Oehler, *Internationales Strafrecht*, s. 88 i n.; M. Płachta, *(Non-)Extradition of Nationals...*, *passim*.

²²² Jak stwierdza M. Płachta, było to właściwie rozciągnięcie postanowień Bulli Brabantyńskiej na stosunki międzynarodowe. Por. M. Płachta, *To Extradite...*, s. 254.

²²³ Zob. I.A. Schearer, *Extradition...*, s. 103.

²²⁴ I.A. Shearer, *Extradition...*, *passim*; tak też Ch.L. Blakesley, *The Law of International Extradition...*, s. 452.

²²⁵ Tak M. Płachta, *To Extradite...*, *passim*.

²²⁶ Zob. I.A. Shearer, *Extradition...*, s. 104. O samej ustawie również Z. Knypl, *Ekstradycja jako instytucja prawa...*, s. 20.

²²⁷ Por. M. Płachta, *(Non-)Extradition of Nationals...*, s. 84.

przykład wypowiedź amerykańskiego sędziego, M.T. Mantona²²⁸. W swoim dziele J.B. Moore²²⁹ przywołuje tezy sesji Instytutu Prawa Międzynarodowego w Oxfordzie: „Między państwami, których ustawodawstwa karne mają podobne podstawy i które mają zaufanie do swoich instytucji prawnych, ekstradycja obywateli powinna zapewnić właściwy wymiar sprawiedliwości w sprawach karnych, ponieważ to sąd miejsca popełnienia przestępstwa, o ile to możliwe, powinien zostać powołany do osądzenia czynu”²³⁰.

W ustawodawstwach krajowych spotkać można kilka możliwości (modeli) regulacji materii obywatelstwa w kontekście międzynarodowego prawa karnego. Pierwszym jest bezwzględny zakaz wydawania własnych obywateli, drugim – zupełny brak tego zakazu, zaś trzecim – unormowania przyjmujące zakaz ekstradycji obywatela jako regułę, z wyjątkami na rzecz odmiennych unormowań międzynarodowych. Wśród państw europejskich to ostatnie rozwiązanie przyjęły Włochy, które dokonując w 1947 r. nowelizacji art. 26 Konstytucji, umożliwiły wydawanie obywateli, o ile wyraźnie zostało to przewidziane w traktacie międzynarodowym, oraz Chorwacja – w zakresie, w jakim przewiduje to Statut MTK, co unormowane zostało w tym kraju odrębnym aktem konstytucyjnym, a także Niemcy. Wśród tych państw, wraz ze zmianą Konstytucji, znajduje się również Rzeczpospolita Polska. Proces wprowadzania do konstytucji europejskich wyjątków w tej dziedzinie jest obecnie powszechny i wiąże się z ratyfikacją Statutu MTK, jak również implementacją decyzji ramowej w sprawie ENA. Rozwiązanie odbiegające nieco od powyższych modeli przyjmuje Szwajcaria, która mimo sięgającej 1892 r. tradycji niewydawania własnych obywateli w 1981 r. umożliwiła wydanie obywatela pod warunkiem uzyskania jego zgody. Należy tu dodać, że zarówno państwa Beneluxu, jak i państwa skandynawskie nie uznają zakazu ekstradycji obywatela w obrocie prawnokarnym między tymi państwami²³¹.

Konwencje ekstradycyjne zasadniczo pozostawiają określanie, komu przysługuje prawo do obywatelstwa, regulacjom krajowym. Mogą one jednak dotyczyć aspektu temporalnego uzyskania obywatelstwa, statuując, że zasada niewydawania własnych obywateli nie ma zastosowania do przypadków, w których naturalizacja nastąpiłaby już po popełnieniu przestępstwa, którego dotyczy wniosek ekstradycyjny. Jak stwierdza się w literaturze, jeśli nabycie obywatelstwa nastąpiło w celu uniknięcia odpowiedzialności karnej, byłoby to działanie *in fraudem legis*²³².

²²⁸ M.T. Manton, *Extradition...*, s. 12. Stanowisko krytyczne w tej kwestii zajmuje H. Schultz, *The Principles of the Traditional Law of Extradition...*, s. 19–20.

²²⁹ J.B. Moore, *A Treatise on Extradition...*, s. 152 i n.

²³⁰ 26 tez Instytutu Prawa Międzynarodowego opublikowanych zostało później w poświęconym ekstradycji specjalnym suplemencie „American Journal of International Law” 1935/29, s. 300–301.

²³¹ Por. nieco szerzej na ten temat R. Lahti, P.O. Traskman, *Finland. The Regionalisation of International Criminal Law...*, s. 258.

²³² Por. L. Gardocki, *Zarys prawa karnego...*, s. 186–187.

Powszechność występowania omawianej zasady – zakazu, nie określa jednak jej prawnomiędzynarodowego statusu w kontekście źródeł prawa międzynarodowego. Generalnie odmawia się zakazowi ekstradycji obywateli statusu tak międzynarodowego prawa zwyczajowego, jak i statusu zasady prawa międzynarodowego²³³. Nie jest to jednak wyłączny pogląd reprezentowany w orzecznictwie. Według Sądu Najwyższego Austrii, przynajmniej w obrębie kultury prawa stanowiącego (kontynentalnego), zakaz ekstradycji obywateli jest (zwyczajową) zasadą prawa międzynarodowego²³⁴. Nie znajduje to jednak uzasadnienia w definicji prawnomiędzynarodowego zwyczaju. Zatem zakaz wydawania obywateli istnieje o tyle, o ile jest on wyraźnie zawarty w ustawodawstwie krajowym lub w stosowanej umowie międzynarodowej. W świetle powyższego obowiązek ekstradycji obywatela na płaszczyźnie prawa międzynarodowego wynikać może jedynie z umowy międzynarodowej²³⁵.

Trudno nie zgodzić się ze spostrzeżeniem, że już XX w., poprzez z jednej strony internacjonalizację przestępczości, a z drugiej – postępujące procesy integracyjne, osłabił argumenty treściowo bliskie pojęciu *Treupflicht* czy też średniowiecznemu *ius de non evocando*. Argumenty te, w swojej istocie historyczne, są warte podsumowania, co krytycznie uczyniła zresztą w Wielkiej Brytanii Królewska Komisja, powołana w 1878 r. w celu opracowania raportu na temat prawa ekstradycyjnego²³⁶. Stwierdziła ona, że:

- 1) obywatel nie powinien być wyłączany spod jurysdykcji sądów jego kraju (*ius de non evocando*);
- 2) na państwie ciąży obowiązek wierności nakładający nań ciężar w postaci stania na straży praw swoich obywateli;
- 3) nie powinno się pokładać całego zaufania w wymiarze sprawiedliwości obcego państwa;

²³³ Por. przykładowo D. Poncet, P. Gully-Hart, *Extradition: the European Model...*, s. 468.

²³⁴ Por. uzasadnienie wyroku: „Österreichische Juristenzeitung” 1961, za: M. Płachta, *(Non-) Extradition of Nationals...*, s. 128.

²³⁵ Odnosnie do źródła obowiązku ekstradycyjnego por. L. Gardocki, *Zarys prawa karnego...*, s. 163; M. Cherif Bassiouni, *International Extradition and World Public...*, s. 7; J. Kohler, *Internationales Strafrecht*, s. 167, zwracając również uwagę na praktykowany niejednokrotnie zakaz ekstradycji w braku traktatu. *Implicite* również A. La Forest, *Extradition...*, s. 13. Wyraźnie także, z powołaniem się na orzecznictwo, I.A. Schearer, *Extradition...*, s. 23–27, zwłaszcza s. 25. Podobnie, na gruncie modelu europejskiego ekstradycji, D. Poncet, P. Gully-Hart, *Extradition. The European Model...*, s. 465, którzy podkreślają, że wydanie poza traktatem jest wyrazem woli suwerennego państwa. Z ich wywodów wynika, że o ile ogólne zasady prawa międzynarodowego mogą być źródłem prawa ekstradycyjnego, to tylko umowa międzynarodowa może kreować obowiązek ekstradycji. Inaczej w dawniejszej literaturze E. Clarke, który uważa, że wydanie jest „co najmniej obowiązkiem publicznej moralności, nieograniczonym przez traktaty międzynarodowe” – E. Clarke, *Upon Extradition*, s. 11.

²³⁶ Por. J.F. Rezek, *Reciprocity...*, s. 184, a także I.A. Shearer, *Extradition...*, s. 98. Warto przypomnieć, iż Komisja Królewska zdecydowanie odrzuciła wszystkie przytoczone wyżej argumenty, stwierdzając, że zdecydowanie przeważa fakt, iż obywatel, będąc poza granicami swojego kraju, obowiązany jest posłuszeństwo tamtemu prawu.

- 4) ekstradowany postawiony przed obcym mu wymiarem sprawiedliwości może potencjalnie mieć w procesie karnym sytuację mniej uprzywilejowaną, sądzony bądź co bądź w obcym języku, w obcym środowisku oraz w dużym stopniu pozbawiony sądowego poparcia tych, którzy świadczyliby o jego dotychczasowym stylu życia.

Ostatni argument powtarza I.A. Shearer, wymieniając przede wszystkim ewentualne uprzedzenie do wydawanej osoby, oparte jedynie na jej obywatelstwie²³⁷. Wydaje się on jednak tracić na znaczeniu w zintegrowanych obszarach prawnych.

Wskazanie na pierwszych miejscach *ius de non evocando* oraz *Treupflicht*, jako najbardziej powszechnej racjonalizacji zasady niewydawania własnych obywateli, świadczy niewątpliwie o wadze tego argumentu. W związku z tym sposobem racjonalizacji zakazu wydawania obywateli pojawiają się przede wszystkim zapatrywania, według których treścią *ius de non evocando* jest prawo do rozpatrzenia sprawy przez „naturalny sąd” (czy też, *expressis verbis*, naturalnego sędziego – *juge naturel*) oskarżonego²³⁸. Argument ten był powtarzany w kilku postępowaniach w przedmiocie zgodności ENA z konstytucją. Czy jednak „sąd naturalny” oznaczać musi sąd czy sędziego kraju obywatelstwa oskarżonego? Niekoniecznie. W literaturze zwraca się uwagę, że najbardziej uniwersalną zasadą właściwości w postępowaniu karnym, niejako zasadą naturalną, jest – o czym była już mowa – zasada *forum (loci) delicti comitti*.

2.3.2. EKSTRADYCJA WŁASNEGO OBYWATELA A PRAWA CZŁOWIEKA

Dla niniejszego rozdziału istotna jest odpowiedź na pytanie, czy prawo obywatela do niebycia wydanym ze swojego kraju da się dodatkowo skategoryzować jako prawo człowieka bądź też z wynika ono z praw człowieka.

Po pierwsze więc, należy stwierdzić istnienie prawa do obywatelstwa jako prawa człowieka, po wtóre zaś konsekwentnie ustalić, czy oznacza ono, *mutatis mutandis*, prawo do niebycia ekstradowanym z kraju obywatelstwa. Pytanie to jest o tyle trudne, że nie do końca jasny jest status prawa do obywatelstwa jako prawa człowieka w prawie międzynarodowym. Artykuł 15 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka²³⁹ stanowi, że: „1. Każdy ma prawo do posiadania obywatelstwa. 2. Nie wolno nikogo pozbawiać samowolnie obywatelstwa ani też nikomu odmawiać prawa do zmiany obywatelstwa”.

²³⁷ I.A. Shearer, *Extradition...*, s. 120.

²³⁸ M. Płachta, *(Non-)Extradition of Nationals...*, s. 88–90.

²³⁹ Powszechna Deklaracja Praw Człowieka uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne ONZ rezolucją 217/III A w dniu 10.12.1948 r. w Paryżu.

Choć trudno podważyć autorytet deklaracji, nadanie takiego prawa przez jakiegokolwiek międzynarodowe postanowienie typu *hard law* byłoby nierealne²⁴⁰. Śledząc wszystkie umowy międzynarodowe z tego zakresu, trudno jednoznacznie stwierdzić, że prawo do obywatelstwa stanowi prawo człowieka²⁴¹. W każdym razie takie ogólne prawo nie wynika z przyjętych rozwiązań prawnomiędzynarodowych²⁴², choć niezaprzeczalna jest tendencja do ewoluowania praw do obywatelstwa w tym właśnie kierunku²⁴³. Zupełnie inną kwestią jest to, czy porządki krajowe, w tym konstytucje, uznają prawo do obywatelstwa danego kraju za prawo człowieka. Prawo do obywatelstwa jako prawo człowieka jest niewątpliwie kształtującą się na gruncie prawa międzynarodowego tendencją, ale niczym więcej. Powyższe dywagacje, aczkolwiek konieczne, nie dają jednak wyczerpującej odpowiedzi na pytanie, czy zakaz ekstradycji obywatela może być rozpatrywany w kategoriach jego prawa podmiotowego czy wręcz prawa człowieka. Należy teraz zastanowić się, czy integralną częścią tego prawa może być zakaz ekstradycji własnych obywateli. Problem ten powinien być rozpatrywany na dwóch płaszczyznach: konstytucyjnoprawnej oraz prawnomiędzynarodowej. Asumpt do takich rozważań daje to, że w wielu krajach zakaz ekstradycji obywatela umiejscowiony jest w konstytucji, niejednokrotnie w rozdziałach dotyczących praw i wolności obywatelskich²⁴⁴. Zważywszy na postępujący proces upodmiotowienia ekstradowanego w postępowaniu ekstradycyjnym, pytanie o możliwość wywodzenia przeszkody obywatelstwa tylko z prawa praw człowieka przestaje jawić się jako czysta teoria. Jeśli zaś – arbitralnie na razie – uznać zakaz ekstradycji obywatela za element praw człowieka, oznaczałoby to również możliwość zrzeczenia się go.

Rozpatrując zakaz ekstradycji obywatela w kategoriach praw człowieka oraz konstytucyjnych praw obywatela, M. Płachta stawia trzy zasadnicze pytania²⁴⁵: po pierwsze – czy zasada niewydawania własnych obywateli jest domeną interesu państwa, czy też interesów jednostki, po drugie – czy istnieje (a jeśli tak, to jaka) relacja między prawem praw człowieka a zakazem ekstradycji obywatela, i po trzecie – czy pozycja ekstradowanego w procesie ekstradycyjnym może być istotną wskazówką w odpowiedzi na pytanie, co zaś za tym idzie – przesądzeniu

²⁴⁰ Por. w tym kierunku M. Zdanowicz, *Podwójne obywatelstwo...*, s. 31.

²⁴¹ Do takich wniosków, po przesłaniu wszystkich aktów prawnomiędzynarodowych dotyczących obywatelstwa, dochodzi M. Zdanowicz, *Podwójne obywatelstwo...*, s. 31 oraz Z. Galicki, *Czy prawo do obywatelstwa jest prawem człowieka...*, s. 11–12.

²⁴² Co do rozwiązań krajowych M. Zdanowicz podaje liczne przykłady konstytucyjnoprawnej regulacji statuującej prawo do obywatelstwa – M. Zdanowicz, *Podwójne obywatelstwo...*, s. 36–37.

²⁴³ Por. M. Zdanowicz, *Podwójne obywatelstwo...*, *passim*.

²⁴⁴ W Europie zakaz taki istnieje, choć niekoniecznie zamieszczony w rozdziale dotyczącym praw i wolności, w konstytucjach Niemiec, Portugalii, Polski, Chorwacji i innych państw byłej Jugosławii. W Ameryce Południowej zakaz taki ma walor prawnokonstytucyjny w Brazylii, Ekwadorze, Hondurasie, Panamie, Peru i Kolumbii.

²⁴⁵ M. Płachta, *(Non-)Extradition of Nationals...*, *passim*.

relewantności zgody obywatela na wydanie. Aby odpowiedzieć sobie na tak postawione pytania, należy przede wszystkim zwrócić uwagę na te akty prawnomiedzynarodowe, które statuują prawo obywatela do niebycia wydalonym z kraju ojczystego, i prześledzić recepcję tych postanowień w orzecznictwie trybunałów międzynarodowych. Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych milczy na ten temat. Brak tu w każdym razie sformułowania o prawie do niebycia wydalonym z kraju, którego jest się obywatelem²⁴⁶. Co prawda art. 12 MPPOiP gwarantuje prawo do wolności poruszania się i wyboru miejsca zamieszkania, włącznie z prawem do opuszczenia kraju, jednak z postanowień tych w żaden sposób nie wynika prawo do niebycia wydalonym z kraju obywatelstwa. Prawo to (bez wystarczającej podstawy prawnej) dotyczy w MPPOiP jedynie cudzoziemców legalnie przebywających na terytorium państwa.

Warto natomiast zastanowić się nad brzmieniem – i egzegezą – odpowiedniego postanowienia Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności. Mówi o tym art. 3 Protokołu nr 4 do EKPC. Rozciągając jednak działanie tego przepisu także na ekstradycję, dochodzimy do absurdu wręcz wniosku, zgodnie z którym zakaz ekstradycji obywatela obejmowałby również te kraje, które z zasady wydają swoich obywateli, natomiast ratyfikowały odpowiedni protokół EKPC. Aby jednak ostatecznie ustalić zakres obowiązywania komentowanego przepisu, należy – po pierwsze – sięgnąć do raportu objaśniającego²⁴⁷ do Protokołu nr 4 do EKPC, po drugie zaś – rozpatrzyć, jak traktuje ów problem strasburskie *case law*. Raport, nie będąc rzeczą jasną wiążący dla ostatecznej wykładni przepisów EKPC, stwierdza, że odpowiednie przepisy konwencji nie obejmują zakresem obowiązywania sytuacji ekstradycji obywatela. Takie sformułowanie ma ewidentnie na celu podkreślenie różnic między ekstradycją i ekspulsją, a zwłaszcza podkreślenie tego, że art. 3 Protokołu nr 4 do EKPC obejmuje jedynie tę drugą sytuację.

Na gruncie polskim zasadne jest pytanie o to, co wynika z faktu, że zakaz ekstradycji obywatela usytuowany jest w rozdziale II Konstytucji RP, w części „Wolności i prawa osobiste”. Wydaje się niewątpliwe, że takie umieszczenie tego zakazu uzasadnia potraktowanie go w kategoriach podmiotowego prawa obywatelskiego²⁴⁸.

Przy okazji omawiania problematyki zakazu ekstradycji obywatela dość powszechnym skojarzeniem jest pytanie o związek problematyki zakazu ekstradycji

²⁴⁶ Warto już na wstępie zauważyć, że również i ten problem był rozpatrywany przez Trybunał Konstytucyjny Republiki Czeskiej, który badał zgodność z konstytucją (Kartą Praw Podstawowych Republiki Czeskiej) zakazu ekstradycji obywatela czeskiego.

²⁴⁷ Zob. Explanatory Report to Protocol No. 4 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, securing certain rights and freedoms other than those already included in the Convention and in the first Protocol thereto, Strasbourg, 16.09.1963, „European Treaty Series”, no. 46, <https://rm.coe.int/16800c92c0> (dostęp: 11.06.2024 r.).

²⁴⁸ Szerzej na ten temat w rozdziale dotyczącym krytyki instrumentów wzajemnego uznawania.

obywateli z problematyką obywatelstwa UE. Skojarzenie takie daje zresztą asumpt do pewnej refleksji na temat roli zakazu ekstradycji obywatela w jednoczącej się Europie. Samo pojęcie obywatelstwa Unii wprowadzone zostało do porządku europejskiego Traktatem z Maastricht²⁴⁹. Pojęcie obywatelstwa Unii rodzi liczne pytania już w punkcie wyjścia, łącząc węzeł obywatelstwa z konstrukcją, której przeważające poglądy doktryny nie przyznają osobowości prawnej²⁵⁰. Traktat z Maastricht pozostawia zaś otwartą definicję tego obywatelstwa. Jak podkreśla M. Zdanowicz, klasyczne definicje obywatelstwa nie odpowiadają treści obywatelstwa UE, bowiem w tym drugim przypadku mamy do czynienia tylko z wiązką uprawnień, odpowiednie traktaty milczą zaś o obowiązkach obywatela UE. Jak dotychczas obywatelstwo UE jest kategorią samą dla siebie, powierzchownie tylko przypominającą obywatelstwo w jego rozumieniu klasycznym. Choćby z tych powodów na nasuwające się automatycznie pytanie o to, czy (nawet w przyszłości) będziemy mogli mówić o zakazie ekstradycji obywatela europejskiego, należy obecnie odpowiedzieć negatywnie. Warto jednak tutaj zauważyć, że na konstrukcję obywatelstwa UE jako wspomagającą czy przesądzającą zgodność ustawy implementującej ENA z Konstytucją RP powołał się w swojej ekspertyzie legislacyjnej W. Sokolewicz²⁵¹.

Z pojęciem obywatelstwa UE wiąże się jednakże, choć pośrednio, także inne ważne dla ekstradycji zagadnienia. Nie ulega wątpliwości, że treść obywatelstwa UE wpłynie na faktyczne korzystanie z wolności przemieszczania i osiedlania się, sprawiając, że więź domicylu wręcz – w sensie faktycznego znaczenia – wypierała będzie więź obywatelstwa²⁵², co już obecnie jest zjawiskiem łatwo dostrzegalnym. Fakt ten jeszcze bardziej stawia pod znakiem zapytania *ratio legis* istnienia zakazu ekstradycji obywateli w wewnętrznych porządkach prawnych państw²⁵³. Całkowicie uprawnione wydaje się stwierdzenie, że istnienie zakazów ekstradycji obywateli w porządkach prawnych państw europejskich stoi w sprzeczności z zasadami leżącymi u podstaw integracji europejskiej. W istocie relatywizacja zakazu ekstradycji obywatela była już dyskutowana przez twórców Europejskiej konwencji o ekstradycji²⁵⁴, zaś faktem stała się wraz z pojawieniem się decyzji ramowej w sprawie ENA. Wydaje się, że twórcy ENA dają przy tym w pewien

²⁴⁹ Por. np. Z.M. Doliwa-Klepacki, *Wspólnoty Europejskie...*, s. 189 i n.

²⁵⁰ Por. R. Pelc, *Obywatelstwo Unii Europejskiej...*, s. 77; C. Mik, *Obywatelstwo europejskie...*, s. 70; J. Galster, Z. Witkowski, *Kompendium wiedzy o Unii...*, s. 128; M. Zdanowicz, *Podwójne obywatelstwo...*, s. 119. W powyższych publikacjach omawia się definicję obywatelstwa Unii, która jednak pozostaje poza zakresem tematycznym niniejszej pracy.

²⁵¹ Zob. W. Sokolewicz, *Opinia w przedmiocie zgodności z Konstytucją RP ustawy implementującej...*, s. 1–3.

²⁵² Por. M. Zdanowicz, *Podwójne obywatelstwo...*, s. 135 i cyt. tam B. Nascimbene oraz W. Lang.

²⁵³ Z powodów przytaczanych wyżej nie wydaje się, aby zasada *aut dedere aut iudicare* była doskonałym remedium na zakaz ekstradycji obywatela.

²⁵⁴ Por. M. Płachta, *Konwencja Unii Europejskiej o ekstradycji...*, s. 78–80.

sposób wyraz ograniczonego zaufania do skuteczności ekstradycyjnej zasady „wydaj albo osądź”, która stanowi żelazną alternatywę dla wydania obywatela w traktatach międzynarodowych. Zasada ta nie jest zresztą, co już stwierdzono, wzmiankowana w samej decyzji ramowej. Ponieważ zaś tak status, jak i efektywność tej zasady budzą w doktrynie prawa międzynarodowego wiele wątpliwości, prawne przyznanie możliwości osądzenia sprawcy (najczęściej) w miejscu popełnienia przestępstwa wydaje się być rozwiązaniem właściwym. Najistotniejszy zaś wniosek, płynący z powyższych rozważań, dotyczy tego, że rozwiązanie takie nie byłoby sprzeczne z żadnym z postanowień konwencyjnych unormowań praw człowieka²⁵⁵.

2.3.3. ZAKAZ EKSTRADYCJI OBYWATELA W POLSKIEJ DOKTRYNIE KONSTYTUCYJNEJ

W orzeczeniu odnoszącym się do problematyki konstytucyjności ENA²⁵⁶ Trybunał Konstytucyjny rozważył w pierwszej kolejności dość szeroko wcześniej dyskutowany w tej pracy charakter prawny decyzji ramowych. Wyraźnie opowiedział się za przeważającym w piśmiennictwie poglądem, według którego są one pochodnym prawem unijnym, nie zaś prawem wspólnotowym. W kilku słowach uzasadnienia odrzucił tezę, według której decyzje ramowe powinny być przypisywane samej Unii, nie zaś państwowi członkowskiemu, tym samym, podobnie jak niemiecki Federalny Trybunał Konstytucyjny, odmówił Unii w tym zakresie własnych kompetencji²⁵⁷. Uznał też za bezsprzeczne istnienie po stronie państwa obowiązku prawnego

²⁵⁵ Por. szerzej A. Górski, A. Sakowicz, *Europejski nakaz aresztowania, między skutecznością...*, s. 52 i n.

²⁵⁶ P. Hofmański, *Glosa do wyroku TK z 27.04.2005 r., P 1/05*, s. 113–117; P. Kruszyński, *Glosa do wyroku TK z 27.04.2005 r., P 1/05*, s. 289–294; S. Steinborn, *Glosa do wyroku TK z 27.04.2005 r., P 1/05*, s. 182–196; E. Gierach, *Glosa do wyroku TK z 27.04.2005 r., P 1/05*, s. 196–205. Samej instytucji ENA poświęcono w piśmiennictwie polskim bardzo wiele uwagi: J. Banach-Gutierrez, *Ekstradycja a europejski nakaz...*, s. 3–5; P. Bogdanowicz, *Niekonstytucyjność europejskiego nakazu...*, s. 63–72; K. Dembowski, *Europejski nakaz aresztowania...*, s. 132–212; B. Nita, *Europejski nakaz aresztowania...*, s. 56–69; O. Kędzierska, *Europejski nakaz aresztowania...*, s. 328–338; P. Kruszyński, *O niektórych propozycjach rządowego projektu...*, s. 91–93; E. Weigend, A. Górski, *Die Implementierung des Europäischen Haftbefehls...*, s. 193–207; L.K. Paprzycki, R. Paprzycki, *Europejskie – wspólnotowe – prawo karne...*, s. 465–482, zwłaszcza s. 481; A. Serzysko, *Europejski nakaz...*, s. 70–87; J. Trzcinka, *Europejski nakaz aresztowania...*, s. 89–97; E. Weigend, A. Sakowicz, *Der Europäischen Haftbefehl...*, s. 459–469; S. Steinborn, *Europejski nakaz aresztowania...*, s. 1145–1161; P. Żuralski, *Mniej kryjówek, passim*; M. Żurek, *Bezgraniczna sprawiedliwość...*; Rada Legislacyjna, *Opinia o projekcie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego [europejski nakaz aresztowania]...*, s. 153–158. Zob. także E. Wdzięczna, M. Warchoń, *Dyskusja wokół Europejskiego Nakazu Aresztowania...*, s. 221–239; M. Drobnik, *Uwagi na temat wprowadzenia europejskiego nakazu aresztowania...*, s. 229–240; K. Kowalik-Bańczyk, *Should we Polish it up...*, s. 1355–1366.

²⁵⁷ Uzasadnienie wyroku TK z 27.04.2005 r., P 1/05, OTK-A 2005/4, poz. 42, s. 9. Trybunał nie podzielił więc poglądu powoływanego w uzasadnieniu S. Biernata (*Źródła prawa Unii Europejskiej...*, s. 222), według którego „UE ma w tym zakresie własne kompetencje, realizowane przez jej instytucje”.

implementacji decyzji ramowej, wynikającego z traktatu akcesyjnego²⁵⁸. Potwierdził zapatrywanie, według którego obowiązek państwa przestrzegania zobowiązań międzynarodowych nie jest tożsamy ze zgodnością z Konstytucją RP wszystkich przyjętych zobowiązań, przy czym wyraźnie nie znalazł rozróżnienia między własnym obowiązkiem badania konstytucyjności ustaw „zwykłych” a analogicznym obowiązkiem dotyczącym ustaw implementujących decyzje ramowe²⁵⁹. Trybunał zwrócił uwagę na bezwzględność unormowania zakazu ekstradycji obywateli w Konstytucji RP, jako intencjonalnego zabiegu ustrojodawcy, wynikającego również z dokumentów Komisji Konstytucyjnej. Odrzucił argumenty prezentowane we wcześniejszych publikacjach naukowych oraz opiniach prawnych, podkreślające celowość językowego rozróżnienia pojęć przekazania i ekstradycji (co wynika również z intencji samej decyzji ramowej, która takiego rozróżnienia wyraźnie dokonuje), jednak zauważył przy tym, że sama Konstytucja RP normuje jedynie pojęcie ekstradycji, nie odnosząc się do pojęcia przekazania. Trybunał nie podzielił zatem poglądu, zgodnie z którym w takiej sytuacji wystarczające jest zdefiniowanie pojęcia przekazania na poziomie ustawowym²⁶⁰.

Problem możliwości zgodnej wykładni został przedstawiony przez Trybunał Konstytucyjny jako dylemat²⁶¹. Stwierdził on, że „istnieje przynajmniej potencjalna możliwość wyraźnego uznania obowiązku wykładni zgodnej w stosunku do prawa III filara. Potencjalna jurysdykcja TS (...) oraz niektóre źródła prawa pochodnego pozwalają przypuszczać, że obowiązek zgodnej wykładni nie jest wykluczony”²⁶². Trybunał nie podjął się w ogóle rozstrzygnięcia tego dylematu, stwierdzając, że tak czy owak próba takiej wykładni byłaby niedopuszczalną wykładnią na niekorzyść. Ten kierunek wykładni (na niekorzyść) uznano w orzeczeniu za niewymagający dalszej argumentacji. Taki zabieg Trybunału należałoby uznać za zdecydowanie zbyt powierzchowny. Przede wszystkim nie wyjaśnia się, dlaczego zgodna wykładnia byłaby w tym wypadku wykładnią na niekorzyść adresata konstytucyjnej normy prawnej. Jeśli konstytucyjne zakazy wydawania obywateli nie są w swojej istocie zapewnieniem wolności od sprawiedliwości (*safe heaven*), warto dokonać analizy tego, czy osądzenie w innym państwie, które wydaje się być logicznym rezultatem zgodnej wykładni, jest zawsze wykładnią dla adresata normy niekorzystną. Skoro istotą tego zakazu jest tak naprawdę reguła *aut dedere aut iudicare*²⁶³, należałoby szerzej rozważyć, czy w powiązaniu z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP taka interpretacja zakazu konstytucyjnego nie byłaby możliwa. Możliwość taką dopuszcza się czasami w literaturze przedmiotu, jednak

²⁵⁸ Uzasadnienie wyroku TK z 27.04.2005 r., P 1/05, s. 9.

²⁵⁹ Uzasadnienie wyroku TK z 27.04.2005 r., P 1/05, s. 9.

²⁶⁰ Uzasadnienie wyroku TK z 27.04.2005 r., P 1/05, s. 13.

²⁶¹ Uzasadnienie wyroku TK z 27.04.2005 r., P 1/05, s. 13.

²⁶² Uzasadnienie wyroku TK z 27.04.2005 r., P 1/05, s. 13.

²⁶³ Co wynika z rozważań Federalnego Trybunału Konstytucyjnego w sprawie ENA.

w moim przekonaniu, po dość pobieżnej analizie normatywnej, charakteryzującej się dość powierzchownym wglądem w polskie prawo konstytucyjne²⁶⁴.

Trybunał nie znalazł też podstawy do uznania, że ENA nie jest rodzajem ekstradycji, co byłoby – w moim przekonaniu – przede wszystkim rezultatem zastosowania zgodnej wykładni. Odrzucił możliwość stworzenia ustawowego odstępstwa od konstytucyjnego zakazu poprzez klauzulę art. 31 ust. 3 samej Konstytucji RP. Stwierdził on, że istotą zakazu unormowanego w art. 55 jest prawo obywatela polskiego do odpowiedzialności karnej przed polskim sądem²⁶⁵. Według Trybunału inne rozumienie tego prawa byłoby nielogiczne, jako że inne przepisy Konstytucji RP zapewniają już każdemu (nie tylko obywatelowi) prawo do rzetelnego procesu. Trybunał odrzucił też dodatkową dyrektywę interpretacyjną, pozwalającą (jak należy sądzić) na zastosowanie zgodnej wykładni z uwagi na to, że zakaz unormowany w art. 55 ma inne znaczenie w obliczu instytucji obywatelstwa Unii²⁶⁶. Stwierdził, że obywatelstwo to jest jedynie strukturą pomocniczą, nadbudowaną nad instytucją obywatelstwa krajowego, nie zastępuje go jednak²⁶⁷. Wreszcie uznał za niezbędne utrzymanie w mocy niekonstytucyjnego przepisu na maksymalny dopuszczalny okres 18 miesięcy, mając na względzie „dbałość o realizację wartości, jaką jest wiarygodność Polski w stosunkach międzynarodowych, jako państwa respektującego fundamentalną dla nich zasadę *pacta sunt servanda*. Trybunał nie wykluczył, iż w tym okresie może dojść do zmiany artykułu 55 Konstytucji RP w taki sposób, aby krajowy porządek prawny stał się spójny z porządkiem prawa europejskiego”²⁶⁸. Ten fragment orzeczenia należy zresztą do najbardziej kontrowersyjnych, jeśli chodzi o rozumienie dyrektywy interpretacyjnej Trybunału. Będzie o tym mowa w dalszej części rozważań.

Trybunał Konstytucyjny wyszedł z kategorycznego założenia, że „akty wydawane w ramach III filaru zaliczyć trzeba do (pochodnego) prawa unijnego”. Jest to stwierdzenie o tyle istotne, że – w moim przekonaniu – determinuje również potrzebę uznania, iż decyzja ramowa nie jest instrumentem, do którego – analogicznie jak w wypadku dyrektywy wspólnotowej – stosują się zasady

²⁶⁴ Zob. J. Komárek, *European Constitutionalism and the European Arrest Warrant: Contrapunctual Principles...*, s. 9–12. W innej publikacji autor rewiduje ten pogląd, stwierdzając, w ślad za stanowiskiem wyrażonym w orzeczeniu Trybunału Konstytucyjnego Republiki Czeskiej, odnoszącym się do ENA w sytuacji polskiej, iż granicą zgodnej wykładni jest kategoryczny sposób zakazu zwerbalizowanego w normie konstytucyjnej, tak jak miało to miejsce w wypadku normy wyrażonej w art. 55 Konstytucji RP. Według Komárka obowiązkiem państwa jest wówczas przeprowadzenie stosownych zmian legislacyjnych – J. Komárek, *European Constitutionalism and the European Arrest Warrant: In search...*, s. 9–40, zwłaszcza s. 40. Innymi słowy, J. Komárek przesuwą w swoich rozważaniach ciężar zachowania koherencji obu systemów normatywnych ze sfery stosowania na sferę stanowienia prawa.

²⁶⁵ Tak też S. Steinborn, *Glosa do wyroku TK z 27.04.2005 r., P 1/05*, s. 182–196.

²⁶⁶ W dyskusji nad ENA argumentował w ten sposób w szczególności W. Sokolewicz, *Ekspertyza w sprawie zgodności decyzji ramowej...*

²⁶⁷ W. Sokolewicz, *Ekspertyza w sprawie zgodności decyzji ramowej...*, s. 18.

²⁶⁸ W. Sokolewicz, *Ekspertyza w sprawie zgodności decyzji ramowej...*, s. 18.

prawa wspólnotowego, *mutatis mutandis* – wypracowane zarówno przez Trybunał Sprawiedliwości, jak i krajowe sądy konstytucyjne. Trzeba przyznać, że Trybunał Konstytucyjny nie zaproponował tu szczególnej argumentacji. Takie założenie determinuje spojrzenie na wiele z badanych w niniejszym rozdziale kwestii kluczowych. Pozwala już na wstępie stwierdzić, co uczynił również Trybunał Konstytucyjny, że sama decyzja ramowa nie posiada waloru pierwszeństwa wobec krajowych porządków prawnych, włączając w to porządki konstytucyjne²⁶⁹. Kilkakrotnie podkreślił on, że pojęcia konstytucyjne oraz sam najwyższy akt normatywny są najwyższą instancją normatywną, co wynika *expressis verbis* z przepisów tego aktu (art. 8 Konstytucji RP). Trybunał uznał, że: „Przy wykładni pojęć konstytucyjnych definicje formułowane w aktach niższego rzędu nie mogą mieć znaczenia wiążącego i przesądzającego o sposobie ich interpretacji (...). Pojęcia konstytucyjne mają charakter autonomiczny wobec obowiązującego ustawodawstwa. To normy konstytucyjne winny narzucać kierunek i sposób wykładni przepisów innych ustaw”²⁷⁰. Wcześniej też stwierdził, że obowiązek badania konstytucyjności ustaw dotyczy również sytuacji, gdy zarzut niekonstytucyjności odnosi się również do ustawy, która służy implementacji prawa UE²⁷¹. Trybunał w żaden sposób nie rozważa jednak tego, czy ustawy implementujące decyzje ramowe są w jakikolwiek sposób ustawami specjalnymi, nie ma wątpliwości co do ich zwykłego statusu. Podobny dylemat zaistnieje w przypadku ustaw implementujących dyrektywy prawnokarne wydawane na podstawie Traktatu z Lizbony, z tą tylko różnicą, że nowe stanowisko konstytucyjne Trybunału musiało uwzględnić jego stosunek do pozycji prawnej oraz możliwości oceny konstytucyjności tych dyrektyw, znika bowiem argument nieposiadania przez nie cech „wspólnotowych” (pierwszeństwa i bezpośredniej skuteczności). W dziedzinie prawa karnego demokratyczna formuła stanowienia dyrektyw oraz umocnienie stanowiska Trybunału Sprawiedliwości UE w zakresie ich interpretacji powinny teoretycznie skłaniać do potwierdzenia dualizmu interpretacyjnego (sądów konstytucyjnych wobec ustaw, zaś TSUE wobec dyrektyw) w tym względzie. Będzie to wzmagало potrzebę dialogu konstytucyjnego w zakresie prawa europejskiego ścigania karnego.

Co jednak znamienne, Trybunał Konstytucyjny w sposób autonomiczny traktował problematykę obowiązku zgodnej wykładni, poświęcając tej kwestii część uzasadnienia wyroku i stwierdzając, co już pośrednio wspomniano, że: „Kwestią znacznie mniej jednoznaczną jest to, czy interpretacja art. 55 ust. 1 Konstytucji musi być dokonywana przy uwzględnieniu ciążącym na wszystkich państwach członkowskich obowiązku wykładni zgodnej z prawem UE”. Trybunał analizuje

²⁶⁹ Inną rzeczą jest to, że w orzeczeniu akcesyjnym Trybunał zanegował pierwszeństwo jakiegokolwiek prawa europejskiego, w tym wspólnotowego, nie akceptując wypracowanej przez Trybunał Sprawiedliwości zasady pierwszeństwa.

²⁷⁰ W. Sokolewicz, *Ekspertyza w sprawie zgodności decyzji ramowej...*, s. 13.

²⁷¹ W. Sokolewicz, *Ekspertyza w sprawie zgodności decyzji ramowej...*, s. 10.

obowiązek zgodnej wykładni, kategorycznie przesądzając wcześniej, że ma do czynienia z międzyrządowym sposobem regulacji prawnej, zbliżonym do prawa międzynarodowego albo wręcz z nim tożsamym. Trybunał wyraźnie stwierdzał, że: „Nie jest w pełni jasne, czy i w jakim zakresie obowiązek zgodnej wykładni może być związany z prawem II i III filaru”, nie wyrażał natomiast żadnych wątpliwości co do istnienia takiego obowiązku w prawie wspólnotowym. Dodajmy tutaj, że w orzeczeniu akcesyjnym Trybunał uznał istnienie obowiązku zgodnej wykładni również wobec dawnego prawa III filara.

Orzeczenie TK było analizowane w doktrynie przede wszystkim z punktu widzenia pozycji decyzji ramowych wobec krajowego porządku prawnego oraz możliwości i obowiązku zgodnej wykładni całości prawa krajowego z prawem europejskim. W samym orzeczeniu problemy zasadnicze, determinujące zajęte przez Trybunał stanowisko, tj. problem suwerenności i legitymizacji prawa, nie były analizowane *expressis verbis*, ale – moim zdaniem – są one mimo to kluczowymi zagadnieniami określającymi argumentację sądu. Trzeba podkreślić, że problemy te nie pojawiają się właściwie bezpośrednio w argumentacji komentatorów orzeczenia. Część z nich, co było też antycypowane przez opinie wyrażone przed orzeczeniem, patrzyła na problem kwestii podstawowych z punktu widzenia klasycznej relacji prawa krajowego oraz międzynarodowego²⁷². Nieliczni w sposób arbitralny przyjmowali tezę o pierwszeństwie całego prawa unijnego, a więc również dawnego prawa III filara, nad Konstytucją RP²⁷³. Jednak większość komentatorów uznaje, że mamy w tym wypadku do czynienia z relacją bardziej skomplikowaną niż tradycyjna relacja prawa międzynarodowego do prawa krajowego, najczęściej jednak nie argumentując tego w żaden dodatkowy sposób. Część autorów po prostu zakłada, że obowiązek zgodnej wykładni jest argumentem przeważającym, nie uzasadniając istnienia tego obowiązku w żaden inny sposób niż tylko poprzez argument wynikający ze zobowiązań europejskich. Tym samym stawiają oni znak równości pomiędzy istnieniem „zobowiązania europejskiego” a (współ)stosowaniem prawa europejskiego²⁷⁴. Niektórzy autorzy zdawali się wyrażać takie mniemanie z powołaniem się na fakt (istniejącego już wówczas) „uwspólnotowienia” prawa europejskiej współpracy w sprawach karnych²⁷⁵. Tak więc wypowiedziom doktryny towarzyszy często argument pierwszeństwa, jako – jak się

²⁷² Na przykład M. Płachta, *Europejski nakaz aresztowania...*, s. 13–15. Por. stanowisko autora wyrażone w innych, cyt. wcześniej pracach, a także P. Bogdanowicz, *Niekonstytucyjność europejskiego nakazu...*, s. 63.

²⁷³ E. Piontek, *Europejski Nakaz...*, *passim*; J. Trzcińska, *Europejski nakaz aresztowania...*, s. 96.

²⁷⁴ Tak, jak się wydaje, P. Kruszyński, *O niektórych propozycjach...*, s. 10, powołując się dodatkowo na argument racjonalnego prawodawcy europejskiego; P. Kruszyński, *Europejski nakaz aresztowania jako forma realizacji idei wzajemnej współpracy...*, s. 198; J. Trzcińska, *Europejski nakaz aresztowania...*, s. 89; wydaje się, że tak też, *implicite*, J. Banach-Gutierrez, *Ekstradycja a europejski nakaz...*, s. 3–5.

²⁷⁵ R. Paprzycki, L.K. Paprzycki, *Europejskie – wspólnotowe – prawo karne...*, s. 481; potwierdza to również tezę E. Piontki, *Europejski...*, s. 40.

wyduje – wzmacniający tezę o obowiązku zgodnej wykładni. Argumenty „pozornej hierarchizacji”²⁷⁶ obu systemów regulacyjnych (prawa krajowego i europejskiego) zdają się, choć nie zawsze, iść w parze ze stwierdzeniem możliwości zgodnej wykładni²⁷⁷. Wydaje się, że są one traktowane jako alternatywne metody zapewnienia skuteczności prawa europejskiego ścigania karnego. Nie zwraca się przy tym najczęściej uwagi na to, czy w istocie wykładnia ta byłaby wykładnią *contra legem*, stwierdzając po prostu, że przekazanie w ramach ENA oraz ekstradycja stanowią dwie różne instytucje. Stwierdzeniu temu zasadniczo towarzyszy również przedstawienie różnic między ENA a ekstradycją. W. Czapliński, odrzucając koncepcję decyzji ramowej jako „swoistego” (*sui generis*) środka prawnego i utożsamiając ją z umową międzynarodową, stwierdza dalej, że: „Jakkolwiek trybunał formalnie kontrolował zgodność prawa polskiego z Konstytucją, w tle widoczna jest decyzja ramowa UE w sprawie ENA. Takie ograniczenie kompetencji należy zaakceptować jako zgodne z zasadą podziału kompetencji pomiędzy organy Wspólnoty i państwa członkowskie (...). Należałoby oczekiwać, że polski TK będzie się powstrzymywał od kontroli zgodności aktów prawa wspólnotowego z Konstytucją RP”²⁷⁸. Autor stwierdza dalej, traktując zobowiązania wynikające z decyzji ramowych jako równe zobowiązaniom wspólnotowym, że „TK był świadomy konfliktu między dwoma ogólnymi zasadami konstytucyjnymi wyrażonymi odpowiednio w art. 8 i 9: nadrzędności Konstytucji i wykonywania zobowiązań międzynarodowych. Wydaje się jednak, że przy ich analizie pominął jeden istotny aspekt, jakim jest przekazanie przez RP – na mocy traktatu akcesyjnego – na rzecz UE niektórych kompetencji w wykonywaniu władzy państwowej. W zakresie, w jakim nastąpiło owo przekazanie, prawo unijne przeważa nad prawem krajowym”²⁷⁹. Ponadto autor wyraźnie przestrzega przed przyszłym konfliktem dyrektyw wynikających z orzecznictwa TSUE z dyrektywami wynikającymi z orzeczeń trybunałów konstytucyjnych. Tego typu argumentacja podkreśla istotny walor procesu przekazania kompetencji państwowych. Nabiera ona szczególnego znaczenia na gruncie nowego stanu traktatowego, z uwagi na wyraźne uregulowanie interesującej nas sfery jako kompetencji dzielonych między państwa a Unię i generalnie staje się obecnie jeszcze bardziej przekonująca. Z kolei P. Hofmański pisze, że: „W uzasadnieniu wyroku w sprawie konstytucyjności ENA Trybunał Konstytucyjny uznał prymat prawa krajowego

²⁷⁶ Uznanie pierwszeństwa decyzji ramowej nie oznacza oczywiście uznania prawdziwej hierarchii norm. Decyzja ramowa nie jest tu *lex superior*.

²⁷⁷ Cyt. wyżej P. Kruszyński w głosie do omawianego orzeczenia stwierdza: „Wprawdzie w ramach tzw. III filaru (...) wyłączone są zasady pierwszeństwa i skutku bezpośredniego, ale z drugiej strony punkt 10 Preambuły Decyzji Ramowej z 13.06.2002 r. o ENA przewiduje bezwzględny obowiązek implementacji postanowień Decyzji do ustawodawstwa wewnętrznego” – P. Kruszyński, *Glosa do wyroku TK z 27.04.2005 r.*, P 1/05.

²⁷⁸ W. Czapliński, *Glosa do wyroku TK z 27.04.2005 r.*, P 1/05, s. 109. Autor daje wyraz uznaniu procesu uwspólnotowienia instrumentów III filaru.

²⁷⁹ W. Czapliński, *Glosa do wyroku TK z 27.04.2005 r.*, P 1/05, s. 110.

nad wspólnotowym, a jednocześnie uznał, że art. 55 ust. 1 Konstytucji jest niezgodny z decyzją ramową Rady w sprawie ENA i nakazał (...) rozważenie zmiany Konstytucji²⁸⁰. Sformułowanie to w sposób niewątpliwie przerysowany przedstawia dylemat obecnej relacji między prawem krajowym a prawem europejskim, a jednocześnie pokazuje, podobnie jak wcześniej przedstawione rozumowanie W. Czaplińskiego, iż pojęcie obowiązywania, a co za tym idzie – i (współ)stosowania prawa europejskiego ścigania karnego i prawa krajowego oraz pojęcie zobowiązań państwa pozostają wobec siebie w relacji coraz większej, choć chyba nie do końca zdefiniowanej bliskości. Warto zwrócić uwagę na to, że W. Czapliński z faktu przekazania Wspólnotom/Unii kompetencji na mocy samej Konstytucji wysnuwa tezę o ograniczonej kompetencji Trybunału w tym względzie, czy raczej – poprawniej – o powstrzymywaniu się od wykonywania takich kompetencji, przy – jak się wydaje – spełnieniu pewnych istotnych warunków. Wspomnieć należy, że w wypadku W. Czaplińskiego przemyśleniom tym towarzyszy argument obowiązku zgodnej wykładni²⁸¹. Autor swoją argumentację wzmacnia rozumowaniem Trybunału Sprawiedliwości w sprawie Marii Pupino²⁸², mając świadomość nieobowiązywania jeszcze w chwili wydawania wyroku przez polski Trybunał zawartych tam dyrektyw interpretacyjnych. Związanie Trybunału Konstytucyjnego orzeczeniem interpretacyjnym Trybunału Sprawiedliwości autor zdaje się uważać za bezdyskusyjne²⁸³. Podkreśla zarazem znaczenie zasady lojalności w procesie prounijnej interpretacji prawa, co oznacza, że zasada ta powinna była być, wbrew stanowisku prezentowanemu przez Trybunał, przeniesiona jako główny argument interpretacyjny w wykładni konstytucyjnej również w dawnym III filarze, a być może nawet powinna była zadecydować o zadawaniu TSUE pytań interpretacyjnych. M. Płachta i R. Wieruszewski w swojej argumentacji dokonują wyraźnego rozróżnienia sfery zobowiązań europejskich oraz sfery stosowania i wykładni prawa, podkreślając przede wszystkim pozorną rolę zabiegu rozróżnienia przekazania od ekstradycji w warstwie leksykalnej²⁸⁴. Z kolei M. Masternak-Kubiak²⁸⁵ dostrzega „szczególny charakter prawny” ustawy implementującej zobowiązania unijne (decyzję ramową), w żaden sposób jednak nie kwestionując kompetencji Trybunału Konstytucyjnego do badania tego typu ustaw. Autorka nie rozstrzyga

²⁸⁰ P. Hofmański, *Glosa do wyroku TK z 27.04.2005 r., P 1/05*, s. 113.

²⁸¹ W. Czapliński, *Glosa do wyroku TK z 27.04.2005 r., P 1/05*, s. 110.

²⁸² Wyrok TS z 16.06.2005 r., C-105/03, Postępowania karne przeciwko Marii Pupino, EU:C:2005:386.

²⁸³ W. Czapliński, *Glosa do wyroku TK z 27.04.2005 r., P 1/05*, s. 111.

²⁸⁴ Zob. M. Płachta, R. Wieruszewski, *Glosa do wyroku TK z 27.04.2005 r., P 1/05*, s. 120. Interesujące jest to, że autorzy ci jako jedyni używają pojęcia suwerenności w jej znaczeniu zewnętrznym, mówiąc o przekazywaniu osób między suwerennymi państwami członkowskimi UE. Nie chodzi tu wszakże o suwerenność legislacyjną, ale suwerenność zewnętrzną, co czyni owo spostrzeżenie mniej przydatnym z punktu widzenia analizy dokonywanej w niniejszym rozdziale.

²⁸⁵ M. Masternak-Kubiak, *Implementacja europejskiego nakazu aresztowania...*, s. 14–27.

dylematu faktycznego nachodzenia na siebie kompetencji obu trybunałów, ograniczając się do stwierdzenia, że wobec braku złożenia przez Polskę stosownego oświadczenia polski Trybunał po prostu nie mógł zadać pytania dotyczącego interpretacji treści decyzji ramowej w sprawie ENA. Natomiast zauważa ona, powołując się na W. Czaplińskiego²⁸⁶, zdecydowanie międzynarodowy, nie zaś wspólnotowy charakter tego typu jurysdykcji TSUE. Niezależnie od tego autorka powołuje się na poglądy S. Biernata²⁸⁷, który uważa, że: „Otwiera się pole do wykładni prawa, która pozwoliłaby na usunięcie takiego konfliktu, przy nastawieniu na kooperację, nie zaś – konfrontację”. Potwierdza to zresztą cytowane przez autorkę wyrok TK z 27.05.2003 r., K 11/03²⁸⁸, w którym stwierdza on, że: „Wykładnia obowiązującego ustawodawstwa powinna uwzględniać zasadę przychylności procesowi integracji europejskiej oraz współpracy między państwami (por. Preambuła oraz art. 9 Konstytucji). Konstytucyjnie poprawne i preferowane jest takie interpretowanie prawa, które służy realizacji wskazanej zasady konstytucyjnej”. Interesujące jest to, że nawet sam Trybunał w tej argumentacji zdaje się do pewnego stopnia zacierać granicę między dochowywaniem zobowiązań wspólnotowych a interpretacją prawa, która w tym wypadku staje się współinterpretacją prawa unijnego (w tym, jak decyzja ramowa, wtórnego) oraz prawa krajowego. Z kolei B. Nita zauważa, że nawet jeśli zaakceptujemy obowiązek zgodnej wykładni, to ma on ograniczenia wyraźnie określone przez Trybunał Sprawiedliwości w sprawie Pupino²⁸⁹. Tak więc nawet gdyby Trybunał mógł rozważyć własny obowiązek zgodnej wykładni dyktowany przez sprawę Pupino, to według tego poglądu konstatacja Trybunału nie byłaby inna²⁹⁰. Autorka zdaje się jednak nie przesądzać, czy rzeczywiście obowiązek taki byłby dla Trybunału Konstytucyjnego wiążący.

Trybunał Konstytucyjny w swoim orzeczeniu w sposób bardzo ścisły oddzielał sferę dochowywania zobowiązań międzynarodowych od sfery oceny konstytucyjności. Komentatorzy orzeczenia mieli co do tak kategorycznej postawy Trybunału wątpliwości. W. Czapliński wywodzi owo ograniczenie kompetencji TK z przekazania (niektórych) kompetencji władz państwowych organom ponadnarodowym²⁹¹. Ponieważ dokonało się ono poprzez Konstytucję, należało wyraźnie uznać ów podział kompetencji pomiędzy państwa i Wspólnoty (Unię)

²⁸⁶ W. Czapliński, *Obszar wolności...*, s. 59.

²⁸⁷ *Prawo Unii...*, red. S. Biernat, s. 25.

²⁸⁸ OTK-A 2003/5, poz. 43.

²⁸⁹ B. Nita, *Europejski nakaz aresztowania...*, s. 56–70 i 66.

²⁹⁰ B. Nita, *Europejski nakaz aresztowania...*, *passim*.

²⁹¹ Warto dodać, że w poprzednim stanie traktatowym zakres tego przekazania, a nawet fakt przekazania mógł być uznany za sporny, ponieważ był domniemany. Fakt rozstrzygnięcia tego problemu przez Traktat z Lizbony może być argumentem zarówno przemawiającym za przekazaniem kompetencji w interesującej nas materii w poprzednim stanie traktatowym, jak i przesądzającym sąd przeciwny. Uważam jednak, że o przekazaniu kompetencji przesądza przede wszystkim przyjęcie dawnego dorobku III filara poprzez szczególnie akt konstytucyjny („klauzulę europejską”).

oraz – co za tym idzie – uznać w tej materii (również) władztwo TSUE²⁹². Wydaje się, że podobne wnioski wypływają z rozważań P. Hofmańskiego²⁹³. Rzecz oczywiście w tym, że rozważanie takiego stanowiska przez Trybunał było w momencie wyrokowania niemożliwe, z uwagi na niezwiązanie się Polski tym orzecznictwem. Nawet jednak w wypadku oświadczenia o związaniu się nim w poprzednim stanie traktatowym ów podział kompetencji absolutnie nie zostałby przesądzony. Więcej, wątpliwości dotyczące zakresu obu jurysdykcji pogłębiałyby się. Dotykamy tu bardzo wrażliwej materii, której pełne rozważanie w oparciu o argumentację Trybunału oraz analizowane wyżej poglądy nie wydawało się na gruncie poprzedniego stanu traktatowego możliwe, po prostu argumentacja zawarta w interesującym nas orzeczeniu TK nie wydawała się być wystarczająca.

Kwestia otwarcia porządku konstytucyjnego i przeniesienia w ten sposób kompetencji poza samo państwo nie jest wcale częstym argumentem, współtowarzyszącym argumentacji odnoszącej się do sposobu wykładni Konstytucji RP. Znacznie częściej spotykamy się po prostu z argumentem zgodnej wykładni, bez odnoszenia się do problematyki powierzenia kompetencji państwa, co należy uznać za zabieg niewystarczający. Każdy bowiem argument dotyczący interpretacji ustawy zasadniczej powinien być wsparty znaczeniem faktu przekazania kompetencji w tym procesie. Jak stwierdzono, sam Trybunał uchylił się w interesującym nas orzeczeniu od stwierdzenia obowiązku zgodnej wykładni, choć go nie wykluczył (potwierdzając ów obowiązek później w orzeczeniu akcesyjnym). W wypadku Polski argument ten współgra z niezwykle istotną warstwą leksykalną problemu konstytucyjności ENA: rozróżnieniem między przekazaniem (w ramach ENA) a ekstradycją. Wykładnia zgodna byłaby zatem akceptacją tego, że różnica terminologiczna jest różnicą istotową, nadającą ENA charakter, który wyłącza przekazanie spod konstytucyjnego zakazu wydawania obywateli. Należy wówczas dokonać analizy źródeł obowiązku zgodnej wykładni i charakteru tego obowiązku. Jak stwierdzono wyżej, obowiązek zgodnej wykładni był na gruncie dawnego stanu traktatowego obowiązkiem ugruntowanym i raczej niekwestionowanym we wspólnotowych obszarach integracji europejskiej, obecnie zaś dotyczy bez rozróżnienia całego korpusu prawa unijnego. Wynikał on wobec dawnego prawa wspólnotowego z zasady lojalności, czyli z samego traktatu, stanowił więc potencjalnie obowiązek mocniejszy niż ten pochodzący wyłącznie z prawa międzynarodowego, jego źródłem był bowiem fakt powierzenia kompetencji państwa strukturze pozapaństwowej. Nie powinien więc być traktowany tylko jako pewna odmiana obowiązku wykładni prawa krajowego zgodnej z prawem międzynarodowym, ale jako obowiązek mający inny, bo ściśle ustrojowy walor. Argument ten ulega wzmocnieniu na gruncie nowego stanu traktatowego.

²⁹² W. Czapliński, *Glosa do wyroku TK z 27.04.2005 r., P 1/05, passim.*

²⁹³ P. Hofmański, *Glosa do wyroku TK z 27.04.2005 r., P 1/05, passim.*

2.3.4. ZMIANA ART. 55 KONSTYTUCJI RP, JEJ KRYTYKA I KONSEKWENCJE USTAWOWE

Nowelizacja art. 55 Konstytucji RP nastąpiła z inicjatywy Prezydenta, który w dniu 12.05.2006 r. przedłożył projekt ustawy nowelizującej²⁹⁴. Przewidywał on generalny zakaz ekstradycji obywatela polskiego (art. 55 ust. 1), jednakże w ust. 2 dopuszczał możliwość ekstradycji do innego państwa lub międzynarodowego organu sądowego, o ile możliwość taka wynikałaby z ratyfikowanej przez Polskę umowy międzynarodowej lub ustawy stanowiącej wykonanie aktu prawa stanowionego przez organizację międzynarodową, której Polska jest członkiem (projektowany art. 55 ust. 2). Ponadto, podobnie jak w pierwotnym brzmieniu normy konstytucyjnej, projekt ustanawiał konstytucyjną przesłankę odmowy ekstradycji w przypadku, gdy dotyczyłaby ona osoby podejrzanej o popełnienie przestępstwa z przyczyn politycznych (art. 55 ust. 3), jak i obowiązkową kognicję sądu w przedmiocie decyzji o wydaniu (art. 55 ust. 4)²⁹⁵.

Jednak 21.08.2006 r. podczas posiedzenia Komisji Nadzwyczajnej do rozpatrzenia przedstawionych przez Prezydenta RP projektów ustaw o zmianie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej oraz o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego przedstawiono odmienne brzmienie art. 55 ust. 2: „Ekstradycja obywatela polskiego może być dokonana na wniosek innego państwa lub sądowego organu międzynarodowego, jeżeli możliwość taka wynika z ratyfikowanej przez Rzeczpospolitą Polską umowy międzynarodowej lub ustawy wykonującej akt prawa stanowionego przez organizację międzynarodową, której Rzeczpospolita Polska jest członkiem, pod warunkiem że: 1) czyn objęty wnioskiem o ekstradycję stanowił przestępstwo według prawa Rzeczypospolitej Polskiej zarówno w chwili jego popełnienia, jak i w momencie złożenia wniosku, 2) czyn objęty wnioskiem o ekstradycję został popełniony poza terytorium Rzeczypospolitej Polskiej”.

Jak podaje A. Falkiewicz²⁹⁶, w ustnym uzasadnieniu²⁹⁷ wskazano m.in., że: „Przyjęcie tej zasady jest dość oczywiste”, „obywatel polski nie może być wydawany przez polski wymiar sprawiedliwości obcemu wymiarowi sprawiedliwości, gdy czyn popełniony nie jest ścigany przez prawo państwa wydającego” oraz „do tej pory takie przypadki [wydania w przypadku braku podwójnej przestępczości] nie miały w naszym kraju miejsca. Jednak tworząc rozwiązania konstytucyjne nie możemy odnosić się do dotychczasowych przypadków, ale te regulacje muszą być tworzone kompleksowo, wyczerpując wszystkie problemy, które mogą powstać”.

²⁹⁴ V kadencja, druk sejm. nr 580.

²⁹⁵ Zob. także A. Falkiewicz, *Zasada podwójnej karalności...*, s. 108.

²⁹⁶ A. Falkiewicz, *Zasada podwójnej karalności...*, s. 109.

²⁹⁷ Przebieg posiedzenia zob. <http://orka.sejm.gov.pl/Biuletyn.nsf/wgsknr5/NZK-2> (dostęp: 11.06.2024 r.). Zob. także A. Falkiewicz, *Zasada podwójnej karalności...*, s. 109.

Motywy te w sposób oczywisty nadinterpretują założenia, na jakich opierać się miała instytucja ENA czy wręcz im przeczą²⁹⁸. Przedstawiciele władzy wykonawczej (Ministerstwa Sprawiedliwości) zwracali w sposób dość lakoniczny uwagę na aksjologiczne powody wprowadzenia zastrzeżenia warunku podwójnej karalności i terytorialności wobec obywateli, nie dokonując analizy treści decyzji ramowej. Zwłaszcza podniesienie warunku podwójnej karalności do rangi konstytucyjnej spotkało się z krytyką²⁹⁹.

Natomiast powinno się zrewidować pogląd, zgodnie z którym również konstytucjonalizacja zakazu wykonania ENA z uwagi na naruszenie praw człowieka powinna zostać odrzucona. Jednocześnie jeśli, co rzadkie, znalazła się ona w ustawie zasadniczej, to należy podkreślić, że prawidłową formułą byłaby formuła uniwersalna, nieograniczona do żadnego przymiotu (nawet tak istotnego jak obywatelstwo).

W ślad za zmianą Konstytucji nastąpiła zamiana ustawy karnej procesowej. Przepis art. 607p § 2 k.p.k. stanowi, że jeżeli nakaz został wydany wobec osoby ściganej, która jest obywatelem polskim, wykonanie nakazu może nastąpić, pod warunkiem że czyn, którego nakaz dotyczy, nie został popełniony na terytorium RP ani na polskim statku wodnym lub powietrznym oraz stanowił przestępstwo według prawa RP lub stanowiłby przestępstwo według prawa RP w razie popełnienia na terytorium RP, zarówno w czasie jego popełnienia, jak i w chwili wypłynięcia nakazu. Wprowadzony warunek podwójnej przestępczości (karalności) czynu pozostaje w niespójności z założeniami decyzji ramowej oraz zasadami współpracy w sprawach karnych na obszarze UE. Należy tu wskazać, że dopiero decyzja ramowa w sprawie ENA, na podstawie art. 2 ust. 2 (zob. art. 607w k.p.k.), wprowadziła tzw. korpus przestępstw europejskich, w stosunku do których wyłączyła możliwość odmowy wykonania nakazu ze względu na niespełnienie wymogu podwójnej karalności (przestępczości) czynu, pod warunkiem że jest on zagrożony w państwie wydania ENA co najmniej karą 3 lat pozbawienia wolności³⁰⁰. Zasada podwójnej przestępczości (karalności) czynu wynika z klasycznych zasad prawa międzynarodowego. Stanowi ona prerogatywę państw, nie zaś prawo człowieka lub dodatkowe konstytucyjne prawo (obywatelskie). Tę ostatnią, podmiotową koncepcję należy odrzucić. Obowiązek relatywizacji warunku podwójnej karalności wynika ze zobowiązań europejskich. Działanie ustawodawcy jest więc nieracjonalne³⁰¹.

²⁹⁸ Tak też A. Falkiewicz, *Zasada podwójnej karalności...*, s. 109.

²⁹⁹ Zob. opinie P. Hofmańskiego, P. Wilińskiego i S. Steinborna w: *Nowelizacja art. 55 Konstytucji RP przez Sejm V kadencji. Druki sejmowe: 580, 876*, Biuro Analiz Sejmowych, październik 2006, [https://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/4EC055E04FE61D7DC125723A00391C14/\\$file/1-2006.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/4EC055E04FE61D7DC125723A00391C14/$file/1-2006.pdf) (dostęp: 30.06.2024 r.), s. 76–95; zob. również A. Falkiewicz, *Zasada podwójnej karalności...*, s. 108 oraz A. Falkiewicz, *Raz jeszcze o potrzebie nowelizacji art. 55 Konstytucji...*

³⁰⁰ A. Górski, A. Sakowicz, *Na przekór prawu UE*, s. 1–7; A. Górski, A. Sakowicz, *Europejski nakaz aresztowania wymusił zmianę...*, s. C4.

³⁰¹ Zob. A. Górski, A. Sakowicz, *Europejski nakaz aresztowania wymusił zmianę...*

Podobnie niewłaściwe jest wprowadzenie warunku, że przekazanie osoby ściganej może nastąpić, gdy „miejsce popełnienia czynu” jest poza granicami RP (zob. też art. 55 ust. 2 Konstytucji RP). Ustawodawca nie zauważył, że wprowadzając takie rozwiązanie, stworzy również „nową” obligatoryjną przesłankę odmowy wykonania nakazu, nieznaną decyzji ramowej. Nieracjonalność działania prawodawcy wynika również stąd, że w obowiązującym stanie prawnym istnieje możliwość odmowy przekazania osoby ściganej w trybie nakazu. Zgodnie z art. 607r § 1 pkt 5 k.p.k. sąd polski może odmówić przekazania, jeżeli nakaz dotyczy „przestępstw, które według prawa polskiego zostały popełnione, w całości lub w części, na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, jak również na polskim statku wodnym lub powietrznym”. Należy dodać, że ustawodawca, „uszytniając” współpracę w sprawach karnych, nie tylko działał wbrew regulacjom unijnym, ale i faktowi, że jednym z największych współczesnych zagrożeń jest przestępczość międzynarodowa. Częstokroć ustalenie jednego miejsca popełnienia przestępstw przez takie struktury jest nie lada wyzwaniem dla organów ścigania.

2.3.5. ZAKAZ EKSTRADYCJI OBYWATELA A OCHRONA CUDZOZIEMCÓW WYNIKAJĄCA Z ZAKAZU DYSKRYMINACJI

Wydanie człowieka – obywatela obcej jurysdykcji, ma, jak każdy akt ekstradycji, dwa możliwe cele (aspekty): prowadzenia procesu karnego oraz wykonania wyroku. W obu wypadkach uzasadnienie tego zakazu jest wbrew pierwszemu wrażeniu dość podobne. Jednakże w tym drugim aspekcie (wykonania kary) współcześnie pojawia się problem, którego wzrastająca ranga nie pozwala pominąć w tym rozdziale: czy obowiązek zrównania ochrony wynikającej z obywatelstwa z ochroną wywodzącą się z innych form więzi (faktycznej lub prawnej) człowieka z państwem wynika z zakazu dyskryminacji ze względu na obywatelstwo – również w wypadku ENA?

Problem ten był już rozpatrywany w orzecznictwie Trybunału Sprawiedliwości dotyczącym interpretacji art. 4 pkt 6 decyzji ramowej w sprawie ENA, przede wszystkim w sprawach Kozłowski³⁰², Wolzenburg³⁰³ i Lopes da Silva Jorge³⁰⁴.

W sprawie Kozłowski Trybunał odmówił udzielenia odpowiedzi na pytanie sądu krajowego dotyczące obowiązywania zasady niedyskryminacji ze względu na obywatelstwo w dziedzinie wzajemnego uznawania orzeczeń. Kwestia ta doczekała się natomiast odpowiedzi w sprawie Wolzenburg, jak również w sprawie Lopes da Silva Jorge. Trybunał Sprawiedliwości stwierdził w nich obu, że obywatel

³⁰² Wyrok TS z 17.07.2008 r., C-66/08, Szymon Kozłowski, EU:C:2008:437.

³⁰³ Wyrok TS z 6.10.2009 r., C-123/08, Dominic Wolzenburg, EU:C:2009:616.

³⁰⁴ Wyrok TS z 5.09.2012 r., C-42/11, João Pedro Lopes Da Silva Jorge, EU:C:2012:517.

państwa członkowskiego, przebywający legalnie w innym państwie członkowskim, może powołać się na zasadę niedyskryminacji ze względu na obywatelstwo, kierując zarzut przeciwko przepisom krajowym (w tym wypadku holenderskim). Trybunał przyjął jako przesłankę korzystania z dobrodziejstwa art. 4 ust. 6 decyzji ramowej 2008/909/WSiSW kryterium oceny, że odbycie kary w państwie wykonania nakazu przyczyni się do skutecznej resocjalizacji skazanego. Z dobrodziejstwa ww. normy decyzji ramowej korzystać mogą osoby, które wykazują więź z państwem członkowskim wykonania nakazu. Problematyczne jest jednak to, że kryteria istnienia tej więzi były różnie ustalane przez Trybunał³⁰⁵. Według stanowiska TS w sprawie Wolzenburg w wypadku nieobywateli istnienie więzi z państwem umożliwiającej jego ponowną integrację po odbyciu kary gwarantuje nieprzerwany legalny pobyt przez 5 lat. Trybunał posiłkował się więc w sprawie Wolzenburg przede wszystkim treścią art. 16 dyrektywy 2004/38/WE³⁰⁶, która gwarantuje prawo do stałego pobytu po upływie 5 lat nieprzerwanego legalnego pobytu na terytorium państwa przyjmującego oraz – jak podaje M. Szwarc – odpowiednimi unormowaniami art. 4 pkt 7 decyzji ramowej 2008/909/WSiSW, który ułatwia przekazywanie wyroku, jeśli osoba skazana mieszka i legalnie przebywa w sposób ciągły od co najmniej 5 lat w wykonującym państwie członkowskim i zachowa prawo stałego pobytu³⁰⁷. Jest to więc kryterium czysto formalne. Natomiast w sprawie Kozłowski TS wskazał, że przy ustalaniu przesłanek miejsca zamieszkania lub pobytu sąd krajowy powinien stosować kryterium subiektywne, uwzględniając okoliczności faktyczne i kryteria związane z indywidualną sytuacją osoby, której nakaz dotyczy.

2.4. ZASADA SPECJALNOŚCI

Zasada specjalności (inaczej: zasada ograniczonego ścigania, szczególności) jest tak uznaną zasadą prawa karnego międzynarodowego, że pozwala przedstawicielom doktryny prawa ekstradycyjnego traktować ją jako całkowicie powszechną (*virtually universal*)³⁰⁸.

³⁰⁵ Zob. M. Szwarc, *Zasada niedyskryminacji*..., s. 15 i n.

³⁰⁶ Dyrektywa 2004/38/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 29.04.2004 r. w sprawie prawa obywateli Unii i członków ich rodzin do swobodnego przemieszczania się i pobytu na terytorium Państw Członkowskich, zmieniająca rozporządzenie (EWG) nr 1612/68 i uchylająca dyrektywy 64/221/EWG, 68/360/EWG, 72/194/EWG, 73/148/EWG, 75/34/EWG, 75/35/EWG, 90/364/EWG, 90/365/EWG i 93/96/EWG (Dz.Urz. UE L 158, s. 77).

³⁰⁷ M. Szwarc, *Zasada niedyskryminacji*..., s. 15 i n.

³⁰⁸ Por. Ch.L. Blakesley, *The Law of International Extradition*..., s. 423. Por. również ogólnie: I. Schearer, *Extradition in International Law*, s. 146 i n.; M. Cherif Bassiouni, *International Extradition. United States*..., 1987, s. 359–360; L. Gardocki, *Zarys prawa karnego*..., s. 166–167, 190. Ostatnio zwłaszcza S. Steinborn, *Zasada specjalności* [w:] *System*, t. III, cz. 2. Autor omawia zarówno racjonalizację, jak i zakres stosowania tej zasady (tamże, zwłaszcza s. 1766–1767).

Zasada ta w prawie ekstradycyjnym oraz ENA ogranicza możliwość pociągnięcia sprawcy do odpowiedzialności tylko i wyłącznie za przestępstwa ekstradycyjne (podlegające ENA), których dotyczył wniosek ekstradycyjny (ENA)³⁰⁹. Dotyczy ona jednak nie tylko prawa ekstradycyjnego³¹⁰, ale również pomocy prawnej w sprawach karnych³¹¹, zwłaszcza zaś procedury wykonywania zagranicznych orzeczeń³¹². Inne przestępstwa nie mogą więc być przedmiotem ścigania, chyba że w traktacie ekstradycyjnym lub (i) prawie wewnętrznym wyraźnie przewidziano okres (co z zasady ma miejsce), po upływie którego zasada specjalności przestaje obowiązywać. Mowa tu o pierwszym wyjątku od zasady specjalności, jakim jest upływ czasu od zakończenia procesu karnego.

Z reguły w zgodzie z zasadą specjalności pozostaje modyfikacja kwalifikacji prawnej przestępstwa (w stosunku do poczynionej w traktacie ekstradycyjnym lub (i) wniosku ekstradycyjnym). W wypadku ENA wniosek taki wynika wyraźnie z wyroku TS z 1.12.2008 r. wydanego w postępowaniu karnym przeciwko Arturowi Leymannowi i Aleksejowi Pustovarovi³¹³.

Zasada specjalności wyrażana jest tak w traktatach ekstradycyjnych, jak i – również często – w ustawach. Podkreśla się jednak, że nawet gdy brak jest szczególnych podstaw prawnych zasady specjalności, zasada ta i tak obowiązuje w obrocie prawnym między państwami (jako zwyczajowa zasada prawa międzynarodowego)³¹⁴. Należy z drugiej strony zauważyć, że spotykamy również poglądy, zgodnie z którymi brak jest podstaw, aby przyznać tej zasadzie status zwyczaju prawa międzynarodowego, przede wszystkim ze względu na trudności w ustaleniu jednolitej praktyki państw³¹⁵.

³⁰⁹ Por. przykładowo M.D. Wims, *Re-examining the traditional exceptions...*, s. 331 i n.; Ch.L. Blakesley, *The Law of International Extradition...*, s. 428. Szerzej ostatnio w piśmiennictwie polskim S. Steinborn, *Zasady międzynarodowej i europejskiej współpracy sądowej w sprawach karnych* [w:] *System*, t. III, cz. 2, s. 1776.

³¹⁰ Zob. np. odnośnie do przekazania pod stałą Międzynarodowy Trybunał Karny: art. 101 Statutu MTK i korespondujący z nim art. 611k k.p.k.; art. 27 decyzji ramowej w sprawie ENA i korespondujący z nią art. 607e k.p.k.; art. 14 ust. 1 lit. b EKE i korespondujący z nią art. 599 k.p.k.

³¹¹ Trzeba jednak zauważyć, że powszechność tej zasady w prawie konwencyjnym dotyczącym pomocy prawnej może być zasadnie kwestionowana. Nie zawiera jej *expressis verbis* Konwencja Rady Europy dotycząca pomocy prawnej w sprawach karnych z 1959 r. Do zasad pomocy prawnej zalicza tę zasadę A. Lach, *Europejska pomoc prawna...*, s. 148–151. Moim zdaniem można tu alternatywnie mówić o zasadzie „szczególnego przeznaczenia” dowodów uzyskanych w drodze pomocy prawnej.

³¹² Zob. np. art. 611tc k.p.k., rozciągający działanie art. 607e wobec wykonywania kary pozbawienia wolności w UE (rozdział 66f k.p.k. implementuje decyzję ramową 2008/909/WSiSW).

³¹³ C-388/08, EU:C:2008:669. Ostatnie orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości, odnoszące się do zasady specjalności, omawia szeroko M. Wąsek-Wiaderek, *Problemy stosowania zasady specjalności...*, s. 302–337.

³¹⁴ Tak Ch.L. Blakesley, *The Law of International Extradition...*, s. 425; B. Wierzbicki, *O azylach i ekstradycji...*, s. 118–120. Autor przywołuje tu sprawy, w których pierwszy raz *expressis verbis* potwierdzono taki właśnie status zasady specjalności.

³¹⁵ Zob. omówienie ostatniego orzecznictwa USA w tym względzie: „Harvard Law Review” 2009/123, s. 572 i n. Kwestionuje się tam status zasady specjalności jako zwyczaju prawa międzynarodowego.

W razie gdyby w państwie wniosku istniała wola rozciągnięcia wniosku ekstradycyjnego na inne czyny, zasada specjalności nie stoi na przeszkodzie wystosowaniu nowego wniosku ekstradycyjnego (wydania nowego ENA), mimo że ekstradowany przebywa już w państwie wnioskującym (państwie wydania ENA). Jest to następny, po upływie czasu, główny wyjątek od zasady specjalności. Przyczyny wyboru formy procedowania *ex post* mogą być różne. Zwykle inne zarzucane czyny stają się wiadome organom ścigania dopiero po wystosowaniu wniosku ekstradycyjnego (wydaniu ENA). Może być jednak i tak, że postępowania takiego wymaga szybkość postępowania ekstradycyjnego dotyczącego czynu „pierwotnego”, zwłaszcza gdy pozostałe zarzucone czyny wymagają jeszcze dodatkowej dokumentacji procesowej. Nie jest zasadniczo wskazane, aby w celu dochowania zasady specjalności zwlekać z wydaniem wniosku ekstradycyjnego (ENA) po to, aby objąć nim wszystkie możliwe przestępstwa ekstradycyjne (ENA). Istnieją bowiem inne procedury pozwalające *ex post* na prowadzenie postępowania co do przestępstw objętych zasadą specjalności (o czym niżej). Postępowanie takie dodatkowo uzasadnione jest przez fakt, że orzecznictwo europejskie wyraźnie idzie w kierunku wyrażnie funkcjonalnej oceny tego, czy mamy do czynienia z „innym przestępstwem” niż to, którego dotyczy – w tym wypadku – ENA. Ocena – z punktu widzenia wymogu uzyskania zgody na uchylenie zasady specjalności – czy czynność procesowa prowadzi do stwierdzenia popełnienia „innego przestępstwa” niż to, którego dotyczy ENA, wymaga porównania opisu czynu wymienionego w ENA z opisem czynu użytym w ramach późniejszej czynności procesowej. Wymóg pozyskania zgody państwa członkowskiego wykonującego ENA w razie jakichkolwiek zmian w opisie czynu naruszałoby zakładany w wypadku funkcjonowania ENA cel, polegający na przyspieszeniu i uproszczeniu współpracy sądowej pomiędzy państwami członkowskimi³¹⁶.

Inaczej niż (z reguły) w procedurze ekstradycyjnej doznaje ona istotniejszych ograniczeń w procedurze wykonania ENA, bowiem, zasadniczo nie pozwala prowadzić postępowania karnego związanego ze stosowaniem pozbawienia wolności lub wykonać kary polegającej na pozbawieniu wolności za czyn inny niż będący podstawą przekazania.

Nie ma całkowitej zgodności co do natury zasady specjalności, ściślej zaś – jej relacji do uprawnień osoby wydawanej³¹⁷. Przynajmniej teoretycznie złożone jest pytanie, czy może ona stanowić zarzut procesowy ekstradowanego, czy też swoiste roszczenie, wynikające z tej zasady, przysługuje jedynie państwu ekstradującemu. Wyrażany niekiedy pogląd o braku możliwości podniesienia przez ekstradowanego zarzutu mającego podstawy w zasadzie specjalności tkwi głęboko

³¹⁶ Wyrok TS z 1.12.2008 r., C-388/08, Leymann i Pustovarov.

³¹⁷ Zob. w tej kwestii m.in. S. Steinborn, *Ewolucja zasad współpracy karnej na obszarze Europy...*, s. 82 i n.

w przekonaniu, że podmiotem stosunków, opartych na normach prawa międzynarodowego, mogą być tylko państwa. Zwykle jednak nie kwestionuje się prawa ekstradowanego do podniesienia przed sądem zarzutu specjalności. Stwierdzenie takie nie oznacza jednak raczej, że takie „roszczenie” wynika z prawa ekstradowanego jako prawa człowieka. Brak jest bowiem takiego prawa człowieka, które można by utożsamić z zasadą specjalności. Jeszcze czym innym jest oczywiście możliwość zrzeczenia się przez ekstradowanego zasady specjalności.

Z zasady specjalności wynika również niemożność wydania danej osoby państwu trzeciemu (zakaz re-ekstradycji). Wydaje się, że nawet gdyby w umowie ekstradycyjnej brak było wyraźnego unormowania dotyczącego zakazu dalszej ekstradycji, wynikałby on z istoty konstrukcji specjalności, która polega na ograniczeniu prerogatyw władczych państwa wnioskującego, o czym niżej.

Zasadniczym więc skutkiem zasady specjalności jest ograniczenie suwerenności państwa wzywającego. Zdaniem T. Voglera ograniczenie to ma skutek w trzech obszarach suwerenności państwowej³¹⁸: po pierwsze – w obszarze jurysdykcji karnej (*the criminal power*), po drugie – w ogólnym obszarze suwerenności państwa (władztwa nad ekstradowanym), w szczególności jeśli chodzi o ograniczenie jego praw i wolności (co ma oczywiście związek z pierwszym ograniczeniem, nie jest z nim jednak tożsame), po trzecie zaś – jeśli chodzi o „uprawnienia państwa w zakresie możliwości ekstradycyjnych” (wspomnianą wyżej możliwość dalszej ekstradycji)³¹⁹. Jeśli chodzi o ograniczenie suwerenności jurysdykcyjnej, przejawia się ono w tym, że państwo to nie może prowadzić postępowania karnego przeciw ekstradowanemu z innego powodu niż ten, za który został on wydany. Podobnie ograniczona jest suwerenność jurysdykcyjna w niektórych innych formach pomocy prawnej w sprawach karnych, np. w zakresie transferu skazanych dla celów przesłuchania, co przypomina ekstradycyjną zasadę specjalności.

Zasada specjalności nie wyłącza możliwości pociągnięcia do odpowiedzialności karnej oraz dalszej ekstradycji za inne, późniejsze przestępstwa. Co równie istotne, zasada specjalności jako ogranicznik suwerenności jurysdykcyjnej państwa nie działa w zakresie przestępstw, które w ogóle nie mogły być objęte ekstradycją (o czym niżej).

Z zasady specjalności jako ogranicznika suwerenności jurysdykcyjnej wynika, że postępowanie skierowane na ustalenie faktów związanych z przestępstwem ekstradycyjnym nie powinno, jak to formułuje T. Vogler³²⁰, „rzucić przy okazji światło na inne przestępstwa, niż przestępstwo ekstradycyjne”, np. rozciągając czynności procesowe sądu na czyny inne niż objęte wnioskiem. Odwrotnie też, inne przestępstwa niż objęte wnioskiem nie mogą być brane pod uwagę w celu

³¹⁸ Zob. także A. Górski, A. Sakowicz, *Geneza i istota europejskiego nakazu aresztowania...*, s. 42 i n.; S. Steinborn, *Zasady międzynarodowej i europejskiej...*, s. 1776.

³¹⁹ Tak T. Vogler, *The rule...*, s. 236.

³²⁰ Tak T. Vogler, *The rule...*, *passim*.

dostarczenia dowodów winy ani okoliczności obciążających co do przestępstwa, za które nastąpiła ekstradycja. Czynności procesowe sprzeciwiałyby się zasadzie specjalności, jeśli byłyby skierowane co do faktów innych niż te, na podstawie których nastąpiła ekstradycja, nawet jeśli miałyby to na celu wzmocnienie oskarżenia za przestępstwo ekstradycyjne. Zasada specjalności nie pozwala uwzględnić w postępowaniu karnym innych czynów, jeśli miałyby one mieć wpływ na wymiar kary, zwłaszcza w wypadku recydywy.

Nawiązując do drugiego przedstawionego przez T. Voglera obszaru działania zasady specjalności, ma ona również wpływ na ogólnie rozumianą suwerenność państwa (*state's general sovereignty*). W tej dziedzinie działania zasady specjalności chodzi przede wszystkim o środki prawne nieoparte na procedurze karnej, przede wszystkim administracyjne, jak również quasi-karne (dyscyplinarne) i wojskowe, bowiem zakaz stosowania środków opartych na procedurze karnej w tym względzie wynika już z pierwszego obszaru działania zasady specjalności (ograniczenie suwerenności w obrębie jurysdykcji karnej). Zastosowanie takich środków mogłoby być podyktowane np. względami politycznymi i mieć na celu dyskryminację ekstradowanego.

Państwo, do którego wydano ekstradowanego, nie może też uczynić nic, co naraziłoby go na użycie podobnych środków w państwie trzecim. W stwierdzeniu tym streszcza się więc trzecia z rodzaju restrykcji, o której mówi T. Vogler: państwu wzywającemu nie wolno ani ekstradować, ani – co należy wyraźnie podkreślić – deportować lub wydać osoby ekstradowanej, chyba że dane sformułowanie zasady specjalności dopuszcza możliwość dalszej ekstradycji. W ten sposób zasada specjalności ogranicza „suwerenność ekstradycyjną” państwa wzywającego.

Środki postępowania karnego, które mogłyby być również przedsięwzięte pod nieobecność ekstradowanego, nie są objęte efektem zasady specjalności. Uprawnienia państwa wzywającego nie powinny być poddane restrykcjom w stopniu większym, niż wtedy, kiedy ekstradycja w ogóle nie miałaby miejsca. Dzieje się tak dlatego, że rolą zasady specjalności jest chronić przede wszystkim, o ile nie wyłącznie, prawa państwa wezwanego. Tak więc, w dość powszechnej opinii i w większości regulacji prawnych, czynności postępowania karnego skierowane na czyny popełnione przed ekstradycją, a nieobjęte wnioskiem ekstradycyjnym są dozwolone, o ile byłyby również możliwe pod nieobecność ekstradowanego. Dodajmy jednak, że – zgodnie z wcześniejszymi stwierdzeniami – nie mogą one pogarszać sytuacji ekstradowanego w procesie objętym zasadą specjalności.

Jak już wyraźnie o tym wspomniano, zasada specjalności nie jest nieograniczona w czasie. Nie ma też charakteru absolutnego, bezwarunkowego. W doktrynie podkreśla się, że skutki zasady specjalności są w istocie dylatoryjne³²¹. Dodajmy też wyraźnie, że są one warunkowe. Z punktu widzenia procesowego czyni to zasadę

³²¹ Tak T. Vogler, *The rule...*, *passim*.

specjalności negatywną przesłanką procesową o charakterze usuwalnym³²². Zgodnie z orzecznictwem Sądu Najwyższego zasada specjalności stanowi także ujemną przesłankę dla orzeczenia kary łącznej obejmującej kary pozbawienia wolności, wymierzone za przestępstwa inne niż te, które stanowiły podstawę przekazania³²³.

Zasada specjalności nie ma zastosowania, jeśli państwo ekstradujące, już w toku postępowania ekstradycyjnego, zgodzi się na ograniczenie zasady specjalności bądź wręcz zasadę tę wyłączy.

Pora teraz głębiej zastanowić się nad znaczeniem zasady specjalności dla samego ekstradowanego. Mianowicie ekstradowany jest nie tyle, jak stwierdza M. Płachta³²⁴, „co najmniej” pośrednim beneficjentem tej zasady, co „jedynie” pośrednim jej beneficjentem, korzystając jedynie z faktu, że ograniczona jest suwerenność państwa wnioskującego na podstawie prawa międzynarodowego³²⁵. Jak już wspomniano, nie oznacza to jednak, że całkowicie wyłączona jest możliwość podniesienia przezeń odpowiedniego „zarzutu” w procesie karnym. Inną kwestią jest to, że wydawany jest beneficjentem zasady specjalności w tym sensie, iż dysponuje on uprawnieniem do zrzeczenia się jej. Dzieje się tak jednak nie tyle z powodu gwarancyjnego charakteru tej zasady, co z racji wyraźnych unormowań konwencyjnych i ustawowych. Oświadczenie ekstradowanego w przedmiocie zrzeczenia się zasady specjalności jest więc kluczowym zagadnieniem prawa karnego międzynarodowego. Oświadczenie takie możliwe jest z zasady zarówno w państwie jego pobytu, jak i państwie wniosku (odpowiednio – wykonania i wydania ENA). O możliwości złożenia takiego oświadczenia wydawany powinien być każdorazowo poinformowany, zaś brak pouczenia, zgodnie z zasadami ogólnymi, nie powinien wywoływać dlań negatywnych skutków. Zrzeczenie się działania zasady specjalności przez wydawanego jest procesowym oświadczeniem woli. W związku z tym powinno ono podlegać normalnym rygorom odwoływalności. Problem ten uznaje się za teoretycznie sporny. Przeważa zapatrywanie o odwoływalności oświadczeń woli stron. Brak jednak takiej możliwości w wypadku zrzeczenia się zasady specjalności już w państwie wydania ENA wynikałby z jej ogólnej konstrukcji: trudno bowiem zasadnie twierdzić, że oskarżony do tego stopnia mógłby stać się dysponentem procesu karnego. Niemożność odwołania zrzeczenia się zasady specjalności trudno uzasadnić inaczej niż absolutną niefunkcjonalnością konstrukcji przeciwnej. Na stanowisku nieodwołałości stoi też polski Sąd Najwyższy.

³²² Zob. m.in. wyrok SN z 10.06.2009 r., III KK 422/08, OSNwSK 2009, poz. 1304, s. 705 i n.

³²³ Wyrok SA w Katowicach z 20.10.2011 r., II AKa 412/11, KZS 2012/1, poz. 89; wyrok SN z 20.10.2011 r., III KK 140/11, LEX nr 1044023; odmiennie M. Tomkiewicz, *Glosa do wyroku SN z 20.10.2011 r., III KK 140/11*, s. 168 i n.; M. Tomkiewicz, *Zarządzenie wykonania kary...*, s. 117. Na temat zasady specjalności w funkcjonowaniu ENA w orzecznictwie zob. w szczególności M. Wąsek-Wiaderek, *Problemy stosowania zasady specjalności...*, s. 302 i n.

³²⁴ M. Płachta, *Konwencja Unii Europejskiej o ekstradycji...*, s. 90.

³²⁵ Tak T. Vogler, *The rule...*, s. 139; por. również H. Schultz, *Das Schweizerische...*, s. 319.

W postanowieniu z 17.01.2013 r., V KK 160/12³²⁶, argumentuje on, że zrzeczenie jest nieodwoływalne, a zatem nie może być skutecznie cofnięte³²⁷. Jeszcze inną kwestią jest ustalenie przez prawo pozytywne forum, na którym oświadczenie takie powinno zostać dokonane. Z uwagi na daleko idące skutki procesowe zrzeczenie się zasady specjalności powinno zostać dokonane przed sądem. Rzecz w tym, aby niezawisły i bezstronny organ oceniał wszystkie okoliczności takiego oświadczenia, zwłaszcza jego dobrowolność³²⁸. W praktyce jednak instrumenty prawa międzynarodowego nie muszą określać organów prawa krajowego, właściwych z punktu widzenia ekstradycji (ENA). Nie można więc wykluczyć i takiej sytuacji, w której zrzeczenie takie będzie dokonywało się przed organem prokuratorskim. W szczególności takie rozwiązanie możliwe jest teoretycznie (choć trudno powiedzieć, czy jest to powszechne) w związku z uproszczoną ekstradycją, w której szybsze przekazanie powiązane jest z rezygnacją z zasady specjalności.

Fakt, że zasada specjalności tworzy ogólną, zwyczajową zasadę prawa międzynarodowego w obszarze pomocy prawnej, przywołuje pytanie o związki tej zasady z innymi zasadami i przeszkodami ekstradycyjnymi, w szczególności zaś ogólną klauzulą praw człowieka. Już z wcześniejszych rozważań wynika stanowisko, że zasada ta ma co najwyżej pośredni związek z systemem ochrony praw człowieka, zwłaszcza zaś z art. 3 EKPC, statuującym zakaz tortur oraz niehumanitarnego lub poniżającego traktowania lub karania. Należy raz jeszcze wyraźnie przychylić się do stanowiska, że *ratio legis* zasady specjalności nie polega na zapewnieniu ochrony podstawowych praw i wolności jednostki, nie jest to wszak kategoria w jakikolwiek sposób należąca do „prawa praw człowieka”³²⁹. Niektórzy jednak autorzy wyraźnie nawiązują do zasady specjalności jako swoistego „prawa człowieka”³³⁰, choć nie wskazują przy tym na żaden akt prawa praw człowieka jako podstawy tego stwierdzenia, co sprawia, że twierdzenie to jest raczej postulatem prawnym, niż stwierdzeniem faktu.

Warto nadmienić, że nie wszyscy autorzy uznają rację bytu tej zasady ekstradycyjnej, uzasadniając to w ten sposób, iż – z racji istnienia przeszkody politycznego charakteru przestępstwa – zasada specjalności traci rację bytu, będąc niejako

³²⁶ OSNKW 2013/4, poz. 30.

³²⁷ Obecnie zakaz cofnięcia zgody na zrzeczenie się ochrony wynikającej z zasady specjalności wynika wprost z art. 607e § 3a k.p.k. Por. także postanowienie SN z 23.10.2013 r., IV KO 55/13, LEX nr 1385694. W doktrynie wypowiedzane są w tej kwestii przeciwstawne opinie, referowane przez M. Wąsek-Wiaderek, *Problemy stosowania zasady specjalności...*, s. 331.

³²⁸ Ustawowo, jak się wydaje, oczywistą konieczność sądowego rozstrzygnięcia potwierdza ww. postanowienie SN z 17.01.2013 r., V KK 160/12, s. 47.

³²⁹ Tak również T. Vogler, *The rule...*, s. 240; odmiennie A. Zairi, *Le principe de la specialite de l'extradition...*, s. 1 i n.

³³⁰ Mniemanie takie zdaje się wyrażać Ch.L. Blakesley, *Autumn of the Partich...*, s. 52. Z przytaczanych przez autora wyroków sądów amerykańskich nie wpływa jednakże wniosek, że sądy USA w sposób jednoznaczny tak właśnie traktują zasadę specjalności (tamże, s. 52–58). Poza tym autor nie powołuje się przy tym na żaden akt prawa dotyczący praw człowieka.

ekstradycyjnym *superfluum*³³¹. Twierdzenia te nie znajdują jednak uzasadnienia, jeśli spojrzeć na szerokie przeznaczenie tej zasady i jej naturę, nieograniczające się oczywiście do politycznego charakteru przestępstwa.

Pozostaje faktem, że w toku reformy europejskiej współpracy w sprawach karnych na poziomie UE zasada specjalności była tą częścią klasycznego systemu ekstradycyjnego, którą od początku próbowano „podważyć”. Ustaliwszy wyżej, że istota zasady specjalności leży w przemożnej mierze w ograniczeniu suwerenności państwa wnioskującego, stwierdzić należy, iż wyłącznie w gestii państw współpracujących w sprawach karnych leży ewentualna jej abolicja, przy czym – czym większe zaufanie do porządków prawnych współpracujących państw, tym mniej sensowne jest utrzymywanie w ich porządkach prawnych zasady specjalności. Nie może więc dziwić fakt, że jednym z elementów reformy poczynionej w ramach UE było uczynienie swoistego wyłomu w tej podstawowej zasadzie ekstradycyjnej. Konwencja dotycząca ekstradycji między państwami członkowskimi UE z 1996 r. w art. 10 i 11 dokonuje rewolucyjnego niemal odwrócenia regulacji zasady specjalności. M. Płachta nazywa te postanowienia konwencji „najbardziej skomplikowanymi i najtrudniejszymi”, nadając wysiłkowi pogodzenia istnienia tej zasady z koncepcją prawnej wspólnoty państw członkowskich UE miano „kwadratury koła”³³². Konwencja dublińska z 1996 r. wprowadza, jeśli chodzi o zasadę specjalności, możliwość ustanowienia domniemania zgody państwa na nieobowiązywanie zasady specjalności we wszystkich sprawach, w których występuje ono jako państwo wezwane. Podobnie daleko idące, choć różne co do istoty unormowania zawiera decyzja ramowa w sprawie ENA. Jej art. 22 ust. 1 pozwala na rezygnację z zasady specjalności w stosunku z innym państwem – członkiem UE, na zasadzie wzajemności, poprzez złożenie stosownego oświadczenia Sekretariatowi Rady Unii Europejskiej.

Powyższe rozważania prowadzą do wniosku, że możliwa jest nawet całkowita abolicja tej zasady zarówno we współpracy regionalnej, jak i uniwersalnej. Pytanie jednak, czy jest ona wskazana. Brak jest zasadnej argumentacji za zniesieniem zasady specjalności, jeśli wziąć pod uwagę, że głębokim motywem tkwiącym u założenia tej zasady (niezgodnym chyba z jej istotą i celem) miałyby być jednak ochrona jednostki przed „gorszą jurysdykcją”, a więc jurysdykcją o mniej-szym niejako „stopniu gwarancyjności”. Względy jednak, które tkwiły u podstaw powstania zasady specjalności, są inne niż gwarancyjne. To niewątpliwie szeroko pojmowany „egoizm ścigania karnego” oraz brak zaufania państw do obcych systemów wymiaru sprawiedliwości. W tym sensie istnienie zasady specjalności nie wydaje się być do pogodzenia z zasadą wzajemnego zaufania.

„Na pierwszy rzut oka” podobną, co obecnie zasada specjalności, funkcję ochronną mogłaby pełnić klauzula praw człowieka lub klauzula porządku publicznego.

³³¹ Por. H. Booth, *British Extradition Law...*, s. 255 i n.

³³² Por. szerzej M. Płachta, *Konwencja Unii Europejskiej o ekstradycji...*, s. 89.

Pomijając jednak nawet fakt, że jest to nie do końca zgodne z wynikającymi pośrednio z tego tekstu ustaleniami, zgodnie z którymi zasada specjalności nie powinna zastępować innych, „gwarancyjnych” klauzul ekstradycyjnych, nie można nie dostrzegać w tym zakresie pewnej „potencjalnej” funkcjonalności zasady specjalności. Teoretycznie pozwala ona zawęzić suwerenność jurysdykcyjną państwa procedowania (państwa wniosku), mając na uwadze *de facto* względy gwarancyjne. Na przykład można sobie wyobrazić, że państwo wydające osobę uznaje, że w stosunku do pewnych tylko przestępstw proces nie byłby prowadzony w sposób bezstronny. Można jednak powątpiewać w praktyczne zastosowanie zasady specjalności w takim właśnie celu (uniknięcia dyskryminacji z powodu zarzucenia niektórych tylko, nie zaś wszystkich przestępstw). Można wątpić, czy państwo, mając taką możliwość, w ogóle zdecyduje się wówczas wydać taką osobę. Należy założyć, że najczęściej miałyby ono sposobność wykonywania własnej jurysdykcji karnej, z której mogłoby skorzystać. W wypadku wydania w takiej sytuacji osoby zastosowanie zasady specjalności prowadzić by mogło *de facto* do bezkarności wydawanego w stosunku do wybranych, zarzuconych mu czynów. Powyższe stwierdzenie osłabia argumentację przeciwko zniesieniu zasady specjalności w obszarach prawnych, charakteryzujących się wysokim stopniem zaufania do wymiarów sprawiedliwości innych państw.

2.5. KLAUZULA PORZĄDKU PUBLICZNEGO

Klauzula ochrony porządku publicznego (fr. *l'ordre public*, ang. *public policy clause*) jest jedną z podstawowych zasad we współpracy sądowej w sprawach karnych. W prawie międzynarodowym na taką klauzulę powołuje się państwo, odmawiając współpracy w sytuacji, w której uzna, że wykonanie wniosku innego państwa o udzielenie pomocy prawnej „naruszyłoby podstawy wewnętrznego porządku tego państwa”³³³ lub nawet po prostu „porządek prawny państwa wezwanego”³³⁴.

Często wskazuje się, że zasada ta może stanowić swoisty „wentyl bezpieczeństwa” dla państwa wezwanego we współpracy w sprawach karnych³³⁵. Daje ona państwu możliwość uchylenia się od wykonania wniosku o pomoc prawną w sytuacji, gdy brak innej podstawy tej odmowy, a nie chce ono danego wniosku wykonać z różnych przyczyn. A. Lach określa tę przesłankę odmowy jako „wygodną”, jako że nie wymaga ona od państwa wezwanego szerszego uzasadnienia powodów odmowy wykonania wniosku. S. Steinborn dodaje, że dzięki takiemu wykorzystaniu staje się ona „wygodnym instrumentem” zapewniającym państwu wezwanemu pewną swobodę decyzji, czy podjąć współpracę i udzielić

³³³ A. Lach, *Europejska pomoc prawna...*, s. 145.

³³⁴ S. Steinborn, *Ewolucja zasad współpracy karnej na obszarze Europy...*, s. 69.

³³⁵ A. Lach, *Europejska pomoc prawna...*, s. 145; S. Steinborn, *Ewolucja zasad współpracy karnej na obszarze Europy...*, s. 69.

pomocy w określonym przypadku. W rezultacie takiego stosowania wprowadzenie jej jako podstawy odmowy wykonania wniosku o pomoc prawną daje państwu wezwanemu możliwość korzystania z szerokiej uznaniowości w podejmowaniu współpracy z państwem wzywającym³³⁶. Jest to sytuacja z jednej strony korzystna dla państwa wezwanego, jednak z drugiej strony niekorzystna dla państwa wzywającego – prowadzi ona do nieprzewidywalności tego, czy pomoc zostanie udzielona. Brak precyzyjnego zdefiniowania zakresu tej zasady powoduje, że nie sposób przewidzieć, jaka sytuacja zostanie przez państwo wykonania uznana za naruszającą porządek publiczny i kiedy wniosek nie zostanie wykonany. W rezultacie prowadzi do braku pewności prawa we współpracy w sprawach karnych.

W istocie zakres obowiązywania klauzuli porządku prawnego i jej stosowanie zależy od definicji tego pojęcia. Można się tu spotkać z definicją szeroką tej zasady, do zakresu której włącza się wówczas wszystkie reguły porządku prawnego obowiązujące w danym państwie. Natomiast wąskie rozumienie tej zasady prowadzi do przyjęcia, że w jej zakres wchodzi jedynie „fundamentalne zasady i reguły porządku społecznego, politycznego i prawnego w danym państwie”, które wyrażone są zazwyczaj w akcie rangi konstytucyjnej³³⁷. W rzeczywistości zakres tej definicji ustanawiany jest dwustopniowo: najpierw za pomocą wprowadzenia odpowiedniego sformułowania przez ustawodawcę (lub w umowie międzynarodowej), a następnie na szczeblu sądowym, gdy sąd podejmuje decyzję o wykonaniu danego wniosku o pomoc prawną i dokonuje wykładni tego pojęcia w konkretnej sprawie³³⁸.

Klauzula porządku publicznego jest często używana w umowach o współpracy w sprawach karnych. Tytułem przykładu można wskazać, że ustanowiona na forum Rady Europy Europejska konwencja o pomocy prawnej w sprawach karnych z 1959 r. w art. 2 lit. b stanowi, że można odmówić udzielenia pomocy prawnej, jeżeli strona wezwana uzna, iż wykonanie wniosku mogłoby naruszyć suwerenność, bezpieczeństwo, porządek publiczny lub inne podstawowe interesy państwa.

Również prawo UE posługuje się tą klauzulą w instrumentach opierających się na wnioskach rekwizycyjnych. Konwencja o pomocy prawnej w sprawach karnych pomiędzy państwami członkowskimi Unii Europejskiej z 2000 r. przewiduje w art. 10 ust. 2 zdanie pierwsze, że: „Państwo Członkowskie wezwane wyraża zgodę na przesłuchanie w formie wideokonferencji pod warunkiem, że zastosowanie tej formy nie jest sprzeczne z podstawowymi zasadami porządku prawnego oraz pod warunkiem, że dysponuje ono technicznymi środkami dla przeprowadzenia przesłuchania”. Artykuł 9 ust. 2 zdanie pierwsze drugiego protokołu

³³⁶ Tak S. Steinborn, *Ewolucja zasad współpracy karnej na obszarze Europy...*, s. 69.

³³⁷ Tak S. Steinborn, *Ewolucja zasad współpracy karnej na obszarze Europy...*, s. 69.

³³⁸ N. Wilkitzki, *Entstehung des Gesetzes...*, s. 155.

dodatkowego do ww. konwencji³³⁹ powtarza tę zasadę: „Strona wezwana wyraża zgodę na przesłuchanie w formie wideokonferencji, jeżeli zastosowanie tej metody nie jest sprzeczne z podstawowymi zasadami jej porządku prawnego i pod warunkiem, że dysponuje ona środkami technicznymi umożliwiającymi przeprowadzenie tego typu przesłuchania”. Przepis ten – jak wyjaśnia się w uzasadnieniu do protokołu dodatkowego³⁴⁰ – został przyjęty w tym celu, by państwa nie mogły odmówić (mają bezwarunkowo „wyrazić zgodę”) przeprowadzenia wnioskowanej przez państwo wzywające wideokonferencji tylko z tego powodu, że ich przepisy wewnętrzne nie przewidują takiej formy przesłuchania świadka lub że sposób jej przeprowadzenia nie odpowiadałby formalnościom przewidzianym w prawie krajowym³⁴¹. Z kolei w art. 8 drugiego protokołu dodatkowego wprowadzono warunek, by czynności dokonywane zgodnie z formalnymi wymaganiami strony wzywającej były zgodne z podstawowymi zasadami porządku prawnego w państwie wezwanym. Mianowicie przepis ten stanowi, że „jeżeli wniosek przewiduje określone formalności lub postępowanie wymagane prawem Strony wzywającej, nawet jeżeli dana formalność czy postępowanie nie jest znane systemowi prawnemu Strony wezwanej, Strona wezwana wykonuje wniosek w takim zakresie, w jakim czynności nie są sprzeczne z podstawowymi zasadami jej porządku prawnego, chyba że postanowienia niniejszego Protokołu stanowią inaczej”. Z jednej strony przepis ten pozwala na wykonywanie czynności dochodzeniowych, nawet jeśli dana czynność („formalność czy postępowanie”) nie jest znana w państwie wykonującym wniosek (jednak nie w odniesieniu do wszystkich czynności dochodzeniowych), ale z drugiej strony jest to tylko możliwe pod warunkiem zachowania klauzuli porządku publicznego. Natomiast już w instrumentach współpracy opierających się na zasadzie wzajemnego uznawania orzeczeń w sprawach karnych taka klauzula nie została wprowadzona.

Trybunał Sprawiedliwości dokonał zdefiniowania klauzuli porządku publicznego w wyroku w sprawie *Krombach v. Bamberski*³⁴². Uznał, że każde państwo ma swobodę decydowania, zgodnie z własną koncepcją, jakie znaczenie nada temu pojęciu (jednak to Trybunał może określić dopuszczalne granice tego wyjątku od zobowiązania do współpracy w sprawach karnych). Oceniając, czy w sposób prawidłowy został zastosowany przepis mówiący o tym, że wyrok wydany przez sąd państwa obcego nie zostanie uznany, jeśli uznanie go byłoby sprzeczne z zasadą

³³⁹ Drugi protokół dodatkowy do Europejskiej konwencji o pomocy prawnej w sprawach karnych, sporządzony w Strasburgu dnia 8.11.2001 r. (Dz.U. z 2004 r. Nr 139, poz. 1476).

³⁴⁰ Zob. Explanatory Report to the Second Additional Protocol to the European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters, Strasbourg, 8.11.2001, „European Treaty Series”, no. 182, <https://rm.coe.int/16800cce57> (dostęp: 11.06.2024 r.).

³⁴¹ Na te przepisy zwraca uwagę w swojej pracy doktorskiej M. Kusak, *Mutual admissibility...*, s. 73–75.

³⁴² Wyrok TS z 28.03.2000 r., C-7/98, *Dieter Krombach v. André Bamberski*, EU:C:2000:164.

porządku publicznego w państwie wezwanym³⁴³, wskazał, że pojęcie naruszenia klauzuli porządku publicznego oznacza „oczywiste (*manifest*) naruszenie zasady prawnej uważanej za naczelną (*essential*) w porządku prawnym państwa, w którym orzeczenie ma być wykonane, lub prawa uważanego w tym porządku za fundamentalne”. Za przykład takiego prawa o fundamentalnym znaczeniu uznał uniemożliwienie oskarżonemu wykonywania prawa do obrony, a konkretnie odmówienie możliwości zaprezentowania linii obrony w sytuacji, gdy oskarżony nie stawiał się na rozprawie osobiście³⁴⁴. Uznał jednocześnie, że odwołanie się do tej podstawy odmowy wykonania pomocy prawnej powinno być uznane za możliwe jedynie w wyjątkowych przypadkach: tam, gdzie przykładowo gwarancje przewidziane w prawie krajowym i w innych źródłach praw człowieka, takich jak Europejska Konwencja Praw Człowieka, okazały się niewystarczające dla zapewnienia oskarżonemu pełnego korzystania z prawa do obrony.

Z kolei Europejski Trybunał Praw Człowieka w wyroku w sprawie Drozd i Janousek v. Francja i Hiszpania wskazał, że współpracy w sprawach karnych (w tym przypadku w zakresie ekstradycji) można odmówić w razie „rażącego naruszenia” art. 6 EKPC (*a flagrant denial of justice*, w tym przypadku chodziło o zarzut, że pozbawienie wolności oskarżonych było sprzeczne z klauzulą porządku publicznego). Zastosowanie klauzuli porządku publicznego pozwoliło w tej sprawie uznać, że ochrona porządku publicznego danego państwa (do której zaliczyć też należy ochronę podstawowych standardów przewidzianych w art. 6 EKPC, takich jak prawo do obrony, czy też zakaz przekazywania osoby do państwa, w którym może zostać orzeczona wobec niej kara śmierci) musi przeważać nad (innymi niż powyższe) interesami jednostki i możliwa jest odmowa ekstradycji³⁴⁵.

Również Statut MTK przewiduje, że państwo wezwane nie ma obowiązku wykonywania wniosku o współpracę skierowanego przez Trybunał, jeśli byłoby to zabronione na podstawie powszechnie obowiązujących fundamentalnych zasad prawnych (art. 93 ust. 3). Stwierdzenie przez państwo, że taka sytuacja ma miejsce, nie prowadzi jednak do automatycznej odmowy. W takiej sytuacji państwo wezwane ma obowiązek przystąpić do konsultacji z Trybunałem w celu rozstrzygnięcia tej kwestii. W trakcie tych konsultacji państwo i Trybunał mają wspólnie rozważyć, czy pomoc prawna może zostać udzielona pod pewnymi warunkami, w późniejszym terminie lub w inny sposób: państwo proponuje taki sposób wykonania tego wniosku, który będzie z nimi zgodny, a Trybunał w odpowiedzi

³⁴³ Art. 27 Konwencji brukselskiej o jurysdykcji i wykonywaniu orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych i handlowych z 27.09.1968 r. (Brussels Convention on jurisdiction and the enforcement of judgments in civil and commercial matters, OJ L 299, 1972, p. 32).

³⁴⁴ A. Lach, *Europejska pomoc prawna...*, s. 146; A.A.H. van Hoek, M. J.J.P. Luchtman, *Transnational cooperation...*, s. 11.

³⁴⁵ Wyrok ETPC z 26.06.1992 r., 12747/87, Drozd i Janousek v. Francja i Hiszpania, HUDOC, pkt 109 i 110.

informuje, czy zaproponowany przez państwo wezwane sposób wykonania wniosku będzie spełniał zakładane cele wniosku.

Klauzula ochrony porządku publicznego wprowadzana jest również na poziomie przepisów krajowych, na podstawie których odbywa się współpraca w sprawach karnych. W Kodeksie postępowania karnego ustawodawca odwołał się do niej trzykrotnie.

Artykuł 588 § 2 k.p.k. przewiduje, że: „Sąd i prokurator odmawiają udzielenia pomocy prawnej i przekazują odmowę właściwym organom obcego państwa, jeżeli żądana czynność byłaby sprzeczna z zasadami porządku prawnego Rzeczypospolitej Polskiej albo naruszałaby jej suwerenność”. Z przepisu tego wynika, że ustawodawca rozróżnił działania naruszające suwerenność od działań sprzecznych z zasadami porządku prawnego. O zaistnieniu sprzeczności sąd lub prokurator orzekają w formie postanowienia, które jest niezaskarżalne (art. 459 k.p.k.), a które wymaga uzasadnienia (art. 98 § 1 k.p.k.)³⁴⁶.

Druga sytuacja, w której może znaleźć zastosowanie klauzula porządku publicznego, odnosi się do współpracy z Międzynarodowym Trybunałem Karnym. Kodeks postępowania karnego stanowi, że: „Jeżeli udzielenie pomocy prawnej przewidzianej w Statucie, w zakresie lub w sposób określony we wniosku Trybunału, byłoby sprzeczne z zasadami porządku prawnego Rzeczypospolitej Polskiej, sąd lub prokurator nie rozstrzyga w przedmiocie wniosku i przekazuje akta sprawy Ministrowi Sprawiedliwości w celu dokonania ustaleń z Trybunałem” (art. 611m k.p.k.). Przepis ten stanowi implementację art. 93 ust. 3 Statutu MTK. Z jego treści nie wynika jednak jasno, co się dzieje z wnioskiem Trybunału po dokonaniu ustaleń. Polska ustawa nie stwierdza, że można odmówić wykonania wniosku, jeśli MTK nie wprowadził zmian do wniosku i mimo przeprowadzenia konsultacji nadal narusza on podstawowe zasady państwa polskiego. Pojawia się także drugi problem. Mianowicie użyte przez Statut MTK sformułowanie „powszechnie obowiązujące fundamentalne zasady prawne” różni się od użytego w Kodeksie postępowania karnego terminu „sprzeczność z zasadami porządku prawnego Rzeczypospolitej Polskiej”. Ustawodawca polski zdecydował się użyć sformułowania zastosowanego w art. 588 § 2 k.p.k., wprowadzającego klauzulę porządku publicznego. Naturalnie uzasadnione jest przyjęcie, że w rzeczywistości zawartość merytoryczna obu tych zestawów zasad jest identyczna, a przynajmniej w dużej mierze pokrywa się. Trzeci problem pojawia się na gruncie zgodności tego przepisu z art. 588 § 2 k.p.k. Pomimo odmiennego brzmienia można przyjąć, że przepis ten jest jednak zgodny z art. 588 § 2 k.p.k. Wydaje się, że art. 611m k.p.k. czytany łącznie z przepisem art. 93 Statutu MTK (który pozwala odmówić wykonania wniosku w takiej sytuacji) ustanawia *lex specialis*

³⁴⁶ Tak m.in. Hofmański, Sadzik, Zgryzek, *Kodeks*, t. 3, 2012, s. 595.

w stosunku do art. 588 § 1 k.p.k. jedynie w zakresie wprowadzenia obowiązku przeprowadzenia ustaleń w razie zaistnienia przewidzianych tam okoliczności.

Trzecim przejawem zasady, że współpraca z państwami obcymi i z trybunałami nie może naruszać zasad polskiego porządku prawnego, jest założenie, że „sporządzone na wniosek polskiego sądu lub prokuratora protokoły oględzin, przesłuchań osób w charakterze oskarżonych, świadków, biegłych lub protokoły innych czynności dowodowych, dokonanych przez sądy lub prokuratorów państw obcych” mogą być odczytywane na rozprawie tylko pod warunkiem, że „sposób przeprowadzenia czynności nie jest sprzeczny z zasadami porządku prawnego w Rzeczypospolitej Polskiej” (art. 587 k.p.k.). Chociaż przepis ten odnosi się tylko do dopuszczania jako dowodów protokołów, to powstaje pytanie, czy można go stosować *per analogiam* także do innych rezultatów czynności dochodzeniowych przeprowadzonych za granicą. W doktrynie polskiej zgodnie przyjmuje się, że obowiązek przestrzegania „zasad porządku publicznego” nie może być rozumiany jako równoznaczny z wymaganiem, by wszystkie warunki formalne dotyczące przeprowadzania konkretnych czynności procesowych były spełnione. Sąd Najwyższy stwierdził na kanwie przepisu art. 587 k.p.k., że sformułowanie „zasady porządku prawnego” oznacza „reguły natury ogólniejszej”. Za zasady porządku prawnego RP uznał zasady konstytucyjne oraz zasady zawarte w umowach międzynarodowych ratyfikowanych za uprzednią zgodą zawartą w ustawie³⁴⁷. Wskazał, że należy do nich przede wszystkim zasada prawa do rzetelnego procesu wyrażona w art. 45 ust. 1 Konstytucji i art. 6 ust. 1 i ust. 3 lit. c EKPC, a także prawo do obrony, prawo do odmowy składania wyjaśnień, czy też zakaz uzyskiwania dowodu w warunkach wyłączających swobodę wypowiedzi. W rezultacie nie można wymagać wypełnienia przez organy państwa obcego przewidzianych w prawie polskim warunków formalnych legalności danej czynności procesowej³⁴⁸. W wyroku z 19.9.2000 r., V KKN 331/00³⁴⁹, Sąd Najwyższy uznał, że: „Legalność podsłuchu telefonicznego dokonywanego przez organy obcego państwa w ramach toczącego się tam postępowania należy oceniać według przepisów obowiązujących w państwie, w którym czynność ta jest dokonywana. Materiały pochodzące z takiej czynności mogą być, zgodnie z art. 587 k.p.k., wykorzystywane w postępowaniu toczącym się w Polsce, jeżeli sposób przeprowadzenia czynności nie jest sprzeczny z zasadami porządku prawnego w Rzeczypospolitej Polskiej”. Również w tej sprawie SN przyjął szeroką interpretację przepisu art. 587 k.p.k., stwierdzając, że chociaż przepis ten wprost dotyczy protokołów czynności dokonywanych na żądanie polskiego sądu lub prokuratora, jednak nie wynika z niego,

³⁴⁷ Zob. postanowienia SN z 28.3.2002 r., V KKN 122/00, OSNKW 2002/7–8, poz. 60, oraz z 8.02.2006 r., III KK 370/04, Prok. i Pr.-wkł. 2006/9, poz. 19.

³⁴⁸ Zob. postanowienia SN z 28.3.2002 r., V KKN 122/00, oraz z 8.02.2006 r., III KK 370/04.

³⁴⁹ Prok. i Pr.-wkł. 2001/2, poz. 13.

w żadnym razie, zakaz wykorzystania materiałów wprawdzie niesporządzonych na taki wniosek, ale uzyskanych od organów zagranicznych na wniosek polskiego sądu lub prokuratora. Do podobnego wniosku SN doszedł w wyroku z 2.12.2019 r., III KK 505/19³⁵⁰, wskazując m.in., że: „Granicą uznania dowodu za zdalny do wykorzystania w polskim procesie są nie poszczególne przepisy wewnętrzne, ale zasady porządku prawnego RP, a więc reguły o bardziej ogólnym i fundamentalnym charakterze. W odniesieniu do podsłuchu telefonicznego, dokonywanego przez organy państwa obcego w ramach toczącego się tam postępowania, oznacza to, że legalność tego podsłuchu należy wprawdzie oceniać według przepisów obowiązujących w państwie, w którym czynność ta jest dokonywana, ale warunkiem niezbędnym dla przyjęcia, iż czynność ta nie była sprzeczna z zasadami porządku prawnego w Rzeczypospolitej Polskiej, jest wydanie zgody na zastosowanie podsłuchu lub następcze zatwierdzenie legalności takiego podsłuchu przez organ sądowy tego państwa”.

Natomiast we wspomnianej już sprawie III KK 370/04 wskazał także, że: „Nie sposób zgodzić się z założeniem, że dyspozycja art. 587 k.p.k. daje jakiegokolwiek podstawy do stawiania znaku równości między «zasadami porządku prawnego w Rzeczypospolitej Polskiej» a szczegółową regulacją o charakterze niewątpliwie porządkowym, określającą w rozdziale 16 k.p.k. – kto, kiedy i w którym miejscu powinien zostać odnotowany w protokole określonej czynności procesowej. Gdyby bowiem ustawodawca zmierzał do zastosowania wszystkich tych przepisów w toku przeprowadzania czynności procesowej za granicą, to właśnie te normy wskazałby w art. 587 k.p.k.”³⁵¹. Poprzez wprowadzenie tej klauzuli generalnej możliwe jest dopuszczenie dowodów zgodnie z zasadą *locus regit actum* (z uwzględnieniem klauzuli porządku publicznego), a nie poprzez ścisłe stosowanie zasady przeciwnej: *forum regit actum*³⁵².

Wykładni klauzuli porządku publicznego dokonuje się najczęściej w orzecznictwie i doktrynie właśnie na podstawie tego ostatniego przepisu. Zakłada się, że ustawodawca świadomie użył tego samego sformułowania i we wszystkich trzech przepisach chodzi o ten sam zbiór zasad, który może być definiowany na potrzeby wszystkich tych norm prawnych.

W doktrynie natomiast poszukuje się równowagi między zbyt wąską i zbyt szeroką interpretacją tego pojęcia. Zakłada się, że nie można traktować tego pojęcia w sposób zbyt szeroki, prowadzący do ujęcia w nim także norm o charakterze technicznym, organizacyjnym (np. o szczegółowe wymagania formalne dotyczące sporządzania protokołów)³⁵³. Zbyt szerokie jest też definiowanie klauzuli porząd-

³⁵⁰ OSNKW 2020/4, poz. 11, z głosem krytyczną D. Szumiło-Kulczyckiej, OSP 2020/12, s. 46.

³⁵¹ Podobnie Hofmański, Sadzik, Zgryzek, *Kodeks*, t. III, 2012, s. 475.

³⁵² Z. Barwina, *Zasada wzajemnego uznawania...*, s. 274.

³⁵³ Hofmański, Sadzik, Zgryzek, *Kodeks*, s. 592. Tak też SN w ww. postanowieniu z 8.2.2006 r., III KK 370/04, z głosem J. Gurguła, Prok. i Pr. 2007/5, s. 162, oraz wyroku z 19.11.2000 r., V KKN 331/00.

ku publicznego jako jakiegokolwiek sprzeczności z prawem polskim: „nie można utożsamiać pojęcia zasady porządku prawnego w RP z ogółem norm prawnych obowiązujących w Polsce”³⁵⁴. Z kolei zbyt wąskie jest ograniczenie tego pojęcia do „podstawowych zasad polskiego procesu karnego”³⁵⁵ – nie można też zawężać tego pojęcia do zasad procesowych.

Najtrafniejsza wydaje się zrównoważona definicja tego pojęcia i przyjęcie, że „zasady porządku prawnego RP” są to „normy wyznaczające ramy porządku prawnego w RP, nadające kształt określonym instytucjom prawnym”³⁵⁶. Ustawodawca nie wymaga, by były to normy podstawowe. B. Nita-Światłowska i A. Światłowski podkreślają, że klauzula porządku prawnego obejmuje również podstawowe zasady procesu karnego, w tym zwłaszcza te, które mają konstytucyjne zakorzenienie, nie powinna być jednak rozumiana jako mieszcząca w sobie wyłącznie takie podstawowe zasady procesu karnego, chodzi tu o reguły o ogólniejszym charakterze. Jednak sformułowanie „zasady porządku prawnego” należy odnosić do zasad, które mogą, ale nie muszą być ograniczone do jednej gałęzi prawa. Nawet w przypadku rozważań dotyczących współpracy w sprawach karnych nie można wykluczyć, że będą one miały charakter norm konstytucyjnych czy cywilnych³⁵⁷. Z klauzulą porządku prawnego kolidowałoby przykładowo przeprowadzenie dowodu według metod zakazanych przez polskie prawo czy przeprowadzenie dowodu objętego, według polskiego prawa, bezwzględny zakaz dowodowy³⁵⁸. S. Steinborn wskazuje jako przykład naruszenia art. 587 k.p.k. sytuację, w której dokonano przesłuchania świadka z użyciem przymusu lub groźby³⁵⁹; można się spotkać także z takimi przykładami, jak dokonanie przesłuchania wbrew bezwzględnemu zakazowi dowodowemu (np. przesłuchanie duchownego co do faktów objętych tajemnicą spowiedzi), przesłuchanie z użyciem metod zakazanych przez art. 171 § 3 i 4 k.p.k.³⁶⁰, a także przesłuchanie w warunkach wyłączających swobodę wypowiedzi³⁶¹, przesłuchanie z użyciem wariografu³⁶². O sprzeczności z klauzulą porządku prawnego nie może być natomiast mowy wówczas, gdy zarówno obce prawo, zgodnie z którym dokonano za granicą czynności dowodowej, przewiduje dalej idące uprawnienia jednostki,

³⁵⁴ S. Steinborn [w:] Grajewski, Paprzycki, Steinborn, *Kodeks*, t. I, 2010, s. 541.

³⁵⁵ Grzegorzczuk, *Kodeks*, 2008, s. 1216.

³⁵⁶ S. Steinborn [w:] Grajewski, Paprzycki, Steinborn, *Kodeks*, t. I, 2010, s. 541.

³⁵⁷ S. Steinborn [w:] Grajewski, Paprzycki, Steinborn, *Kodeks*, t. I, 2010, s. 541.

³⁵⁸ B. Nita-Światłowska, A. Światłowski, *Odczytanie w postępowaniu karnym protokołu...*, s. 4–11.

³⁵⁹ S. Steinborn [w:] Grajewski, Paprzycki, Steinborn, *Kodeks*, t. I, 2010, s. 542.

³⁶⁰ Tak Hofmański, Sadzik, Zgryzek, *Kodeks*, s. 592.

³⁶¹ Tak ww. postanowienie SN z 8.2.2006 r., III KK 370/04, z głosem J. Gurguła, Prok. i Pr. 2007/5, s. 162.

³⁶² Grzegorzczuk, *Kodeks*, 2008, s. 1217.

której czynność dotyczy, jak i gdy forma czynności zawiera w sobie wymagania dalej idące, niż określa to prawo polskie³⁶³.

Zasada ta może działać też w drugą stronę. Sąd polski, sporządzając wniosek o udzielenie pomocy prawnej, ma obowiązek rozważyć, czy nie dotyczy on czynności, których dokonanie mogłoby naruszyć suwerenność, bezpieczeństwo, porządek publiczny lub inne podstawowe interesy państwa wezwanego, co nakazuje mu rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 28.01.2002 r. w sprawie szczegółowych czynności sądów w sprawach z zakresu międzynarodowego postępowania cywilnego oraz karnego w stosunkach międzynarodowych.

2.6. SZCZEGÓLNE TRAKTOWANIE PRZESTĘPSTW POLITYCZNYCH, SKARBOWYCH I WOJSKOWYCH WE WSPÓŁPRACY MIĘDZYNARODOWEJ W SPRAWACH KARNYCH

2.6.1. UWAGI WPROWADZAJĄCE

W wypadku spełnienia prawnie określonych, w ustawie i/lub umowie międzynarodowej, warunków wydania osoby na wniosek obcego państwa staje się ono pewnym standardem³⁶⁴. Przy ekstradycji traktatowej istnieje obowiązek uwzględnienia wniosku, jeżeli stwierdza się spełnienie wszystkich przesłanek ekstradycyjnych (istnieją wszystkie dodatnie i brak jest jakiegokolwiek ujemnej)³⁶⁵. Możliwa jest jednak odmowa wydania przez państwo przebywającej na jego terytorium osoby, w związku z charakterem zarzucanego jej czynu, co stanowi tradycyjną zasadę międzynarodowej współpracy w sprawach karnych. Nie kwestionuje się możliwości takiej odmowy w odniesieniu do pewnych grup przestępstw, które określane są jako „przestępstwa wrażliwe”³⁶⁶. Powszechnie przyjęte jest założenie, że gdy sytuacja dotyczy przestępstwa, które chroni wyłącznie konkurencyjne (z perspektywy państwa wezwanego) interesy państwa wzywającego lub związana być może z ingerencją w konflikty polityczne w państwie wzywającym, odmowa wydania nie jest uważana za naruszenie zasad tego rodzaju współpracy. Z instrumentów prawa międzynarodowego jak i przepisów prawa wewnętrznego RP, w tym rangi konstytucyjnej, wynika możliwość odmowy współpracy w przypadku, gdy przestępstwo ma charakter polityczny, wojskowy lub skarbowy.

³⁶³ S. Steinborn [w:] Grajewski, Paprzycki, Steinborn, *Kodeks*, t. I, 2010, s. 541, za nimi: B. Nita-Świątowska, A. Świątowski, *Odczytanie w postępowaniu karnym protokołu...*, s. 4–11.

³⁶⁴ Por. T. Gardocka, *Przesłanki ekstradycyjne...*, s. 67.

³⁶⁵ T. Gardocka, *Przesłanki ekstradycyjne...*, s. 71

³⁶⁶ Por. S. Steinborn [w:] *System*, t. III, cz. 2, s. 1750.

2.6.2. ODMOWA WSPÓŁPRACY ZE WZGLĘDU NA POLITYCZNY CHARAKTER PRZESTĘPSTWA

Spośród podstaw odmowy wydania osoby ściganej, wskazanych w art. 604 k.p.k. kryterium polityczności przestępstwa wydaje się być tym, które jest najmocniej osadzone tak w doktrynie prawa międzynarodowego, jak i w dotychczasowej praktyce państw. Przeszkoda ta ma historyczny związek z Polską. Pojawiła się po raz pierwszy w belgijskiej ustawie ekstradycyjnej z 1833 r.³⁶⁷ Jednym z motywów jej wprowadzenia i szerokiego określenia przestępstwa politycznego była wówczas chęć zapewnienia ochrony przed wydaniem Rosji politycznych uchodźców z Polski, którzy schronili się w Belgii po powstaniu listopadowym³⁶⁸.

Samo pojęcie przestępstwa politycznego nie zostało jednak dokładnie określone w żadnym instrumencie prawa międzynarodowego. Jako punkt odniesienia w zakresie określania takiego charakteru przestępstw w doktrynie wskazuje się art. 23 południowoamerykańskiego traktatu o międzynarodowym prawie karnym z 23.01.1889 r., w którym określa się je jako wymierzone przeciwko wewnętrznemu lub zewnętrznemu bezpieczeństwu państwa³⁶⁹. W podobny sposób sformułowany był przepis § 3 ust. 1 niemieckiej ustawy o ekstradycji z 1929 r. zakazujący ekstradycji w sytuacji, gdy czyn, który ma stanowić jej podstawę, jest przestępstwem politycznym albo jest związany z przestępstwem politycznym w taki sposób, że ma na celu je przygotować, zamaskować lub ochronić sprawców. Wskazanymi w ustawie przestępstwami politycznymi były zamachy karalne skierowane bezpośrednio przeciwko istnieniu i bezpieczeństwu państwa, przeciwko głowie państwa lub członkowi rządu jako takiemu, przeciwko zgodnej z konstytucją korporacji, obywatelskim prawom wyborczym albo przeciwko dobrym stosunkom z zagranicą³⁷⁰. Koncepcja ta, ujmująca przestępstwa polityczne w sposób obiektywny, uległa jednakże poważnym przekształceniom wskutek oddziaływania zarówno doktryny, jak i praktyki, w szczególności z powodu multiplikacji bilateralnych umów międzynarodowych dotyczących ekstradycji.

Współczesna doktryna wskazuje kryteria polityczności przestępstwa, którymi są: przekonania sprawcy, istnienie konfliktu politycznego, wrogość polityczna, przestępny charakter czynu oraz standardy cywilizacyjne³⁷¹.

Zagadnienie polityczności przestępstwa, z punktu widzenia prawa międzynarodowego, jest ściśle powiązane z koncepcją azylu terytorialnego³⁷², który w przypadku, gdy same państwa nie zgodziły się na wprowadzenie w tym

³⁶⁷ R.S. Phillips, *The Political Offence Exception and Terrorism...*, s. 340.

³⁶⁸ *Prawo karne międzynarodowe. Zarys...*, red. L. Gardocki, s. 269.

³⁶⁹ Z. Knypl, *Ekstradycja jako instytucja prawa...*, s. 99.

³⁷⁰ B. Wierzbicki, *Pojęcie przestępstwa politycznego...*, s. 63.

³⁷¹ J. Utrat-Milecki, *Polityczność...*, s. 233.

³⁷² M. Cherif Bassiouni, *International Extradition and World Public...*, s. 97.

zakresie ograniczeń, udzielany jest obywatelom obcym według procedury określonej w prawie wewnętrznym³⁷³. Przyznawanie azylu osobom poszukiwanym w związku z popełnieniem przestępstw natury politycznej nie może być uznawane za działanie nieprzyjazne w stosunku do państwa wnioskującego o wydanie, co zostało potwierdzone w jednogłośnie przyjętej rezolucji Zgromadzenia Ogólnego ONZ nr 2312 z 14.12.1967 r. w sprawie azylu terytorialnego³⁷⁴. Podobna regulacja znajduje się w Deklaracji o azylu terytorialnym przyjętej przez Komitet Ministrów Rady Europy 18.11.1977 r.³⁷⁵, w której przyznanie przez państwo azylu określone zostało jako akt natury pokojowej i humanitarnej, zasługujący na poszanowanie przez inne państwa (pkt 3). Prawo do przyznania azylu jest zatem prawem państwa, które nie powinno być kwestionowane przez innych uczestników obrotu międzynarodowego. Odmowa przyznania azylu nie stanowi z kolei naruszenia prawa międzynarodowego. Pomimo częstego powiązania obu instytucji należy odróżnić kwestię przyznania azylu od zagadnienia odmowy ekstradycji.

Kwestia politycznego charakteru przestępstwa jako przeszkody ekstradycyjnej pojawia się zarówno w umowach międzynarodowych o charakterze multilateralnym, jak Europejska konwencja o ekstradycji z 1957 r., gdzie wprost wskazuje się, że zgoda na wydanie nie zostanie udzielona w odniesieniu do przestępstwa uważanego przez stronę wezwaną za polityczne lub za fakt pozostający w związku z takim przestępstwem, jak i w umowach bilateralnych. W większości tego rodzaju instrumentów prawnomiędzynarodowych zastrzega się jednak, że za przestępstwo polityczne nie będzie uważany zamach na życie głowy państwa lub członka jego rodziny (tzw. klauzula zamachowa lub klauzula belgijska)³⁷⁶. Ze zrozumiałych względów wynegocjowanie umowy o odmiennej treści napotykałoby aktualnie trudności niemalże nie do przezwyciężenia. W niektórych – w szczególności nowoczesnych – międzynarodowych umowach dwustronnych³⁷⁷ w tym zakresie wprowadza się jeszcze szersze ograniczenia swobody stron umowy przy uznawaniu politycznego charakteru przestępstwa. Do tego rodzaju ograniczeń zaliczyć można przykładowo przepisy wykluczające możliwość uznania za przestępstwa polityczne określonych typów przestępstw, takich jak np. zabójstwo, nieumyślne spowodowanie śmierci, umyślne uszkodzenie ciała, ciężkie uszkodzenie ciała lub ciężki rozstrój

³⁷³ Por. M. Cherif Bassiouni, *Ideologically Motivated Offenses...*, s. 231–232.

³⁷⁴ U.N. Doc. A/6716 (1967).

³⁷⁵ Zob. <http://www.refworld.org/pdfid/3ae6b3611c.pdf> (dostęp: 15.09.2024 r.).

³⁷⁶ Powstanie tej klauzuli (po raz pierwszy wprowadzonej w 1856 r. do belgijskiej ustawy ekstradycyjnej) wiązać należy z wnioskiem ekstradycyjnym skierowanym przez Francję o wydanie przebywającego na terytorium Belgii, sprawcy zamachu z 1854 r. na Napoleona III. Wniosek został odrzucony, ale Belgia, a po niej inne państwa wprowadziły do ustaw klauzule pozwalające na wydanie w takiej sytuacji. Zob. szerzej *Prawo karne międzynarodowe. Zarys...*, red. L. Gardocki, s. 272, jak również S. Glaser, *O najnowszym projekcie konwencji ekstradycyjnej...*, s. 752.

³⁷⁷ Por. np. umowa między Polską a USA z 9.06.2006 r. dotycząca stosowania umowy między Polską a USA o ekstradycji z 10.07.1996 r.